

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

CUMHURİYETİN İLANININ TÜRK BASININA YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çağrı YILDIRIM

AĞUSTOS-2024

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

CUMHURİYETİN İLANININ TÜRK BASININA YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çağrı YILDIRIM

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ

AĞUSTOS-2024

TRABZON

ONAY

Çağrı YILDIRIM tarafından hazırlanan “Cumhuriyetin İlanının Türk Basınına Yansımaları” adlı bu çalışma 13.09.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Muzaffer BAŞKAYA	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

İmza

Çağrı YILDIRIM

21.08.2024

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesinden sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ile İtilaf Devletleri tarafından Türk toprakları işgal edilmeye başlanmıştır. Türk milleti gerçekleştirilen işgaller karşısında Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde örgütlenerek mücadeleye başlamıştır. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla Osmanlı Devleti'nin yerini milli egemenliği esas alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti almıştır.

Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim biçimi olan cumhuriyetin ilanının Türk basınına yansımaları üzerinde durulmuştur. Tez çalışmamızın amacı, cumhuriyetin ilanı hakkında Türk basınındaki değerlendirmeleri çok yönlü ve tarafsız bir şekilde ortaya koymaktır. Çalışmamızda dönemin gazeteleri, yaşanan gelişmelerin içinde yer almış kişilerin hatıraları, zabıt cerideleri ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır. Tez sürecinde başta değerli danışmanım Prof. Dr. Uğur Üçüncü olmak üzere desteği ve yönlendirmesi olanlara teşekkür ederim.

Çağrı YILDIRIM

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
GİRİŞ	1-6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CUMHURİYET OLGUSUNUN TARİHSEL TEMELLERİ VE MUSTAFA KEMAL PAŞA'DA CUMHURİYET FİKRİNİN OLUŞUMU	7-36
1.1. Cumhuriyetin Temelleri	7
1.2. Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme ve Cumhuriyet Olgusu	9
1.3. Mustafa Kemal Paşa'da Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu	19
1.3.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Yetiştirdiği Dönemin Siyasi Yapısı	19
1.3.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Düşünce Dünyasını Etkileyen Faktörler	21
1.4. Kurtuluş Savaşı Döneminde Milli İradenin Oluşumu	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. CUMHURİYETİN İLANINA GİDEN SÜREÇ VE CUMHURİYETİN İLANI.....	37-152
2.1. Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyete Giden Süreç.....	37
2.2. Cumhuriyet Öncesi Rejim Tartışmaları	39
2.3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tadilatı	66
2.4. Ankara'nın Başkent Olması	110
2.5. Hükümet Buhranı	130
2.6. Cumhuriyetin İlanı	145

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYETİN İLANININ YANKILARI	153-182
3.1. Cumhuriyetin İlanı Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar	153
3.1.1. Anadolu'daki Kutlamalar.....	153
3.1.2. İstanbul'daki Kutlamalar	156

3.2. Cumhuriyetin İlanı Münasebetiyle Çekilen Kutlama Telgrafları.....	161
3.2.1. Anadolu'dan Çekilen Telgraflar	161
3.2.2. İstanbul'dan Çekilen Telgraflar	165
3.3. Basında Yankıları.....	171
3.3.1. Haber ve Manşetlerde Cumhuriyetin İlanı	171
3.3.2. Köşe Yazılarında Cumhuriyetin İlanı.....	175
3.4. Mustafa Kemal Paşa'nın Yakın Arkadaşlarının Cumhuriyetin İlanına Tepkileri.....	179
SONUÇ.....	184
KAYNAKÇA	191
ÖZGEÇMİŞ.	215

ÖZET

Bu çalışmada cumhuriyetin ilanının Türk basınındaki yankıları dönemin gazetelerinde yer alan haberler ve köşe yazıları vasıtasıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma üç bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde, telif eserlerden yararlanılarak cumhuriyet kelimesinin anlamı ve Mustafa Kemal Paşa'da cumhuriyet fikrinin nasıl geliştiği ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin on dokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüzyılın başlarındaki durumu izah edilirken, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milletinin bağımsızlığını sağlamak amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunduğu ve faaliyetlerini büyük bir gizlilik içerisinde yürüttüğü belirtilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, cumhuriyetin ilanına giden süreçte meydana gelen olaylar üzerinde durulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın yeni Türk devletinin adı, yönetim biçimi ve başkenti hakkında ilk açıklamayı Neue Freie Presse gazetesi muhabiri Lazar'a yaptığına değinilmiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa tarafından cumhuriyetin ilanına giden sürecin planlaması gözler önüne serilmiştir. Hükümet buhranının Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı teklif vasıtasıyla çözümlenmesi sonucunda cumhuriyetin ilan edildiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı seçildiği anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle yapılan kutlamalardan, çekilen tebrik telgraflarından ve başta Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşları olmak üzere Türk basınının cumhuriyetin ilanına gösterdiği tepkilerden bahsedilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarının cumhuriyetin ilanına olmasa da ilan ediliş biçimine tepki gösterdiklerine dikkat çekilmiştir. Türk basını, yayımladığı köşe yazılarıyla cumhuriyetin ilanına karar vermekle acele edildiğinin, bu kararın diktatörlüğe yol açabileceğinin altını çizmiştir. Cumhuriyetin ilanı yapılan kutlamalardan da anlaşılabilen üzere Türk milleti tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Neue Freie Presse, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Hükümet Buhranı, Cumhuriyetin İlanı

ABSTRACT

This study aims to elucidate the reflections of the republic's declaration in the Turkish press through the examination of news and columns in the newspapers of the period. The study is formed in three parts. The first part defines the concept of the republic and explores how this idea evolved in Mustafa Kemal Pasha's mindset by using modern researches. While explaining the situation of the Ottoman Empire in the late nineteenth and early twentieth centuries, it is stated that Mustafa Kemal Pasha carried out various activities to secure the independence of the Turkish nation and that he carried out his activities in great secrecy. In the second part of the study, the events that took place in the process leading to the proclamation of the republic were emphasized. It is mentioned that Mustafa Kemal Pasha made the first announcement about the form of government and the name and capital of the new Turkish state to Lazar who was the correspondent of the Neue Freie Presse newspaper, Lazar. Thus, the planning of the process leading to the declaration of the republic by Mustafa Kemal Pasha is revealed. It is explicated that as a result of the resolution of the government crisis through Mustafa Kemal Pasha's proposal, the republic was proclaimed and Mustafa Kemal Pasha was elected as the first president of Turkey. In the third part, the celebrations held on the occasion of the proclamation of the republic, the congratulatory telegrams and the reactions of the Turkish press, especially the close friends of Mustafa Kemal Pasha, to the proclamation of the republic are mentioned. It is pointed out that Mustafa Kemal Pasha's close friends reacted to the way the republic was proclaimed, if not to the proclamation itself. The Turkish press, through its columns, emphasized that the decision to declare the republic was hasty and that this decision could lead to establishment of a dictatorship. As it can be seen from the celebrations, the proclamation of the Republic was greeted with great joy by the Turkish nation.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Neue Freie Presse, Teşkilat-ı Esasiye Law, Government Crisis, Proclamation of the Republic.

GİRİŞ

Cumhuriyet kavramı köken olarak Arapça'dır ve “cumhur” kelimesinden türemiştir.¹ Cumhuriyet kavramı ve onu ortaya çıkaran “cumhur” kelimesi, Türkçe sözlüğe göre sırasıyla, belli bir toprak parçasını kendisine yurt olarak kabul eden insan topluluğunun egemenliğe sahip olduğu bir rejim ve topluluk anlamını ifade etmektedir.² Kamus-ı Türki'ye göre cumhur, cumhuriyetle yönetilen heyet anlamına gelirken, cumhuriyet ise bir reis-i müntehibin taht-ı riyasetinde bulunan heyet olarak tanımlanmıştır.³ İslam Ansiklopedisi'ne göre cumhur, bir topluluğun ileri gelenleri anlamına gelmektedir. Çeşitli eserlerde, cumhurü'l ulema (ulemaların ileri gelenleri), cumhurü'l müfessirin (tefsir alimlerinin ileri gelenleri) ve cumhurü'l hukema (filozofların ileri gelenleri) olarak geçmektedir.⁴

Cumhuriyet, Fransızcada “La Republique” ve İngilizcede de “The Republic” kavramlarına karşılık gelmektedir. Her iki dilde de köken açısından bakıldığında Latince “Res Publica” kelimesinden doğduğu anlaşılmaktadır. Kamuya ait olan anlamına gelmektedir.⁵ Cumhuriyet, Sosyal Bilimler Ansiklopedisi'nde, Bünyamin Bezci tarafından kamu yararını esas alan, özgürlükçü ve egemenliğin halka ait olduğu bir yönetim biçimi olarak ifade edilmiştir.⁶ Meydan Larrousse'a göre, halkın hakimiyetini doğrudan veya seçim yoluyla belirlediği temsilciler vasıtasıyla kullandığı idare şeklidir. Türk Ansiklopedisi'nde ise, seçim usulünü esas alan laik bir devlet yönetim biçimidir şeklinde tanımlanmıştır.⁷

Cumhuriyetin ilanı konusunda daha önce tespit edebildiğimiz kadarıyla üç tane tez kaleme alınmıştır. Bu tezlerden ilki Ramazan Tosun tarafından 1991 yılında yapılmıştır. “Cumhuriyetin İlanı'nın Yankıları” başlıklı doktora tezinin bölümlerine baktığımızda; Mustafa Kemal Paşa'da cumhuriyet düşüncesinin gelişimi, cumhuriyetin ilanı gelişmesinin TBMM, Türk basını, Türk milleti ve Avrupa kamuoyu üzerindeki yankıları ele alınmıştır. İkinci tez, Süleyman Altın

¹ Ramazan Tosun, “Cumhuriyetin İlanının Yankıları”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Konya, 1991, s.1.

² **Ünlü Türkçe Sözlük**, Haz: Mehmet Ünlü-Hüseyin Ünlü, Ünlü Yayınları, İstanbul, 2008, s.91.

³ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türki**, Şifa Yayınevi, İstanbul, 2015, s.399.

⁴ Salim Ögüt, “Cumhur”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:8, İstanbul, 1993, s.94.

⁵ Ercan Haytoğlu, “Cumhuriyet, Türk Tarihindeki Gelişimi ve Atatürk”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:42, 1998, s.1135-1136.

⁶ Bünyamin Bezci, “Cumhuriyet”, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, Cilt:1, TÜBİTAK Bilim Yayınları, Ankara, 2021, s.215.

⁷ Neşe Çetinoğlu, “Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:36, 1996, s.804.

tarafından 2004 yılında hazırlanmıştır. “Cumhuriyetin İlanı Sırasında İstanbul Basını” başlıklı yüksek lisans tezinde, cumhuriyetin ilanını İstanbul basınının nasıl karşıladığı üzerinde durulmuştur. Üçüncü tez, Mehmet Saki Çakır tarafından 2011 yılında yapılmıştır. “Cumhuriyetin İlanına Doğru Rejim Tartışmalarının Basındaki Yansımaları (Akşam, Hakimiyet-i Milliye, Tanin, Tevhid-i Efkar)” başlıklı yüksek lisans tezinde, cumhuriyetin ilanından önce Türk basınında meydana gelen tartışmalar Hakimiyet-i Milliye, Akşam, Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinden yararlanılarak açıklanmıştır. Çalışmamızda cumhuriyetin ilanının Türk basınına yansımalarını ortaya koymaya çalışırken, ilk bölümde cumhuriyetin tarihsel temelleri ve Mustafa Kemal Paşa'da cumhuriyet düşüncesinin oluşumu ifade edilecektir. İkinci bölümde cumhuriyetin ilanına giden süreç ve cumhuriyetin ilanı izah edilecektir. Üçüncü bölümde cumhuriyetin ilanının yankılarına değinilecektir. Çalışmamızda Avrupa kamuoyunun cumhuriyetin ilanına bakışı konusuna değinilmemesi, İstanbul'un yanı sıra Anadolu basınının ilana gösterdiği tepkilere de yer verilmesi kendisinden önceki tezlerden farklarını ve sınırını ortaya koymaktadır. Çalışmamızın başlığı gereği, kaynak olarak kullandığımız gazeteler hakkında tanıtıcı bilgiler vermemiz yararlı olacaktır.

Akbaba gazetesi, İstanbul'da pazartesi ve perşembe günleri yayınlanan siyasi mizah gazetesidir. Sorumlu müdürü Yusuf Ziya (Ortaç)'tır.⁸ Yusuf Ziya (Ortaç) ve Orhan Seyfi (Orhon), gazetenin imtiyazını Refet Paşa'dan almışlardır. Gazete 7 Aralık 1922 tarihinde “Milletperver mizah gazetesi” olarak yayınına başlamıştır. Gazetenin yayınlanmasında emeği geçen kişiler arasında Münif Fehim, Halil Nihat, Osman Cemal ve Selami İzzet Beyler yer almıştır. Fiyatı 100 para olan gazete dört sayfa halinde yayımlandıktan bir süre sonra haftalığa dönüşmüştür. 1923 yılından 1928'e kadar yabancı okurlara yönelik olarak, gazetenin bir kısmı Fransızca basılmıştır. Çalışmalarda bir dergi olarak kullanılmasına rağmen Akbaba kendisinin gazete olduğunu belirtmiştir. Yusuf Ziya Bey'in hükümetlerle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermesi gazetenin desteklenmesini sağlamıştır.⁹ Akbaba gazetesi 27 Mayıs Darbesi sonrasında sadece perşembe günlerinde yayımlanmıştır. Yusuf Ziya Bey tarafından 1967 yılına kadar çıkarılan gazete, onun ölümü üzerine oğlu Engin (Ortaç) tarafından 28 Aralık 1977 tarihine kadar çıkarılmaya devam etmiştir.¹⁰

Akşam gazetesi “her gün neşrolunan milliyetperver ve terakkiperver” bir gazetedir. 20 Eylül 1918 tarihinden itibaren İstanbul'da yayımlanmıştır. İlk sayılarında kullandığı alt başlık “Her gün öğleden sonra neşrolunur” şeklindedir. Resimli olup zaman zaman tek yaprak halinde çıkmıştır. Çeşitli ebatlarda yayınlanan gazetenin sorumlu müdürleri arasında Selami İzzet, Senih

⁸ Hasan Duman, **a.g.e.**, s.116-117.

⁹ Uğur Üçüncü, “Cumhuriyetin İlanının Akbaba Gazetesine Yansımaları”, **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı, 2023, s.5.

¹⁰ Uğur Üçüncü, **a.g.m.**, s.10.

Muammer, Enis Tahsin (Til) ve Necmettin Sadak yer almıştır.¹¹ Akşam gazetesinin tirajı başlangıçta günlük 500-1000 iken, bu sayı Sakarya Savaşı sonrasında 15.000'e yükselmiştir. Akşam gazetesi, İzmir'in kurtuluşu haberini İstanbul gazetelerinden önce “Elhamdülillah İzmir'e Kavuştuk” başlığıyla yayınlamıştır. İstiklal Savaşı boyunca İstanbul'da Anadolu'nun, Kuvay-ı Milliye'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın sesini duyuran önemli bir yayın organı olmuştur. Ülke çıkarları ve milli bağımsızlığı savunan Akşam gazetesi, Damat Ferit hükümetleri döneminde sansüre maruz kalmıştır. Yayın hayatını sürdüren gazetenin yazarları arasında Mehmet Emin, Yahya Kemal, Ruşen Eşref, Ömer Seyfettin, Refik Halit gibi isimler yer almıştır.¹²

Anadolu'da Yenigün gazetesinin sahibi Yunus Nadi (Abalıoğlu)'dur. Sorumlu müdürü Osmanzade Hamdi olan gazete cumartesi hariç her gün çıkmaktadır. 2 Eylül 1918 tarihinden itibaren 380. sayıya kadar İstanbul'da “Yenigün” adıyla yayınına sürdüren gazete, Yunus Nadi'nin Ankara'ya gelişinden sonra “Anadolu'da Yenigün” adını alarak Ankara'da çıkarılmıştır. Sakarya Savaşı sırasında Kayseri'ye taşınan gazete Nurullah Sami tarafından yayınlanmaya devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra gazetenin yayınlanması görevini tekrar Yunus Nadi ve Kemal Salih (Sel) üstlenmiştir. Yazarları arasında Aka Gündüz, Ziya Gökalp ve Enver Behnan Şapolyo yer almıştır.¹³ Milli Mücadele taraftarı olan gazete Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerini yansıtmış, yayınladığı dış haberler için çeşitli alıntılar yapmıştır. 1924 tarihinde yayın hayatını sonlandırmıştır.¹⁴

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, Heyet-i Temsiliye'nin 27 Aralık 1919 tarihinde Ankara'ya gelmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankara'da kurulmuştur. Gazetenin çıkış amacı, Milli Mücadele hareketinin fikrî esaslarını, görüş ve kararlarını halka yaymak ve milletin iradesini hakim kılmaktır. Gazetenin ilk sayısı 10 Ocak 1920 tarihinde çıkarılmıştır. İlk sayısında gazetenin takip edeceği politikayı ortaya koyan “Heyet-i Tahririye” başlıklı yazı bulunmaktadır.¹⁵ Haftada iki-üç defa, günlük olarak çıkan gazetenin başyazarı Hüseyin Ragıp (Baydur)'dur. Gazetenin sorumlu müdürlüğünü Recep Zühtü (Soyak) üstlenmiştir. 14 Eylül 1919 tarihinde Sivas'ta çıkmaya başlayan İrade-i Milliye gazetesinin devamı niteliğindedir. Gazete, 4794. sayıdan (1934) itibaren Ulus adıyla çıkmaya başlamıştır.¹⁶ Yazar kadrosunda, Ağaoğlu Ahmet, Ziya Gevher Etili, Hüseyin Tevfik, Tevfik Rüştü, Yusuf Akçura bulunmaktadır. İçindeki

¹¹ Hasan Duman, **a.g.e.**, s.119-120.

¹² Mustafa Özyürek, “Sosyolog ve Gazeteci Yönüyle Necmettin Sadık Sadak”, **Atatürk Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2015, s.89-90.

¹³ Duman, **a.g.e.**, s.11.

¹⁴ Semih Yalçın, **a.g.e.**, s.182.

¹⁵ Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017, s.176-177.

¹⁶ Hasan Duman, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)**, Cilt:3, Ankara, 2000, s.126.

yazı ve şiirlerin bir kısmı, “Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal” adlı antolojiye alınmıştır. Gazete 1975 yılında yayın hayatını sonlandırmıştır.¹⁷

İkdam gazetesinin sahibi Ahmet Cevdet (Oran)'dır. Sorumlu müdürü Burhaneddin Ali olan gazete “Yeni İkdam” ve “İktiham” isimleriyle de yayımlanmıştır.¹⁸ Gayret ve sebatla çalışma, devamlı çalışma anlamına gelen İkdam, 5 Temmuz 1894'te İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. II. Abdülhamid döneminin önemli gazeteleri arasında yer alan İkdam, günlük olarak yayımlanmıştır. Siyasi, iktisadi, tarihi, içtimai, dini ve askeri konulara yer vermesinin yanı sıra edebi yazılarıyla Türk edebiyatına katkıda bulunmuştur. Türk basınında başlığına “Siyasî, ilmî, iktisadî Türk gazetesidir” ibaresini ekleyen ilk gazetedir. II. Meşrutiyet döneminde 40 bin tiraja ulaşmıştır. İkdam gazetesinin yazarları arasında Ahmet Mithat, Halit Ziya, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Ahmet Emin gibi edebi şahsiyetler vardır. Yayın hayatına son verdiği 1961 yılına kadar yaşanan önemli gelişmeleri haberlerine taşımıştır.¹⁹

İstikbal gazetesi 10 Aralık 1918'de Faik Ahmet (Barutçu) ve Kemal Ahmet Bey tarafından Trabzon'da neşredilmiştir. Daha sonra Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yayın organı olan gazete Rumların propagandalarını sert bir şekilde eleştirmiştir. Haftada üç gün yayınlanan gazete 27 Ocak 1921'den sonra günlük olarak neşredilmeye başlanmıştır. 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu'nun birinci maddesi gereğince 8 Mart 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmış olan gazetenin son sayısı 17 Mart 1925'te yayımlanmıştır.²⁰

1908 yılında İstanbul'da yayın hayatına başlayan Tanin gazetesinin kurucuları arasında Hüseyin Kazım, Tefik Fikret, Hüseyin Cahit yer almaktadır. Gazete Sıkıyönetim tarafından kapatıldığından, Cenin, Senin, Hak ve Renin gibi isimlerle yeniden yayımlanmıştır. Gazetenin birer sayıdan oluşan iki ilavesi vardır. Bunlar “Tanin” ve “Tanin'in Tarihçe-i Siyasiyesi” olarak adlandırılmıştır.²¹ Yazarları arasında Falih Rıfkı, Aka Gündüz, Fazıl Ahmet gibi şahıslar yer almaktadır. II. Meşrutiyet döneminin düşünce yapısını temsil eden bir gazetedir. İçeriğinde siyasete ve günlük hayata dair yazılara ek olarak mizah, karikatür ve röportaj ilaveleri de bulunmaktadır. Gazete, yazılarında kullandığı sert üslup nedeniyle birçok defa saldırıya uğramış, İttihat ve Terakki Partisi'nin yayın organı görevini üstlenmiştir.²²

¹⁷ Yücel Özkaya, “Hakimiyet-i Milliye”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:15, İstanbul, 1997, s.202.

¹⁸ Hasan Duman, **a.g.e.**, s.407.

¹⁹ Fatma Sena Yaman, “İkdam Gazetesi Üzerine Bir İnceleme: Basın-İktidar İlişkileri”, **Uluslararası İletişim ve Medya Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2021, s.66.

²⁰ Uğur Üçüncü, “İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Ramazan Ayları ve Ramazan Bayramları”, **Cilt:8, Sayı:1, HistoryStudies**, Mart 2016, s.155.

²¹ Hasan Duman, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)**, Cilt:2, Ankara, 2000, s.808.

²² Semih Yalçın, **a.g.e.**, s.158.

30 Ağustos 1943-14 Kasım 1947 tarihleri arasında 1512.sayısı yayınlanan gazete, Hüseyin Cahit tarafından II.Dünya Savaşı yıllarında tekrar çıkarılmışsa da 14 Kasım 1947 tarihinde daha iyi yayınlanması vaadiyle kapatılmıştır.²³

Tevhid-i Efkâr gazetesinin kurucusu ve müdürü Ebuzziya Tevfik'tir. Sorumlu müdürü ise Mehmet Agah'tır. Başyazarı Ebuzziyazâde Velid olan gazete İstanbul'da çıkarılmıştır. Gazete zaman zaman Sıkıyönetim tarafından kapatılmış ve isim değişikliklerine gitmiştir. Yeni Tasvir-i Efkâr, Tasvir-i Efkâr, İntihab-ı Efkâr ve Tefsir-i Efkâr gibi isimlerle yayımlanmıştır.²⁴ Şinasi'nin 1861 tarihinde Tasvir-i Efkâr'ı yayınlamaya başlamasının ardından 31 Mayıs 1909 tarihinden itibaren Ebuzziya Tevfik tarafından tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Gazeteye uygulanan sansüre ve İtilaf Devletleri'nin baskılarına rağmen Milli Mücadele'yi destekleyen yazılar yayımlanmıştır. Ruşen Eşref (Ünaydın) gazetenin muhabiri olarak Sivas Kongresi'ne katılmıştır. Gazetede İzmir'in işgali konusunda Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarını okurlara aktaran yazılar yayımlanmıştır.²⁵ Gazete, Damat Ferit Paşa hükümetleriyle mücadele etmiştir. İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesiyle yayınına ara veren gazete, Takrir-i Sükun Kanunu ile 4 Mart 1925'te kapatılmıştır. 2 Mayıs 1940 tarihinde son kez Ziyad Ebuzziya tarafından yayımlanmıştır. Velid Bey'in ölümünden sonra Ziyad Ebuzziya 1945-1949 yılları arasında Cihat Baban ile beraber Tasvir adıyla gazeteyi çıkarmıştır. Gazete bu dönemde de birçok kez kapatılmış ve mahkemeye verilmiştir.²⁶

Vakit gazetesinin imtiyaz sahibi Mehmet Asım ve Hakkı Tarık (Us)'tur. Sorumlu müdürü ve başyazarı Ahmet Emin (Yalman)'dır. 22 Ekim 1917 tarihinde İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Vakit gazetesi 26 Ağustos 1928 tarihinden itibaren Arap ve Latin harfli karışık olarak yayımlanmıştır. Gazete birkaç kez kapatıldığından, "Muvakkit", "Evkat", "Mütevakkıt" gibi çeşitli isimlerle yayımlanmıştır.²⁷ 1967 tarihine kadar yayınıni sürdüren gazete Milli Mücadele taraftarı bir politika izlemiştir.²⁸ Vatan gazetesi, 1923 yılında Ahmet Emin ve Enis Tahsin tarafından 15 bin lira sermaye ile kurulmuştur. İlk sayısı 26 Mart 1923 tarihinde yayınlanan Vatan gazetesinin kuruluş amacı Ahmet Emin tarafından, herhangi bir çıkar ilişkisi gözetmeden, dürüstlüğü esas alarak yaşanan gelişmelerden halkı haberdar etmek şeklinde açıklanmıştır.²⁹ Hükümetin manevi nüfuzunu yıpratmak suçlamasıyla Tanin, Tevhid-i Efkâr ve

²³ Ömer Faruk Huyugüzel, "Tanin", **İslam Ansiklopedisi**, 39.Cilt, İstanbul, 2010, s.566.

²⁴ Hasan Duman, **a.g.e.**, s.845-846.

²⁵ Zekai Güner, "Milli Mücadele'de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın", **Erdem**, Cilt:11, Sayı:31, 1998, s.93.

²⁶ Nesimi Yazıcı, "Tasvîr-i Efkâr", **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2011, s.139-140.

²⁷ Hasan Duman, **a.g.e.**, s.736.

²⁸ Muhammet Sarı, "Atatürk Döneminde Reis-i Cumhur Seçimlerinin Türk Basınındaki Yankıları", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:13, 2015, s.331.

²⁹ Nuri M. İnüç, "1923-1950 Dönemi Basınında Vatan-Tan Gazeteleri ve Ahmet Emin Yalman", **Marmara İletişim Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 1992, s.251.

Son Telgraf gazeteleri kapatılırken, Vatan gazetesi yayınını sürdürmüştür. Velid Ebuzziya, Fevzi Lütfi, Eşref Edip ve Abdurrahman Kemali Beylerden bazılarının yönlendirmesi sebebiyle 12 Ağustos 1925 tarihinde alınan kapatma kararı İstanbul Emniyet Müdürlüğü tarafından gazeteye bildirilmiştir.³⁰

³⁰ Nuri M. İnuğur, **a.g.m.**, s.252.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. CUMHURİYET OLGUSUNUN TARİHSEL TEMELLERİ VE MUSTAFA KEMAL PAŞA'DA CUMHURİYET FİKRİNİN OLUŞUMU

1.1. Cumhuriyetin Temelleri

Türkler tarafından tarih boyunca çeşitli bölgelerde birçok devletler kurulmuştur. Çok sayıda devlet kurulmasının temel sebebi bağımsız yaşama arzusudur. Kurulan her yeni devlet, teşkilatlanma açısından kendisinden öncekilerle birtakım benzerlikler göstermiştir. Buna örnek olarak meclisler ve güçler birliği ilkesi verilebilir. Türklerde uygulanan devlet yönetim biçimlerinden, yeni kurulan her Türk devleti gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti de etkilenmiştir. Meydana gelen bu etki Türkiye'de cumhuriyet rejiminin kabul edilmesine yol açmıştır.³¹

Cumhuriyet, Antik Yunan döneminden itibaren var olan bir kavramdır. Bu dönemde Platon ve Aristoteles tarafından ileri sürülen, insanın sosyal ve siyasi bir varlık olduğu fikri cumhuriyeti ortaya çıkarmıştır. İlk olarak demokrasi kavramıyla birlikte kullanılan cumhuriyetin kelime anlamı, sonradan özgürlük, eşitlik, halk, vatandaşlık ve adalet kavramlarını da içerecek şekilde genişletilmiştir.³²

Prof. Dr. Bihterin Dinçkol'a göre, modern devletlerin teşkilatlanmasının temelleri Atina demokrasisi ve Roma'da kurulan cumhuriyet yönetimine dayanmaktadır. Antik Yunan'da demokrasi, her vatandaşın kanun yapma sürecine etkin katılımını sağlayan bir araç olarak tanımlanmıştır. Ona göre, Platon ve Aristoteles, demokrasinin kötü bir yönetim şekli olduğunu ileri sürmüştür. Roma'da kurulan cumhuriyet rejiminin Patriciler ile Plepler arasındaki mücadele sonucunda ortaya çıktığını ve demokrasinin esaslarından biri olan kuvvetler ayrılığının kökeninin de Roma Cumhuriyeti'ne dayandığını belirtmiştir.³³

“Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi” başlıklı makalesinde yazar Şakire Polat, Antik Yunan'da cumhuriyet kelimesinin “Ta Kolonia” kavramıyla ifade edildiğini izah etmektedir ki bu

³¹ İlhami Durmuş, “Türklerde Cumhuriyet Fikrinin Tarihi Temelleri ve Günümüze Yansımaları”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt:1, Sayı:1, 2007, s.26.

³² Recep Batu Günör, “Cumhuriyet Düşüncesinin Felsefi Temelleri Hakkında Bir İnceleme”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetin Yüzüncü Yılı Özel Sayısı, 2023, s.87-88.

³³ BihterinDinçkol, “Atina Demokrasısından Roma Cumhuriyetine “Demos” tan “PopulusRomanus”a”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt:23, Sayı:3, 2017, s.751.

kelime, şehir hazinesi, kamu fonu, ortak menfaat anlamlarına gelmektedir. Makalesinin devamında, M.Ö. altıncı yüzyıla kadar İtalya'da varlığını devam ettiren Etrüsklerin bölgeden ayrılmasından sonra Roma'da kurulan yeni yönetim şekline tarihçiler tarafından cumhuriyet denildiğini belirtmiştir. Cumhuriyet tabirinin birtakım tarihçiler tarafından Antik Yunan şehir devletleri için de kullanıldığını fakat, burada tam olarak halk egemenliği ve fertler arası eşitliğin sağlanamaması nedeniyle bir cumhuriyet yönetiminden söz edilemeyeceğini vurgulamıştır. Yazara göre, Roma'da kurulan cumhuriyet yönetimi halka bazı haklar tanımıştır fakat, haklardan eşit olarak faydalanma özgürlüğü göz ardı edilmiştir.³⁴

“Cumhuriyet Kavramı ve Türkiye'deki Evrimi” adlı bir tez çalışmasında, yazar Aydoğan Kutlu, cumhuriyetin siyasal düşünceler tarihinin en eski ve tartışmalı kavramlarından biri olduğunu ve Batı'da siyaset felsefesinin bir kavramı olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Antik dönemde, “İyi bir yönetim nasıl olmalıdır?” sorusuna cevap arandığını ifade etmiştir. Bu soruya cevap arayanların, Aristoteles'in “politeia” kavramı ve “Res Publica” 'dan faydalandığı üzerinde durulmuştur.³⁵

Yazar Ahmet Özalp, cumhuriyetçi düşüncenin gelişimini incelediği bir makalesinde, cumhuriyetin soya dayalı olmadığını ve halk iradesiyle siyasi iktidarın meşruiyet kazandığını belirtmiştir. Cumhuriyetin bu şekilde tanımlanmasının demokrasiyle ilişkilendirilmesine yol açtığı ifade edilmiştir. Demokrasiyi esas olarak kabul etmemiş olan cumhuriyet rejimlerinin günlük dilde cumhuriyeti belirsizliğe sürüklediğinden bahsedilmiştir. Aristoteles'in, iyi bir hayatın sadece politik bir toplumda sürdürülebileceği fikrinde olduğu üzerinde durulmuş ve cumhuriyetin erdem, yasa, özgürlük ve politik katılım ilkelerini temel alan felsefi bir gelenekten doğduğu izah edilmiştir.³⁶

Cumhuriyet ve demokrasi kavramları arasındaki ilişkinin incelendiği, “Cumhuriyet Demokrasi İkilemi: Özdeş Kavramlar mı, Farklı Kavramlar mı Sorusuna Hukuk Penceresinden Cevap Arayışı” başlıklı makalede modern demokrasinin sahip olduğu özellikler şu şekilde sıralanmıştır:³⁷

- Vatandaşlara değer vermek,
- Seçim usulünün adil bir şekilde uygulanması,
- Vatandaşların siyasal açıdan eşit haklara sahip olması,
- Laik devlet yapılanması ve düşünce hürriyetinin önemsenmesi,

³⁴ Şakire Polat, “Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:9, 2007, s.97.

³⁵ Aydoğan Kutlu, “Cumhuriyet Kavramı ve Türkiye'deki Evrimi”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2011, s.7.

³⁶ Ahmet Özalp, “ResPrivate-ResPublica İlişkisi Üzerinden Cumhuriyetçi Düşüncenin Evrimi”, *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt:9, Sayı:21, 2014, s.47.

³⁷ Dilaver Nişancı-Selda Güner Nişancı, “Cumhuriyet Demokrasi İkilemi: Özdeş Kavramlar Mı, Farklı Kavramlar Mı Sorusuna Hukuk Penceresinden Cevap Arayışı”, *KÜSBD*, Cilt:12, Sayı:2, 2022, s.427-428.

- Güçler ayrılığı ilkesi,
- İktidarın halka ait olması,
- Daha etkili kararlar alabilmek için muhalefetin varlığına saygı göstermek,
- Oy kullanma hürriyeti,
- Devlet yönetiminde gerçekçiliğin esas alınması,
- Kamuda görev alma hürriyeti,
- Vatandaşlara siyasi parti kurma hakkının tanınması ve parti liderlerinin çalışmalarını serbestçe yürütebilmesi,
- Hukuk devleti olma ve azınlık haklarının gözetilmesi,
- Temel insan haklarını korumak ve saygı göstermek,
- Hükümetin faaliyetlerini açıkça yürütmesi ve yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmesi
- Milli devlet olmaya özen gösterilmesi

“Cumhuriyetin Oluşumunda Atatürk ve Sonrası” başlıklı makalesinde Betül Batır, cumhuriyetin farklı şekillerde uygulandığını belirtmiştir. Bu şekilleri demokratik, aristokratik ve halk demokrasisi cumhuriyetleri olarak sıralamıştır. Buna göre, demokratik cumhuriyetlerde egemenlik halkın bütününe aittir. Aristokratik cumhuriyetlerde idare belirli bir sınıfın elindedir. Halk demokrasisi cumhuriyeti ise, tek parti yönetimi anlamına gelmektedir. Makalenin devamında cumhuriyetin başlangıçta devlet kelimesinin yerine kullanıldığı ve Çiçero, Jean Bodin gibi düşünürlerin eserlerinde bu durumun görülebileceği üzerinde durulmuştur. Makalede, Montesquie ve Machiavelli'nin cumhuriyeti nasıl tanımladığına değinilmiştir. Montesquie, cumhuriyetin halkın yönetimi ele alması anlamına geldiğini belirterek, temel taşının fazilet olduğunu vurgulamıştır. Machiavelli ise, devleti yönetecek kişinin seçim yoluyla belirlendiği, veraset uygulamasının söz konusu olmadığı yönetim biçimini cumhuriyet olarak adlandırmaktadır.³⁸

1.2. Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme ve Cumhuriyet Olgusu

Türkiye'de cumhuriyet fikrinin nasıl ortaya çıktığını anlayabilmemiz için, Osmanlı Devleti döneminde meydana gelen, devleti bir yenileşme ve demokratikleşme sürecine yönlendiren gelişmelerden bahsetmemiz gerekmektedir. On yedinci yüzyılda Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında 18 Ekim 1672 tarihinde Bucaş Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti bu antlaşmayla en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Sınırları Asya Kıtasında; Yemen-Arabistan Yarımadasından Kafkasya'ya, Kafkasya'dan Anapa'ya³⁹ kadar uzanmıştır. Avrupa Kıtasında;

³⁸ Betül Batır, “Cumhuriyetin Oluşumunda Atatürk ve Sonrası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:43, Ankara, 1999, s.335-336.

³⁹ Kelime kökeni olarak Grekçe'de burun anlamına gelmektedir. On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda bir Bizans kolonisi iken daha sonra Cenevizlilerin kalesi olmuştur. Anapa, Ceneviz ve Venedikliler tarafından Napa olarak adlandırılmıştır. Osmanlı Devleti bahsi geçen şehirle Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren temasa geçmiştir.

Dinyester nehrinin batısından Avusturya'ya kadar ulaşmıştır. Afrika'da ise neredeyse tüm Kuzey Afrika ile birlikte Doğu Akdeniz ve Ege adalarını kapsamıştır. Ayrıca Girit ve Kıbrıs adalarını da içine alan Osmanlı topraklarının yüzölçümü bu dönemde yaklaşık 4.000.000 kilometrekaredir.⁴⁰

1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması, uluslararası diplomaside Osmanlı Devleti'ni etkisiz hale getirmiştir. Osmanlı Devleti, politikasını Avrupa devletleriyle kurulan ilişkilere göre şekillendirmeye başlamıştır.⁴¹ On yedinci yüzyılın sonlarından itibaren Batılılar Osmanlı Devleti karşısında üstünlüğü ele geçirmeye başlamıştır. İlk kez büyük ölçüde toprak kaybının yaşanmasının etkisiyle sarsılan devlet dengesini sağlamlaştırmak amacıyla çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Avrupa devletlerinin durumu hakkında bilgi edinmek amacıyla Paris, Viyana ve Moskova'ya elçiler gönderilmiştir.⁴² Lale Devri'nde matbaa İbrahim Müteferrika tarafından Osmanlı Devleti'ne getirilmiş ve çeşitli eserleri Türkçeye çevirmek için Tercüme Cemiyeti kurulmuştur.⁴³

Lale Devri'nde yapılan diğer yenilikler şunlardır:⁴⁴

- Tulumbacılar Birliği'nin kurulması,
- Yalova'da kağıt fabrikasının açılması,
- Kumaş dokuma, seramik ve çini fabrikalarının açılması,
- Askeri eğitimi modernleştirmek amacıyla Hendesehane açılması,
- Eğitim almak amacıyla Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi

Lale Devri hakkında yapılan çalışmalarda bu dönem için “uyanış” ve “Türk Rönesansı” tabirleri kullanılmıştır. Niyazi Berkes'e göre, devletin içinde olduğu durumu uyanış kelimesiyle açıklamak söz konusu değildir. Lale Devri'nde yapılan çalışmalar, Osmanlı ekonomisinin zayıflamasına yol açmıştır. Bu olumsuz tablo Patrona Halil isyanını meydana getirmiştir. İsyanın nedenleri konusunda birçok araştırma yapılmıştır. Araştırmalarda isyan nedenlerinden birisi olarak, ahlaki bozulma gösterilmiştir. Ancak bu tabir ortaya çıkan isyanı tam olarak açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu konuda dikkate değer incelemelerde bulunan Ahmet Refik, isyanın çıkış

Kırım Hanlığı'nın Osmanlı topraklarına katılmasıyla Anapa'nın da içinde bulunduğu Kuzey Kafkasya bölgesinde Kırım hanları etkili olmuştur. On sekizinci yüzyılda Rusya'nın Kırım Hanlığı'nı ilhakı, Osmanlı Devleti'nin bölgenin önemini fark etmesine yol açmıştır. Cengiz Fedakar, “Anapa”, **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2020, s.92.

⁴⁰ Fatih Al, “Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci ve Parlamenter Sisteme Geçiş”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2017, s.32-33.

⁴¹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s.41.

⁴² Abdülkadir Özcan, “Lale Devri”, **İslam Ansiklopedisi**, 27.Cilt, Ankara, 2003, s.82.

⁴³ Hüseyin Tosun, “Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:52, 2002, s.190-191.

⁴⁴ Fırat Güzeldağ-Laçın Akyıl, “Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme Hareketleri”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:3, 2022, s.342.

sebebini medreselerde eğitim gören bazı kişilerin halkı devletin aleyhine kışkırtmasına bağlamıştır. Ona göre, bir diğer sebep, çıkarları zedelenen şahısların isyanı körüklemesidir.⁴⁵

1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali, milli devletlerin tarih sahnesine çıkmasında çok önemli bir role sahiptir. Fransa başta olmak üzere dünya milletlerinin on sekizinci ve sonraki yüzyıllarda kurduğu düzenin temelinde Fransız İhtilali yatmaktadır. İhtilal ile yaygınlaşan bağımsızlık, özgürlük gibi fikirler, başta Osmanlı Devleti olmak üzere çok uluslu yapılanmaya sahip devletlerin varlığını tehdit etmiştir. İhtilal bir burjuva hareketi olarak görülebilir. İhtilal üzerinde, ABD'nin 1776 yılında İngilizlere karşı bağımsızlık kazanmasının etkisi vardır. Öyle ki, ABD'nin bağımsızlık mücadelesi Fransızlar tarafından desteklenmiştir. Bu sayede bağımsızlık, özgürlük, eşitlik ve demokrasi gibi kavramlar yayılmaya başlamıştır. İhtilalin arkasında vatandaşlara eşit hakların sunulması, vergi adaletsizliğinin ortadan kaldırılması, sanatsal ve ticari faaliyetlerin serbestçe yapılması gibi istekler yatmaktadır. Bu istekler Fransız toplumunda kilise ve krala karşı bir başkaldırının doğmasına ortam hazırlamış, açlık ve sefalet içinde yaşayan, özgürlüklerinden mahrum bırakılmış kesimi birleştirmiştir.⁴⁶

Fransız İhtilali'nin sosyal sebeplerinin yanı sıra fikri sebepleri de vardır. On sekizinci yüzyıl Fransa'sında liberal fikirlere sahip düşünürler ve bunların eserleri ön plana çıkmıştır. Örneğin, Montesquieu Kanunların Ruhu adlı eserinde devlet kurumlarını tahlile tabi tutarak hükümdarların devleti yönetme yetkisini Allah'tan aldığına dair inancı çürütmeyi hedeflemiştir. Bu eserde meşruti monarşi desteklenmiştir. Rousseau, Toplumsal Sözleşme adlı eserinde insanlar için bir “doğa hali” bulunduğunu öne sürerek, bu halin insanlar için mutluluk kaynağı olduğunu vurgulamıştır. Demokrasinin benimsendiği bir toplumun yaşanabilir bir toplum olacağı üzerinde durarak, insanların mevcut düzeni sorgulamasını sağlamıştır. Diderot, yayınlamış olduğu ansiklopedisinde esaret ve adaletsizlik kavramlarının ne anlama geldiğini halka açıklayarak, halkın tecrübe kazanmasını sağlamayı hedeflemiştir. Voltaire, her ne kadar halkın yönetime katılmasını desteklemese de kiliseyi tenkit etmiş ve kralın hakimiyetinin Allah'tan gelmediğini ifade ederek ifade ve vicdan hürriyetinin savunuculuğunu yapmıştır.⁴⁷

Osmanlı sultanı III.Selim on sekizinci yüzyılın önemli ıslahatçılarından biri olmuştur. Henüz Osmanlı tahtına çıkmamışken, yapacağı yenilikler konusunda Fransa kralı on altıncı Louis ile görüş alışverişinde bulunmuştur. Bu dönemde devletin mevcut yapılanmasında düzenlemelere gidilmiş ve Avrupa'dan örnekler alınmıştır. III.Selim, kendisinden önceki hükümdarlar döneminde ıslahat yapma konusunda yaşanan başarısızlıklardan ders çıkarmış ve yapacağı

⁴⁵ H. Mustafa Eravcı-İlker Kiremit, “Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı:8, 2010, s.83-84.

⁴⁶ Mehmet Ali Karaman, “Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:44, 2018, s.64-65.

⁴⁷ Fahir Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Timaş Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 2017, s.54-55.

yenilikleri halka mal etmek istemiştir. Devlet düzeninin bozulmasının sebeplerini belirlemek amacıyla layihalar hazırlanmasını emretmiştir. Hazırlanan layihalar vasıtasıyla ıslahat yapmaya askeri alandan başlanması gerektiği anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Nizam-ı Cedit adı verilen ıslahatların yapılmasında 1787-92 Osmanlı-Rus savaşında alınan yenilginin önemli bir payı vardır. Bu dönemde devlet yöneticileri arasında Batı tekniğinin yapılan ıslahatlarda örnek alınması görüşü ön planda olmuştur ve bu sayede Humbarahane ile Mühendishane-i Berrî-i Hümayun kurulmuştur. Bu dönemde yapılan diğer önemli yenilikler şöyledir:⁴⁸

- Askeri talim yapmanın zorunlu hale getirilmesi,
- Osmanlı ordusunu modernleştirmek amacıyla yurt dışından uzmanlar getirilmesi,
- Avrupa'ya elçiler ve öğrencilerin gönderilmesi,
- Halktan toplanan vergilere kısıtlama getirilmesi,
- Yolsuzlukları engellemek amacıyla yapılan çalışmalar,
- Meşveret usulünün kurumsallaşması,
- Taşra teşkilatını düzenlemek amacıyla Vüzerâ Kanunnamesi'nin çıkarılması

Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahatların uzun ömürlü olmamasında yeniçerilerin payı vardır. III.Selim döneminde askeri talimlerin yapılması ve yeni savaş araç gereçlerinin kullanılmasını reddeden yeniçeriler, başlangıçta yeni bir ordunun kurulması amacıyla asker yetiştirilmesine karışmamıştır. Ancak çıkar çatışmalarının meydana gelmesi ve yeniçerilerin isyana teşvik edilmesi Kabakçı Mustafa isyanına yol açmıştır. Kabakçı Mustafa İsyanı, III.Selim döneminde yapılan tüm ıslahatların sonunu getirmiştir. Devlet merkezinden verilen emirler önemsenmemeye başlanmıştır. Bu durumu düzeltmek amacıyla Alemdar Mustafa Paşa'dan destek alınmak istenmiştir. İsyân nedeniyle tahttan indirilen III.Selim'in tekrar tahta çıkması için girişimlerde bulunulmuştur. Devletin zor durumdan kurtulmasını sağlayabilecek devlet adamlarının öldürülmesi isyanın bir başka olumsuz etkisidir. Kabakçı Mustafa İsyanı, Osmanlı ordusunda yenilikçi-gelenekçi ayrışmasının ortaya çıkmasına yol açmıştır. İsyân nedeniyle yapılan ıslahatların başarısız olması, yeniçerilerin devlet içerisinde sahip olduğu nüfuzun göstergesidir.⁴⁹

Kabakçı Mustafa İsyanı sonucunda III.Selim'in öldürülmesi üzerine Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın girişimleriyle 28 Temmuz 1808'de II.Mahmut Osmanlı padişahı olmuştur. Sadrazam olan Alemdar Mustafa Paşa'nın teşebbüsleriyle, devletin mevcut durumunu düzeltmek amacıyla ayanlar ve hükümet temsilcileri arasında toplantılar yapılmıştır. II.Mahmut 29 Eylül 1808 tarihinde Çağlayan Kasrı'na gelmiş ve ayanlarla görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler

⁴⁸ Hilal Turan, "III.Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri", **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:2, 2019, s.38-39.

⁴⁹ Burhan Satır, "Kabakçı Mustafa İsyanı ve Yenileşme Hareketlerine Etkileri", **Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2006, s.67-68.

sonunda 7 Ekim 1808 tarihinde Sened-i İttifak adlı bir metin hazırlanıp padişaha sunulmuştur. Başçuhadarı Eğriburun Ömer Ağa'nın senedin sonradan yok edilmesi önerisini dikkate alan padişah, Sened-i İttifak'ı onaylamıştır. Sened-i İttifak bir giriş, yedi madde ve sonuçtan oluşturulan bir metindir.⁵⁰

Araştırmacıların bir kısmı Sened-i İttifak'ı 1215 yılında imzalanan Magna Carta ile kıyaslamış ve bazı benzerliklere rastlamışlardır. Tarık Zafer Tunaya senedi “bir çeşit Osmanlı Magna Cartası”, İlber Ortaylı ise “gecikmiş bir Magna Carta” olarak ifade etmişlerdir. Sina Akşin, iki belgenin karşılaştırmasını yaptığı “Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması” başlıklı bir makale kaleme almıştır. Anayasa hukukçusu Orhan Aldıkaçtı, II.Mahmut'un ayanlara karşı yetkilerini sınırlandırmasıyla Kral John'un asillerin sahip olduğu hakları kabul etmesini benzerlik olarak göstermiştir. Sened-i İttifak, birtakım araştırmacılar tarafından “milad noktası” şeklinde izah edilmiştir. Niyazi Berkes'e göre, senet “basit bir anayasa taslağı”, Orhan Aldıkaçtı'ya göre ise “demokrasi düzenine gidişin ilk çabası, ilk belirtisi” olarak tanımlanmıştır. Öte yandan Suna Kili, Şeref Gözübüyük ve Server Tanilli, Sened-i İttifak'ı Türkiye'deki anayasal gelişmelerin başlangıcı olarak nitelemişlerdir.⁵¹

Sened-i İttifak'ın ilk maddesinde padişahın, devlet otoritesinin sembolü olduğu ve kendisine karşı herhangi bir başkaldırının meydana gelmesi halinde ayanların sorunu çözmek için harekete geçeceği izah edilmiştir. Bu madde ile merkezi otorite güçlendirilmek istenmiştir. Merkezi otoriteyi koruyacak olan ayanlar, bu madde ile padişah otoritesini tanımışlardır. İkinci maddede, ayan askerleri aynı zamanda Osmanlı askeri olarak kabul edilmiştir. Buna göre, ayanların varlıklarını sürdürebilmeleri devletin ömrünün uzun olmasına bağlıdır denilebilir. Üçüncü maddede, Osmanlı ekonomisinin ayanlar tarafından korunacağı ve padişahın emirlerine itaatin ayanların garantisinde olduğu belirtilmiştir. Senedin dördüncü maddesine göre Osmanlı sadrazamının kararları aynı zamanda padişahın emri olarak görülmüştür. Sadrazamın keyfi karar vermesi durumunda ayanların gerekli tedbirleri almasına karar verilmiştir. Beşinci maddede, ayanlar ve devlet adamlarının karşılıklı güven duygusuyla hareket edecekleri, suçluların yargılanmadan cezalandırılmayacağı ve ayanların kendi arazileri dışına müdahale etmeyecekleri vurgulanmıştır. Herhangi bir itaatsizlik çıkması durumunda ayanlar gerekli müdahaleyi yapacaklardır. Bu madde devlet otoritesinin güçsüzlüğünü gözler önüne sermektedir. Senedin altıncı maddesi devlet merkezinde askeri bir isyan çıkması durumuyla, yedinci maddesi ise vergilerin toplanması hususunda halka adil davranılmasıyla ilgilidir. Sonuç bölümünde senette

⁵⁰ Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak”, **İslam Ansiklopedisi**, 36.Cilt, İstanbul, 2009, s.512-513.

⁵¹ Ali Akyıldız, “Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı:2, 1998, s.210.

herhangi bir değişikliğin gerçekleşmesini nlemek amacıyla devlet gevlilerinin göreve gelir gelmez senedi kabul edeceklerine dair söz verilmiştir.⁵²

Osmanlı Devleti'ndeki demokratikleşme hareketlerinin Sened-i İttifak'tan sonraki ikinci adımı Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasıdır. Tanzimat kelimesi, düzenlemek, ıslah etmek, sıraya koymak anlamındaki tanzimin çoğuludur. Literatüre bakıldığında, mülki yönetimi yeniden düzenleme anlamında kullanılan tabir aynı zamanda bu tür düzenlemelerin yapıldığı dönemin genel adıdır. Tanzimat dönemi, 3 Kasım 1839 tarihinde ilan edilen Tanzimat Fermanı ile başlamıştır. Dönemin ne zaman sona erdiği konusu kesinlik kazanmamıştır. Bu konuda ileri sürülen görüşlere göre, dönemin sonu olarak kabul edilen tarihler şöyledir:⁵³

- Sadrazam Ali Paşa'nın ölüm yılı 1871,
- Mithat Paşa'nın sürgüne gönderiliş yılı 1877,
- Meclis-i Mebusan'ın kapanış yılı 1878,
- Duyun-u umumiye idaresinin kuruluş yılı 1881

Tanzimat Fermanı'nın yürürlüğe konulmasında Mustafa Reşit Paşa'nın rolü büyüktür. Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya yönelmesi gerektiği görüşünü destekleyenler arasında yer almış mühim bir diplomattır. Tanzimat dönemi düşüncelerinin hayata geçirilebilmesi için, çok çeşitli alanlarda çalışmalar yapmıştır. Ekonomik ve idari düzenlemeleri gerçekleştirmek amacıyla Bursa ve Gelibolu'da arazi ve nüfus sayımlarını yaptırmış, tarım, sanayi ve ticaret alanlarında uzman kişilerden bir komisyon kurmuştur. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu kozmopolit yapılanmada eşitliğin sağlanması için padişahı desteklemiş, devletin iç ve dış münasebetlerini düzenli şekilde yürütmek için Maruzat-ı Dahiliye ve Maruzat-ı Hariciye'nin kurulmasına öncülük etmiştir.⁵⁴

Tanzimat Fermanı'nda kabul edilen kararlar kısaca şöyle sıralanabilir:⁵⁵

- Tüm Osmanlı tebaasının can, ırz ve namus güvenliği sağlanacaktır.
- Herkese verilen mülkiyet hakkı, devlet tarafından korunacaktır.
- Devlet görevlileri vergi toplama konusunda adil ve eşitlikçi davranacaklardır.
- Askerlik görevini icra etmek konusunda bir süre belirlenecektir.
- Suçlu olduğu düşünülenler, adil bir şekilde yargılanacaklardır.
- Mahkeme kararı olmaksızın idam cezasına karar verilemeyecektir.

⁵² Aybars Pamir, “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, Sayı:2, 2004, s.75-77.

⁵³ Ali Akyıldız, “Tanzimat”, **İslam Ansiklopedisi**, 40.Cilt, İstanbul, 2011, s.1.

⁵⁴ Mehmet Zakir Sarıkaya, “Osmanlı Devleti'nde Yeni Bir Yapılanma: Tanzimat Fermanı”, **DTCF Dergisi**, 100.Yıl zel Sayısı, 2023, s.65-66.

⁵⁵ Mithat Sertoğlu, **Mufassal Osmanlı Tarihi**, 6.Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s.2985.

- Mahkumların varisleri veraset hakkından mahrum bırakılmayacaktır.
- Sultan II.Mahmut döneminde kurulan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye'nin üye sayısı arttırılacak ve devlet adamları belli zaman aralıklarıyla toplantılar düzenleyip kanunlar hazırlayacaklardır.
- Devlet memurlarına maaş verilecektir.
- Rüşvet son bulacak ve bu işe yeltenenler cezalandırılacaklardır.
- Osmanlı sultanı ve devlet adamları fermanın esaslarına uygun hareket edeceklerine dair söz vereceklerdir.

Tanzimat Fermanı'nın en ayırt edici özelliği, teokrasiyi içinde barındıran mutlak monarşinin yetkilerinin tüm dünya tarafından kabul gören hukuk kurallarıyla kısıtlanmak istenmesidir. Fermanın getirdiği hukuk kurallarıyla merkezi otorite güçlenmiş, taşra üzerindeki etkinliğini arttırmıştır. Halkın siyasal sürecin göz ardı edilmez parçası oluşu, Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme hareketlerinin önemli bir sonucudur. Tanzimat Fermanı, Batı dünyası tarafından da farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Engelhard'a göre, Tanzimat Fermanı ile reaya kötü şartlardan kurtarılmıştır. Köklü temelleri olan bir rejimle idare edilen Osmanlı Devleti'nde aniden değişikliğin meydana gelmesi söz konusu değildir. Padişahın ilan edilen fermanla haklarından vazgeçmesi mümkün olmamakla birlikte, hürriyet, eşitlik ve adalet vaatlerinin gerçekleştirildiğini görmek isteyenler çoğunluktadır. Halil İnalcık'a göre, ıslahat taraftarları ıslahatlarını sorunsuz şekilde gerçekleştirmek için güçlü bir bürokrasi oluşturma şart olduğunun bilincinde olmuşlardır.⁵⁶

Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği Tanzimat Fermanı Batılılar tarafından yeterli görülmemiştir. Batılı devletler Osmanlı tebaasında Müslümanlarla Gayrimüslimler arasında birtakım farkların bulunduğunu belirterek, daha etkili ıslahatların yapılmasını istemişlerdir. Rusya, Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen yerler hakkında Osmanlı Devleti'nden bazı taleplerde bulunmuş fakat istekleri reddedilmiştir. Rusya'nın Osmanlı içerisinde yaşayan Ortodoksları himaye etme arzusu Kırım Savaşı'na yol açmıştır. Savaş sırasında Osmanlı'yı destekleyen Batılı devletler yeni ıslahatların yapılması konusunda ısrarcı davranmışlardır. Barışı sağlamak için Viyana'da düzenlenen konferansta kabul edilen kararlara göre, Osmanlı'dan Müslümanları ve Gayrimüslimleri birbirine denk hale getirecek ıslahat programının hazırlanması istenmiştir.⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin Rusya kontrolüne girmesi, İngiliz-Fransız çıkarlarına zarar verecek bir ihtimal olduğundan, bu devletler Osmanlı'ya destek vermiştir. Kırım Savaşı'nı kaybeden Rusya, Paris Antlaşması'nı kabul etmek mecburiyetinde kalmış ve ıslahat programının hazırlanması

⁵⁶ Mehmet Aktel, "Tanzimat Fermanının Toplumsal Yansıması", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:3, 1998, s.182-183.

⁵⁷ Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", **İslam Ansiklopedisi**, 19.Cilt, İstanbul, 1999, s.185.

kararını desteklemiştir. Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasını terk eden Rusya, devlet toprakları üzerinde küçük devletçikler kurarak zamanı geldiğinde tümünü kendi kontrolü altına toplamayı hedeflemiştir. Böylece Rusya hem Osmanlı Devleti'nin işlerine müdahale edebilecek hem de Gayrimüslim tebaayı devletten ayırabilecektir.⁵⁸

Islahat Fermanı'nın başlıca esasları şöyledir:⁵⁹

- Tanzimat Fermanı'nda olduğu gibi, din ve mezhep farkını dikkate almadan tüm Osmanlı tebaasının can, mal ve namus güvenliği korunacaktır.
- Osmanlı tebaasına dini ayrıcalıklar tanınıp garanti altına alınacak ve Gayrimüslimlerin haklarını kontrol etmek görevi patrikler vasıtasıyla yürütülecektir. Patrikler, ömür boyu görevde kalacaklardır. Gayrimüslimlerle ilgili işlere bakmak için meclis kurulacaktır. Ayrıca din adamlarına maaş bağlanacaktır.
- Tüm Osmanlı tebaası eşitlik esasıyla yönetilecektir. Herkes ibadetini serbestçe yerine getirecek ve küçük düşürücü sözler kullanılmayacaktır. Devlet memuriyetlerine atanma özgürlüğüne kavuşan Osmanlı tebaası aynı zamanda devlet okullarında eğitim alabilecektir. Devlet kontrolünde olmak koşuluyla cemaatler tarafından okul açılabilir.
- Tebaadan vergi toplanırken, eşitlik ve adalet esasları gözetilecektir.
- Rüşvet, adam kayırma ve hırsızlığı engellemek amacıyla kanunlar çıkarılacak ve tüm Osmanlı tebaası askerlik görevinden sorumlu tutulacaktır.
- Osmanlı Devleti her alanda kendisini geliştirebilmek için Batıların tekniğinden yararlanacaktır.

Islahat Fermanı, Gayrimüslimlere tanıdığı haklar nedeniyle özellikle Müslümanlar tarafından eleştirilmiştir. Osmanlı devlet geleneğinde Müslümanlar, Gayrimüslimlerden üstün konumda bulunmuşlardır. Ferman ile ortaya çıkan eşitlik durumu Ahmet Refik tarafından “ehl-i İslam'a ağılanacak bir gün” olarak nitelendirilmiştir. Gülnihal Bozkurt bu durumu izah ederken, eski devlet yönetim şeklinin sağladığı ayrıcalıkları kaybetmenin Müslümanlar arasında siteme neden olduğu üzerinde durmuştur. Ferman tarafından kabul edilen ilkeler Osmanlı Devleti'nde Cidde olayları ve Suriye bunalımına yol açmıştır. Cidde olaylarında Müslümanlar kışkırtılmış ve Gayrimüslimlere karşı harekete geçmişlerdir. Yaşanan gelişmeler sırasında İngiliz ve Fransız konsolosları hayatlarını kaybetmişlerdir. Olaylara müdahalede bulunan İngiltere ve Fransa şehri bombalamış ve konsolosların ölümüne neden olan kişileri idamla cezalandırmışlardır. Cidde'de meydana gelen olaylar Suriye ve Lübnan'da tepkilere neden olmuştur. Olaylara herhangi bir dış

⁵⁸ Gazi Erdem, “İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahat Fermanına Yeniden Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:51, Sayı:1, 2010, s.331.

⁵⁹ Gül Bülbül, “Islahat Fermanı'nı Hazırlayan Sebepler ve Islahat Fermanı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, 1989, s.176-177.

müdahalenin yapılmasını engellemek amacıyla Lübnan Nizamnamesi hazırlanmıştır. Buna göre, Lübnan muhtar eyalet özelliğini elde etmiştir.⁶⁰

Osmanlı Devleti'nin idarecileri arasında Islahat Fermanı'na en ciddi tepkiyi Reşit Paşa göstermiştir. Avrupa'dan gönderilen elçilerin isteklerinden birçoğunun kabul edilmesi, Reşit Paşa tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu konuda bir layiha hazırlayan Reşit Paşa layihasında, fermanın yürürlüğe girmesiyle Gayrimüslimlere çok fazla hak tanındığının ve bu durumun ayaklanmalara sebebiyet verebileceğinin üzerinde durmuştur. Girit, Bosna Hersek ve Anadolu'nun bazı bölgelerinde isyanların ortaya çıkması Reşit Paşa'yı haklı çıkarmıştır. Avrupalı devletlerin elçileri, Islahat Fermanı'nın uygulanmadığını iddia ederek Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmuşlardır.⁶¹

Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti yöneticilerinin yayınladıkları Tanzimat ve Islahat fermanlarını yeterli görmemiştir. Bunun yanı sıra Osmanlı içinde Batı'dan etkilenen çok sayıda kendilerini Yeni Osmanlılar olarak tanımladıkları aydın grubu ortaya çıkmıştır. Bunlar devletin yeniden toparlanmasının yolunu anayasal meşrutiyet olarak görmüşlerdi. Bunu sağlama adına mücadeleye başlayanların en önemli destekçileri Batılı devletler olmuştur. Onların yürüttükleri çaba netice vermiş ve Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme hareketlerinin bir diğer önemli aşaması başlamıştır. Öncelikle I. Meşrutiyet'in⁶² önünde engel olarak görülen Sultan Abdülaziz, tahttan indirilmiş ve yerine V. Murad geçirilmiştir. 93 gün boyunca tahtta kalan V. Murad'ın sağlık sorunları üzerine 31 Ağustos 1876'da meşrutiyet yanlısı izlenimi veren II. Abdülhamid tahta geçirilmiştir.⁶³

10 Eylül 1876 tarihli bir hatt-ı hümayunda padişah II. Abdulhamid Kanun-i Esasi'den bahsetmekten kaçınmış fakat, bir meclisin açılması gerektiğini belirtmiştir. 30 Eylül 1876'da anayasa taslağı hazırlamak amacıyla bir komisyonun kurulmasını istemiştir. Komisyonun kurulması kararının verilmesinde etkisi olan Mithat Paşa, meşrutiyet yönetimine geçişle Osmanlı Devleti'nin genelinde yeniliklerin yapılacağını ve böylece Avrupalı devletlerin Osmanlı içişlerine müdahale etmelerinin engelleneceğini belirtmiştir. Bu komisyonu ulema ve sivil memurlar oluşturmuştur. Komisyon tarafından hazırlanan tasarıda şeriata uygunluğun dikkat edilmesi gereken bir husus olduğu padişah tarafından vurgulanmıştır. II. Abdülhamid, Kanun-i Esasi'nin

⁶⁰ Musa Gümüş, "Anayasal Meşrutî Yönetime Medhal: 1856 Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi", **Bilig**, Sayı:47, 2008, s.232-233.

⁶¹ Ahmet Dönmez, "Tanzimat, Islahat Fermanları ve Avrupa Devletleri: İçerik, Ortaya Çıkış ve Tepkiler", **Tarihin Peşinde**, Sayı:22, 2019, s.56-57.

⁶² Meşrutiyet, Arapça "şart" kelimesinden türetilmiştir. Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyıldan itibaren, "anayasalı ve meclisli saltanat rejimi" anlamında kullanılmıştır. Meşrutiyet kavramının kim tarafından ve hangi tarihte türetildiği bilinmemektedir. Farsça'da "anayasalı monarşi" anlamında kullanılmış bir kavrardır. Şükrü Hanioglu, "Meşrutiyet", **İslam Ansiklopedisi**, 29.Cilt, Ankara, 2004, s.388.

⁶³ Mehmet Akif Aydın, "Kanun-i Esasi", **İslam Ansiklopedisi**, 24.Cilt, İstanbul, 2001, s.328-329.

ilanıyla Rusya karşısında İngiltere'nin desteğini sağlamayı ve önceki sultanı destekleyen liberallerin tepkilerini sonlandırmayı amaçlamıştır. 28 üyeden oluşan komisyon 6 Ekim 1876 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Çalışmalar sırasında birçok eser ve yabancı anayasa örnekleri incelenmiştir. Anayasa taslağı oluşturulurken, İstanbul'da karışıklıklar meydana gelmiştir. Kanun-i Esasi'nin ilanını engelleme potansiyeli olan karışıklıklar çözüme kavuşturulduktan sonra Mithat Paşa kanun taslağını padişaha sunmuştur.⁶⁴

Mithat Paşa'nın taslağına göre, hükümet yapacağı faaliyetlerde meclise karşı sorumlu tutulmuştur. Meclisi oluşturan yüz yirmi üyenin dağılımına bakarsak, sekseni halk tarafından seçilmiş mebuslardan, kırkı ise padişah tarafından belirlenmiş ayanlardan oluşmuştur. Mebuslar üç yıl kadar görevlerini sürdürebilirlerken, ayanlar uzatma hakkı bulunmak kaydıyla, bir yıllığına iş başına gelmişlerdir. Bu taslak üzerinde padişah tarafından bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle hem padişahın hem de hükümetin gücü artırılmıştır. Değişikliklerden sonra son taslak 6 Aralık 1876 tarihinde kabul edilmiştir.⁶⁵

23 Aralık 1876 tarihinde Padişah II.Abdülhamid tarafından çıkarılan hatt-ı hümayun ile Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. Aynı tarihte İstanbul'da Tersane Konferansı düzenlenmiştir. Konferans sırasında ilan edilen ilk Osmanlı anayasası Kanun-i Esasi, Batılı devletleri etkilememiştir. Kanun-i Esasi, 1831 yılında kabul edilen Belçika anayasasından ve 1850'de yürürlüğe giren Prusya anayasasından esinlenmiştir. Fakat, Belçika Anayasasına göre daha az özgürlükçü ve otoriter bir yapıyla oluşturulmuştur. Kanun-i Esasi belirli bir doktrini esas almıştır. Bu doktrin “Osmanlılık” adını taşımaktadır. Buna göre, anayasanın oluşturulma hedefi, halkı devlet otoritesine dahil ederek kanun önünde eşit konuma getirmektir. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin dağılması engellenmek istenmiştir.⁶⁶ Fakat, kısa süre sonra II. Abdulhamid, Osmanlı Rus savaşını bahane ederek, Meşrutiyeti, Meclisi fesh etmiş, ve anayasayı rafa kaldırmıştır. Bu durum da ona karşı muhalefeti beraberinde getirmiştir.

Yeniden meşrutiyeti ilan ettirmek, anayasayı işler hale getirmek ve meclisi açtırmak için Jön Türkler⁶⁷ harekete geçtiler. Onların amacı, II.Abdülhamid'i tahttan indirmektir. Jön Türkler, 1889 yılında İttihad-ı Osmani Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Cemiyetin kurucuları arasında İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükuti ve Mehmet Reşit yer almıştır. Ahmet Rıza, Fransız

⁶⁴ François Georgeon, **Sultan Abdülhamid**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.80-81.

⁶⁵ Murat Kurbanlı, “1876 Tarihli Kanun-i Esasi'nin Hazırlanması İçeriği Uygulanması Tadil Edilmesi ve Yürürlükten Kaldırılması”, **Yüksek Lisans Tezi**, 2022, Konya, s.31.

⁶⁶ Eren Cenan, “Osmanlı-Türk Anayasacılığının İlk Anayasası:1876 Tarihli Kanun-i Esasi”, **Adalet Dergisi**, Sayı:71, 2023, s.579-580.

⁶⁷ İlk defa 1828 tarihinde Charles MacFarlane tarafından dönemin genç Osmanlı aydınları için kullanılmıştır. 1855 tarihinde J.H. AbdolonymeUbicini tarafından, II.Mahmut döneminde gerçekleştirilen reform hareketlerine katılan devlet adamlarını ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu tabiri ilk kez kavram olarak kullanan kişi HippolyteCastille olmuştur. Şükrü Hanioğlu, “Jön Türkler”, **İslam Ansiklopedisi**, 23.Cilt, İstanbul, 2001, s.584.

İhtilali'nin yüzüncü yılı kutlamaları için Paris'e gitmiş ve Meşveret adlı dergiyi çıkarmaya başlamıştır. Dergide yayınlanan yazılar bahsi geçen cemiyet tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Cemiyetin Ahmet Rıza ile kurduğu temaslar sonucunda ismi değişerek İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. II.Abdülhamid 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması nedeniyle Meclis-i Mebusan'ı kapatmış ve Kanun-i Esasi'yi askıya almıştır. Tarihler 3 Temmuz 1908'i gösterdiğinde Resneli Niyazi Bey'in dağa çıkmasıyla meşrutiyetin ikinci kez ilanına giden süreç başlamıştır. Kanun-i Esasi ile yönetilmek isteyen gruplar tarafından gerçekleştirilen “Rumeli Mitingleri” süreci hızlandırmıştır. 23 Temmuz 1908'de yapılan yirmi bir pare top atışıyla hürriyet ilan edilmiştir. Makedonya hürriyetin ilan edildiğini haber veren beyannameyle donatılmıştır. İstanbul'a Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe konması ve Meclis-i Mebusan'ın açılması taleplerini içeren telgraflar çekilmiştir. Meclis-i Vükela ve Sait Paşa'nın önerilerini dikkate alan padişah, 24 Temmuz 1908 tarihinde yayınladığı irade-i seniyye vasıtasıyla meşrutiyeti yeniden ilan etmiştir.⁶⁸

1.3. Mustafa Kemal Paşa'da Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu

1.3.1. Mustafa Kemal Paşa'nın Yetiştirdiği Dönemin Siyasi Yapısı

Mustafa Kemal Paşa'da cumhuriyet fikrinin nasıl ortaya çıktığını açıklayabilmek için, onun yetiştiği dönemin sosyokültürel yapısını bilmemiz gerekmektedir. Mustafa Kemal Paşa Makedonya sınırları içinde yer alan Selanik'te doğmuştur. Bölgede, on yedinci yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı orduları tarafından gerçekleştirilen fetihlerin yarattığı coşku hakim kalmıştır. Fakat on sekizinci yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Batılılar medeniyet olarak gelişme kaydederken, Osmanlı Devleti müspet ilimleri dikkate almayan, sürekli iç bunalımların meydana geldiği bir devlet haline dönüşmüştür. Düşünce dünyası yeniliklere açık olmayan ulema takımı kötü gidişi durdurmak amacıyla yapılan yenilikleri İslam'a aykırı davranışlar ve küfür olarak değerlendirmiş ve desteklememiştir.⁶⁹

II.Mahmut tarafından Osmanlı ülkesine çağırılan Moltke, 7 Nisan 1836'da yazdığı mektubunda devletin durumunu kısaca izah etmiştir. Mektubunda, devletin kuruluşundan beri Avrupalıların tüm uğraşlarının onun ilerleyişini durdurmak olduğundan ve Fransız İhtilali'nin etkisiyle azınlıklar arasında ayrılma arzusunun arttığından bahsetmiştir. Balkanlarda Osmanlı otoritesinin artık dikkate alınmadığı, devlet ekonomisinin giderek kötüleştiği vurgulanmıştır. Abdülmecid döneminde hazırlanan fermanlarla Avrupa'yı örnek alan yeni bir düzen kurma uğraşına girilmiş fakat, asıl yapılması gerekenin devletin dini yapılanmasını ortadan kaldırmak,

⁶⁸ Fatma Sariaslan, “II.Meşrutiyet Dönemi ve Kanun-i Esasi: Siyasal Sistem Tartışmaları Ekseninde Bir İnceleme”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Sayı:54, 2023, s.170-172.

⁶⁹ Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2015, s.26.

ekonomiye önem veren laik bir yönetim oluşturmak olduğu idrak edilememiştir. On dokuzuncu yüzyılda devletin en zayıf halkası Makedonya'dır.⁷⁰ Avusturya-Macaristan başta olmak üzere Osmanlı'yı saran devletler topraklarını genişletme arzusuyla hareket etmiştir. Sırp-Bulgar ve Rum çetelerinin faaliyetleri yoğunlaşmıştır. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı gençliği yenilgi hikayeleriyle yetişmiştir. Halk kurtuluşun dine bağlanmakla gerçekleşeceğini düşünmektedir. Bazı aydınlar, II.Abdülhamid yönetimini sonlandırıp, meşruti idareyi kurmayı tek kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir.⁷¹

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerçekleşen 93 Harbi'nin sonucunda 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Rusya, Osmanlı Devleti'ni diğer Avrupa devletlerini dikkate almadan parçalamak istemiştir. Bu durum, başta İngiltere ve Avusturya-Macaristan olmak üzere Balkanlarda yeni kurulan devletler tarafından tepki gösterilmesine neden olmuştur. Avusturya-Macaristan, Balkanlarda büyük Bulgaristan'ın kurulmasına karşı çıkarken, yeni kurulan devletler istedikleri kadar toprak alamadıkları için Ayastefanos'un yeniden görüşülmesini istemişlerdir. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu arttırması bir sömürge devleti olan İngiltere'nin çıkarlarını zedelemiştir. Balkan devletlerinden Sırbistan, Makedonya'nın bir bölümünü ve Bosna Hersek'i almayı arzulamıştır. Romanya ise Dobruca bölgesinin yanı sıra içinde Romen nüfusu barındıran Besarabya'yı almak istemiştir. Ayastefanos Antlaşması'nı yeniden düzenlemek için Berlin Kongresi'nin toplanması kararlaştırılmıştır. İngiltere, Doğu Akdeniz'deki konumunu güçlendirmek amacıyla Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs'ı istemiştir. Osmanlı yönetimi, Berlin'de İngilizlerden yardım alma düşüncesiyle hareket ederek Kıbrıs'ı İngiltere'ye kiralamıştır.⁷²

13 Haziran 1878 tarihinde Berlin Kongresi'nde Paris (1856) ve Londra (1871) antlaşmalarını imzalayan devletler yer almışlardır. Kongreye katılan devletler temsilci olarak üst düzey devlet görevlilerini seçerken Osmanlı Devleti, Alexander Kara Todori Paşa'yı, Mareşal Mehmet Ali Paşa'yı ve Berlin Büyükelçisi Sadullah Bey'i göndermiştir.⁷³ Berlin Kongresi sonucunda Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu'da Bayezid ve Eleşkirt'i geri almış ancak, Kıbrıs ve Bosna Hersek'i kaybetmiştir. Avrupa devletleri tarafından ikinci sınıf bir devlet olarak

⁷⁰ Makedonya bölgesi 1389 yılında Kosova Savaşı'nın kazanılmasından sonra Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Bölge Osmanlı yönetimi altındayken unutulmuş Makedonya adı, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı hakimiyetinin zayıflaması nedeniyle yeniden hatırlanmıştır. 93 Harbi'nden sonra bölgede kurulan yeni devletler arasında Makedonya adının kullanımı yaygınlaşmıştır. Osmanlı yönetimi bu adı devlet bütünlüğünü bozucu etkiye sahip olması nedeniyle kullanmamıştır. Osmanlı idaresi altındaki Makedonya bölgesi, Rumeli eyaletine bağlı bir bölgedir. Makedonya, güneyde Ege denizi ve Bistrica nehrine, kuzeyde Şaradağı, Üsküp Karadağı, Kozjak ve Osogovo dağlarına, doğuda Mesta nehrine ve batıda Pindos dağına kadar uzanan bir bölgedir. Mehmet Hacısalihoglu, "Makedonya", **İslam Ansiklopedisi**, 27.Cilt, Ankara, 2003, s.439.

⁷¹ Falih Rıfkı Atay, **a.g.e.**, s.27-33.

⁷² Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", **İslam Ansiklopedisi**, 5.Cilt, İstanbul, 1992, s.516.

⁷³ MuhamedAhmetaj, "Berlin Kongresi ve Sonuçlarının Osmanlı Devleti ve Arnavutlar Üzerindeki Etkileri", **Yüksek Lisans Tezi**, Bursa, 2011, s.68.

görülmüştür. Kongreden en kazançlı çıkanlar, Bismarck ve Almanya'dır. Bunun yanı sıra, İngiltere ve Avusturya-Macaristan devletleri de önemli kazançlar elde etmişlerdir. Ruslar ise Gorçakov'un ifadesiyle, “bir hiç uğruna yüz bin asker ve yüz milyon ruble” kaybetmişlerdir. Berlin ile birlikte Osmanlı Devleti, üzerinde beş buçuk milyon insanı barındıran bir toprak parçasını kaybetmiş, daha Asyalı ve Müslüman bir devlet haline dönüşmüştür.⁷⁴

1.3.2. Mustafa Kemal Paşa'nın Düşünce Dünyasını Etkileyen Faktörler

Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerinin şekillenmesinde başta yaşadığı şehirler olmak üzere, ailesi, arkadaşları, okuduğu okullar ve eserler, aldığı eğitim gibi faktörler etkili olmuştur. Osmanlı coğrafyacıları tarafından “İstanbul'un bir parçası” olarak ifade edilen Selanik, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'nın doğduğu ve ilk eğitimi aldığı şehirdir. Bir kültür merkezi olan Selanik, sahip olduğu özellikler nedeniyle birçok devletin dikkatini çekmiştir. M.Ö. 316 yılında liman kenti olarak, Makedonya kralı Kassandros tarafından kurulmuştur. Makedonya'nın yeni başşehri haline getirilmesi için şehre Büyük İskender'in eşinin ismi verilmiştir.⁷⁵

On dokuzuncu yüzyılda Selanik nüfusu oryantalist Fallmerayer tarafından 70.000 olarak tespit edilmiştir. Buna göre, nüfusun 30-36.000'i Yahudilerden, 25.000'i de Türklerden oluşmaktadır. Şehirde bunların yanı sıra Rumlar, Frenkler ve Çingenelerden oluşan gruplar da yaşamıştır. Konuşma dili olarak Türkçe kullanılmıştır. Selanik'in Osmanlı dönemindeki toplumsal ve kültürel görünümü basım faaliyetlerinden de anlaşılabilir. Birçok eser, Türkçe, İbranice, Rumca, Fransızca ve Bulgarca dillerinde basılmıştır.⁷⁶

Bireyler, içerisinde bulundukları hayatın koşullarına aileleri tarafından hazırlanırlar. Aileler tarafından onlara sağlanan olanaklar, kişilerin fikir dünyasının oluşmasında büyük bir etkiye sahiptir. Mustafa Kemal Paşa'nın babası Ali Rıza Efendi, çağdaş bir anlayışa sahiptir. Annesi Zübeyde Hanım ise gelenekçi bir anlayışla yetiştirilmiştir. Ebeveynleri arasındaki bu farklılık Mustafa Kemal Paşa eğitim hayatının henüz başlarında iken kendisini göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa, annesi tarafından geleneksel tarzda eğitim anlayışına sahip bir okula gönderilmek istenmiştir. Babası ise onun çağdaş bir eğitimle yetişebileceği bir okulda okuması taraftarı olmuştur.⁷⁷

⁷⁴ François Georgeon, **a.g.e.**, s.143-144.

⁷⁵ Mehmet Ali Öz, **Atatürk'ün Ailesi**, 2.Baskı, Asi Kitap, İstanbul, 2017, s.102-103.

⁷⁶ Machiel Kiel, “Selanik”, **İslam Ansiklopedisi**, 36.Cilt, İstanbul, 2009, s.356.

⁷⁷ Taner Aslan, “Mustafa Kemal'de İnkılap Düşüncesinin Oluşumu ve Gelişimi”, **Erdem**, Sayı:53, 2009, s.3.

Mustafa Kemal Paşa, ailesinde gerilime yol açan bu durumu şöyle izah etmiştir: “Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitme meselesine dairdir. Bundan dolayı annemle babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilahilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Babam, o zaman yeni açılan, Şemsi Efendi mektebine devam etmem ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane bir suretle halletti. Evvela mutut merasimle mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım. Şemsi Efendi mektebine kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti...”⁷⁸

Ali Rıza Efendi'nin 1893 yılı Kasım ayında vefat etmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa ve ailesi dayısı Hüseyin Ağa'nın çiftliğine gitmiştir. Ailesi Mustafa Kemal Paşa'nın eğitimine Rum okullarında devam etmesini istemiştir. Ancak sonradan bu düşünceden vazgeçilmiş ve Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Ağa'nın çiftliğinde görevli Karabet Efendi'den eğitim almıştır. Halası Emine Hanım tarafından Selanik'e çağrıldıktan sonra, 1894 yılında Selanik Mülkiye Rüştiyesi'ne kaydolmuş ve böylece ortaokul eğitimine başlamıştır.⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa, Selanik Mülkiye Rüştiyesi'nde okurken matematik öğretmeni Hüseyin Efendi'den karıştığı bir olay nedeniyle dayak yemiştir. Bu olay üzerine okuldan ayrılmış ve ailesinin tahsiline devam edip etmemesi konusundaki tartışmaları sürerken asker olmaya karar vermiştir. Bu kararı vermesinde komşuları Binbaşı Kadri Bey'in oğlunu üniformalar içinde görmesi etkili olmuştur. Ailesinden gizli şekilde girdiği sınavda başarılı olunca, Selanik Askeri Rüştiyesi'ne kaydolmuştur. Tahsili sırasında matematikçi Üsküplü Mustafa Efendi tarafından kendisine Kemal adı verilmiş ve o günden itibaren ismi Mustafa Kemal olmuştur. Fransızca eğitimini Yüzbaşı Nakiyüddin Efendi'den almış ve on beş yaşında Selanik Askeri Rüştiyesi'ndeki öğrenimini tamamlamıştır.⁸⁰ Eğitim hayatının bu döneminde Mustafa Kemal Paşa, kendisini geliştirmek amacıyla çeşitli yayınları takip etmiş ve yarışmalarda yer almıştır. Dönemin bazı çağdaş düşünceli öğretmen ve yazarları tarafından “Çocuklara Rehber” adlı dergi çıkarılmıştır. Öz Türkçe düşüncesini destekleyen yayınlardan biri olan dergide, fen ve matematik alanında yapılmış yarışmalarda başarılı olanlar arasında Askeri Rüştiye öğrencilerinden Mustafa Kemal isminin de yer alması, Mustafa Kemal Paşa'nın okuma isteğinin küçük yaşlardan itibaren var olduğunu göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa lise eğitimi için Manastır Askeri İdadisi'ne gitmiştir. Bu okulda farklı görüşlerde ve düzeylerde olan birçok arkadaş edinmiştir. Lise arkadaşlarından Ömer Naci, Mustafa Kemal Paşa'nın edebiyata ilgi duymasına yol açmıştır.

⁷⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt:1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021, s.44-45.

⁷⁹ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, Temel Yayınları, İstanbul, 2019, s.61-62.

⁸⁰ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.e.**, Temel Yayınları, İstanbul, 2019, s.61-63.

Kitabet hocalarından Alay Emini Mehmet Asım Efendi, Mustafa Kemal Paşa'yı edebiyatın askerlik mesleği için uygun olmadığını belirterek uyarmıştır.⁸¹

Mustafa Kemal Paşa hatıralarında Fransızca bilgisinin lise eğitiminin ilk yıllarında yeterince iyi olmadığını belirtmiştir. Yabancı dil bilgisini kuvvetlendirmek için Fethi Bey'den destek almıştır. Fransızca öğrenme arzusu onun Fransız düşünörlere ilgi duymasına ortam hazırlamıştır. 1897 yılında Selanik'te iken, “Collegedes Freres de la Salle” adlı okulda özel Fransızca dersleri almıştır. Buradaki öğretmenlerinden Frere Rodriquez, Mustafa Kemal Paşa'nın çok başarılı bir öğrenci olduğunu ve hayatının sonraki dönemlerinde de kendisinden ders aldığını ifade etmiştir. Yusuf Hikmet (Bayur), devlet yönetimi tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın bu şekilde yabancı dil eğitimi almasının engellediğini ve bu durumun onun bütün hayatını olumsuz etkilediğini belirtmiştir. İdadinin üçüncü sınıfına geçerken dil notunun 45 tam puan üzerinden 44, sonraki dönem ise 45 olduğu bilgisi Harp Okulu'nun arşivlerinde mevcuttur.⁸²

Mustafa Kemal Paşa'nın Manastır Askeri İdadisi'ndeki Tarih öğretmeni Mehmet Tevfik Bey, onun tarihi sevmesinde ve oluşan tarih bilinciyle, karşılaştığı durumları değerlendirmesinde etkili olmuş bir şahsiyettir. Mustafa Kemal Paşa, Mehmet Tevfik Bey'in verdiği eğitimle vatanına faydalı olmak isteyen bir Türk gencinin öncelikle geçmişini iyi analiz etmesi ve buradan dersler çıkararak geleceğini yönlendirmesi gerektiğini kavramıştır.⁸³

Mustafa Kemal Paşa Manastır Askeri İdadisi'nde okurken, Yunanlıların Girit'teki isyancıları desteklemek için adaya asker göndermesi sebebiyle (isyancıların hedefi adayı Yunanistan'a bağlamaktı) Türk-Yunan savaşı çıkmıştır. Yunan ordusu kısa sürede yenilgiye uğratılmış ve Teselya Osmanlı ordusunun kontrolüne geçmiştir. Osmanlı kuvvetleri Atina'ya kadar ilerleyebilecek durumdayken Avrupalı devletler müdahale etmiş, savaş tazminatı ve sınırda yapılacak düzenlemeler karşılığında barış antlaşması imzalanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, savaşa katılmak istemiştir. Savaşa katılmak için Selanik'e geldiğinde, Zübeyde Hanım tarafından engellendiğine dair anlatılar gerçeği yansıtmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin barış imzalamaya mecbur edildiğini duyan Mustafa Kemal Paşa bu duruma çok üzölmüştür. 1898 yılında Mustafa Kemal Paşa idadiyi sınıf ikincisi olarak tamamlamıştır. 18 yaşındayken Harbiye'ye girmiştir.⁸⁴

⁸¹ Faik Reşit Unat, “Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştii Devrin Milli Eğitim Sistemi”, **Belleten**, Cilt:27, Sayı:108, s.614.

⁸² Müşerref Avcı, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Yabancı Dil Bilgisi ve Türkçeye Kazandırdığı Eserler”, **KÜSBD**, Cilt:10, Sayı:2, 2020, s.523-524.

⁸³ Sait Taş, “Atatürk'ün Düşünce Yapısına Etki Eden Unsurlar”, **Uluslararası Teknolojik Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2010, s.75-76.

⁸⁴ Adrew Mango, **Atatürk**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999, s.45-46.

Mustafa Kemal Paşa 1899-1902 yılları arasında Harbiye'de eğitim almıştır. Harbiye'nin ilk yılında İstanbul'da karşılaştığı ortamın etkisinde kalmış ve derslerine gereken özeni gösterememiştir. Bu dönemde daha çok askeri sorunlar üzerinde durmuştur. Bilgisini arttırmak için çeşitli Fransızca eserleri incelemiş ve Namık Kemal başta olmak üzere çeşitli şairlerin şiirlerini gizlice okumuştur. Mevcut düzen için zararlı olarak görülen kişilerin eserlerini okumak ve bu eserlerdeki fikirleri öğrenciler arasında yaymak o yıllarda yasaklanmıştır. Harbiye öğrencileri tarafından düzenlenen açık tartışmalar sayesinde Mustafa Kemal Paşa'nın politik alandaki bilgisi artmıştır. Ayrıca vatan sevgisi ve yurdunu kurtarabileceğine olan inancı da gelişmiştir.⁸⁵ Mustafa Kemal Paşa 26 Haziran 1902 tarihinde Ali Fuat (Cebesoy)'un babası İsmail Fazıl Paşa'nın köşkünde misafir edilmiş ve bu sırada Osman Nizami Paşa ile tanışmıştır. Osman Nizami Paşa, II.Abdülhamid'in baskı yönetimini yumuşatmayacağını belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: “İstibdat idaresi bir gün elbette yıkılacaktır. Fakat onun yerine batılı manada bir idare gelip memleketi her bakımdan kalkındırarak mıdır? Ben buna inanmıyorum.” Mustafa Kemal Paşa, Osman Nizami Paşa'nın II.Abdülhamid'in bir hafiyesi olabileceğini düşünmesine rağmen, fikirlerini şu şekilde açıklamıştır: “Paşa Hazretleri! Garplı manadaki idareler de zamanla gelişmişlerdir. Bugün uyur gibi görünen milletimizin çok kabiliyeti ve cevheri vardır. Fakat bir inkılap vukuunda bugün iş başında olanlar yerlerini muhafaza etmeye kalkarlarsa o vakit buyurduğunuz kabul etmek lazım gelir. Yeni nesiller içerisinde her hususta itimada layık insanlar çıkacaktır.” Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerine karşılık olarak Osman Nizami Paşa, onun üstün yeteneklere sahip olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milletinin geleceğini değiştirebilecek niteliklere sahip olduğunu vurgulamıştır.⁸⁶

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından Harbiye yıllarında, el yazısıyla dergi çıkarılmış ve bu dergide ileri sürülen görüşler öğrencilere benimsetilmek istenmiştir. Dergi, Harp Akademisi yıllarında da çıkarılmıştır. Bu yüzden, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) örgüt kurmakla suçlanmış ve tutuklanmışlardır. Suçsuz oldukları tespit edildikten sonra İstanbul ve Makedonya'dan uzaklaştırılmışlardır. Mustafa Kemal Paşa beşinci orduya tayin edilmiştir. Hürriyet fikrine taraftar olan Mustafa (Cantekin) ile tanışmış ve onun kurduğu Vatan adlı cemiyeti yeniden örgütleyerek Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuştur. 27 Eylül 1907 tarihinde bu cemiyet İttihat ve Terakki'ye katılmıştır. Arkadaşlarından Fethi Bey, onun İttihat ve Terakki'ye dahil olmasında etkili olmuştur.⁸⁷

⁸⁵ Lord Kinross, **Atatürk**, Altın Kitaplar, İstanbul, s.35-36.

⁸⁶ Yavuz Aydemir, “Atatürk'ün Çağdaşlaşma Anlayışı”, **Yüksek Lisans Tezi**, Malatya, 2009, s.31.

⁸⁷ Şerafettin Turan, “Mustafa Kemal Atatürk”, **İslam Ansiklopedisi**, 31.Cilt, Ankara, 2020, s.311.

1.4. Kurtuluş Savaşı Döneminde Milli İradenin Oluşumu

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiştir. Antlaşmayı imzalayarak savaştan çekilme kararı almasında ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından yayınlanan “Wilson İlkeleri”⁸⁸ etkili olmuştur. Woodrow Wilson 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Kongresi'nde bu ilkelerden bahsetmiştir. Wilson tarafından yayınlanan ilkelerin on ikincisi Osmanlı Devleti hakkındadır. Bu madde gereğince, nüfus yoğunluğunun Türk olduğu yerlerde Osmanlı egemenliği devam ederken, diğer bölgelerde karar halka bırakılacaktı.⁸⁹

Osmanlı Devleti adına antlaşmayı Rauf Bey imzalamıştır. Antlaşmayı imzaladıktan sonra basına yaptığı açıklamalar Wilson İlkeleri'ne güvenilerek böyle bir yol izlendiğini kanıtlamaktadır. Rauf Bey, İstanbul basınına yaptığı açıklamalarda antlaşmanın imzalanmasından memnun olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Yeni Gün gazetesi yazarı tarafından Rauf Bey'e memnuniyet sebebinin ne olduğu sorulmuştur. Rauf Bey bu soruyu cevaplarırken Türk topraklarının zannedilenin aksine işgale uğramayacağını belirtmiş ve iç güvenliğin sağlanmasına özen gösterilmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁹⁰

Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre, Osmanlı ordusunun terhis edilmesi nedeniyle iç güvenliğin sağlanması zorlaştırılmıştır. Benzer sınırlandırma Osmanlı deniz kuvvetleri için de getirilmiştir. Boğazlardan geçiş serbestleştirilmiş ve haberleşme İtilaf Devletleri'nin denetimine geçmiştir. Yapılan antlaşmayla, ulaşım konusunda stratejik noktalar İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Antlaşmanın yedinci ve yirmi dördüncü maddeleri Osmanlı topraklarını düşman işgaline açık duruma getirmiştir. Yedinci maddeye göre, İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit

⁸⁸ Wilson İlkeleri şunlardır: Barış antlaşmalarının imzalanmasından sonra, hiçbir şekilde özel antlaşma imzalanmayacaktır. Gerçekleştirilen diplomatik faaliyetler kamuoyundan gizlenmeyecektir. Denizlerde uluslararası antlaşmalara uygun hareket edilecektir. Savaşta ve barışta karasuları dışında denizlerde sefer serbestliği getirilecektir. Barışı koruyan ülkeler arasındaki ticaret eşitlik ilkesi çerçevesinde yürütülecektir. Her ülke, sadece iç güvenliğini sağlayacak kadar silah gücü bulunduracağına dair garanti verecektir. Sömürgelerin tüm talepleri tarafsız bir şekilde ele alınmalıdır. Rusya topraklarından yabancı devletlerin askerleri çekilecektir. Rusya uluslararası alanda serbestçe kendi politikasını uygulayabilecektir. Gerekli gördüğü taktirde uluslararası kuruluşlara katılması konusunda diğer ülkelerden destek alabilecektir. Yabancı devlet askerleri Belçika topraklarından çekilecek ve Belçika yeniden bağımsız uluslar gibi kendi egemenlik haklarına kavuşacaktır. Uluslararası ilişkilerin sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesi için bu şartın gerçekleştirilmesi mühimdir. Tüm Fransız toprakları özgürlüğüne kavuşturulmalıdır. Uluslararası barışı engelleyen, 1871 tarihli Alsace-Lorraine sorunu Fransa çıkarlarına uygun olarak çözüme kavuşturulmalıdır. İtalya'nın sınırları yeniden çizilmelidir. Avusturya- Macaristan İmparatorluğu içerisindeki halkların hakları güvence altına alınmalıdır. Yabancı devletler, Romanya, Sırbistan ve Karadağ topraklarını boşaltmalıdır. Balkan devletleri arasındaki ilişkiler karşılıklı dostluk içerisinde yürütülmelidir. Balkan devletlerinin bağımsızlık hakları korunmalıdır. Osmanlı Devleti topraklarında Türklerin yoğun olduğu bölgelere egemenlik hakkı tanınmalıdır. Diğer bölgelerdeki uluslar karar verme konusunda özgür olmalıdır. Çanakkale Boğazı geçişlere ve uluslararası ticarete açık olacaktır. Bağımsız bir Polonya devleti kurulmalıdır. Tüm devletlerin bağımsızlık ve toprak bütünlükleri güvence altına alınmalıdır. Erdal Ertaş-Kenan Kırkpınar, “Amerikan Emperyalizmi'nin Ayak Sesleri: Wilson Prensipleri ve Osmanlı Kamuoyu”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:22, Sayı:45, 2022, s.522-523.

⁸⁹ Cevdet Küçük, “Sevr Antlaşması”, **İslam Ansiklopedisi**, 37. Cilt, İstanbul, 2009, s.1.

⁹⁰ İhsan Sabri Balkaya, “Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu”, **Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:41, 2008, s.18.

eden bir durumla karşılaştıklarında stratejik açıdan önemli herhangi bir yeri işgal edebileceklerdi. Yirmi dördüncü maddeye göre ise, Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas ve Bitlis'te karışıklık meydana gelmesi halinde bölge İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecekti. Antlaşmanın imzalanmasından sonra İttihat ve Terakki Partisi 1 Kasım 1918 tarihinde kendisini feshetmiş ve Enver, Cemal ve Talat paşalar ülkeden ayrılmışlardır. Antlaşmanın imzalanmasından sonra meydana gelen işgaller Türk milletini kendi vatanında esir konumuna düşürmüştür. Bu nedenle Türk milleti, Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kurtuluş mücadelesini başlatmıştır.⁹¹

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türk topraklarının işgale açık hale getirilmesine en mühim tepki Mustafa Kemal Paşa tarafından gösterilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, antlaşmayla ilgili fikirlerinden Ahmet İzzet Paşa'ya bahsetmiştir. Ahmet İzzet Paşa tarafından 31 Ekim 1918 tarihinde Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir.⁹²

Mondros Ateşkes Antlaşması'na aykırı olarak İstanbul 13 Kasım 1918 tarihinde İtilaf Devletleri tarafından kontrol altına alınmıştır. İstanbul'un İtilaf devletlerinin kontrolüne geçtiği 13 Kasım günü Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'a gelmiştir. Haydarpasa istasyonundan Karaköy'e geçerken “Geldikleri gibi giderler!” sözünü söylemiş ve İstanbul'da bulunduğu günlerde işgali sonlandırmak için girişimlerde bulunmuştur.⁹³

Yeni bir dünya düzeni kurmak amacıyla düzenlenen Paris Barış Konferansı'na İtilaf Devletlerine karşı savaşmış ya da savaş ilan etmiş otuz iki devlet davet edilmiştir. 18 Ocak 1919 tarihinde başlayan konferans İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya'nın etkisinde yürütülmüştür. Konferansta İngiltere Lloyd George, Fransa Georges Clamenceau, ABD Wilson ve İtalya Başbakan Orlando tarafından temsil edilmiştir. Konferansta Osmanlı Devleti topraklarıyla ilgili görüşmeler ön plana çıkmıştır. Azınlık temsilcilerinin isteklerinin ifade edildiği konferansta Doğu Anadolu'da bir Ermeni devletinin kurulmasına karar verilmiştir. Venizelos'un gerçeği yansıtmayan bazı belgeleri öne sürerek Batı Anadolu, Trakya, Rodos, 12 Ada, Meis, İmroz ve Bozcaada'yı istemesi İtalya tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Başkan Wilson, Milletler Cemiyeti'nin kurulması taraftarı iken, İngiltere ve Fransa görüşmelerde Almanya ve Osmanlı Devleti ile ilgili hususlara öncelik verilmesini desteklemiştir. Meydana gelen anlaşmazlıklar nedeniyle ABD Başkanı Wilson Amerika'ya dönmüş ve İtalya konferansı terk etmiştir. İngiliz ve Fransız yönlendirmesiyle devam eden görüşmelerde İzmir ve çevresi

⁹¹ Cemil Öztürk, “Mondros Mütarekesi”, **İslam Ansiklopedisi**, 30.Cilt, Ankara, 2020, s.272-273.

⁹² Lütfi Arslan, “Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Siyasal Egemenlik Mücadelesi”, **BENGİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi**, Sayı:1, 2023, s.44.

⁹³ Zekeriya Türkmen, “İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:53, s.333.

Yunanistan'a verilmiştir. Ortadoğu'da manda ile yönetilecek olan Irak, Ürdün, Lübnan ve Suriye devletleri kurulmuştur.⁹⁴

Osmanlı topraklarının işgallerden kurtarılması için çeşitli görüşler ileri sürülmüş ve cemiyetler kurulmuştur. İleri sürülen görüşlerden ilki, İngilizlerin koruması altına girmektir. Osmanlı padişahı ve devlet adamlarının bir kısmı tarafından desteklenen fikre göre işgalciler arasında en kuvvetli devlet olan İngiltere'nin isteklerini yapmakla Osmanlı Devleti kurtarılabilirdi. İkinci görüşe göre, Osmanlı Devleti'nin kurtulması için Amerika'nın yönetimine girmesi gerekmekteydi. Bu düşünce özellikle aydınlar tarafından desteklenmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu konudaki fikrini şu şekilde açıklamıştır:⁹⁵

“Ulus egemenliğine dayanan, kayıtsız, koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak... Bu kararın dayandığı en sağlam düşünüş ve mantık şu idi: Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu ancak tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne denli zengin ve müreffeh olursa olsun bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumunda kalmaktan kendini kurtaramaz. Yabancı bir devletin koruyuculuğunu istemek insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Oysa Türk'ün onuru ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir. Öyleyse ya bağımsızlık ya ölüm! İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktı. Bir an için bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Ne olacaktı? Tutsaklık. Peki, öteki kararlara uymakla da sonuç bu olmayacak mıydı?”

Mustafa Kemal Paşa henüz Samsun'a gelmemişken, Türk milleti -bölgesel de olsa- kurduğu cemiyetlerle işgallere karşı direnç göstermeye başlamıştır. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti 2 Aralık 1918 tarihinde kurulmuş ve 7 Ekim 1919 tarihinde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne katılmıştır. Milli Kongre Cemiyeti, 29 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'da çalışmalarına başlamıştır. Vilayat-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, 4 Aralık 1918 tarihinde İstanbul'da kurulmuştur. Yine İstanbul'da 21 Aralık 1918 tarihinde Klikeyalılar Cemiyeti kurulmuştur. 5 Kasım 1918 tarihinde faaliyete geçen Kars İslam Şurası yaklaşık bir ay sonra isim değişikliğine giderek Milli Şura'ya dönüşmüştür. 1919 yılı başlarında Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi adıyla faaliyetlerini yürütmüştür. Kars'ın 13 Nisan 1919 tarihinde işgal edilmesi cemiyetin çalışmalarını olumsuz

⁹⁴ Emruhan Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 1.Cilt, Derya Kitabevi, Trabzon, 2014, s.192-193.

⁹⁵ Ahmet Yusuf Yılmaz, “Milli Mücadele Döneminde Cemiyetlerden Bazıları ve Kuruluş Nedenleri”, **Turkish Studies-Social Sciences**, Cilt:15, Sayı:6, 2020, s.3261-3262.

etkilemiştir. Trabzon ve Samsun'da sırasıyla Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti (12 Şubat 1919) ve Karadeniz Türkleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (19 Şubat 1919) kurulmuştur.⁹⁶

Mondros Ateşkes Antlaşması kararlarının uygulanmaya başlanmasıyla Milli Mücadele için zararlı cemiyetler de kurulmuştur. Bu cemiyetlerden bir kısmı Osmanlıcı-Hilafetçi bir anlayışla hareket etmişlerdir. En önemlileri Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Sulh ve Selameti Osmaniye Fırkası, Teali İslam Cemiyeti, İngiliz Muhipleri ve Wilson Prensipleri Cemiyeti olarak sıralanabilir.⁹⁷

Bu cemiyetlerin dışında Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklar tarafından kurulan cemiyetler de milli varlığa düşman cemiyetlerdir. Rumlar tarafından kurulan Mavri Mira Cemiyeti'nin hedefi Osmanlı Devleti içinde kurdukları çeteler aracılığıyla propaganda faaliyetleri yapmaktır. İstanbul ve Trakya'da karışıklıkların çıkmasına neden olan cemiyet diğer bölgelerde Pontuşçuluk fikrini desteklemiştir. Mavri Mira Cemiyeti ile benzer amaca sahip başka bir cemiyet de Pontus Rum Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin gayesi, Kuzey Anadolu toprakları üzerinde bir Pontus Devleti kurmaktır.⁹⁸

Paris Barış Konferansı'nda İzmir ve çevresi Yunanistan'a verilince, İtilaf Devletleri tarafından işgal haberi Türk yöneticilere iletilmiştir. Yunanlıların İzmir'e çıkarma yapacaklarını öğrenen Rumlar, 13 Mayıs 1919 tarihinde Metropolithane'de toplanmışlardır. Albay Mavroudis, Venizelos tarafından gönderilen bildiriye okumuştur. Paris Barış Konferansı'nda İzmir hakkında verilen kararın önemi bildiride geçen “Milletimiz idrak ederler ki, bu karar konferansı idare edenlerin vicdanında Enosis'in, İzmir'in Yunanistan'a ilhakının yer bulmasından sonra verilmiştir.” sözüyle ortaya koyulmuştur. Yaşanan olaylar nedeniyle üzüntü içerisinde olan halk Vali Kambur İzzet'in sözlerini tatmin edici bulmamıştır. Bu esnada ileri atılan bir genç tek kurtuluş yolunun silahlı mücadele olduğunu söyleyince, Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni destekleyenler silahlı mücadeleyi reddetmişlerdir. Harbiye Nazırı Şakir Paşa antlaşma şartlarına göre hareket edilmesi gerektiğini belirten bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamadan sonra işgali kabullenmeyen subaylar Ali Nadir Paşa tarafından engellenmiş ve çeşitli istihkamlar işgal edilmiştir.⁹⁹

Milli Mücadele döneminde Türk halkı İstanbul basınına getirilen yasak ve İtilaf Devletleri'nin yaptığı baskı nedeniyle meydana gelen gelişmelerden haberdar olmakta güçlük çekmiştir. Yaşanan iletişim zayıflığı problemi telgraflar vasıtasıyla çözülmeye çalışılmıştır.

⁹⁶ Yücel Özkaya, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Cemiyetler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:10, 1987, s.139-140.

⁹⁷ Emruhan Yalçın, **a.g.e.**, s.240-243.

⁹⁸ Ahmet Yusuf Yılmaz, **a.g.m.**, s.3267.

⁹⁹ Mustafa Albayrak, **Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s.31-32.

Telgraf yoluyla öğrenilen bilgiler düzenlenen mitinglerle Türk halkına ulaştırılmıştır. İzmir'in işgalini protesto etmek için 17 Mayıs 1919 tarihinde üniversite öğrencileri ve öğretmenleri derse girmemiştir. 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih'te düzenlenen miting öncesi gerçekleştirilen toplantılarda işgali protesto etme kararı verilmiştir. İşgali protesto etme kararının verilmesinde Türk Ocakları önemli bir rol üstlenmiştir. Yapılan Fatih Mitingi'nde Halide Edip (Adıvar)'ın konuşması kararı verilmiştir. Fatih Mitingi'nde padişah'tan destek isteme ve Amerika'ya protesto telgrafları çekme kararları çıkmıştır.¹⁰⁰

İstanbul'da yapılan ikinci miting 20 Mayıs 1919 tarihinde Üsküdar Doğancılar'da gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık otuz bin kişinin katıldığı toplantıdaki sekiz konuşmacıdan üçü kadındır. Bunlar, Asri Kadınlar Cemiyeti'nin temsilcileri olan Sabahat Hanım ve Naciye Faham Hanım ile Üsküdar Sanayi Mektebi Fransızca öğretmeni Zeliha Hanım'dır. Üsküdarlı şair Talat Bey mitingin açılış konuşmasında, dünyada hak ve adaletin baki kalacağını belirtmiştir. Daha sonra kürsüye çıkan Ferruh Niyazi Bey ise Türk milletinin mücadelecisi bir ruha sahip olduğunu söylemiştir. Miting günüyle ilgili olarak Sabahat Hanım anılarında kendisiyle birlikte Naciye Faham Hanım'ın konuşma yaptıklarını aktarmaktadır. Halkın büyük bir coşkuyla mitingi takip ettiği belirtilmiştir.¹⁰¹

23 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgalini protesto etmek amacıyla Sultanahmet Mitingi yapılmıştır. Mitingin gerçekleştirilmesinde Türk Ocakları ve Milli Kongre Cemiyeti'nin çalışmaları etkili olmuştur. Sultanahmet'te miting yapılacağı haberi halka önceden davetiyeler vasıtasıyla bildirilmiştir. Bu davetiyelerde geçen; “Müslüman, önümüzdeki cuma günü resmi dua günüdür. Bugün de Fatih, Sultan Ahmet, Beyazıt camilerinde cuma namazından sonra Müslüman ve Türk yurtlarının kurtuluşu için dua edilecektir. Camilerde, evlerde tazarru et, duadan sonra Allah'a yükselen kalbinle Sultan Ahmet'e bütün ve umumi içtima'a gel. Vatanın parçalanıyor. Öldürücü felaketler yağıyor. Camilerini mukaddesatını çiğneyecekler. Gözlerini aç, düşmanlarını, milletini düşün. İzmir facialarını öğren. Anadolu senin de kararını bekliyor. Haksızlıklara karşı feryat et. Alemin vicdanına hitap eden heyecanlarla hakkını müdafaaya ve parçalanmış vatanının imdadına koş. Bu mitingde kurtarıcı kararını ver ve kurtuluşun için çalışmaya yemin et.” Bu davetiyelerle, Türk halkının bir bütün olarak gerçekleştirilen işgallere karşı tepki göstermesini sağlamak amaçlanmıştır. Halk tarafından yoğun ilgi gösterilen miting, dış basının da dikkatini çekmiştir. Halk, “İzmir Türk'tür. Türk kalacaktır. Türk esir edilemez ve Rumlara feda edilemez. İki milyon Türk iki yüz bin Rum'a feda edilemez.” sloganlarını atmıştır.¹⁰²

¹⁰⁰ Gökay Durmuş, “İzmir'in İşgalini Protesto Amacıyla İstanbul'da Düzenlenen Mitinglerin Türk Romanındaki Yankıları”, *SÜTAD*, Sayı:41, s.164-165.

¹⁰¹ Nuray Özdemir, “Milli Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını”, *Belgi Dergisi*, Sayı:21, 2021, s.8.

¹⁰² Ömer Faruk Kırmıt, “İzmir'in İşgalinden sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Cilt:6, Sayı:4, 2020, s.1332.

Mustafa Kemal Paşa Türk milletini bağımsızlığına kavuşturmak için Anadolu'ya gitmenin yollarını aramıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlayan işgaller, Osmanlı Devleti içindeki azınlıklara cesaret vermiştir. Bulundukları bölgelerde Türklere karşı saldırgan bir tutumla hareket etmişlerdir. İngilizler, Osmanlı Devleti idarecilerine, Türklerin Anadolu'da Rum ve Ermenilere karşı saldırılarda bulunduklarını belirtmişlerdir. Bunun üzerine müfettişlikler kurulmasına karar verilmiştir. Bu sırada Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya İngilizler tarafından gönderilen bir rapor vermiştir. Buna göre İngilizler, Osmanlı Devleti'nden Samsun ve çevresinde çıkan karışıklıkların önlenmesini istemişlerdir. Osmanlı yöneticileri tarafından asayişin sağlama görevinin kendisine verilmesiyle Mustafa Kemal Paşa 9.Ordu Müfettişi olarak atanmıştır. Görevin kendisine verilmesinde etkili olan faktörler şu şekilde sıralanabilir.¹⁰³

- Başarılı bir komutan olması,
- İttihatçılarla yaşanan fikir ayrılıkları,
- Osmanlı Hükümeti'nin Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmak istemesi,
- Hükümette Mustafa Kemal Paşa'nın karışıklıkları önleyebileceği inancının oluşması

Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye Karargahı'nda iken, Samsun'a nasıl gittiğini Kılıç Ali'ye şöyle izah etmiştir: “Ben tasarladığım programımı Şişli'deki evimin bir köşesinde oturarak ve birtakım pestenkerani anasırıla görüşerek tatbik edebileceğime kani olmadığım içindir ki doğrudan doğruya milletle temasa gelmek istedim. Cevherini çok âlâ bildiğim ve çok sevdiğim milletimin içinde ve onunla birlikte hareket etmeyi daha faydalı, daha çok lüzumlu gördüm. Senelerden beri ısırap içinde bulunan Anadolu'nun derhal varlığına karışmak elbette ki daha salim bir düşünceydi. Bundan dolayı üçüncü ordu müfettişliğine tayinimi temin ettim ve Seyrisefainin küçük bir vapuruna binerek karargahımla birlikte alelacele yola çıktım. Bazı dostlarım bana İngilizlerin yolda gemiyi batırma ihtimali olduğunu söyledikleri halde kulak asmadım, kıymet vermedim...”¹⁰⁴

25 Mayıs 1919 tarihinde Havza'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, 29 Mayıs 1919 tarihinde Havza Genelgesi'ni yayınlamıştır. Mustafa Kemal Paşa İzmir ve Manisa'nın işgal edilmesini vatani bekleyen büyük tehlikeye gidişte bir aşama olarak görmüş ve mitinglerin daha coşkulu olarak sürdürülmesini istemiştir. İtilaf Devletleri temsilcilerine ve Babiâli'ye etkili telgraflar çekilmelidir. Mitinglerde adap ve sükunet korunmalıdır ve Hristiyan halka karşı düşmanca faaliyetlerde bulunulmamalıdır. Havza Genelgesi'nin yayınlanması İtilaf Devletlerini ve İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmiştir. Harbiye Nezareti Mustafa Kemal Paşa'dan gelişmeler hakkında bilgi isteyince cevap olarak, “yaptığım tespit ve incelemelere dayanarak, gerek İstanbul'a çekilen

¹⁰³ Mehmet Hakan Özçelik, “Milli Mücadele'nin İlk Adımı: 9.Ordu Müfettişliği”, **Kesit Akademi Dergisi**, Sayı:22, 2020, s.198-199.

¹⁰⁴ Semih Yalçın, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:45, 1999, s.842-843.

protesto telgrafları gerekse birçok yerde yapılan miting ve gösteriler, uğradığı haksızlıklara karşı milletin sinesinden doğan tepki ve üzüntülerin bir göstergesidir” demiştir.¹⁰⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da yaptığı çalışmalardan rahatsız olan İngilizler, onun İstanbul'a geri çağrılmasını istemişlerdir. 8 Haziran 1919 tarihinde İstanbul'a geri çağrılan Mustafa Kemal Paşa bu isteği reddetmiştir.¹⁰⁶ Çalışmalarını sürdüren Mustafa Kemal Paşa 12 Haziran'da Amasya'ya gelmiş ve konuşma yapmıştır. Konuşmasında Amasya halkına mevcut durumu özetleyerek, hangi tedbirlerin alınması gerektiğini izah etmiştir. Amasya'da, Abdurrahman Kamil Efendi Sultan Bayezit Camii'nde konuşma yapmıştır. Konuşmasında, vatan için tek kurtuluş yolunun Türk milletinin yönetimi elde etmesi olduğunu ifade etmiştir. Direniş ilkeleri ilk defa Amasya'da yazılı hale getirilmiştir ki oluşturulan belge “Amasya Mukarreratı” adını almıştır. Esasen altı maddeden oluşan belge kısaca şu şekilde ifade edilebilir:¹⁰⁷

- Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
- Anadolu'da her türlü etkiden uzak olmak kaydıyla bir “milli heyet” oluşturulması elzemdir.

21 Haziran 1919 tarihinde Yüzbaşı Hurst, Calthorpe'a Mustafa Kemal Paşa'nın “bir teftiş gezisi için içerilere doğru gideceğini” belirten bir telgraf çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa 22 Haziran 1919 tarihinde Sadaret'e bir rapor göndermiştir. Bu raporda ana hatlarıyla Milli Mücadele'de takip edilecek plan açıklanmıştır. Rapor şöyle özetlenebilir:¹⁰⁸

- Meydana gelen karışıklıkların son bulması için Samsun'daki Rumlar siyasi amaçlarından vazgeçmelidir.
- Türkler, yabancı hakimiyetini asla kabullenmeyecektir.
- Yunanlıların İzmir üzerinde hiçbir hakkı bulunmamaktadır.
- Halk, milli egemenlik ve Türk milliyetçiliğini benimsemiştir. Bu esasları gerçekleştirmek için faaliyette bulunacaktır.

Alınan kararların etkisiyle, 23 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa görevden alınmıştır. Hükümet tarafından verilen karar, kendisine 28 Haziran 1919 tarihinde bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa kendisini padişahın görevlendirdiğini belirterek, hükümetin çağrısına uymamış ve Erzurum'a doğru yola çıkmıştır. Dahiliye Nazırı Ali Kemal Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kararlarının uygulanmamasını istemiştir. Ali Kemal Bey, 26 Haziran 1919 tarihinde

¹⁰⁵ Cengiz Mutlu, “Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun ve Havza'daki Faaliyetlerinin Milli Mücadele'deki Yeri”, **Cedrus**, Cilt:7, 2019, s.732-733.

¹⁰⁶ Serpil Sürmeli, “İstiklal Savaşı Döneminde Milli İradenin Oluşum Süreci”, **Cumhuriyetin İlanının 90.Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu**, ATASE Yayınları, Ankara, 2014, s.185.

¹⁰⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt:2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021, s.40-43.

¹⁰⁸ Ahmet Semerci, “Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'daki Çalışmaları (25.05.1919-12.06.1919)”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt:121, Sayı:238, s.85.

yayınladığı beyannameyle milli ordu oluşturma'nın facia olacağını belirtmiştir. Yaşanan gelişmelerden sonra hükümette karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Ali Kemal Bey ve Şevket Turgut Paşa istifa etmiş ve Harbiye Nezareti'ne Ferit Paşa getirilmiştir.¹⁰⁹

Mustafa Kemal Paşa Erzurum'a geldiğinde, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti'ni ziyarete gitmiştir. Yapılan görüşmede kongre hazırlıkları konuşulmuştur. Harbiye Nazırı Ferit Paşa 5 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta, İstanbul'a geri dönmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa çektiği telgrafta, Doğu Anadolu'yu Ermenilere bırakma sözü verenlerin isteklerini yerine getirmeyeceğini ifade etmiştir. Yapılan görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. Padişah ile yapılan görüşmeler de sonuçsuz kalınca Mustafa Kemal Paşa askerlik görevinden istifa ederek sine-i millete dönmüştür.¹¹⁰

23 Temmuz-7 Ağustos 1919 tarihleri arasında yapılan Erzurum Kongresi'nde vatanın bütünlüğünün bozulamayacağı, milli bağımsızlığı, saltanat ve hilafeti güvenceye alabilmek için milli iradeyi egemen kılmak gerektiği, işgallere karşı hep beraber direniş ilkesinin kabul edildiği, azınlıklara milli egemenliği bozacak imtiyazların verilmeyeceği, Türk toprakları üzerinde yaşayan azınlıkların haklarına saygı duyulacağı, İtilaf Devletleri tarafından çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu bölgeler hakkında daha adil bir kararın verilmesi gerektiği, bağımsızlığımıza zarar vermemek koşuluyla her türlü desteğin memnuniyetle karşılanacağı, milletlerin kendi geleceğini kendilerinin belirlemesi ve hükümetin milli iradeye uygun hareket etmesi gerektiği, hükümet faaliyetlerinin meclis denetiminde gerçekleştirilmesi, Heyet-i Temsiliye'nin kabul edilmesi, cemiyetlerin “Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı altında birleştirilmesi ve manda yönetiminin reddedilmesi kararları alınmıştır.¹¹¹

Mustafa Kemal Paşa, 29 Ağustos 1919 tarihinde Erzurum'dan Sivas'a hareket etmiştir. 2 Eylül 1919 tarihinde Sivas'a ulaşan Mustafa Kemal Paşa coşkuyla karşılanmıştır. Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında düzenlenmiştir. İlk gün, Mustafa Kemal Paşa açılış konuşmasını gerçekleştirmiştir. Açılış konuşmasında Sivas Kongresi'nin toplanma amacından ve Samsun'a çıkışından itibaren takip ettiği politikadan bahsetmiştir.¹¹²

Sivas Kongresi'ne katılan üye sayısı tam olarak bilinmemektedir. Delege sayısı 28 ile 48 arasında değişiklik göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa kongre başkanı seçilmiştir. Kongrede görüşülen konular arasında Erzurum Kongresi kararlarının tüm ülkeyi kapsayacak şekilde

¹⁰⁹ Emruhan Yalçın, *a.g.e.*, s.290-291.

¹¹⁰ Erdal Aydoğan, “Erzurum Kongre Süreci ve Demokratik Tartışmalar”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:20, Milli Egemenlik Özel Sayısı, 2020, s.76-77.

¹¹¹ Coşkun Alptekin, “Erzurum Kongresi”, *Atatürk Dergisi*, Cilt:1,Sayı:1, 1978, s.42-44.

¹¹² Fatih M. Sancaktar, “Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) Delegelerine Dair Bazı Tespitler”, *Tarih Dergisi*, Sayı:71, 2020, s. 478.

yeniden kabul edilmesi ve Amerikan mandaterliği teklifi vardır. Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar tüm yurdu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Tüm Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında bir araya getirilmiştir. Erzurum Kongresi Nizamnamesi'nde yer alan “Heyet-i Temsiliye, Şarkî Anadolu'nun heyet-i umûmiyesini temsil eder” ifadesinde değişikliğe gidilmiştir. Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Temsil Heyeti'nin üye sayısı dokuzdan on altıya çıkarılmıştır. Kongrede sert tartışmalara neden olan Amerikan mandasıyla ilgili muhtıra reddedilmiştir. Sivas Kongresi'nde İrade-i Milliye isminde bir gazetenin çıkarılması kararı alınmıştır. Elazığ Valisi Ali Galip Sivas Kongresi'nin düzenlenmesini engellemeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Ali Galip ve Damat Ferit Paşa işbirliğini tespit ettikten sonra İstanbul ile haberleşmeyi kesmiştir. Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmiştir. Yerine kurulan Ali Rıza Paşa hükümetiyle Amasya Protokolü¹¹³ imzalanmış ve Sivas Kongresi kararlarının İstanbul tarafından kabul edilmesi sağlanmıştır.¹¹⁴

Sivas Kongresi'nde alınan kararların ve Amasya Görüşmelerindeki uzlaşının neticesinde 20 Ocak 1920 tarihinde toplanan Meclis-i Mebusan, 28 Ocak 1920 tarihinde Misak-ı Milli¹¹⁵ metnini kabul etmiştir. 1920 yılının Mart ayında Calthorpe, Anadolu halkının ve hükümetin Kuva-yı Milliye'ye verdiği desteği sonlandırması için Osmanlı Hükümeti'ne baskı yapmıştır. Salih Paşa bu isteği yerine getirmemiştir. İşgal güçlerinin hükümet üzerindeki baskıları artmıştır. Osmanlı Hükümeti'nin işgal güçlerinin isteklerine karşı olumsuz tepkiler vermesi İstanbul'un işgali kararının alınmasına neden olmuştur. 16 Mart 1920 tarihinde İngilizler ilk olarak, askeri karakolları daha sonra Harbiye Nezareti'ni işgal etmişlerdir. İstanbul'un işgal edilmesinin

¹¹³ 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Görüşmelerde, Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Bekir Sami Beyler hazır bulunmuşlardır. İstanbul Hükümeti ise, Bahriye Nazırı Salih Paşa tarafından temsil edilmiştir. Yapılan görüşmeler İstanbul'un milli hareketi tanıdığını göstermiştir. Görüşmelerin sonucunda, beş protokol düzenlenmiştir. Bu protokollerden üçü İstanbul Hükümeti'nin talepleriyle ilgiliyken, iki tanesi ise Anadolu'nun talepleriyle ilgilidir. İlk protokolde, ordunun siyasete dahil olmaması, Heyet-i Temsiliye'nin hükümeti küçük düşüren davranışlardan kaçınması, seçimlere müdahale edilmemesi ve tehcir olayının suçlularının cezalandırılmasından bahsedilmiştir. İkinci protokolde, yabancılara bağımsızlığımızı zedeleyecek herhangi bir ayrıcalığın verilmemesi kararlaştırılmıştır. Üçüncü protokolde yine seçimler ve tehcir olayıyla ilgili kararlar alınmıştır. Gizli ve imzasız olan dördüncü protokolde, görevlerinden alınan subaylar, Malta sürgünleri, İzmir'in boşaltılmasını sağlamak amacıyla hükümetin protesto girişimlerinde bulunması, İstanbul'daki zararlı cemiyetlerin faaliyetlerinin engellenmesi ve Kuva-yı Milliye'nin desteklenmesine yönelik kararlar alınmıştır. Beşinci protokolde ise, barış görüşmelerine gönderilecek isimler tespit edilmiştir. Emruhan Yalçın, *a.g.e.*, s.315-316.

¹¹⁴ Haluk Selvi, “Sivas Kongresi”, *İslam Ansiklopedisi*, 37.Cilt, İstanbul, 2009, s.284-285.

¹¹⁵ Ahd-i Milli ve Peymân-ı Milli isimleriyle de bilinir. Hazırlıkları Erzurum ve Sivas kongreleriyle başladı. Misak-ı Milli'nin kararları şöyledir: 1.Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı sırada halâ işgal altında olan, çoğunlukla Arap nüfusun yaşadığı bölgelerin kaderini bölge halkının oyları belirleyecektir. Çoğunluğu Müslümanlardan oluşan nüfusun birliği ve bütünlüğü hiçbir şekilde bozulamaz. 2.Gerekirse Kars, Ardahan ve Batum için oylama yapılacaktır. 3.Batı Trakya'nın hukuki statüsü, bölge halkının oyuyla belirlenecektir. 4.Osmanlı başkenti İstanbul ve Marmara Denizi'nin güvenliği sağlanmalıdır. Bu prensip doğrultusunda Akdeniz ve Karadeniz boğazları hakkındaki kararlar, ilgili devletlerce verilecektir. 5.Müttefik güçler ile ortak ve düşmanları arasında varılan mutabakata göre, Müslümanların da benzer haklara sahip olması koşuluyla, azınlık haklarına saygı gösterilecektir. 6.Bir milletin kendini geliştirebilmesi için her alanda modern olmaya özen göstermesi gerekir. Bunun gerçekleşmesi için ana koşul, bağımsızlıktır. Bu yüzden, bağımsızlığımızı zedeleyen her türlü düzenlemeye karşı çıkılacaktır. Borçlarımızın ödenmesi de bu koşullara göre yapılacaktır. Cevdet Küçük, “Misak-ı Milli”, *İslam Ansiklopedisi*, 30.Cilt, Ankara, 2020, s.173-175.

üzerine, Mustafa Kemal Paşa İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine bir protesto göndermiştir. 13 Kasım 1918 tarihindeki işgalden farklı olarak, Türk askerleri şehit edilirken, Osmanlı parlamentosu dağıtılmıştır. Milli hareketi destekleyen aydınlar ve mebuslar tutuklanmış ve Malta'ya sürgüne gönderilmişlerdir. İstanbul'un işgali üzerine, Mustafa Kemal Paşa tarafından Anadolu'daki vali ve komutanlara telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta, Osmanlı Devleti'nin tarihe gömüldüğünden ve Ankara'da kurucu meclis özelliğine sahip yeni bir meclisin açılması gerektiğinden bahsedilmiştir.¹¹⁶

Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin açılması kararlaştırılınca, milletvekilleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, meclisin ilk olarak 22 Nisan Perşembe günü açılması kararı verilmiştir. Ancak, daha sonra bu karardan vazgeçilerek TBMM'nin açılış tarihi 23 Nisan Cuma olarak belirlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, alınan kararı 21 Nisan 1920 tarihinde tüm valiliklere, kolordulara, bağımsız sancaklara belediye başkanlıklarına ve milli hareketi destekleyen cemiyetlere bildirmiştir.¹¹⁷

TBMM, 23 Nisan 1920 tarihinde 115 milletvekilinin katılımıyla saat 13.45'te toplantısını gerçekleştirmiştir. Sinop Milletvekili Şerif Bey geçici başkanlığa seçilmiştir. Şerif Bey yaptığı açılış konuşmasında, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiğini, bu nedenle Türk milletinin köleliğe mahkum bırakılmak istendiğini ifade etmiştir. Bağımsızlık arzusuyla yanan Türk milletinin emperyalist güçlerin baskılarına karşı yılmaması sonucunda TBMM'nin açıldığı güne kavuştuklarını belirtmiştir. TBMM'nin açılmasıyla Türk milletinin kendi geleceğini şekillendirmesine giden yolda önemli bir aşamanın geride kaldığını vurgulamıştır. Şerif Bey, konuşmasında ilk defa “Büyük Millet Meclisi” ifadesini kullanmıştır. Meclise hangi adın verileceği konusu açılıştan önce tartışılmıştır. Meclis için, Meclis-i Kebir, Meclis-i Kebir-i Milli, Türk Ocağı, Meclis-i Mebusan ve Büyük Millet Meclisi gibi adların verilmesi düşünülmüştür.¹¹⁸

24 Nisan 1920 tarihinde TBMM'de Mustafa Kemal Paşa tarafından bir konuşma gerçekleştirilmiştir. Konuşmasında, 30 Ekim 1918 tarihinden itibaren meydana gelen gelişmeleri çeşitli belgelerden faydalanarak izah etmiştir. Üç bölümden oluşan konuşmasının ilk bölümünde, Mondros'un imzalanmasından Erzurum Kongresi'nin yapılmasına kadar yaşanan olayların üzerinde durmuştur. İkinci bölümde, 16 Mart 1920 tarihine kadarki gelişmelerden bahsetmiştir. Son bölümde ise, konuşmasını gerçekleştirdiği güne kadarki olaylara değinmiştir. Mustafa Kemal Paşa konuşmasıyla TBMM ve Türk milletini bağımsızlık mücadelesine hazırlamak

¹¹⁶ Zekeriya Türkmen, **a.g.m.**, s.360-361.

¹¹⁷ Ufuk Erdem, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:31, Sayı:2, 2021, s.1058.

¹¹⁸ Muzaffer Yardımcı, “İlk TBMM Binası ve Sinop Vekili Mehmet Şerif Bey'in Meclis Faaliyetleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt:126, Sayı:248, s.203-204.

istemiştir. Konuşmasında en fazla millet kelimesini telaffuz etmiştir. Halkın içinde bulunduğu zor şartlardan kendi azim ve kararlılığıyla çıkabileceğinin altını çizmiştir. Konuşmasıyla kurtuluş mücadelesini milletin iradesine dayalı hale getiren Mustafa Kemal Paşa, işgalciler karşısında devlet yöneticilerinin pes ettiğini ve buna bir tepki olarak halkın milli harekete destek verdiğini ifade etmiştir. Konuşmasında sık sık dile getirdiği İstanbul, Anadolu ve memleket kelimelerini bağımsızlık mücadelesinin sembolleri olarak gören Mustafa Kemal Paşa; Anadolu'yu kurtuluşun, İstanbul'u ise işgalin karşılığı olarak kullanmıştır. Memleketimizi kurtarmak deyimiyle de vatanımızın bağımsızlığını kastetmiştir.¹¹⁹ Mustafa Kemal Paşa konuşmasını yaptıktan sonra, hükümetin kurulmasıyla ilgili bir önerge vermiştir. Önerge hakkındaki konuşmasında, hükümet kurmanın zorunlu olduğunu ifade ettikten sonra, hükümetin bir başkan, yasama ve yürütme organlarından oluştuğunu söylemiştir. Emperyalistlerin işgaline son verildikten sonra böyle bir hükümetin kurulabileceğine dikkat çekmiştir. TBMM'nin Türk halkının geleceği hakkında karar verebilecek yeterliliğe sahip olduğundan bahsetmiştir. Meclisin Kurtuluş Savaşı sürecinde her hususu ayrıntılı olarak inceleyecek zamanının olmayacağını vurgulayan Mustafa Kemal Paşa, bu konuda sorumluluğun meclis üyelerine ait olduğu ve bu üyelerin başında bir başkanın bulunması gerektiğini belirtmiştir. Başkanın da üyeler gibi meclise karşı yükümlülüklerinin bulunması ve devlet başkanı olmadan bir hükümetin ihdas edilmesi üzerinde durduğu diğer önemli konulardır. Kabul edilen önerenin bir sureti Nutuk'ta şöyle ifade edilmiştir:¹²⁰

“Bu takriri, bugün gözden geçirecek olursak orada esaslı umdelerin tespit ve ifade edilmiş olduğunu görürüz. Bu umdeleri müsaade buyurursanız burada tebarüz ettirerek sayacağım:

1. Hükümet şekli zaruridir.
2. Muvakkat kaydıyla bir hükümet reisi tanımak veya bir padişah kaymakamı ihdas etmek kabili tecviz değildir.
3. Mecliste mütekasif irade-i milliyeyi, bilfiil mukadderatı vatana vaziülyed tanımak umdei esasiyedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin fevkinde bir kuvvet mevcut değildir.
4. Türkiye Büyük Millet Meclisi, teşrii ve icrai salahiyetleri câmidir. Meclisten tefrik ve tevkil edilecek bir heyeti umuru hükümeti rüyet eder. Meclis reisi bu heyetin de reisidir.

Hatıra: Padişah ve Halife, cebrü ikrahtan azade oluğu zaman, meclisin tanzim edeceği esasatı kanuniye dairesinde vaziyetini ahzeder.”

Mustafa Kemal Paşa yeni devletin kuruluş esaslarını bir anayasayla ortaya koymak için çalışmalara başlamıştır. Anayasanın hazırlanması görevini bir komisyona vermiştir. Millet Meclisi üyelerinin bir kısmı, padişah ve halkın özgürlüğe kavuşturulmasından sonra Osmanlı

¹¹⁹ Sevdâ Mutlu, “Atatürk'ün Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçişte Rejim Stratejileri: Atatürk'ün TBMM Açılış Konuşmalarının İçerik Analizi (1920-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:30, Sayı:90, 2014, s.94-95.

¹²⁰ Eyüp Kaan Demirkıran, “1921 Anayasası'nda Meclis Başkanlığı ve Hükümet Sistemi Problemi Üzerine Analitik Bir İnceleme”, **TAÜHFD**, 5(2), 2023, s.715-716.

Devleti'nin varlığını sürdüreceğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun vatani kurtarmanın yanı sıra hilafet ve saltanatı özgürleştirmek amacıyla hazırlandığını düşünmüşlerdir. Millet Meclisi üyelerinin bir kısmı ise, egemenliğin koşulsuz olarak Türk milletine verilmesi gerektiğini düşünmelerine rağmen, bunu açıkça ifade edememişlerdir. TBMM'nin 25 Eylül 1920 tarihinde gerçekleştirdiği gizli oturumunda Mustafa Kemal Paşa, padişahın düşman esaretinde olduğunu, hilafet ve saltanattan kendi isteğiyle vazgeçmeyeceğini, vazgeçmesi durumunda bir halifeler kavgasının ortaya çıkabileceğini ve esas dikkatin anayasa üzerinde yoğunlaşması gerektiğini belirtmiştir. Dört ay süren çalışmalar sonucunda 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. Anayasada milli iradenin vurgulandığı esaslar şöyle idi:¹²¹

1. Hakimiyet, kayıtsız ve şartsız olarak milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır.
2. Yasama ve yürütme yetkisi milletin biricik ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde toplanır.
3. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükümeti, Büyük Millet Meclisi adını taşır.

¹²¹ Mithat Sertoğlu, **a.g.e.**, s.3606-3607.

İKİNCİ BÖLÜM

2. CUMHURİYETİN İLANINA GİDEN SÜREÇ VE CUMHURİYETİN İLANI

2.1. Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyete Giden Süreç

26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz sonucunda Yunanlılar yenilgiye uğratılmış ve 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması¹²² ile askeri mücadele sona ermiştir. Mudanya Mütarekesi için görüşmeler sürerken, TBMM barış konferansının 20 Ekim 1922 tarihinde, İzmir'de gerçekleştirilmesini önermiştir. Ancak konferansın Lozan'da düzenlenmesi kararı alınmıştır.¹²³

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra İtilaf Devletleri, düzenlenecek barış konferansı için Türk milletinin hakiki temsilcisi olan Ankara Hükümeti'nin yanında İstanbul Hükümeti'ni de çağırmıştır. Mustafa Kemal Paşa barış görüşmelerine gönderilecek heyeti tespit etmek için çalışmalarına başlarken, İstanbul Hükümeti de kendi temsilcisini seçmiştir. TBMM Hükümeti tarafından tanınmayan İstanbul Hükümeti'nin kendisini Türk milletinin gerçek temsilcisi yerine koyması, TBMM Hükümeti tarafından eleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa Lozan'da Türk heyetinin zorlu bir diplomatik mücadele vereceğini bildiğinden, Kurtuluş Savaşı sürecinde Batı Cephesi'ni komuta eden İsmet Paşa'nın Lozan'a gönderilmesini istemiştir. İstanbul Hükümeti konferans hazırlıklarını sürdürürken Ankara Hükümeti ile beraber hareket etmeyi arzulamıştır. Bu amaçla Tevfik Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekilmiştir. Telgrafın içeriğinde, zaferin elde edilmesiyle Türk hükümetleri arasındaki iki başlılığın ortadan kalktığı ve milli çıkarlar doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği belirtilerek, Mustafa Kemal Paşa'dan bir temsilcinin

¹²² Mütareke görüşmelerinde, Türk heyetinin başında İsmet Paşa bulunmuştur. İngiliz heyeti General Harington, Fransız heyeti General Charpy, İtalyan heyeti ise Monbelli tarafından temsil edilmiştir. Halk, görüşmelerden Hakimiyet-i Milliye gazetesine gönderilen telgraflarla haberdar olmuştur. Gazetede yer alan haberlere göre, 3-4 Ekim toplantıları iyi geçmiştir. Türklerin İngilizlerden Trakya'dan çekilmelerini istemesi ve bunun kabul edilmemesi krize yol açmıştır. Türklerin kararlılığı karşısında İngilizler geri çekilmiş ve görüşmelere tekrar başlanmıştır. Krizin devam etmesi Türk kuvvetlerinin tarafsız bölgeye ilerlemesine yol açmıştır. Bunun üzerine Harington 8 Ekim 1922 tarihinde Ankara Hükümeti'ni protesto etmiştir. İsmet Paşa, Harington'a verdiği cevapta tarafsız bölgeye girilmediğini ifade etmiştir. İkili arasındaki yazışmalar sonucunda kriz çözülmüştür. Antlaşmanın maddeleri şöyle özetlenebilir: Yunanlar Doğu Trakya'yı on beş gün içerisinde boşaltarak, müttefik askerlerine, 30 gün içinde de Ankara Hükümeti'ne verecektir. Barış gerçekleşene kadar, önemli noktalar İtilaf Devletleri tarafından kontrol edilecektir. İstanbul ve çevresinde Türk yönetimi kurulacak ve Ankara Hükümeti'nin temsilcisi İstanbul'a dönecektir. Türk ordusu barış imzalanana kadar Çanakkale'de ve Kocaeli Yarımadası'nda belirtilen çizgide duracak ve iç güvenliği sağlamak amacıyla Doğu Trakya'ya 8000 jandarma kuvveti geçirecektir. Antlaşma imzalandıktan üç gün sonra yürürlüğe girecektir. Uğur Üçüncü, **Büyük Taarruz**, Altınpost Yayınları, Ankara, 2012, s.437-440.

¹²³ Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, I. Cilt, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1957, s.88. Temuçin Faik Ertan, "Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyete Giden Yol", **Cumhuriyetin İlanının 90. Yılında Atatürk ve CumhuriyetSempozyumu**, ATASE Yayınları, Ankara, 2014, s.199.

İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir. Mustafa Kemal Paşa cevaben çektiği telgrafta Türk halkının gerçek temsilcisinin TBMM Hükümeti olduğunu vurgulamıştır. İtilaf Devletleri'nin Türkiye'deki iki başlı idareden yararlanmayı düşünmesi ve Tevfik Paşa'nın ortak bir heyet hazırlama teklifinde bulunması gibi nedenlerle TBMM tarafından 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasına karar verilmiştir.¹²⁴

İsmet Paşa Lozan'a gönderilecek heyetin başkanlığına seçildikten sonra TBMM'de konuşma yapmıştır. Konuşmasında, Türk heyetinin Lozan Konferansı sırasında Misak-ı Milli kararları çerçevesinde hareket edeceğini ifade etmiştir.¹²⁵ Ankara Hükümeti Lozan Konferansı sırasında Türk heyetinin taviz vermemesi gereken hususlarla ilgili olarak bir talimatname hazırlamıştır.¹²⁶

İsmet Paşa İstanbul'dan ayrılacağı gün, Fransız Le Petit Perisien gazetesi muhabirine verdiği demeçte, Türklerin barış taraftarı olduğunu ancak bağımsızlığımızı tehlikeye düşüren konularda asla taviz verilmeyeceğini ifade etmiştir. Türk heyeti 9 Kasım 1922 tarihinde Şark Ekspresiyle Lozan'a doğru yola çıkmış, 12 Kasım 1922 tarihinde Lozan'a varmıştır.¹²⁷

20 Kasım 1922 tarihinde Man Benyon gazinosunda yapılan törenle açılan Lozan Konferansı, görüşmelerin kesilmesi nedeniyle iki dönem şeklinde gerçekleştirilmiştir. İlk dönemi 4 Şubat 1923, ikinci dönemi 24 Temmuz 1923 tarihine kadar sürmüştür. Görüşmeler, 21 Kasım 1922 tarihinde Uşi Şatosu Otel'i'nde başlamıştır. İtilaf Devletleri, görüşmeleri kendi isteklerine göre yönetmek istemişlerdir. İsmet Paşa, İtilaf Devletleri'nin komisyon başkanlıklarını üstlenmiş olmalarına rağmen, bunlardan birinin Türklere verilmesini istemiştir. İsmet Paşa'nın isteğinin reddedilmesi,

¹²⁴ Betül Aslan, "Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul'daki Yankıları", *Belleten*, Cilt:66, Sayı:245, 2002, s.95-97.

¹²⁵ **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, VI. Kısım, IV. Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1923)**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1969, s.193.

¹²⁶ Talimatname şu esaslardan oluşmaktadır: 1. Konferans sırasında doğuda bir Ermeni Devleti kurulması meselesi gündeme gelirse, görüşmeler sonlandırılacaktır. 2. Konferansta Irak sınırı görüşülürken, Süleymaniye, Musul ve Kerkük konusunda taviz verilmeyecektir. Görüşmelerde meydana gelmesi muhtemel zorlukların çözümü için Bakanlar Kurulu kararına başvurulacaktır. Petrol gibi ekonomik konularda İngiliz çıkarlarına yönelik görüşmeler yapılabilir. 3. Suriye sınırı, Türk çıkarları gözetilerek tespit edilecektir. 4. Adalar konusu görüşülürken, Türk kıyılarının güvenliği sağlanmaya çalışılacaktır. Herhangi bir sorun çıkması durumunda, Ankara'nın görüşüne göre hareket edilecektir. 5. Batı Trakya sınırının 1914 tarihindeki gibi düzenlenmesi talep edilecektir. 6. Batı Trakya ile ilgili sorunlarda Misak-ı Milli temel alınacaktır. 7. Toprak bütünlüğünü koruyabilmek için Boğazlar ve Gelibolu Yarımadası'nın yabancı kuvvetlerden arındırılması elzemdir. 8. Bağımsızlığımızı zedeleyen kapitülasyonlar konusunda kesinlikle taviz verilmeyecektir. Herhangi bir zorluk çıkarılması halinde görüşmeler sonlandırılacaktır. 9. Azınlıklar konusunda mübadele usulü uygulanacaktır. 10. Duyun-u Umumiye idaresi kaldırılarak, Osmanlı borçları ayrılan devletlere paylaştırılacaktır. Görüşmelerde zorluk çıkarsa Ankara'nın kararına uyulacaktır. 11. Ordu ve donanma üzerindeki sınırlamalar kaldırılacaktır. 12. Sınırlarımız içinde kalan yabancı kurumlar Türk kanunlarına göre yönetilecektir. 13. Osmanlı'dan ayrılan ülkeler için Misak-ı Milli kararları esastır. 14. Cemaatler ve İslam Vakıflar Hukuku konularında geçmiş antlaşmalar dikkate alınacaktır. **Türk İstiklal Harbi II. Cilt, VI. Kısım, IV. Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1923)**, s.195-196.

¹²⁷ İsmet Paşa demecinde, Türkiye'nin ekonomik olarak güçlenmesini sağlamak amacıyla Fransızlardan yardım alınabileceğini, kapitülasyonlar konusunda kesinlikle taviz verilmeyeceğini, Türkiye'nin barıştan yana olduğunu ve yabancı devletlere karşı herhangi bir muhalefeti desteklemeyeceğini, buna karşılık yabancıların Türklerin bağımsızlığına karşı saygı göstermeleri gerektiğini belirtmiştir. Hakan Uzun, "Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferansı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)", *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:53, 2013, s.334-335.

görüşmelerin sert geçeceğini göstermiştir. İtilaf Devletleri, Şark Meselesi'ni çözüme kavuşturmayı amaçlamışlardır. Musul Misak-ı Milli sınırları içerisinde gösterilmesine rağmen, İngilizler bölge üzerindeki isteklerinden vazgeçmemişlerdir. Adalar, Musul ve kapitülasyonlar ile Yunanlılardan istenen savaş tazminatı konuları çözüme kavuşturulamamıştır. Türkleri bir oldubitti karşısında bırakmayı arzulayan Lord Curzon Lozan'dan ayrılınca, görüşmeler kesintiye uğramıştır.¹²⁸

Türk heyetinin Ankara'ya dönmesinden sonra 27 Şubat 1923 tarihinden itibaren, TBMM'de Lozan Konferansı gündeme gelmiştir. TBMM'de sert tartışmalar sürerken, mebusların bir kısmı Lozan'da taviz verildiğini ileri sürmüşlerdir. Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya destek vermiştir. TBMM tarafından antlaşma tasarısı 8 Mart 1923 tarihinde İtilaf Devletleri'ne sunulmuştur. İtilaf Devletleri, görüşmelerin 23 Nisan 1923 tarihinde Lozan'da tekrar başlamasına karar vermiştir. Lozan Konferansı'nın ikinci döneminde General Pelle Fransa'yı, Rumbold İngiltere'yi, Montagna ise İtalya'yı temsil etmiştir. Musul ve borçlar gibi bazı sorunlar dışında anlaşmaya varılınca, İsmet Paşa imza için Ankara'dan izin istemiştir. Hükümetten yanıt gelmeyince Mustafa Kemal Paşa araya girmiş ve antlaşma 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanmıştır.¹²⁹

Lozan Antlaşması, Türk milletinin bağımsızlığını elde ettiğinin tüm dünyaya ilan edilmesini sağlamıştır. Antlaşmanın imzalanmasıyla Türklere Birinci Dünya Savaşı sonunda kabul ettirilmeye çalışılan Sevr'in yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasına yol açacak belge yürürlüğe girmiştir. Antlaşmayla Misak-ı Milli'nin esasları çoğunlukla gerçekleştirilmiş ve Avrupalı devletlerin “Türkleri Avrupa'dan atmak” politikasına son verilmiştir.¹³⁰

2.2. Cumhuriyet Öncesi Rejim Tartışmaları

Türkiye'de cumhuriyete geçileceğine dair tartışmalar Mustafa Kemal Paşa'nın Viyana'da yayınlanan Neue Freie Presse gazetesi muhabiri Jeseoph Hans Lazar'a 22 Eylül 1923 tarihinde verdiği demeçle başlamıştır. Demeç, Neue Freie Presse gazetesinde 2 Ekim 1923 tarihinde yayımlanmıştır. Türk basınında ilk olarak 23 Eylül 1923 tarihinde İkdam gazetesi tarafından kamuoyuna taşınmıştır. Hakimiyet-i Milliye, Vakıf, Tanin ve Vatan gibi gazetelerde de yayımlanmıştır. Lazar tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda nasıl bir değişikliğin yapılacağını da sorulduğu demeçte; Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk maddeleri

¹²⁸ Şerafettin Turan, “Lozan Antlaşması”, **İslam Ansiklopedisi**, 27.Cilt, Ankara, 2003, s.215; Lozan'da yapılan ilk görüşmeler sırasında İsmet Paşa o kadar kararlı ve tavizsizdi ki, müttefiklerin kendisine görüşmelerin tekrar başlaması için teklifte bulunması üzerine, onlara Ankara'ya döneceğini bildirmiştir. İsmet İnönü hatıralarında Lozan görüşmeleri sırasındaki tavrından bahsederken, müttefiklerin kapitülasyonların kaldırılmasıyla ilgili net olmayan birtakım teklifler sunduklarını fakat bu tekliflerin görüşmelerden bir sonuç alınamamasına yol açtığını belirtmiştir. Hasan Demirci, “24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan (Lausanne) Barış Antlaşmasının Türk ve Dünya Tarihi Açısından Yeri ve Önemi”, **ANASAY**, Sayı:2, 2017, s.253.

¹²⁹ Emruhan Yalçın, **a.g.e.**, s.460-462.

¹³⁰ Şerafettin Turan, **a.g.m.**, s.217.

üzerinde durularak, bu iki maddenin “cumhuriyet” kelimesiyle açıklanabileceği söylenmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerindeki çalışmaların sürdüğü ve en kısa sürede Türkiye'nin yeni yönetim biçiminin resmi olarak ilan edileceği belirtilmiştir. Türkiye'nin başkentinin Ankara olacağı, Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılacak değişikliklerin sonucunda yeni hükümetin kurulacağı ve çalışma esaslarının tespit edileceği vurgulanmıştır. Avrupa ve Amerika'daki cumhuriyetlerle Türkiye'nin yönetim biçimi arasında kıyaslamaların yapıldığı demeçte, aradaki farkın şekil meselesinden kaynaklandığı üzerinde durulmuştur.¹³¹

İkdam gazetesi, 23 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Gazi Paşa'nın Teşkilatımız Hakkında Mühim Beyanâtı” başlığıyla demeci kamuoyuna taşımıştır. İkdam'da çıkan haberde, Türkiye'nin teşkilatlandırılması için yapılan çalışmalarda batılı ülkelerin örnek alınacağı ve anayasa üzerinde yapılacak tadilat hakkındaki görüşmelerin iki hafta içerisinde başlayacağı ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Neue Freie Presse muhabiri tarafından sorulan sorulara cevap verirken, anayasanın maddelerine değinerek hakimiyetin kayıtsız-şartsız millete ait olduğunu vurguladığı belirtilmiştir. TBMM'nin Türk milletinin tek temsilcisi olarak görüldüğü ve yasama-yürütme yetkilerini kendisinde topladığı izah edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın vurguladığı anayasa maddelerini “cumhuriyet” kelimesiyle özetlediği, başkentin Ankara olacağı ve Türk halkının demokratik bir idare şekli ile yönetileceği, bu idare şeklinin cumhuriyet olarak görüldüğü açıklanmıştır.¹³²

Vakit gazetesi, 24 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında Mustafa Kemal Paşa'nın demecine “Müstakbel Tekamülâtımız Cumhuriyettir” başlıklı haberiyle yer vermiştir. Haberin alt başlığı, “Payitaht Meselesi Halledilmiştir Türk Cumhuriyeti'nin Merkezi Ankara'dır” şeklindedir. Alt başlığın altında payitahtımızın umumi bir manzarası ve hükümet dairesi denilerek iki tane de resme yer verilmiştir. Haberin içeriği şu şekildedir:¹³³

“Gazi Mustafa Kemal Paşa, on beş güne kadar mecliste tadilatı müzakere edilecek olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında (Neue Freie Presse)'in muhabirine pek mühim beyanatta bulunmuştur. Ankara'dan şehrimize bildirilen bu beyanâtı aynen nakil ve iktibas ediyoruz: Teşkilat-ı Esasiye mühim tadilat yapılarak on beş güne kadar fırkada müzakereye konacaktır. Gazi Paşa bugün Neue Freie Presse gazetesi muhabirine mühim beyanatta bulunarak muhabirin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tamamen tespiti takarrür edip etmediğine, dahili işlerdeki inkişafın ve tekamülün devam eyleyip eylemediğine dair sualine cevaben demiştir ki: Teşkilat-ı Esasiye'mizin maddelerinde “Hakimiyet bilakaydu şart milletindir, icra kudreti teşrii salahiyyeti milletin yegane

¹³¹ Mehmet Saki Çakır, “Cumhuriyetin İlanına Doğru Rejim Tartışmalarının Basındaki Yansımaları (Akşam, Hakimiyet-i Milliye, Tanin, Tevhid-i Efkâr)”, **Yüksek Lisans Tezi**, Kayseri, 2011, s.18.

¹³² “Gazi Paşa'nın Teşkilatımız Hakkında Mühim Beyanâtı”, **İkdam**, 23 Eylül 1923, s.1.

¹³³ “Müstakbel Tekamülâtımız Cumhuriyettir”, **Vakit**, 24 Eylül 1923, s.1.

hakiki mümessili olan mecliste tecelli ve temerküz etmiştir.” diye sır-ı ahd vardır. Bu iki cümleyi bir kelimede izah edebilmek için hangi lugatta aranırsa aransın, mezkur kelime cumhuriyet olacaktır. Binaenaleyh, Türkiye'nin dahili tekamülü tamamen bitmemiştir. Daha tadilat vuku bulacak ve bilumum tekamülât cumhuriyet esasına müncer olacaktır. Türkiye'de hali hazırda olduğu kadar ileride de daha ziyade demokratik bir cumhuriyet teşekkül edilecek ve bu cumhuriyet hiçbir suretle garp cumhuriyetleri esasatından farklı olmayacaktır. Merkez neresi olacağı sualine gelince, payitahtımızı bilhassa hadisat tayin etmiştir. Artık ortada böyle bir mesele kalmamıştır. Ankara Türk Cumhuriyeti'nin merkezidir.”

Anadolu'da Yenigün gazetesi, 24 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında Mustafa Kemal Paşa'nın Neue Freie Presse gazetesi muhabiri Lazar'a verdiği demece “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Beyanatı Mühimmesi” başlıklı haberle yer vermiştir. Haberin alt başlığında “Payitaht meselesi artık mevcut değildir, Ankara Türk Cumhuriyeti'nin merkezidir” denilerek yeni başkent in Ankara olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca alt başlıkta dahili inkişafımızın cumhuriyet olacağı da belirtilerek, demec in ayrıntılarına yer verilmiştir.¹³⁴

Akşam gazetesi 24 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Mustafa Kemal Paşa'nın Pek Mühim Beyanatı” başlıklı habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişikliklerin yapılacağı ve cumhuriyet in ilan edileceği belirtilmiştir. Türkiye'de demokratik bir cumhuriyet in kabul edileceği ve devlet şeklinin Avrupa'daki örneklerinden farklı olmayacağı izah edilmiştir. Türkiye'nin başkent inin Ankara olacağı vurgulanmıştır.¹³⁵

Tanin gazetesi, 24 Eylül 1923 tarihli sayısında “Türkiye Halk Cumhuriyeti” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafta yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre, devletin adının “Türkiye Halk Cumhuriyeti” olacağı belirtilerek bunun cumhuriyet esası ile kabine usulünün kabulü anlamına geldiğinden bahsedilmiştir. Alt başlığı “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Yeni Devletin İsmi Bu Olacaktır” şeklinde olan Münir Müeyyed imzalı telgraf şöyledir: “Fırka heyet idaresi yakında yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tanzimi müzakeresine başlayacaktır. Müt ehassıs larca hazırlanan müteaddit projeler salahiyyet tar zevat tarafından tetkik edilmiştir. Aldığımız habere göre Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yeni devletin ismi “Türkiye Halk Cumhuriyeti” olacaktır. Henüz teyit etmeyen bu habere nazaran cumhuriyet esası, kabine usulü kabul edilecek demektir.”¹³⁶

İkdam gazetesinin 24 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Türk Halk Devleti veya Türk Halk Cumhuriyeti” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Bu haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatına

¹³⁴ “Gazi Paşa Hazretlerinin Beyanatı Mühimmesi”, **Anadolu'da Yenigün**, 24 Eylül 1923, s.1.

¹³⁵ “Mustafa Kemal Paşa'nın Pek Mühim Beyanatı”, **Akşam**, 24 Eylül 1923, s.1.

¹³⁶ Münir Müeyyed, “Türkiye Halk Cumhuriyeti”, **Tanin**, 24 Eylül 1923, s.1.

değinilmiş ve anayasa üzerinde yapılacak değişikliklerin cumhuriyetin kabulüyle ilgili olduğunun anlaşılması gerektiği ifade edilmiştir. Tadilat konusunun TBMM'de hususi olarak gündeme geldiği ve büyük divanda müzakerelere başlanacağı belirtilmiştir. Devletin isminin, “Türk Halk Devleti” ya da “Türk Halk Cumhuriyeti” olacağı vurgulanmıştır. Devletin reisine ise “reis-i cumhur” veya “reis-i devlet” unvanının verileceği izah edilmiştir. Türk Devleti'nin bir halk cumhuriyeti olup olamayacağını anayasanın belirleyeceği ve batıdaki cumhuriyetlere benzer bir yönetimin kurulmasının halkın geleceği için faydalı olacağına dikkat çekilmiştir.¹³⁷

Tevhid-i Efkar gazetesi 24 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Şekl-i Hükümetimiz Cumhuriyet mi Olacak?” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberin alt başlığı, “Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'de Garp Cumhuriyetlerine Tamamen Müşabih (Benzer) Bir Cumhuriyet Tesis Edeceğini ve Payitahtın Ankara'da Kalacağını Söylüyor” şeklindedir. Haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın Neue Freie Presse muhabiri Lazar'a verdiği demece yer verilmiştir.¹³⁸

Vatan gazetesi, 25 Eylül 1923 tarihli sayısının birinci sayfasında “Türkiye Halk Cumhuriyeti” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Türkiye'nin yönetim biçimindeki eksikliklere dikkat çekilerek geçmiş tecrübelerden ders çıkarılması ve yeni rejimin buna göre tespit edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Saltanatın kaldırılmasıyla devlete demokratik bir adın verildiği ifade edilerek devlet kurma faaliyeti, bina inşa etmeye benzetilmiştir. Anayasa üzerindeki tadilatın, devletin temellerini sağlamlaştırmak için yapıldığı vurgulanmıştır. Gerçekleştirilen müzakerelerin halka açık olmaması eleştirilmiştir. Halkın aldığı duyumlara göre devlet şekli konusunda tahminlerde bulunduğu izah edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Neue Freie Presse gazetesi muhabirine verdiği demece de temas edilerek, o ana kadar mevcut devlet şeklinin cumhuriyet olarak görüldüğünden bahsedilmiştir. Yazıya göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak düzenlemelerin esas hedefi Türk devletinin idare şeklini Avrupa'daki muadillerine daha fazla benzetmektir.¹³⁹

Akşam gazetesi 25 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında bir son dakika haberine yer vermiştir. Haberin başlığı, “Türkiye Cumhuriyet Usulü ve Hükümet Merkezi Yakında İlan Edilecektir” şeklindedir. Habere göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk maddesinde Türkiye'nin cumhuriyetle yönetileceği ve bir halk devleti olacağı ilan edilecektir. Kanun gereğince, TBMM dört sene devam edecektir. Senelik toplantı süresi dört veya altı ay olacaktır. Fırka üyeleri devletin yönetim biçimi ve merkezinin seçilmesi işlerinin bir an önce halledilmesini istemişlerdir.¹⁴⁰

¹³⁷ “Türk Halk Devleti veya Türk Halk Cumhuriyeti”, **İkdam**, 24 Eylül 1923, s.1.

¹³⁸ “Şekli Hükümetimiz Cumhuriyet mi Olacak?”, **Tevhid-i Efkar**, 24 Eylül 1923, s.1.

¹³⁹ “Türkiye Cumhuriyeti”, **Vatan**, 25 Eylül 1923, s.1.

¹⁴⁰ “Türkiye Cumhuriyet Usulü ve Hükümet Merkezi Yakında İlan Edilecektir”, **Akşam**, 25 Eylül 1923, s.1.

Tanin gazetesi 25 Eylül 1923 tarihli sayısında, Hüseyin Cahit tarafından yazılan “Türkiye Cumhuriyeti” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Hüseyin Cahit yazısının başında, Milli Mücadele'nin kazanılmasından itibaren Türkiye'de cumhuriyet yönetimine geçildiğini Tanin'in ilk sayılarında dile getirdiğini söylemiştir. Bu kelimenin Ankara'da kendisine karşı öfke ve şüphe duyulmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Yazısında, kendisinin cumhuriyet kelimesini kullanarak kamuoyunu yöneticilere karşı kışkırttığına dair bir inanışın var olduğunu belirtmiştir. Hüseyin Cahit, Lozan Konferansı sırasında murahhaslardan biriyle görüşerek, ülkede fiilen kurulan cumhuriyet yönetiminin neden açık bir şekilde telaffuz edilmediğini öğrenmek istediğine değinmiştir. Yazısına göre, kendisine karşı Türkiye'nin yönetim şeklinin cumhuriyet olmadığına dair iddiada bulunanlara “O halde nedir? Cumhuriyet değil de hükümdarlık mıdır?” diye sormuştur.¹⁴¹

Hüseyin Cahit yazısının devamında, sorusunun “kendimize has bir şekl-i hükümet” şeklinde yanıtlandığını ifade etmiştir. Türkiye'nin cumhuriyetle yönetilmediğini iddia edenlerin, “Hani reis-i cumhuremiz hani kuvvetler ayrılığı?” şeklindeki sözleri Hüseyin Cahit tarafından cahillik olarak nitelendirilmiştir. Yazıda, “Reis-i cumhuremiz adını değiştirmekle hükümet biçiminin nitelikleri değişir mi?” sorusu sorulmuştur. Kanaatimizce, ad değişikliğiyle hükümet biçiminin özellikleri değişmeyecektir. Hüseyin Cahit, cumhuriyet kelimesinin “hafızalarda yer edindiğini” ve artık “Türkiye Halk Cumhuriyeti olacaklarını” belirtmiştir. Yazının devamında “Halk Cumhuriyeti” tabirinin anlamının ne olduğu sorgulanmış ve Mustafa Kemal Paşa'nın Lazar'a verdiği demeçte söylediği, “hiçbir surette garp cumhuriyetleri esasından farklı olmayacak” sözüne dikkat çekilmiştir. Halk kelimesiyle, Türkiye'de bilinen garp cumhuriyetleri esasından farklı manada bir hükümet kurulacağı şeklinde bir anlayışın oluştuğunu ve bu durumun kafa karışıklığına yol açtığını vurgulamıştır. Türkiye için en tabii unvanın “Türkiye Cumhuriyeti” olduğunu, “Madem ki garp cumhuriyetleri ilkelerini makul görüyoruz, Türkiye Cumhuriyeti bizim devletimiz için en tabii unvandır” sözüyle izah etmiştir.¹⁴²Hüseyin Cahit yazısının devamında, Ankara'da devletin adının “Türkiye Cumhuriyeti” olmasına yönelik bir karar verilmesini takdir etmiştir. Devletin adının belirlenmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın devlet başkanı olmasıyla Türkiye'nin yönetiminde düzenin sağlanacağı yazıda bahsi geçen diğer ifadelerdir. Hüseyin Cahit, devlet başkanının kim olacağı sorusunun cevabının Türk milletinin huzura kavuşmasında önem arz ettiğini izah etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın, Milli Mücadele'nin simgesi olarak bu göreve getirilmesi gerektiğini düşünmüştür.¹⁴³

Tanin gazetesi, özel muhabiri vasıtasıyla Ankara'dan gönderilen bir haberi yayımlamıştır. Haberde Türkiye'nin cumhuriyetle yönetileceği ve adının “Türkiye Halk Devleti” olacağı vurgulanmıştır. Münir Müeyyed imzalı ve “Türkiye Halk Cumhuriyeti” başlıklı haberin alt başlığı,

¹⁴¹ Hüseyin Cahit, “Türkiye Cumhuriyeti”, **Tanin**, 25 Eylül 1923, s.1.

¹⁴² Hüseyin Cahit, “Türkiye Cumhuriyeti”, **Tanin**, 25 Eylül 1923, s.1.

¹⁴³ Hüseyin Cahit, “Türkiye Cumhuriyeti”, **Tanin**, 25 Eylül 1923, s.1.

“Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tanzim edilmiştir. Cumhuriyet kabinesi intihap olunacaktır. Mebuslarda bu sisteme karşı temayül vardır” şeklindedir. Habere göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tanzim edilmiştir. Meclisin içtima süresi dört sene olacaktır. Senede dört ay içtima edecektir. Haberde, cumhuriyet kurulur kurulmaz Heyet-i Vekile'de değişikliğe gidileceği belirtilmiştir. Mebuslar arasında cumhuriyete karşı büyük bir eğilim olduğu ve konunun firkada görüşülmesinden sonra meclise sunulacağı ifade edilmiştir. Cumhuriyet hükümetinde İçişleri Vekaleti'ne İsmail (Canbolat)'ın, Maarif Vekaleti'ne ise Şükrü Bey'in seçileceği izah edilmiştir.¹⁴⁴

Tanin gazetesi, 25 Eylül 1923 tarihli sayısında “Cumhuriyet Bahsi” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Bu yazıda, mizahi açıdan Türk milletine en uygun devlet yönetim şeklinin ne olduğu hakkında görüşler ifade edilmiştir. Yazıya göre, bir milleti yönetmek için devlet şeklinin istikrarlı, gelişimi destekleyen bir yapıya sahip olması gerekir. Devlet şeklinin tespiti aşamasında yöneticilerin içinden yetiştikleri topluma uygun, onun kolaylıkla benimseyebileceği bir yönetim tarzına yönelmesi elzemdir. İdareciler, toplumun kaderini belirleyecek olan seçimi gerçekleştirirken çok dikkatli davranmalı ve hiçbir ihtimali göz ardı etmemelidir. Yazıda, devlet şekli seçilirken milletin başından geçen olayların etkisiyle şekillenen tecrübelerin önemine vurgu yapılmıştır. Tecrübe yoksunu bir idarenin istikrarlı olamayacağı, istikrarsız bir şekilde yönetilen bir toplum tarafından devletin yıkılmaya mahkum olduğu izah edilmiştir. Devleti yönetme yetkisinin ilim irfan sahibi, halkının isteklerini göz ardı etmeyip, onu her açıdan geliştirerek çağdaş medeniyetler seviyesine ulaştırabilecek kişilere verilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.¹⁴⁵

İkdam gazetesinin 25 Eylül 1923 tarihli sayısında yer alan “Devletin Adı ve Şekli ve Heyet-i Vekile” başlıklı yazıda, devletin adının verildiğine, yönetim şeklinin tespit edileceğine, devletin adı ve şeklinin olmamasının çeşitli sıkıntılara yol açtığına değinilmiştir. İsim ve şekil konusuyla devlet adamlarının ilgilendiği, onların tespitlerine yeni ilaveler yapmanın gereksiz bir uğraş olacağı ifade edilmiştir. Kuvva kelimesi üzerinde durularak, yapılacak çalışmalarda bu kelimenin kullanılmasıyla batılılaşmanın etkisinden kaçınılabileceği vurgulanmıştır.¹⁴⁶

Tevhid-i Efkâr gazetesi 25 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Velid Ebuzziya tarafından kaleme alınan “Cumhuriyet Bahsi de Nereden Çıktı?” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, yeni anayasanın ilk maddesine göre Türkiye'nin cumhuriyetle idare edileceği ifade edilmiştir. Bu bilginin bir telgraf vasıtasıyla öğrenildiği ve telgrafın şaşkınlığa neden olduğu izah edilmiştir. 24 Eylül 1923 tarihli gazetelerde yer alan bu telgrafa göre, sekiz on ay önce milli hakimiyet ilkesine dayanan bir hükümet şekli kabul edilmiştir. Türk milletinin Kurtuluş Savaşı'nı

¹⁴⁴ “Münir Müeyyed”, “Türkiye Halk Cumhuriyeti”, **Tanin**, 25 Eylül 1923, s.1.

¹⁴⁵ “Cumhuriyet Bahsi”, **Tanin**, 25 Eylül 1923, s.2.

¹⁴⁶ “Devletin Adı ve Şekli ve Heyet-i Vekile”, **İkdam**, 25 Eylül 1923, s.1.

zaferle tamamlamasından sonra, kendi kaderini kendisinin belirleyeceği bir yönetim biçimini benimsemesi kadar tabii bir halin olamayacağı belirtilmiştir.¹⁴⁷

Vakit gazetesi, 26 Eylül 1923 tarihli sayısında “Şekl-i Hükümet Münakaşaları” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Bu yazıda, Ankara hususi muhabirinden Halk Fırkası Divanı'nda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadilatı meselesinin görüşüleceğine dair bilgi edinildiği ifade edilmiştir. Hususi muhabirin telgrafında, devlet rejiminin cumhuriyet ve merkezinin de Ankara olacağı izah edilmiştir. Yazıda, telgraftaki bilgilerin hükümet merkezi ve devlet yönetim biçimi konularına dair bir süredir alınan duyumları doğruladığından bahsedilmiştir. Hükümet şeklinin daima efkar-ı umumiye için hassas bir konu olduğu vurgulanmıştır. Anayasa üzerinde yapılacak tadilat ve devlet şekli hakkında haberler ortaya çıkmaya başlayınca basında tartışmaların başladığına değinilmiştir. İstanbul'da tüm çevrelerin bahsi geçen konulara ehemmiyet verdiği dikkat çekilmiştir. Devlet merkezinin Ankara, yönetim biçiminin cumhuriyet olacağı haberini alan halkın kendine has şekilde gelişmeleri yorumladığından bahsedilmiştir. Anayasa hukuku alanında uzman kişilerin mevcut idare şekline ne ad verecekleri sorgulanmıştır. Herhangi bir hükümet şeklinde yürütme makamının başına geçecek kişi seçimle belirlenirse bu yönetim biçimine cumhuriyet denilebileceği belirtilmiştir. Türkiye ya da TBMM Hükümeti adı verilen devlet şekline “Türkiye Halk Cumhuriyeti” demekle biçim olarak esaslı bir değişikliğe gidilmediğinin altı çizilmiştir. Mevcut idare şekliyle Avrupa ülkelerindeki cumhuriyet şekilleri arasında belirgin farkların olduğu izah edilmiştir. Ayrıca yazıda, tadilat müzakerelerinin yönetim şeklimizi Avrupalı devletlere benzer hale getirmek amacıyla mı yapıldığı sorgulanarak, nasıl bir değişiklik yapılırsa yapılsın esas dikkat edilecek noktanın milli hakimiyet olacağı gözler önüne serilmiştir.¹⁴⁸

Akşam gazetesi 26 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Bizdeki Şekl-i Cumhuriyet Diğer Cumhuriyetlere Nazaran Farklıdır, İlk Reis-i Cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Olacaktır” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda icra edilecek değişiklikler hakkındaki tasarının hazırlanmak üzere olduğu ve konunun firkada görüşüleceği ifade edilmiştir. Devlet başkanı aynı zamanda meclise de başkanlık yapacağından, farklı bir başkan seçmeye gerek kalmadığı vurgulanmıştır. Habere göre, Türkiye'deki cumhuriyet diğer ülkelerdeki cumhuriyetlerden farklı olacaktır. Türkiye'de sadece bir Meclis-i Mebusan bulunacak ve cumhurbaşkanı, görevi sona erdiğinde değişecektir. Haberde, ilk cumhurbaşkanının Mustafa Kemal Paşa olacağı belirtilmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ VelidEbuzziya, “Cumhuriyet Bahsi de Nereden Çıktı?”, **Tevhid-i Efkar**, 25 Eylül 1923, s.1.

¹⁴⁸ “Şekli Hükümet Münakaşaları”, **Vakit**, 26 Eylül 1923, s.1.

¹⁴⁹ Bilal, “Bizdeki Şekli Cumhuriyet Diğer Cumhuriyetlere Nazaran Farklıdır, İlk Reis-i cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Olacaktır”, **Akşam**, 26 Eylül 1923, s.1.

Tevhid-i Efkâr gazetesi 26 Eylül 1923 tarihli sayısında Velid Ebuzziya tarafından kaleme alınan "Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye Esasıyla Kabil-i Telif Değildir" başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, gazetecilerin büyük bir kısmının aniden ortaya çıkan cumhuriyet kararından memnun olduğu ve kararın etkisiyle devlet şeklinin nizama kavuştuğu ifade edilmiştir. Velid Ebuzziya, gazetecilerin cumhuriyet meselesini "basit ve doğal" olarak değerlendirmesini ve bir kısım yazarın konuyla ilgili yanlış önerilerde bulunmasını eleştirmiştir. Yazısında, Türkiye'de kurulmak istenen cumhuriyetin Avrupa'ya benzer olmaması gerektiğini belirtmiştir. Böyle bir cumhuriyetin kurulması durumunda milli hakimiyet ilkesinin değersizleşeceğinden bahsetmiştir. Avrupa ve Amerika'da üç dört çeşit cumhuriyetin var olduğuna dikkat çeken Velid Ebuzziya, bunlardan Fransa ve Amerika'nın örnek alınabileceğine değinmiştir. Fransa Cumhuriyeti'nde cumhurbaşkanının sahip olduğu; harp ilanı, sulh imzalaması, af ilanı, Meclis-i Vükela'nın kararlarını onaylama veya reddetme haklarının meşruti saltanatla yönetilen ülkelerdeki hükümdarlarla neredeyse aynı olduğu, üzerinde durulan bir diğer husustur.¹⁵⁰

Velid Ebuzziya yazısının devamında, Türkiye'de kurulmak istenen cumhuriyet şeklinin Fransa'dan örnek alınması durumunda, Türk milletinin Meşrutiyet'e yakın bir yönetime tabi olacağını ifade etmiştir. Yalnızca isim değişikliğine gidilerek "meşruti saltanat" yerine "Türk Halk Cumhuriyeti" denileceğinden bahsetmiştir. Türkiye'de Amerikan usulünün kabul edilmesi de yazar tarafından memnuniyetle karşılanmamıştır. Yazar bu durumun sebebini, "Amerika'da reis-i cumhura verilmiş olan haklar Avrupa'da saltanatla idare edilen bazı hükümetlerde hükümdarlara verilen haklardan çok ziyade müstebidanedir (despotçadır)" sözüyle açıklamıştır. Velid Ebuzziya yazısında bu fikirleri izah etme nedenini ise arkadaşlarından bir kısmının, "şekl-i hükümetimizi nihayet garp devletlerinin şekl-i hükümetlerine benzetmek gibi makul bir tarz-ı hareket ittihaz edildi" şeklindeki iddiası olarak göstermiştir. Yazıda, Türkiye'de kendine has bir idarenin kurulması ihtimaline dikkat çekilmiş fakat, Teşkilat-ı Esasiye esaslarına uygun biçimde benimsenecek cumhuriyetin de Türk milletine fayda sağlamayacağı belirtilmiştir. Velid Ebuzziya, altı ay önce mevcut yönetim biçiminin en iyisi olduğunu söyleyenlere hiç kimsenin inanmayacağına değinmiştir. Altı ay sonra cumhuriyetten de vazgeçilerek devlet şeklinin değiştirilmek isteneceği üzerinde durmuştur. Bu hususu "altı ayda bir şekl-i hükümeti ve unvan-ı hükümeti değiştirmeye kalkışmak, haftada iki defa kirli çamaşır değiştirmeye benzemez" sözüyle eleştirmiştir.¹⁵¹

Velid Ebuzziya yazısının devamında, Türkiye'de cumhuriyet şeklinin kabul edileceğini söyleyen yazarların cumhuriyetin faydalı bir şekil olacağını kanıtlama gayreti içine girdiklerini ifade etmiştir. Bu düşüncelerini ispat etmek için cumhuriyet yönetiminde bakanların sorumlu

¹⁵⁰ Velid Ebuzziya, "Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye Esası ile Kabil-i Telif Değildir", **Tevhid-i Efkâr**, 26 Eylül 1923, s.1.

¹⁵¹ Velid Ebuzziya, "Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye Esası ile Kabil-i Telif Değildir", **Tevhid-i Efkâr**, 26 Eylül 1923, s.1.

olacağını ve güçler ayrılığı usulünün benimseneceğini söylemişlerdir. Ancak yazıya göre, bu düşüncede olanlar eskiden kuvvetler birliği taraftarlığı yapmış ve kuvvetler ayrılığını yararsız bir yönetim biçimi olarak görmüşlerdir. İnsanların zihinlerinde kısa sürede meydana gelen değişim yazarı şaşırtmıştır. Yazıda, mevcut hükümet şeklinde de icra vekillerini bakan olarak adlandırmak mümkün olduğundan milli hakimiyetin yerine cumhuriyeti kullanmamak gerektiği izah edilmiştir. Benzer şekilde kuvvetler birliğinin yerine kuvvetler ayrılığını koymak amacıyla devletin adı ve şeklinin değiştirilmesinin lüzumsuz olduğu belirtilmiştir. Velid Ebuzziya yazısında, cumhuriyetin yasal olduğunu kabul etmek için herhangi bir neden olmadığını vurgulamıştır. Yazısını Türkiye için hayırlı şeylerin gerçekleşmesini dilediği bir dua ile tamamlamıştır.¹⁵²

Akşam gazetesi 26 Eylül 1923 tarihli sayısında, Necmettin (Sadak) tarafından kaleme alınan “Tekamüle Karşı Durulamaz” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, TBMM’de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşmeleri sürerken milletvekillerinin bir kısmının “Bu hangi şekl-i hükümettir? Hukuk-u esasiye kitaplarında böyle bir şeye rastlamadık. Dünyanın hiçbir yerinde bu tarzda bir halk hükümeti görmüyoruz.” dedikleri ifade edilmiştir. Milletvekillerine cevap olarak, Türkiye’de kabul edilecek olan devlet şeklinin kendine özgü olacağı ve herhangi bir yerde bu şeklin bir benzerinin bulunmadığı söylenmiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Milli Mücadele şartları içerisinde doğduğu belirtilmiştir. Milli Mücadele döneminde savaş koşulları altında iş görmeye çalışan hükümet ve onun uyguladığı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu eleştirenlerle destekleyenlerin yanlgı içinde oldukları izah edilmiştir. Yazıya göre, destek verenler Milli Mücadele dönemi hükümetinin barış zamanında da aynı başarıyı sürdüreceğini zannetmişlerdir. Eleştirenler ise, bu hükümetin savaşın getirdiği zorunluluklar altında kurulduğunu göz ardı etmişlerdir.¹⁵³

Yazının devamında, saltanatın son bulduğu, Milli Mücadele’nin zaferle sonuçlandırıldığı, sulh döneminde birtakım kusurlar nedeniyle devlet işlerinin düzen içinde yürümediği ve bu nedenle makul bir halk hükümeti şeklinin kabul edileceği ifade edilmiştir. Yaşanan gelişmelerin Türkiye’yi cumhuriyete götürdüğü ve henüz hiçbir devletin ondan daha iyisini bulamadığına değinilmiştir. Yazıda, artık hangi devlet şekliyle idare edileceğimizin netleşmesinden mutluluk duyulduğu belirtilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na göre, yürütme kuvvetinin meclise verildiği, vekillerin ayrı ayrı seçildiği ve TBMM’ye karşı sorumlu tutuldukları, hükümetin faaliyetlerinde meclise bağımlı hareket ettiği izah edilmiş ve artık bu düzenin değiştirileceği vurgulanmıştır. Yazıya göre, kabul edilecek yeni esaslarla TBMM Başkanı cumhurbaşkanının hukuki yetkilerine sahip olacaktır. Başbakanı kendisi seçecek ve o da, kendi ekibini oluşturup TBMM’nin onayına sunacaktır.¹⁵⁴

¹⁵² VelidEbuzziya, “Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye Esası İle Kabil-i Telif Değildir”, **Tevhid-i Efkar**, 26 Eylül 1923, s.1.

¹⁵³ Necmettin Sadak, “Tekamüle Karşı Durulamaz”, **Akşam**, 26 Eylül 1923, s.1.

¹⁵⁴ Necmettin Sadak, “Tekamüle Karşı Durulamaz”, **Akşam**, 26 Eylül 1923, s.1.

Yazıda, Türkiye'de kabine usulünün kabul edileceği, TBMM'nin yılda dört ay süreyle toplantı yapacağı ve Şura-yı Devletin kurulacağı ifade edilmiştir. Meclisi feshetme yetkisinin kime verileceği sorgulanmış ve hiçbir şart koyulmadan cumhurbaşkanının yetkilerine eklenemeyeceği belirtilmiştir. Yazıya göre, başka bir meclis bulunmadığından Türkiye'nin şartları buna makul değildir. Meclisin herhangi bir yol ile feshedilememesi durumu da istibdata yol açacaktır. Halk Fırkası'nın yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu hazırlarken bahsi geçen hususlarda sıkıntı yaşayacağına değinilmiştir. Yazıda, cumhuriyetin kabul edilmesiyle birlikte Mustafa Kemal Paşa'ya en yüksek yetkilerin verilmesi cumhuriyetin Türkiye'ye sağlayacağı en mühim fayda olarak gösterilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'sız bir cumhuriyetin varlığının söz konusu bile olamayacağı vurgulanmıştır. Cumhuriyetin Türkiye'ye temin edeceği ikinci faydanın, yürütme yetkisini kullanacak kişilerin faaliyetlerini gerçekleştirmede özgürleşmesi olduğu ve devlet şekli hakkında daha fazla fikir üretebilmek için Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki değişikliklerin bitmesinin beklenmesi gerektiği yazıda izah edilen diğer önemli hususlardır.¹⁵⁵

Vatan gazetesi 26 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Meclis Yalnız Teşrii Salahiyeti Haiz Olacaktır, İcra Kuvveti Kabineye Verilecektir” şeklindeki manşet haberinin içeriğinde, dünyada cumhuriyetle idare edilen pek çok devlet olduğu belirtilerek, Ankara'dan gelen haberlere göre Türkiye'nin cumhuriyetle yönetileceği ifade edilmiştir. Haberde, devlet yönetim şekli cumhuriyet olan ülkelerde cumhurbaşkanının göreve seçimle getirildiğinden bahsedilmiştir. Amerika ve Fransa'nın kendisinden sonra kurulan cumhuriyet idarelerine örnek teşkil ettiğine değinilmiştir. Bu iki cumhuriyet arasında bazı farklar olduğuna dikkat çekilmiş ve Fransa'daki yönetimin işleyişine dair ayrıntıya girilmiştir. Buna göre, Fransa'da hükümet başkanı bir kez seçilir, bu sırada memuriyeti devam eder ve partiler arasındaki iktidar olma mücadelesinden çekilir. Fransız cumhurbaşkanı seçilmesinden sonraki zaman içerisinde partilere karşı tarafsız kalır. Haberin devamında üzerinde durulan diğer hususlar şunlardır:¹⁵⁶

- Türkiye kendisine özgü bir cumhuriyetle yönetilecektir.
- Fransa'da hükümet başkanı en fazla hükümdarlık makamında iken, Türkiye'de bu seviye fırka başkanlığına kadar yükselmektedir.
- Kabine başkanı ve üyelerinin meclis tarafından belirlenmesi Türkiye'yi Fransa ve Amerika'dan ayırt edici bir özelliktir. Çünkü Fransa'da, kabine reisi hükümet başkanı tarafından seçilirken, Amerika'da devletin başına geçen kişi hem hükümet hem de kabine reisliği görevini yürütmüştür.
- Fransa'daki cumhuriyet yönetimi devletin daha demokratik bir yapıya bürünmesini sağlamıştır. Çünkü demokratik özellik taşıyan kabine sistemi ile hükümet başkanının seçilmesini birleştirmiştir.

¹⁵⁵ Necmettin Sadak, “Tekamüle Karşı Durulamaz”, **Akşam**, 26 Eylül 1923, s.1.

¹⁵⁶ “Meclis Yalnız Teşrii Salahiyeti Haiz Olacaktır, İcra Kuvveti Kabineye Verilecektir”, **Vatan**, 26 Eylül 1923, s.1.

- Kabine ve hükümet başkanlığını kendisinde toplayan bir devlet şeklinin çok demokratik olamayacağı belirtilmiştir.

Tevhid-i Efkâr gazetesi 26 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Maksat Yeni Devlete Ad Takmakmış!” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberin alt başlığı, “Yeni cumhuriyetin vaftiz babaları, rivayete göre Ziya Gökalp ve Ağaoğlu Ahmet Beylermiş!” şeklindedir. Gazete, alt başlıkta adı geçen şahısların resimlerine yer vermiştir. Haberde, devlet yönetim biçimimizin hiçbir ülkede benzeri olmayan milli hakimiyet olduğunu ifade edenlerin aynı zamanda Kanun-i Esasi hakkında, “milletin başına her felaketi getiren bu menhus (kötü, uğursuz) kara kitaptır” sözünü söylediklerinden bahsedilmiştir. Böyle düşünenlerin, şaşılacak şekilde fikir değiştirdikleri üzerinde durulmuştur. Eskiden güçler birliğini kabullenenlerin cumhuriyetçi olduklarına değinilmiştir. Haberde geçen, “bu gidişle yarın meşrutiyetçi öbür gün mutlakiyetçi olurlarsa kimse şaşmaz” ifadesiyle, bu şekilde fikir değiştirenler eleştirilmiştir. Haberin devamında, Türkiye’de mevcut olan siyasi fikirler fırlağa benzetilmiş ve cumhuriyet konusunda İktidâr gazetesinden Ahmet Cevdet Bey’in, “Devletimizin artık adı konulacak, şekli de tayin edilecek. Hakikaten bu ana kadar devletimizin ne doğru bir adı vardı ne de muayyen bir şekli!” şeklindeki sözlerine değinilmiştir.¹⁵⁷

Haberin devamında, milli hakimiyet ilkesinin değersizleşmesi nedeniyle onu koruyan kanunun da rağbet görmediği ifade edilmiştir. Devletin adı ve şeklinin yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile beraber tespit edilmesi görevinin Ziya Gökalp ve Ağaoğlu Ahmet’e verildiği belirtilmiştir. Habere göre, adı geçen kişiler toplantılar düzenleyerek devletin adını “Türkiye Halk Cumhuriyeti” olarak kararlaştırmışlardır. Bunun yanı sıra, cumhurbaşkanının meclise de başkanlık yapması kararını vermişlerdir. Avrupa cumhuriyetlerine benzeme ya da onlardan farklı olma konusu bahsi geçen iki şahıs arasında fikir ayrılığına neden olmuştur. Haberin sonunda, bütün devletlerin cumhuriyeti kabul etmeleri için Ağaoğlu Ahmet ve Ziya Gökalp’in propaganda yapacakları ve anayasa layihası hazırlayacakları izah edilmiştir.¹⁵⁸ Tevhid-i Efkâr gazetesi 26 Eylül 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Şekl-i İdaremiiz Diğer Cumhuriyetlere Benzemeyecek” başlıklı bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafın alt başlığı, “Mustafa Kemal Paşa İlk Reis-i Cumhur Olacak” şeklindedir. Telgrafa, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yapılacak değişikliklerin belirlenmek üzere olduğu ifade edilmiştir. Konunun yakında Halk Fırkası’nda görüşüleceği ve ilk cumhurbaşkanının Mustafa Kemal Paşa olacağı belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı, görev süresi dolduğunda değişecek ve TBMM’nin dışında başka bir meclis açılmayacaktır. Telgrafa, cumhurbaşkanının aynı zamanda meclise de başkanlık yapacağı ve devlet başkanını belirlemek için ikinci bir seçime ihtiyaç duyulmayacağı izah edilmiştir. Türkiye’nin diğer cumhuriyetlerden farklı esaslara dayanan bir devlet şekline sahip olacağı vurgulanmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁷ “Maksat Yeni Devlete Ad Takmakmış!”, **Tevhid-i Efkâr**, 26 Eylül 1923, s.1.

¹⁵⁸ “Maksat Yeni Devlete Ad Takmakmış!”, **Tevhid-i Efkâr**, 26 Eylül 1923, s.1.

¹⁵⁹ “Şekli İdaremiiz Diğer Cumhuriyetlere Benzemeyecek”, **Tevhid-i Efkâr**, 26 Eylül 1923, s.3.

Vatan gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Gazi Paşa'nın Mühim Beyanâtı” başlıklı bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafın alt başlığı, “Reis-i Cumhurdan, Reis-i Hükümetten ve Mesul Vekillerden Müteşekkil Bir Hükümet Teşkil Edeceğiz” şeklindedir. Telgrafta, Mustafa Kemal Paşa'nın basının hiçbir şekilde baskı ve zorlamaya tabi tutulamayacağı şeklindeki ifadesi vurgulanmış ve Neue Freie Presse gazetesi muhabiri Lazar'a verdiği demece değinilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, basın hakkındaki bu söylemiyle düşünceleri özgürce ifade etmeye büyük önem verdiğini göstermiştir.¹⁶⁰

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 27 Eylül 1923 tarihli sayısında Mustafa Kemal Paşa'nın demeci, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun İki Maddesini Bir Kelimede Hülâsa: Cumhuriyet” başlığıyla verilmiştir. Alt başlık ise, “Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Viyana'da “Neue Freie Presse” Namındaki Avusturya Gazetesine Vaki' Beyanatın Asıl Metni” şeklindedir.¹⁶¹ Vakıf gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Gazi Paşa Tarafından Freie Presse'ye Vaki Olan Beyanatın Hakiki Şekli” başlığıyla Mustafa Kemal Paşa'nın demecine yer vermiştir.¹⁶²

Anadolu'da Yenigün gazetesinin 27 Eylül 1923 tarihli sayısında Mustafa Kemal Paşa'nın Neue Freie Presse gazetesi muhabirine verdiği demeç, Anadolu Ajansı'nın tebliğ ettiğinden bahsedilerek aynen nakledilmiştir. Manşet haber, “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Son Beyanatlarının Metni” başlığıyla yayımlanmıştır. Haberin alt başlığı, “Gazi Reisimiz Ezcümle Demıştır ki: Biz netice itibarıyla reis-i cumhurdan ve mesul vekillerden müteşekkil bir hükümet teşkil edeceğiz” şeklindedir.¹⁶³

İstikbal gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Faik Ahmet tarafından yazılan “Cumhuriyet Şekli” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazının başında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak tadilatla ilgili Ankara özel muhabirine ait bir telgrafın varlığından bahsedilmiştir. Bu telgrafa göre yapılacak tadilat, devletin şeklini de değiştirmektedir. Telgrafta, devlet şeklinin cumhuriyet ve ilk cumhurbaşkanının da Mustafa Kemal Paşa olacağı izah edilmiştir. Ayrıca cumhuriyetin ilmi bir şekil olduğu, 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasıyla cumhuriyete giden süreçte ilk adımın atıldığı ve cumhuriyetin belli başlı iki muadilinin (Fransa ve Amerika) bulunduğu söylenerek bunlardan hangisinin kabul edileceği sorgulanmıştır. Yazıda Amerika'nın yönetim biçimiyle ilgili bilgi verildikten sonra Fransa'da tüm vazife ve mesuliyetin kabinede olduğu, hükümetin parlamentoda tecelli ettiği belirtilmiştir. Yazının devamında

¹⁶⁰ “Gazi Paşa'nın Mühim Beyanâtı”, **Vatan**, 27 Eylül 1923, s.1.

¹⁶¹ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun İki Maddesini Bir Kelimede Hülâsa: Cumhuriyet”, **Hakimiyet-i Milliye**, 27 Eylül 1923, s.1.

¹⁶² “Gazi Paşa Tarafından Freie Presse'ye Vaki Olan Beyanatın Hakiki Şekli”, **Vakit**, 27 Eylül 1923, s.1.

¹⁶³ “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Son Beyanatlarının Metni”, **Anadolu'da Yenigün**, 27 Eylül 1923, s.1.

Türkiye'de Ayan Meclisi'nin bulunmadığına, cumhurbaşkanının ayan meclisi kurularak iki meclis tarafından belirlenmesi gerektiğine, eğer tek meclisle cumhurbaşkanı seçimine gidilirse, cumhurbaşkanının meclis başkanından herhangi bir farkının kalmayacağına vurgu yapılmıştır. Yazara göre, yeni bir icat ortaya koymadan mevcut muadiller arasından milli hakimiyete en uygun olan yönetim biçimi seçilmelidir. Anayasada değişiklik yapma hakkı Meclis-i Müessesan'a verilmelidir. Yazar, hakimiyet-i milliye ve milli irade temelli bir idare oluşturma'nın Türk milletinin geleceği için daha istikrarlı sonuçlara yol açacağı kanaatindedir.¹⁶⁴

Tevhid-i Efkâr gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Velid Ebuzziya tarafından kaleme alınan “İsim Değiştirmekle İşler Düzelmeye Mi?” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Türkiye'nin devlet şeklinin cumhuriyet olarak kabul edilmesiyle mevcut olan tüm karışıklıklara son verileceğine dair bir iddianın varlığına dikkat çekilmiştir. Esasen 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasıyla, Milli Mücadele döneminden itibaren Türkiye'nin cumhuriyetle yönetildiği ve dünyada bu kadar kusursuz bir hükümet şeklinin olamayacağını söylendiği belirtilmiştir. Velid Ebuzziya yazısının devamında, çok önemli kararlar verirken dikkatli ve ayrıntılı şekilde düşünmek gerektiğini belirtmesinin bir kabahat olarak görüldüğünü izah etmiştir. Sekiz ay önce milli hakimiyet taraftarı olanların fikir değiştirdiklerine değinmiştir. Yeni fikirlerine göre devlet şekli büyük bir karmaşa içindedir. Yazıda, Türkiye'de idare zafiyetinin eskiden beri var olduğundan bahsedilmiştir. Mutlak Monarşi'den Meşrutî Monarşi'ye geçildiğinde, devlet işlerinin düzene kavuşturulamadığı ve yapılan bu işle sadece isim değişikliğine gidildiği vurgulanmıştır.¹⁶⁵

Velid Ebuzziya yazısının devamında, Abdülhamid taraftarı olan bazı memurları değiştirmenin Meşrutîyet'ten sonra ifa edilen tek yenilik olduğunu ifade etmiştir. Yazara göre, bu faaliyetten sonra başka köklü değişiklikler yapmak lüzumsuz görülmüş ve kabiliyetli devlet memuru yetiştirmek için herhangi bir gayret sarf edilmemiştir. Yazıda, Meşrutîyet nedeniyle ortaya çıkan birçok milletvekili ve memurun hükümet işlerine karıştığı belirtilmiştir. Esas dikkat edilecek noktanın devleti sürekli bir isim ve idare biçimi değişikliğine sürüklemek değil, iş başına geçen kişilerin Türkiye ve Türk milleti adına çalıştıklarının bilincinde olmaları olduğuna dikkat çekilmiştir. Yazıda, bütün sıkıntıların “hakimiyet-i milliye hükümetinin noksanlarından” kaynaklandığına dair bir iddianın var olduğuna değinilmiştir. Yazara göre, bahsi geçen hükümetin iki eksiği vardır: İcra vekillerinin görev ve yetkilerinin belirlenmemiş olması ve vekillerin meclise karşı sorumlu tutulması esasının kabul edilmemesi. Yazar, eğer bu eksiklikler giderilirse Türkiye'nin huzura kavuşacağı ve düzgün bir idareye sahip olacağı kanaatindedir.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Faik Ahmet, “Cumhuriyet Şekli”, **İstikbal**, 27 Eylül 1923, s.1.

¹⁶⁵ VelidEbuzziya, “İsim Değiştirmekle İşler Düzelmeye Mi?”, **Tevhid-i Efkâr**, 27 Eylül 1923, s.1.

¹⁶⁶ VelidEbuzziya, “İsim Değiştirmekle İşler Düzelmeye Mi?”, **Tevhid-i Efkâr**, 27 Eylül 1923, s.1.

Akşam gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, Ahmet Rasim tarafından kaleme alınan “Cumhuriyet İdare ve İlk Tesirleri” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, mevcut hükümetin halkın ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Türkiye’de cumhuriyetin kabulüyle halkı huzur ve refaha kavuşturan, daha düzenli çalışıp, halkın ihtiyaçlarını karşılayabilecek işler yapan bir hükümetin göreve gelmesi temennisinde bulunulmuştur. Yazıda mutlakiyet ve meşrutiyet dönemlerine değinilerek, Türk milletinin “faydası az mazereti çok” yönetim biçimlerine tabi olduğu belirtilmiştir. Birinci Dünya Savaşı’nda Türk topraklarını çığneyen düşman askerlerinin Milli Mücadele neticesinde yurdumuzdan atıldığı ve bu dönemde faaliyetlerini milli hakimiyete dayanarak yürüten TBMM Hükümeti’nin mühim bir tecrübe kazandığı izah edilmiştir. Bahsi geçen tecrübenin sulh devresinde yeterli gelmediği bu sebeple yeni bir hükümet kurmak için çalışmalara başlandığı ve birtakım belirsizliklere sahip cumhuriyet şeklinin ortaya atıldığı vurgulanmıştır.¹⁶⁷

Ahmet Rasim yazısının devamında, Birinci Dünya Savaşı’nın Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı, Bulgaristan ve Sırbistan gibi devletleri büyük bir yıkıma uğrattığından bahsetmiştir. Millete fayda sağlayan bir devlet şeklini korumak için onu sevmek gerektiğine değinmiştir. Cumhuriyetin tüm söylenenlerin aksine asil fikirlerden doğduğu ifade edilmiştir. Yazıda, cumhuriyet ruhunun eşitlikçi özelliğine dikkat çekilmiş, bu ruhun “ihtiras ve gıpta” adında iki düşmanı olduğu belirtilmiştir. Gazetelerin haberlerinde devletin adının “Türkiye Halk Cumhuriyeti” şeklinde belirleneceğine dair ifadelerin yer aldığı izah edilmiştir. Türkiye Halk Hükümeti demokratik cumhuriyetler sınıfına dahil edilmiştir. Yazının devamında cumhuriyet şekilleri arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Türkiye’de cumhuriyetin kabul edilmesiyle Avrupa’da Türkler aleyhinde icra edilen propagandalara büyük bir darbe vurulacağı vurgulanmıştır. Ahmet Rasim yazısını, cumhuriyetin Türk milletinin birliğini, bütünlüğünü kuvvetlendirmesi ve Türkiye’yi huzurlu geleceğe ulaştırması temennisıyla tamamlamıştır.¹⁶⁸

Vatan gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, Ahmet Emin tarafından yazılan “Bazı Esaslı Noktalar” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıya göre, Türkiye’nin hükümet şekli hakkında Ankara’dan gelen haberler tahmine dayanmaktadır. Cumhuriyet hakkında yoğun tartışma ortamının oluşması, konuyla alakadar olan kişiler tarafından kamuoyuna gerekli açıklamaların yapılmamış olmasından kaynaklanmıştır. Yazıda, ortalıkta birçok tutarsız haberin yayıldığı belirtilerek fırka ve hükümetin sessiz kalması eleştirilmiştir. Mevcut haberlerden yola çıkılarak, Milli Mücadele dönemini başarıyla yöneten TBMM’nin barış döneminde yetersiz kaldığının anlaşıldığına değinilmiştir. Dünyada mevcut siyasi sistemlerin pek çoğunun kusurlu olması nedeniyle, Türkiye’de kurulacak idarenin eksiklerinin giderilmesinin onu uluslararası alanda ön plana çıkaracağı vurgulanmıştır. Yazıda, yöneticilik görevinin işi siyaset yapmak olanların yerine liyakat

¹⁶⁷ Ahmet Rasim, “Cumhuriyet İdare ve İlk Tesirleri”, **Akşam**, 27 Eylül 1923, s.3.

¹⁶⁸ Ahmet Rasim, “Cumhuriyet İdare ve İlk Tesirleri”, **Akşam**, 27 Eylül 1923, s.3.

sahibi kişilere verilmesi, yönetim biçimindeki eksikleri ortadan kaldırmanın yolu olarak gösterilmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki dönemde politikacılığın daha değerli hale geldiği ve ihtisasın (bir işte uzmanlaşmanın) önemini kaybettiği izah edilmiştir.¹⁶⁹

Ahmet Emin yazısının devamında, “Misak-ı Milli'yi temel alan düzenli bir ihtisas makinesi için çırpındıklarını”, fakat bu düşüncenin dikkate alınmadığını ifade etmiştir. Devlet yönetiminde söz sahibi olanların kendilerini gereksiz faaliyetler peşinde koşturmakla uzak tutması gerektiğini belirtmiştir. Yazısında, cumhuriyetin kabul edilmesinde milli hakimiyeti ihmal eden bir noktanın bulunmadığından ve esasen devlet başkanının yapması gereken bazı işlerin meclis başkanı tarafından ifa edildiğinden bahsetmiştir. Devletler, çeşitli makamları herhangi bir gereklilik hissettiklerinde kurmuşlardır. Türkiye'nin diğer devletlerle temas kurması, milli çıkarları her şeyden üstün gören devlet başkanlığı makamının kurulmasını sağlamıştır. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın devlet başkanı olarak fırkayla ilgili işlere müdahil olmaması gerektiğine değinilmiştir. Paşa'nın İzmit'teyken gazetecilere söylediği “etrafı bir milli inkılap programı uygulanacaktır, bunu uygulamak için fırka disiplinine ihtiyaç vardır” sözlerine dikkat çekilerek, fırkanın bu disiplinden yoksun olduğunun üzerinde durulmuştur. Yazıda kanaatimizce üzerinde durulan en önemli husus, Türk milletinin kaderini etkileyecek faaliyetlerin gizlilikle yürütülmesidir. Bu durum, devlet yöneticilerinin halktan kopması ve devletlerin kısa ömürlü olmasına zemin hazırlamıştır.¹⁷⁰

Tevhid-i Efkâr gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Cumhuriyet-i Seniyye” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Türkiye'de cumhuriyet kelimesinin her geçen gün yaygınlaştığı ifade edilmiştir. Cumhuriyet kelimesinin Türk milletinin hafızasında yer edinmeye başlaması üzerine, Celal Nuri Bey'in cumhuriyetçi olduğu ve milli hakimiyet esasının değerini kaybettiği belirtilmiştir. Milli hakimiyet esasına muhalif bazı faaliyetlerin yapıldığına değinilmiştir. Yazıda, eskiden milli hakimiyet taraftarı olanların, hakkında pek çok eserler kaleme aldıkları, yazılar yazdıkları, konuşmalar icra ettikleri bu esasa karşı düşmanca tavırlar takınmaları ve zayıf noktalarının olduğunu söylemeleri eleştirilmiştir. Önceden milli hakimiyet taraftarı olanların can sıkıcı bir süreklilikle insanlara, milli hakimiyeti destekleyip desteklemediklerini sorduklarından bahsedilmiştir. Yazıya göre bu soru, Demokles'in kılıcına benzetilmiştir. Cumhuriyetin kabulüyle bahsi geçen sorunun şekil değiştirerek tekrarlanmaya devam edeceği endişesi de göze çarpmaktadır. Türk milletinin muhafazakar düşünce yapısına sahip olmasının cumhuriyeti benimsemeyi zorlaştıracığı vurgulanarak, çok mühim bir endişe daha dile getirilmiştir ki o da insanların cumhuriyeti bırakarak yeniden meşrutiyet veya mutlakiyeti övmeye başlamasıdır.¹⁷¹

¹⁶⁹ Ahmet Emin, “Bazı Esaslı Noktalar”, **Vatan**, 27 Eylül 1923, s.1.

¹⁷⁰ Ahmet Emin, “Bazı Esaslı Noktalar”, **Vatan**, 27 Eylül 1923, s.1.

¹⁷¹ “Cumhuriyet-i Seniyye”, **Tevhid-i Efkâr**, 27 Eylül 1923, s.3.

İkdam gazetesi, 27 Eylül 1923 tarihli sayısında yer alan bir yazısında devlet reisi unvanına değinmiştir. Türk halkının devlet reisi ve cumhur reisi unvanlarını nasıl karşılayacağı ve cumhuriyet rejiminin Türkiye'de kabul edilip edilmeyeceği sorgulanmıştır. Bunların yanı sıra hangi idare şeklinin Türkiye için daha uygun olacağı, sorgulanan bir başka husustur. Bu tür sorgulamalar yapılırken, diğer ülkelerin yönetim şekillerinden örnekler verilmiştir. Dünyada cumhuriyetle yönetilen ülkelerle, meşrutiyetle idare edilenler, bazı özellikleri açısından hem birbirleriyle hem de Türkiye ile kıyaslanmıştır. Devlet şekli ve verilecek unvanlar konularına ek olarak, Türkiye'nin geçmişte yaşadığı deneyimlerden yola çıkılmış ve iş başına gelmiş hükümetlerin genel durumu da eleştirilmiştir. Reis-i cumhur tabiri ile reis-i devletin birbirinden farklı ve devleti yönetecek kişiye reis-i devlet unvanının verilmesinin hata olduğu vurgulanmıştır.¹⁷²

Akbaba gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında “Cumhuriyet” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazının başında gazeteleri okudukça hayret içerisinde kalındığından bahsedilmiştir. Esas şaşırılan noktanın herkesin cumhuriyet taraftarı olup, cumhuriyeti methetmesi ve lehinde yazılar yayımlaması olduğu belirtilmiştir. Yazıya göre, cumhuriyeti methedenler “nizam hürriyetsiz yaşanmaz” diye bağırılmışlardır. Kuvvetli bir devlet için, yönetimi bilgi ve tecrübe sahibi kişiler üstlenmelidir. Yazıda şaşkınlık belirtisi verilerek, şimdiye kadar cumhuriyet yönetimini istemek düşüncesinin kimsenin aklına gelmediğine değinilmiştir. Halk Fırkası'nın anayasada değişikliğe giderek cumhuriyeti destekleme kararı vermesinin üzerine cumhuriyet fikrine doğru bir eğilimin ortaya çıktığı vurgulanmıştır. Cumhuriyeti destekleme kararı üzerine gazetelerin cumhuriyet konulu yazılara yer verip, yazarların serenatlarda bulundukları ve hep bir ağızdan “ah cici cumhuriyet, güzel cumhuriyet, canımız senin uğrunda feda olsun!” dedikleri izah edilmiştir. Yazıda cumhuriyet ile halk arasındaki ilişki, Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin ve Kerem ile Aslı'ya benzetilmiştir. Yazıda üzerinde durulan diğer hususlar, cumhuriyete muhalif herhangi bir sesin ortaya çıkmaması ve “muhalafetiyle meşhur Tanin'cinin” bile eskiden beri cumhuriyet taraftarı olmakla övünmesidir. Yazıda, bir muhafazakar olan Velid Ebuzziya'nın elini göğsüne koyarak söylediği, “Cumhuriyet haktır” ve İttihatçıların zikrettiği, “on beş senelik idaremizle bu memleketi cumhuriyete hazırladık! sözlerinin samimi olup olmadığı sorgulanmıştır.¹⁷³

Tanin gazetesi, 27 Eylül 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında Mustafa Kemal Paşa tarafından Neue Freie Presse gazetesi muhabiri Lazar'a verilen demece, “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Neue Freie Presse Gazetesi Muhabirine Vuku Bulan Beyanatının Aslı” başlığıyla yer vermiştir.¹⁷⁴

¹⁷² “Cumhuriyetle Adamlar Değişir Mi?”, **İkdam**, 27 Eylül 1923, s.1.

¹⁷³ “Cumhuriyet”, **Akbaba**, 27 Eylül 1923, s.1.

¹⁷⁴ “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin NeueFreie Presse Gazetesi Muhabirine Vuku Bulan Beyanatının Aslı”, **Tanin**, 27 Eylül 1923, s.2.

İstikbal gazetesinin 28 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyetimiz de Hiçbir Yere Benzemeyecektir” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgraf başlığındaki ifade, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tadilatındaki cumhuriyet Avrupa muadillerine benzemeyecek, meclis reisine reis-i cumhur unvanı verilecektir” şeklindeki alt başlıkta da vurgulanmıştır. Alt başlıktan yola çıkılarak meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanının aynı zamanda meclise de başkanlık edeceği söylenebilir. Telgrafa göre, yakında mecliste müzakeresi yapılacak olan anayasadaki değişiklikler, tespit edilen cumhuriyet şeklinin kendimize özgü bir yapıda olacağını göstermektedir. Bu yönetim biçiminde cumhurbaşkanı meclis tarafından seçilecek ve meclisin başında farklı bir reis bulunmayacaktır. Başbakan diğer vekilleri belirleyerek meclisin onayına sunacaktır.¹⁷⁵

Akşam gazetesi 28 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet Şekli Hakkında Tahkikatımız” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Ankara’da cumhuriyet hakkında ortaya atılan rivayetler ve bazı milletvekillerinin muhabirlere verdiği demeçlerden bahsedilmiştir. Ankara ve İstanbul’da cumhuriyetin ilan edileceğine dair haberlerin herkesin dikkatini çektiği ifade edilmiştir. Cumhuriyetin ilan edileceği hususundaki haberlerin birdenbire zuhur etmediğine değinilmiştir. Haberde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda değişiklikler yapılacağı söylemlerinin öteden beri mevcut olduğu izah edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda icra edilecek düzenlemelerle daha kuvvetli bir cumhuriyetin kurulacağına dair haberlerin yayımlanmasının tavsiye edildiği vurgulanmıştır. Haberin devamında Mustafa Kemal Paşa’nın Neue Freie Presse muhabiri Lazar’a verdiği demeçte hangi konuların konuşulduğuna da temas edilmiştir. Lazar’ın, Mustafa Kemal Paşa’nın demecinin ilk kez kendi gazetelerinde yayımlanmasını istediği konusundaki tespitlerin üzerinde durulmuştur.¹⁷⁶

Habere göre yapılan tespitler şu şekilde sıralanmıştır:¹⁷⁷

- Bir söylentiye göre değişiklikler hakkındaki proje Kanun-i Esasi Encümeni tarafından hazırlanmıştır. Projeye ilgili diğer bir habere göre, projenin hazırlanması işinde bazı mütehassıslar çalışmışlardır. Proje, yakın zamanda fırka divanında müzakere edilecektir.
- Bir söylentiye göre, projenin 14 maddeden oluşturulması düşünülmüştür. Bir başka şayiye göre, proje Hukuk-u Esasiye Beyannamesi ve buna bağlı ikinci bir kısım şeklinde tasarlanmıştır.
- Projenin içeriğinde, cumhuriyet hakkında hiçbir bilgi yoktur. Ancak, projenin esasları cumhuriyet yönetiminin özelliklerine benzediğinden yapılacak görüşmelerde büyük olasılıkla konu edinilecektir. Bir başka kuvvetli ihtimal devlet başkanına cumhurbaşkanı, hükümet başkanına da başbakan unvanının verilmesidir.

¹⁷⁵ “Cumhuriyetimiz de Hiçbir Yere Benzemeyecektir”, **İstikbal**, 28 Eylül 1923, s.1.

¹⁷⁶ Bilal, “Cumhuriyet Şekli Hakkında Tahkikatımız”, **Akşam**, 28 Eylül 1923, s.3.

¹⁷⁷ Bilal, “Cumhuriyet Şekli Hakkında Tahkikatımız”, **Akşam**, 28 Eylül 1923, s.3.

- Projede devlet ve hükümetin şekli, devletin adı, kazaların yönetimi, eğitim gibi çeşitli konulara dair maddeler olacaktır.
- Bir söylentiye göre, TBMM Başkanı aynı zamanda devlet başkanı olacaktır. Diğer bir şaya (yayınlanmış haber), devlet başkanının TBMM tarafından altı sene için seçileceğidir.
- Devlet başkanı, TBMM üyelerinden birini Başbakan olarak seçecek ve o da birlikte çalışacağı ekibini belirleyerek meclisin onayına sunacaktır. Eğer vekillerden biri istifa ederse, Başbakan yeni adayı TBMM'ye bildirecektir.

Tevhid-i Efkâr gazetesi 28 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Mustafa Kemal Paşa ve Matbuat” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın Neue Freie Presse muhabiri Lazar'a verdiği demecin Anadolu Ajansı tarafından gazetelere ulaştırıldığı ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu demecinde kendine özgü bir akıcılıkla devletin şekli ve olgunlaşması gibi birçok meseleyi aydınlatmıştır. Yazıda bu hususta pek çok düşüncenin ortaya atıldığına değinilerek, Mustafa Kemal Paşa'nın basınla ilgili sözleri üzerinde durulmuştur. Muhabir tarafından batılı ve doğulu olma konusunda basında tartışmaların meydana geldiği dile getirilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya buna dair bir soru sorulmuştur. Yazıya göre, Mustafa Kemal Paşa soruya cevap verirken Türk milletinin büyük bir kararlılıkla yürüttüğü Milli Mücadele döneminde bile TBMM tarafından basına sansür uygulanmadığını ve basının herhangi bir baskıya, sınırlandırmaya tabi tutulamayacağını vurgulamıştır.¹⁷⁸

Yazının devamında İstanbul basınının baskı ve sansür altındayken Milli Mücadele'den taviz vermediği ve rüşünü ispatladığı ifade edilmiştir. İstanbul basınının bu davranışı özgürlüğünün sağlanmasıyla ödüllendirilmiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde değişikliğe gidilerek cumhuriyetin kabul edileceği ve kamuoyunun meydana gelen gelişmelerden basın vasıtasıyla haberdar olacağı izah edilmiştir. Türkiye'nin kendisini geliştirebilmesi için öncelikle düşünce hürriyeti sağlanmalıdır. Yazıda, idareciler tarafından yapılacak herhangi bir faaliyetin halktan gizli tutulmaması gerektiği belirtilmiştir. Basın özgürlüğünün kısıtlanması halinde Türkiye'nin kötü günlere geri döneceği ve geleceğine dair beslediği umudunu kaybedeceğinden bahsedilmiştir. Yazıda, Tevhid-i Efkâr gazetesinin haberlerini iyi niyetle yaptığına ve küçük bir uyarı dahi almadığına değinilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın demecinde Tevhid-i Efkâr'dan tek muhafazakar gazete olarak söz ettiği vurgulanmıştır.¹⁷⁹

Yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın “Tevhid-i Efkâr'ın fikri bizim inkişafımızın (gelişmemizin) garp usulünde olmasını tadil edemez. Onun hareketi garp matbuatına karşı olmak olarak telakki edilebilir (kabul edilebilir).” sözlerine değinilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerine karşılık

¹⁷⁸ “Mustafa Kemal Paşa ve Matbuat”, **Tevhid-i Efkâr**, 28 Eylül 1923, s.1.

¹⁷⁹ “Mustafa Kemal Paşa ve Matbuat”, **Tevhid-i Efkâr**, 28 Eylül 1923, s.1.

Tevhid-i Efkar, görüşlerinde tamamen samimi olduğunu, ileri sürdüğü fikirlerin manasının idrak edilemediğini ve hiçbir zaman Türkiye'nin gelişmesini engellemeyeceğini belirtmiştir. Yazıya göre Tevhid-i Efkar, milli hakimiyet esasına özen gösterildikçe Avrupa'nın örnek alınabileceğini ifade etmiştir.¹⁸⁰

Vakit gazetesi 28 Eylül 1923 tarihli sayısında, Mehmet Asım tarafından kaleme alınan “Cumhuriyette Hakimiyet-i Milliye” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, İstanbul matbuatının cumhuriyeti temel alan bir anayasa tanzimi hakkında düşünceler ileri sürdüğünden bahsedilmiştir. İstanbul matbuatı çoğunlukla bu tanzimin gerçekleşeceği kanaatindedir. Yazıya göre, rüfekadan biri cumhuriyet şeklinin 1 Kasım 1922 kararıyla bağdaşmadığını söylemiştir. Hükümet şekli konusunda mevcut durumun herhangi bir endişeye yol açmayacağını izah eden yazıda, 1 Kasım 1922 tarihinden bu yana kurulan şeklin cumhuriyetten başka bir şey olmadığı vurgulanmıştır. Tespit edilen devlet şeklinin ve anayasanın Teşkilat-ı Esasiye ruhuna aykırı olmaması gerektiğinden bahsedilmiştir. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın beyanatı bu duruma delil olarak gösterilmiştir. Mehmet Asım, TBMM tarafından Sakarya Muharebesi sırasında Başkomutanlık yetkisinin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiş olduğunu hatırlatarak, meclisin bazı yetkileri cumhurbaşkanına verebileceğini belirtmiştir. Yazıda üzerinde durulan diğer hususlar, 1 Kasım 1922 kararına göre yasama-yürütme yetkilerinin meclis elinde toplanmasıyla cumhurbaşkanına verilecek yetkilerde milli hakimiyet ve meclisin durumunun göz ardı edilmemesidir.¹⁸¹

Vakit gazetesi 29 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Türkiye'nin Yeni Portresi” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Amerika'da ünlü bir şahsiyet olan Doktor Finley'in Türkiye seyahatinden döndükten sonra bir makale kaleme aldığından bahsedilmiştir. Finley bu makalesinde, yeni Türkiye hakkındaki izlenimlerini ortaya koymuştur. Türkiye'nin eskiden hasta adam olarak nitelendirildiğini ancak, şimdi farklı şekilde tasvir edilmesi gerektiğini “yeni Türkiye'yi beynelmilel kartonlarda göstermek için eskisinden başka bir şekilde resmetmek lazımdır” ifadesiyle izah etmiştir. Doktor Finley, yeni Türkiye'yi genç bir kadına benzetmiştir.¹⁸²

Vatan gazetesi 29 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında yer alan “Haftalık Tarihçe” bölümünde, her cumartesi günü haftada meydana gelen gelişmelere kısaca değinmenin fayda sağlayacağını ifade etmiştir. Gazete bu bölümü iç ve dış meseleler hakkında kamuoyunu doğru şekilde bilgilendirme hedefini gerçekleştirmek için atılmış bir adım olarak görmüştür. Bölümde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kısmen ikmal ve tadili hakkında görüşmelerin icra edileceği hususunun kamuoyundan gizli kalmadığı izah edilmiştir. Bazı işlerin bahsi geçen konulardan daha mühim olduğuna değinilmiştir. Mustafa Kemal Paşa tarafından Neue Freie Presse muhabiri Lazar'a

¹⁸⁰ “Mustafa Kemal Paşa ve Matbuat”, **Tevhid-i Efkar**, 28 Eylül 1923, s.1.

¹⁸¹ Mehmet Asım, “Cumhuriyette Hakimiyet-i Milliye”, **Vakit**, 28 Eylül 1923, s.1.

¹⁸² “Türkiye'nin Yeni Portresi”, **Vakit**, 29 Eylül 1923, s.2.

verilen demeçte cumhuriyet kelimesinin telaffuz edilmesi kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Demecin etkisiyle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ehemmiyetinin arttığı, basının anayasayla ilgili gelişmeleri haberlerine taşımaya başladığı ve muhalefetin hükümet sistemindeki eksiklikleri ortaya koyduğu belirtilmiştir. Kamuoyunun haberler vasıtasıyla mevcut yönetim biçimleri arasında karşılaştırma yaptığı, devlet şekli hakkında tartışmalara son verilmesi gerektiği ve son kararın verilme vaktinin gelmediği bölümde üzerinde durulan diğer noktalardır.¹⁸³

Tanin gazetesi 29 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Hüseyin Cahit tarafından yazılan “Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Hüseyin Cahit yazısında, hükümet şekline dair son günlerde ileri sürülen fikirlerin cumhuriyet ve hakimiyet-i milliye etrafında şekillendiğini ifade etmiştir. Tevhid-i Efkâr'ın cumhuriyet ve hakimiyet-i milliyeyi pek elverişli olmayan esaslar olarak gördüğü belirtilmiştir. Vakit ve Tanin gazetelerinin ise bu iki esas arasında herhangi bir uyuşmazlık bulunmadığı kanaatinde olduklarını izah etmiştir. Yazıya göre, hakimiyet-i milliye cumhuriyetten ziyade hükümdarlık usulünde de mevcuttur. İngilizler ve Fransızlar arasında milli hakimiyet konusunda ciddi bir farkın gözükmediğinden bahsedilmiştir. Hüseyin Cahit, Türk milletinin milli hakimiyete dayalı bir devlete ihtiyaç duyduğunu ve ortaya çıkarılmak istenilen yeni devlet idaresinde milli hakimiyete daha fazla değer verileceğini düşünmektedir. Yazısının devamında, bütün yetkileri kendisinde toplayan bir meclisin varlığının istibdat yönetimini hatırlattığını vurgulayan Hüseyin Cahit'e göre, anayasada yapılacak değişikliklerle hakimiyet-i milliye esası kuvvetlenecektir. Bunun için de Türkiye'de, İngiltere, Fransa ya da Belçika'ya benzer bir hakimiyet-i milliye esası kabullenilmelidir.¹⁸⁴

Hüseyin Cahit yazısının devamında, Meclis-i Müessesan olmadan anayasada değişiklik yapmanın doğru olup olmadığını sorgulamıştır. Yürürlükte olan yönetim şeklinin cumhuriyet olduğunu belirtmiştir. Yazıda, Vakit gazetesi tarafından da ifade edilen “cumhuriyetin kabul edilip edilmeyeceğini tartışmaya gerek yoktur” düşüncesi, Hüseyin Cahit tarafından da kabul edilmiş fakat, Vakit gazetesi tarafından yapılacak değişikliklerin Teşkilat-ı Esasiye ruhuna aykırı olmayacağını ispatlanmaya çalışılmasını yanlış bir çaba olarak değerlendirmiştir. Hüseyin Cahit, yapılacak değişikliklerde Teşkilat-ı Esasiye ruhuna aykırılık olmayacağını söylemekten çekinilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁸⁵

Vatan gazetesi 30 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Yeni Şekl-i Hükümetimiz Hakkında Ankara'da İki Cereyan” başlıklı bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafın alt başlığı, “Bir kısım mebuslar Gazi Paşa'nın meclis reisi ve reis-i devlet, diğer bir kısım mebuslar reis-i cumhur olmasına taraftardır” şeklindedir. Telgrafa göre, cumhuriyet hakkında mecliste iki görüş ortaya çıkmıştır.

¹⁸³ “Haftalık Tarihçe”, **Vatan**, 29 Eylül 1923, s.1.

¹⁸⁴ Hüseyin Cahit, “Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet”, **Tanin**, 29 Eylül 1923, s.1.

¹⁸⁵ Hüseyin Cahit, “Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet”, **Tanin**, 29 Eylül 1923, s.1.

Bunlardan birincisi Mustafa Kemal Paşa'nın devlet başkanı, ikincisi cumhurbaşkanı olmasıdır. Birinci görüşe sahip olanlar, Mustafa Kemal Paşa'nın hem devlet hem de meclis başkanı olması ve durumunun kanunlaşması taraftarıdır. Bunun yanı sıra hükümetin yetki ve yükümlülüklerinin atırılmasını desteklemişlerdir. Bahsedilen nedenlerden dolayı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde değişiklik yapılmasını memnuniyetle karşılamışlardır. Telgrafa göre, ikinci görüşe sahip olanlar cumhurbaşkanının fırka ve meclis işleriyle meşgul olmamasını arzulamıştır.¹⁸⁶

Telgrafa göre, kabine meselesi hakkında da iki farklı bakış açısı vardır. İlk bakış açısına göre, kabine başkanı cumhurbaşkanı tarafından seçilmelidir. Kabine başkanı, çalışma arkadaşlarını meclis içinden ya da dışarıdan belirleyecektir. İkinci bakış açısına göre, kabine başkanı meclis tarafından seçilirken, birlikte çalışacağı üyeleri yalnızca meclisten seçmesine izin verilecektir. Telgrafa göre, çoğunluk ikinci bakış açısını kabullenme eğilimindedir. Meclis azası, Ayan Meclisi'nin kurulmasına muhaliftir. Onlara göre, bu meclisin görevi Şura-yı Devlet'e verilmelidir.¹⁸⁷

Akşam gazetesi 30 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Yeni İdaremiz Etrafında Telakkiler” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Türkiye'de cumhuriyetin birçok taraftarı olduğu ifade edilmiştir. Cumhuriyet hakkındaki haberlerin Anadolu'da büyük bir yankı uyandırdığı ve meclisin vaktini çoğunlukla bu meseleye ayırdığı izah edilmiştir. Milletvekillerinin Türkiye için en uygun devlet şeklinin cumhuriyet olduğunu söyledikleri belirtilmiştir. Haberde, Eskişehir Milletvekili Emin Bey'in açıklamalarına yer verilmiştir. Emin Bey kendisinin eskiden beri cumhuriyeti desteklediğini, Türkiye'nin huzuru için çalışanlara muhalif bir tavır sergilemediğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesinden memnuniyet duyacağını dile getirmiştir. Habere göre, Emin Bey açıklamalarının devamında halkın cumhuriyet haberlerini memnuniyetle karşıladığını, devlet yönetiminin ilgisine muhtaç olduğunu ve refah içinde yaşayan bir milletin devletini güçlendireceğini vurgulamıştır.¹⁸⁸

Akşam gazetesindeki haberin devamında, “ilmiye mensupları cumhuriyet haberlerinden hoşnut değildir” iddiasının bir yalan olduğu ifade edilmiştir. Eski Şeriyye Vekili Mustafa Fehmi Efendi'nin sözlerine yer verilmiştir. Mustafa Fehmi Efendi, aslında şimdiye kadar devam eden devlet şeklinin cumhuriyet olduğunu, Bursa'ya gittiğinde kendisine idare biçiminin neye benzediğinin sorulduğunu ve cumhuriyet cevabını verdiğini izah etmiştir. Ayrıca Bursa'da cumhuriyetin faydalarından ve henüz “Türkiye cumhuriyetle idare olunur” denilmediğinden bahsetmiştir. Haberin devamında cumhuriyetin hocalar tarafından desteklenmediği düşüncesinin de gerçeği yansıtmadığı, Kütahya Milletvekili Seyfi Bey'in ifadeleriyle desteklenerek ispat

¹⁸⁶ “Yeni Şekli Hükümetimiz Hakkında Ankara'da İki Cereyan”, **Vatan**, 30 Eylül 1923, s.1.

¹⁸⁷ “Yeni Şekli Hükümetimiz Hakkında Ankara'da İki Cereyan”, **Vatan**, 30 Eylül 1923, s.1.

¹⁸⁸ Bilal, “Yeni İdaremiz Etrafında Telakkiler”, **Akşam**, 30 Eylül 1923, s.1.

edilmiştir.¹⁸⁹ İkdâm gazetesinin 1 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Ankara hususi muhabirinin telgrafına yer verilmiştir. Telgrafta; Türkiye'de Amerikan usulü cumhuriyetin kabul edileceği belirtilmiştir. Ayrıca, Ali Fuat Paşa'nın 1. Ordu Müfettişliği'ne atandığı ve Yusuf Kemal Bey'in ikinci başkanlığa seçileceği ifade edilmiştir. “Amerika Şekl-i Cumhuriyetini Kabul Edecekler” başlığıyla yayımlanan telgraf şöyledir: “Salahiyettar bir zat vaki' beyanatında cumhuri şekl-i hükümetimiz için tercihen Amerika usulünün kabul edileceğini söyledi. Meclis reis-i sanisi Ali Fuat Paşa 1. Ordu Müfettişliği'ne tayin edilmiştir. Yusuf Kemal Bey reis-i saniliğe intihap olunacaktır.”¹⁹⁰

Vakit gazetesi 1 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet Meselesinin Aslı Nedir?” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafa göre, yetkililer cumhuriyetin kuvvetler ayrılığına dayanması yerine mevcut esaslara bağlı kalacağını ifade etmişlerdir. Cumhuriyet ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu meseleleri hakkında dile getirilen tüm haberlerin kişisel fikirleri izah aracı olduğu belirtilmiştir. Telgrafta, devlet teşkilatıyla ilgili birçok esasın hazırlandığı ve bu esasların fırka divanında görüşüleceği izah edilmiştir.¹⁹¹

Tevhid-i Efkâr gazetesi 1 Ekim 1923 tarihli sayısında, Velid Ebuuzziya tarafından kaleme alınan “Yine Cumhuriyet Bahsi” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, cumhuriyet hakkındaki tartışmaların sürdüğü ve Ankara'nın bu konudaki düşüncesinin net bir şekilde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesinde önceki günlerde dile getirilen “Cumhuriyet, hakimiyet-i milliye esasatına münafidir (aykırıdır)” görüşünün eleştirildiği izah edilmiştir. Yazıda, Tevhid-i Efkâr'ın bahsi geçen ifadesine karşılık cumhuriyetin milli hakimiyet esasına uygun olduğu fikrinin desteklendiğine değinilmiştir. Velid Ebuuzziya, milli hakimiyet ile cumhuriyetin birbirine uyumlu olduğu düşüncesinde bir hata olduğunu vurgulamıştır. Kendi ifadelerine kanıt olarak, Milli Mücadele döneminde kurulan hükümetin başka hiçbir hükümete benzemediği ve mükemmel olduğu söylenen ardışık demeçleri göstermiştir. Yazıda, Hüseyin Cahit'in “Böyle garip şekilde bir hükümet yerine sadece cumhuriyet ilan olursa daha muvafık olurdu” şeklindeki sözünün de geçmişte nasıl eleştirildiği hatırlatılmıştır.¹⁹²

Velid Ebuuzziya yazısının devamında, aylar önceki tavırlarına rağmen hükümet taraftarı gazetelerin şüpheyi düşüklerini ifade etmiştir. Bu gazetelerin hiç çekinmeden “Zaten bugüne kadar cari olan şekil cumhuriyetten başka bir şey miydi?” sorusunu sorduklarından bahsetmiştir. Yazıda, kendisine bu soruyu yöneltenlere karşı Velid Ebuuzziya tarafından bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamada, 1 Kasım 1922 tarihli kararı cumhuriyetin ilanı olarak görenlerin cumhuriyet

¹⁸⁹ Bilal, “Yeni İdaremiz Etrafında Telakkiler”, **Akşam**, 30 Eylül 1923, s.1.

¹⁹⁰ “Amerika Şekli Cumhuriyetini Kabul Edecekler”, **İkdâm**, 1 Ekim 1923, s.1.

¹⁹¹ “Cumhuriyet Meselesinin Aslı Nedir?”, **Vakit**, 1 Ekim 1923, s.1.

¹⁹² VelidEbuuzziya, “Yine Cumhuriyet Bahsi”, **Tevhid-i Efkâr**, 1 Ekim 1923, s.1.

kelimesini ağızlarına alanları suçladıkları izah edilerek, bu suçlayıcı davranış eleştirilmiştir. Cumhuriyet ile TBMM Hükümeti arasında herhangi bir fark olmadığını iddia edenlere, hükümetin adını neden değiştirmek istediklerini sormuştur. İddia sahipleri tarafından dile getirilen, isim değişikliğinin yönetimde hiçbir fark meydana getirmeyeceği sözü hatırlatılarak, Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren hükümetin ismini korumanın gerekli olup olmadığını da sorgulamıştır. Velid Ebuuzziya yazısının devamında, cumhuriyetle milli hakimiyet arasında ayırım yapmayanların Ankara'da verilen kararı meşrulaştırmak istediklerini belirtmiştir.¹⁹³

Velid Ebuuzziya yazısının devamında, cumhuriyetle ilgili aldığı bilgilere dayanarak yeni devlet biçiminin diğer cumhuriyet örneklerinden hiçbirine benzemediğini ve yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince cumhurbaşkanının aynı zamanda TBMM Başkanı da olacağını ifade etmiştir. Bahsi geçen bu düzenlemelerin milli hakimiyet usulüyle cumhuriyeti birbirinden ayırdığını ve Türkiye'de kabul edilen cumhuriyeti diğer örneklerinden farklı kıldığını vurgulamıştır.¹⁹⁴

Akşam gazetesi 2 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Şekl-i Hükümet Hakkındaki Proje Hazırlandı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM'deki milletvekillerinin çoğunlukla mevcut hükümet şeklini uygun bulmadıkları ve bu konuda proje hazırlama vazifesinin tanınmış bazı kişilere verildiği ifade edilmiştir. Hazırlanan projeye Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere birçok kişi itiraz etmiş ve proje kabul edilmemiştir. Haberde yeni projenin hazırlanması görevinin fırka divanına verildiği izah edilmiştir. Proje hakkında birçok düşüncenin ortaya atıldığı belirtilmiştir. Buna göre, cumhurbaşkanlığı makamına Mustafa Kemal Paşa'nın seçileceğine herkes kesin kanaat getirmiştir. Haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı olması halinde Türkiye için önemli birtakım işlerden uzak kalacağına değinilmiş ve cumhurbaşkanının vazifelerini tespit ederken, bu sorunun da halledileceği bir düzenlemenin yapılması için çaba sarf edildiğinden bahsedilmiştir. Türkiye'nin başkenti konusunda en mühim noktanın güvenlik zafiyetinin çözülmesi olduğu vurgulanmıştır.¹⁹⁵

Vatan gazetesi 2 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Şekl-i Hükümet Hakkında Müzakereler” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, fırka divanında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında yapılan görüşmelerde sona yaklaşıldığı ifade edilmiştir. Kararlaştırılan yeni kanuna göre, cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçileceği belirtilmiştir. Haberin devamında Ankara'dan gelen bir kişinin hükümet şekli konusunda Akşam gazetesine yaptığı izahate yer verilmiştir.¹⁹⁶

¹⁹³ VelidEbuuzziya, “Yine Cumhuriyet Bahsi”, **Tevhid-i Efkar**, 1 Ekim 1923, s.1.

¹⁹⁴ VelidEbuuzziya, “Yine Cumhuriyet Bahsi”, **Tevhid-i Efkar**, 1 Ekim 1923, s.1.

¹⁹⁵ “Yeni Şekli Hükümet Hakkındaki Proje Hazırlandı”, **Akşam**, 2 Ekim 1923, s.1.

¹⁹⁶ “Yeni Şekli Hükümet Hakkında Müzakereler”, **Vatan**, 2 Ekim 1923, s.1.

İkdam gazetesi, 3 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Ankara 2 kaydıyla hususi muhabirinin telgrafına yer vermiştir. Telgrafta, hafta içinde gerçekleştirilecek olan toplantıda cumhuriyet hakkındaki son kararın verileceği belirtilmiştir. “Şekl-i Hükümet Hakkında Kat'i Karar” başlıklı telgraf şöyledir: “Hafta içinde firkanın büyük divanı içtima ederek cumhuriyet hakkında kat'i kararını verecektir.”¹⁹⁷

İstikbal gazetesi 3 Ekim 1923 tarihli sayısında Faik Ahmet tarafından kaleme alınan, “Türkiye Cumhuriyeti” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, cumhuriyet meselesinin belirsizlikten biraz daha uzaklaşmış olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de kabul edilecek olan cumhuriyet şekline dair birbirini tamamlayıcı nitelikte birtakım haberlerin varlığına dikkat çekilmiş ve gerekli bilgilerin bu haberler vasıtasıyla az çok öğrenilebildiği ifade edilmiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye ve devlet şekli hususlarıyla ilgili mevcut haberlerden yola çıkılarak Türkiye'de ilan edilecek cumhuriyetin batılı ülkelerdeki örneklerinden farklı olacağının anlaşıldığı üzerinde durulmuştur. Herhangi bir ülkede uygulanan devlet yönetim biçiminin özellikleriyle Türk milletinin ihtiyaçlarının bazı noktalarda uyuşmadığı ve Teşkilat-ı Esasiye üzerindeki değişiklik çalışmalarının buna göre yürütüldüğü vurgulanmıştır.¹⁹⁸

Yazının devamında, Türkiye'de cumhuriyet yönetimi kurulurken örnekleriyle arasında benzerlik olmaması için cumhurbaşkanının yetkilerinin arttırıldığı ifade edilmiştir. Ankara'dan edinilen haberlere göre, cumhurbaşkanı meclis tarafından seçilecek ve aynı zamanda TBMM'ye de başkanlık yapacaktır. Başbakan, cumhurbaşkanı tarafından seçilecek ve kendi çalışma arkadaşlarını belirleyip meclisin onayına sunacaktır. Yazının devamında cumhurbaşkanının kararları reddetme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Meclisin toplantı süresinin dört sene şeklinde kararlaştırıldığı, bu dört sene içerisinde meclisin altı ay toplanacağı dile getirilerek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun temel özelliklerinden bahsedilmiştir. Yazının devamında Türkiye'de uygulanan kanunlar arasında karşılaştırma yapılmıştır. Türkiye'de kuvvetler ayrığını temel alan bir cumhuriyet usulünün uygulanacağı izah edilmiştir. Kuvvetler ayrılığı ilkesinde bazı değişikliklere gidileceği vurgulanmıştır.¹⁹⁹

Anadolu'da Yenigün gazetesi 4 Ekim 1923 tarihli sayısında Hakkı Tarık tarafından kaleme alınan “Hükümetimizin Şekli” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tamamlanmasına dair bazı planların olduğundan bahsedilmiştir. Bu planların çok yakın zamanda gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tamamen ya da kısmen değiştirilmesinin bir önemi olmadığı izah edilmiştir. Yazıda, esas üzerinde durulması gereken şeyin anayasa değişikliğine neden olan unsurlar olduğu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun

¹⁹⁷ “Şekli Hükümet Hakkında Kat'i Karar”, **İkdam**, 3 Ekim 1923, s.1.

¹⁹⁸ Faik Ahmet, “Türkiye Cumhuriyeti”, **İstikbal**, 3 Ekim 1923, s.1.

¹⁹⁹ Faik Ahmet, “Türkiye Cumhuriyeti”, **İstikbal**, 3 Ekim 1923, s.1.

tamamlayabilmek için herhangi bir madde veya metin bulunmadığına değinilmiştir. Yazıya göre, İstanbul gazetelerinin bir kısmında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki hazırlıklarla, devlet ve hükümetin istikrara kavuşturulması ve cumhuriyetin ilan edilmesi amaçlanmıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle Türkiye cumhurbaşkanının mühim yetkilere sahip olacağı vurgulanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın gerek cumhurbaşkanlığı gerekse TBMM Başkanlığı vazifelerini en iyi şekilde ifa edeceğine dikkat çekilmiştir. Hakkı Tarık yazısına göre, cumhurbaşkanının meclis ve hükümetten ayrı konumda bulunmayacağını ve hiçbir makamın meclisin haklarına denk olamayacağını düşünmüştür.²⁰⁰

İstikbal gazetesinin 4 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Bir Müşahede” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Haberde, her gazetenin cumhuriyet hakkındaki haberleri kendi düşüncelerini katarak yorumladığından bahsedilmiştir. Gazetelerin haberlerinde devlet şeklinin cumhuriyet olacağı ve meclis başkanının cumhurbaşkanı kadar yetkiye sahip olacağının söylendiği belirtilmiştir. Haberde hükümet şeklinin değişmeyeceğini iddia edenlerin yanıtlıkları vurgulanmıştır. Türkiye’de yeniden mutlakiyeti temel alan bir devlet şeklinin kabul edilmesi durumunda “Eskiden de böyle idare ediliyorduk” denileceğine ve buna yönelik makaleler yazılacağına değinilmiştir.²⁰¹

Tanin gazetesinin 4 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Türkiye Cumhuriyeti’ne Dair” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Haberde, yeni bir devletin kurulacağından ve Türk milletinin cumhuriyet kelimesini sıklıkla telaffuz ettiğinden bahsedilmiştir. Milli Mücadele dönemini başarıya ulaştıran TBMM Hükümeti’nin barış zamanında yetersiz kaldığına ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na sadık bir grubun mevcut olduğuna değinilmiştir. Türkiye’deki bütün sıkıntıların cumhuriyetin ilan edilmesiyle çözüleceğini düşünen bir başka grubun varlığına dikkat çekilmiştir. Türkiye’nin devlet şeklini hukuk-ı esasiye alimlerinin sınıflandırmalarından hiçbirine uyduramayanların, Mustafa Kemal Paşa’nın Neue Freie Presse muhabiri Lazar’a verdiği demeçten sonra fikir değiştirerek, “adsız, renksiz, şekilsiz bir vaziyetten” kurtulduğumuzu ifade ettikleri belirtilmiştir. Haberde, fayda ve zararları tecrübe edilmiş bir sistemin benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Devlet şeklimizin Avrupa’daki örneklerine benzer bir yapıda olmasının çok önemli bir husus olduğunun altı çizilmiştir.²⁰²

Haberin devamında fırkanın cumhuriyet konusundaki kararını henüz vermediği ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda küçük değişikliklere gidilmesi gerektiğini düşünen bir grubun var olduğu ifade edilmiştir. Cumhuriyet taraftarlarının cumhurbaşkanını fırkalar ve meclisten üstün tuttıkları belirtilmiştir. Bu görüşte olanlara göre, kabine başkanı cumhurbaşkanı tarafından seçilmelidir. Kabine başkanı seçildikten sonra kendi isteğine göre ekibini oluşturacaktır. Böylece

²⁰⁰ Hakkı Tarık, “Hükümetimizin Şekli”, **Anadolu’da Yenigün**, 4 Ekim 1923, s.1.

²⁰¹ “Bir Müşahede”, **İstikbal**, 4 Ekim 1923, s.1.

²⁰² “Türkiye Cumhuriyeti’ne Dair”, **Tanin**, 4 Ekim 1923, s.1.

cumhurbaşkanı yürütme kuvvetini elinde bulunduracak ve meclis mevcut yetkilerini kaybedecektir. Haberde, meclis üyelerinin Ayan Meclisi'nin kurulmasına karşı çıktıkları belirtilmiştir. Bu meclisin yerine Şura-yı Devlet'in getirilmesi kararlaştırılmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na sadık kalan gruba göre, mevcut devlet şekli cumhuriyete göre milli hakimiyete daha yakındır. Haberde, yürütme kuvvetinin baskısını kırarak tek yönetim biçiminin TBMM Hükümeti ile sağlanabileceği belirtilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye taraftarlarının düşüncelerine göre, mevcut yönetim biçimindeki zafiyetler hükümetin yetki ve görevlerini arttırarak, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda küçük değişiklikler yaparak ve meclis başkanına aynı zamanda devlet başkanı unvanını vererek giderilebilirler. Haberde ayrıca Teşkilat-ı Esasiye Kanunu taraftarlarının Mustafa Kemal Paşa'nın mevcut durumunu meşrulaştırmak istedikleri dile getirilmiştir.²⁰³

Vatan gazetesi 5 Ekim 1923 tarihli sayısında, Ahmet Emin tarafından kaleme alınan “Gazi Paşa Hazretlerine Maruzat” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Ahmet Emin, yazısında meydana gelen gelişmeler karşısında kamuoyunun düşüncelerine tercüman olmuş ve Mustafa Kemal Paşa'ya bazı izahlarda bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın geleceğinden ümidini kesmiş Türk milletinin önderi olarak karşılaştığı birçok zorluğa göğüs gerdiğinden ve milletin istiklalini kurtardığından bahsetmiştir. Milletin Mustafa Kemal Paşa'yı “tabii rehber” olarak gördüğünü ve onun hakkında ortaya atılan asılsız söylemlerden rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Ahmet Emin yazısının devamında, Türk milletinin ve Türkiye'nin çıkarlarını gözetme ve gerçekleştirme vazifelerinin Mustafa Kemal Paşa'ya yine millet tarafından verildiğine değinmiştir. Başarılı bir milli liderin kendisini milletin saygısına, sevgisine, güven ve muhabbetine yaslaması gerektiğini ve Türk milletinin Mustafa Kemal Paşa'yı bu mevkîye layık gördüğünü vurgulamıştır.²⁰⁴

Ahmet Emin yazısının devamında, Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'ya “diktatör olmanın ve meclisi hiçe saymanın” önerildiğinden bahsetmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'yi güçlendirmek için çok çaba sarf ettiğine değinmiştir. Ahmet Emin çeşitli konularda ileri sürülen görüşleri, “Bugün etrafınızda toplanmaya çalışanlar size hoş görünmek için her gün yeni bir icatta bulunuyorlar. Bir gün aynı zamanda iki yerden mebus kalmanızdan, bir gün size şu veya bu şekilde izhar-ı şükran edilmesinden bir gün kayd-ı hayat şartıyla reis-i cumhur olmanızdan, bir gün aynı zamanda hem devlet reisi hem meclis reisi hem de fırka reisi mevkisinde bulunmanızdan bahsediliyor” sözleriyle izah etmiştir. Yazıda, savaş döneminin bitmesi nedeniyle devlet biçiminin tespit edilme vaktinin geldiği dile getirilmiştir. Milli Mücadele esnasında tecrübe edilen devlet şeklinin demokrasiye mevcut diğer şekillerden daha çok benzediğini fakat, Türkiye'nin bu şekli temsil edecek kuvvette olmadığını vurgulamıştır.²⁰⁵

²⁰³ “Türkiye Cumhuriyeti'ne Dair, **Tanin**, 4 Ekim 1923, s.1.

²⁰⁴ Ahmet Emin, “Gazi Paşa Hazretlerine Maruzat”, **Vatan**, 5 Ekim 1923, s.1.

²⁰⁵ Ahmet Emin, “Gazi Paşa Hazretlerine Maruzat”, **Vatan**, 5 Ekim 1923, s.1.

Yazıda, Türkiye'nin mevcut durumunu göz önünde bulundurup buna göre bir devlet şeklinin tespit edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye için meşru bir yönetim biçimi arayışı sırasında cumhuriyetle karşılaşıldığı ve devlet başkanlığının kanundaki karşılığının cumhurbaşkanı olduğu belirtilmiştir. Yazıda, cumhurbaşkanlığı makamında yer almanın Mustafa Kemal Paşa'yı hedeflerine daha çabuk ulaştıracağından bahsedilmiştir. Cumhurbaşkanlığı makamının yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi düşünülen meclis ve fırka başkanlığı unvanlarına da değinilmiştir. Fırka başkanlığının Mustafa Kemal Paşa için zararlı sonuçlara yol açacağına dikkat çekilmiştir. Yazara göre, Mustafa Kemal Paşa fırka başkanlığı görevine getirilirse nüfuz ve itibarı zedeleneyecektir. Ayrıca Türkiye'nin ihtiyaçlarının göz ardı edileceğini de vurgulamıştır. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın kendi düşüncelerini açıklaması gerektiği ve milletin ondan geleceğe dair sözler duymak istediği dile getirilmiştir.²⁰⁶

Akşam gazetesinin 6 Ekim 1923 tarihli sayısında “Halk Fırkası Divanı Bugünkü Müzakeresinde Türkiye'nin Cumhuriyetle İdaresine Karar Verdi” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Haberde, elli kişiden oluşan divanın Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplandığı ve toplantının yedi saat sürdüğü ifade edilmiştir. Toplantının gündemini devlet şeklinin tespit edilmesi oluşturmuştur. Mevcut haberlere rağmen ortada hazırlanmış bir proje olmadığı belirtilmiştir. Haberde, Türkiye'de cumhuriyet usulünün uygulanmasına karar verildiği ve İstanbul'un cumhuriyet Türkiye'sine başkentlik yapması hususunun uzun tartışmalara yol açtığı izah edilmiştir. Neticede Ankara'nın başkent olması kararlaştırılmıştır. Habere göre, devlet şekli hakkındaki görüşmeler sırasında üyelerin bir kısmı Amerikan usulünün Türkiye'de uygulanmasını desteklemiştir. Bir kısmı da Fransız usulünün kabul edilmesini istemiştir. Dünyada mevcut olan tüm yönetim biçimleri incelenerek Türkiye'ye en uygun esasların örnek alınması amaçlanmıştır. Haberde, cumhurbaşkanının tarafsız kalmasıyla milletin saygısı, sevgisi ve güvenini kazanmasının önemine vurgu yapılmıştır.²⁰⁷

Görüşmeler sırasında Türkiye'de kuvvetler ayrılığının kabul edilmesi fikri desteklenmiştir. Kabine usulü ve meclisin durumu hususlarında herhangi bir karar verilmemiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında kesin bir kararın verilmediği, divanın hafta içinde toplanarak cumhurbaşkanı, hükümet ve meclisin yetki ve vaziyetini görüşeceği belirtilmiştir. Ayrıca, Kanun-i Esasi Encümeni tarafından Teşkilat-ı Esasiye Kanunu değişiklikleriyle ilgili maddelerin inceleneyeceğine değinilmiştir.²⁰⁸

²⁰⁶ Ahmet Emin, “Gazi Paşa Hazretlerine Maruzat”, **Vatan**, 5 Ekim 1923, s.1.

²⁰⁷ Bilal, “Halk Fırkası Divanı Bugünkü Müzakeresinde Türkiye'nin Cumhuriyetle İdaresine Karar Verdi”, **Akşam**, 6 Ekim 1923, s.1.

²⁰⁸ Bilal, “Halk Fırkası Divanı Bugünkü Müzakeresinde Türkiye'nin Cumhuriyetle İdaresine Karar Verdi”, **Akşam**, 6 Ekim 1923, s.1.

2.3. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tadilatı

Mustafa Kemal Paşa'nın demecinden sonra Türk basınında, Eylül ayının sonuna kadar cumhuriyet konusunda meydana gelen tartışmalara yönelik haberlere ağırlık verilmiştir. Basında 1923 yılının Ağustos ayından itibaren, Halk Fırkası Nizamnamesini düzenleyen bir komisyonun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikleri görüşüp bir rapor hazırladığı haberine yer verilmiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesi bu konuyla ilgili haberlerini, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat Yapılacak” ve “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat” başlıklarıyla yayımlamıştır. Tevhid-i Efkâr'da yayımlanan haberler, Ali Fuat Paşa tarafından “tahminden ibaret” olarak değerlendirilmiştir. Yusuf Kemal, Ziya (Gökalp), Ahmet (Ağaoğlu), Çorum Milletvekili Münir Bey ve Adliye Vekili Seyit'in bir araya gelerek oluşturdukları “Mütehassıslar Encümeni” değişikliklerle ilgili raporunu 25 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası Divanı'na sevk etmiştir. 4 Ekim 1923 tarihinde Halk Fırkası Divanı Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplantısını gerçekleştirmiştir. Toplantının sonucunda yeni devletin adının “Türkiye Cumhuriyeti”, başkentinin ise Ankara olacağı belirtilmiştir. 5 Ekim 1923 tarihinde Mütehassıslar Encümeni tekrar toplanmış ve değişikliklerle ilgili ayrıntıları görüşmüştür. Toplantı sonucunda şu kararlar alınmıştır: “Yasama ve yürütme yetkilerine sahip olan meclisin toplantı süresi yılda dört ay olacak, bu sürenin altı aya kadar uzatılması ve meclisi fesih yetkisi yine mecliste olacaktır. Hem meclisin hem de hükümetin başkanı olan cumhurbaşkanı beş yıl için seçilecektir. Cumhurbaşkanı, meclisin kararını reddedebilecek, meclis reddedilen konuyu 30 gün sonra tekrar görüşebilecektir. Cumhurbaşkanı'nın TBMM'nin ikinci kararını da reddetme hakkı olacak, bu sefer meclisin tekrar görüşme için bekleme süresi 60 gün olacak ve meclisin kararı kesinlik kazanacaktır. Ayrıca meclis dışında bir de “Divan-ı Âli” olacaktır.”²⁰⁹

İstikbal gazetesi 24 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Yakında Teşkilat-ı Esasiye Müzakeresi” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafın içeriğinde Teşkilat-ı Esasiye'nin tadilatı konusundaki görüşmelerin yakın zamanda başlayacağı ifade edilmiştir. Görüşmelerin ilk olarak fırkada gerçekleştirileceği, konunun daha sonra TBMM Heyet-i Umumiyesi'nde ele alınacağı belirtilmiştir.²¹⁰

Vatan gazetesi 25 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Yeni Kanun-i Esasi'mizin Esasları” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafın alt başlığı “Cumhuriyet esasını kabul için mebuslar arasında büyük bir temayül (eğilim) vardır. Mukarrerat (kararlaştırılmış şeyler) ittihaz edildikten sonra hükümet de tebdil olunacaktır” şeklindedir. Telgrafın içeriğinde, yeni Kanun-i Esasi'nin esaslarının tespit edildiğine değinilmiştir. Belirlenen esaslar vasıtasıyla

²⁰⁹ Saniye Vatandaş-Celalettin Vatandaş, “Türkiye'de Cumhuriyet Fikrinin Gelişimi ve Cumhuriyet'in ilanı Süresinde Yaşanan Fikri Tartışmalar”, **ABAD**, 6(12), 2023, s.346-347.

²¹⁰ “Yakında Teşkilat-ı Esasiye Müzakeresi”, **İstikbal**, 24 Eylül 1923, s.1.

Türkiye'nin cumhuriyet usulüyle yönetileceği ve bir halk devleti özelliğini kazanacağı üzerinde durulmuştur. Yine bu esaslara göre, içtima devresinin dört sene devam edeceği ve içtimanın altı ya da dört ay olacağından bahsedilmiştir. Telgrafta milletvekilleri arasında cumhuriyetin kabulüne yönelik bir eğilimin varlığına dikkat çekilmiş ve kararlaştırılmış şeylerin kabul edilmesinin ardından devlet şeklinin tespiti aşamasına geçilmek istendiği vurgulanmıştır.²¹¹

Vatan gazetesi aynı tarihli sayısında yer alan, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Şekl-i Hükümetimiz” başlıklı haberinde Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey'in tadilat hakkında bir muharririne yaptığı açıklamaya yer vermiştir. Haberin alt başlığı, “Büyük Millet Meclisi Mazbata Muharriri ve Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey'in Tadilat Hakkında Bir Muharririmize Verdiği İzahat” şeklindedir. Celal Nuri Bey yaptığı açıklamada, Ankara'dan bazı telgraflar geldiğini belirtmiştir. Telgraflardan yola çıkılarak devlet şeklimizin Avrupa cumhuriyetlerine benzeyeceği ve anayasadaki değişikliklerin bu hedefi gerçekleştirmek için yapılacağını anlaşılabileceğini izah etmiştir. Celal Nuri Bey, açıklamasının devamında hangi değişikliklerin yapılacağına dair malumat vermiştir. Milletvekillerinin Ankara'daki yaşamlarından kısaca bahsettikten sonra seçilen milletvekillerinin bir daha iş başına gelebileceğini, belirli kurallara göre değişikliklerin yapılacağını, bazı maddelerin ekleneceğini, hakimiyetin millete ait olacağını ve esas konunun mütecanis (türdeş) bir hükümet kurmak olduğunu vurgulamıştır.²¹²

Tevhid-i Efkâr gazetesi 25 Eylül 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, bir telgrafta yer vermiştir. Telgrafın başlığı, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat ve Cumhuriyet Usulü” şeklindedir. Telgrafta, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişikliklerin yapılacağı ifade edilmiştir. Değişikliklere göre, Türkiye cumhuriyetle yönetilecek ve “Halk Devleti” olacaktır. Meclisin içtima devresi dört yıl ve yıl içerisinde içtima süresi dört ya da altı ay olarak tespit edilmiştir. Telgrafta, Halk Fırkası'nda en kısa sürede Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerindeki değişikliklerin tamamlanmasıyla, devlet şekli ve merkezinin belirlenmesi yönünde bir eğilimin varlığına dikkat çekilmiştir.²¹³

İkdam gazetesi, 25 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle ilgili bir habere yer vermiştir. “Teşkilat-ı Esasiye'de Yapılacak Tadilat” başlığını taşıyan haber şöyledir: “Ankara 22: Yarın Halk Fırkası'nın büyük divan içtimasında muadil Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun müzakeresine başlanacaktır. Kanunda meclisin içtima müddeti 4 sene olmak üzere senede 6 yahut 8 ay toplanması tasrih ve Ankara'nın merkez kalması tespit edilecektir.”²¹⁴

²¹¹ “Yeni Kanun-i Esasi'mizin Esasları”, **Vatan**, 25 Eylül 1923, s.1.

²¹² “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Şekli Hükümetimiz”, **Vatan**, 25 Eylül 1923, s.1.

²¹³ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat ve Cumhuriyet Usulü”, **Tevhid-i Efkâr**, 25 Eylül 1923, s.3.

²¹⁴ “Teşkilat-ı Esasiyede Yapılacak Tadilat”, **İkdam**, 25 Eylül 1923, s.1.

İkdam gazetesi, 26 Eylül 1923 tarihli sayısında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklik çalışmalarına “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki Tadilat” başlıklı haberiyle değinmiştir. Haberde, değişiklikler üzerinde çalışan encümenin faaliyetlerini tamamladığı ve yeni şekli hükümetin bir ay içerisinde ilan edileceği ifade edilmiştir. Haber şöyledir: “Ankara 25 (Muhabir-i mahsusamızdan): Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadiliyle meşgul encümen mesaisini ikmal etmiştir. Bugün toplanacak olan fırka divanı içtima etmiştir. Yapılan toplantıda tevzin-i kuvva esası kabul edilmiştir. Devlet reisi, Türk Devleti tabirlerinin tercihen kabulü ihtimali kutludur. Şekli devlet hakkında bir mebus beyanatında “cumhuriyetle idare olunur Türk Devleti olacaktır” dedi. Yeni şekli hükümet tespit edilerek bir aya kadar ilan olunacaktır.”²¹⁵

Tanin gazetesi 26 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” başlıklı hususi bir telgrafta yer vermiştir. Telgrafın alt başlığı, “Meclis yalnız teşrii salahiyyeti haiz olacaktır. Reis-i cumhur dört ya da altı sene için intihap edilecektir” şeklindedir. Telgrafta, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun içinde Mustafa Kemal Paşa'nın da bulunduğu on iki kişilik bir heyet tarafından düzenlendiği ifade edilmiştir. Telgrafa göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki görüşmeler, anayasa tekrar incelendikten sonra fırka divanına sevk edilmiştir. Divanda çoğunluğun sağlanamaması nedeniyle görüşmelerin henüz başlamadığı, anayasaya ilk müdahalenin fırka divanı, sonuncusunun ise fırka tarafından yapılacağı telgrafta bahsi geçen diğer hususlardır. Heyet tarafından düzenlemesi yapılan kanuna göre, cumhurbaşkanı dört veya altı sene için seçilecektir. Meclisin içtima süresi senede beş ay olacaktır. Meclis sadece yasama yetkisine sahip olacaktır. Kabine meclise karşı sorumlu tutulurken, dışarıdan aza kabul edilebilecektir. Ayan teşkilatının yerine Şura-yı Devlet kurulacak ve ona ait olan görevler Murakabe Encümeni tarafından yerine getirilecektir. Münir Müeyyed, telgrafta milletvekilleriyle yaptığı görüşmelere dayanarak, cumhuriyet taraftarlarının mecliste çoğunluğu oluşturduğunu belirtmiştir.²¹⁶

Vatan gazetesinin 26 Eylül 1923 tarihli sayısının manşeti, “Meclis Yalnız Teşrii Salahiyyeti Haiz Olacaktır, İcra Kuvveti Kabineye Verilecektir” şeklindedir. Alt kısımda ise, “Kabine Meclis-i Mebusan'a karşı mesul olacak, vekiller nazari salahiyyetini haiz bulunacaklardır. Kısmen ayan mahiyetinde bir Murakıp Encümeni teşekkülü mutasavverdir. Bu encümenin azası reis-i cumhur tarafından tayin edilecektir” ifadeleri yer almaktadır. Bahsi geçen ifadelerden yola çıkılarak, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle sadece yasama yetkisinin meclise, yürütme yetkisinin ise kabineye verileceği söylenebilir. Yeni anayasaya göre, meclisin yasama, yürütme ve yargı yetkilerini elinde bulunduran bir yapıda olmaması istenmiştir. Bir başka önemli husus, kabinenin meclise karşı sorumlu olmasıdır. Ayan Teşkilatı'nın yerine Murakıp Encümeni'nin kurulması, değişiklik çalışmalarını yürütenlerin Ayan Teşkilatı'nın varlığına muhalif olduğu

²¹⁵ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunundaki Tadilat”, **İkdam**, 26 Eylül 1923, s.1.

²¹⁶ Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, **Tanin**, 26 Eylül 1923, s.1.

anlamına gelmektedir. Vekillerin nazari salahiyyete sahip olmaları, onlara henüz düşünce aşamasında olan faaliyetleri gerçekleştirebilme özgürlüğünün tanınması demektir.²¹⁷

İstikbal gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Fırka ve Meclis İçtima ve Müzakereleri” başlıklı hususi bir habere yer vermiştir. Haberde, uzun bir süre boyunca anayasada değişikliğe gidileceğine dair yazıların kaleme alındığı ifade edilmiştir. Bu yazılarda, meclisin dört sene içtima ve altı ay müzakeratta bulunacağından bahsedilmiştir. Anayasa üzerinde bir değişikliğe gidilmesi gerektiği konusunda mebusların hemfikir olduğunu belirten habere göre, bu değişikliğin nasıl yapılacağı konusunda genel bir kanı mevcut değildir. Haberde ayrıca daha öncelikli konuların varlığından dolayı anayasanın tadiliyle ilgili görüşmelere şimdiden başlanmayacağına değinilmiştir. Hükümetin bir beyanname hazırladığı bilgisinin verildiği haberde, beyanname nedeniyle Teşkilat-ı Esasiye ve meclisin şekli konularının bir kez daha gündeme geldiğinin üzerinde durulmuştur. Hükümet, hazırladığı beyannameyi fırka heyet-i umumiyesine arz etmiş ancak, fırka milletvekilleri hükümetin bu şekilde beyanname okumasını anayasaya aykırı bir hareket olarak değerlendirmiş ve kabul etmemişlerdir.²¹⁸

Akşam gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Devletin Şekl-i İdaresi Henüz Kati Surette Tespit Edilmemiştir, Tasavvur Halindedir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Ali Fuat Paşa ve Halk Fırkası Umumi Katibi Recep Bey’in verdiği beyanatlardan bahsedilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerindeki değişiklik çalışmalarının sürdüğü, çeşitli projelerin hazırlandığı ve cumhuriyetin yapılan faaliyetlerin temel taşı olduğu ifade edilmiştir. Haberde, projelerin fırka divanında yapılacak toplantıda açıklanacağı belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı’nın aynı zamanda meclise de başkanlık edeceği ve hükümetin başına geçecek kişinin tespiti konusunda meclise adayını sunacağı izah edilmiştir. Habere göre, hükümet başkanına başbakan unvanı verilecek ve başbakan kendi çalışma arkadaşlarını seçerek meclisin onayına sunacaktır. Eğer vekiller istifa ederlerse, başbakan meclise yeni adaylar gösterecektir. Haberde, meclis toplantıdayken onun vazifelerini murakabe heyetinin icra edeceği vurgulanmıştır.²¹⁹

Haberin devamında, Ali Fuat Paşa ve Recep Bey’in ifadelerine değinilmiştir. Ali Fuat Paşa, önerilecek ilk şeklin belirlenmediğini ve henüz söz söylemenin erken olduğunu ifade etmiştir. Recep Bey, devlet biçimi hakkında birçok düşüncenin ortaya atıldığını, bunların sadece birer tahminden ibaret olduğunu, henüz hangi biçimin doğru olacağına karar verilemeyeceğini ve teklif gelmesi durumunda görüşmelerin yapılacağını belirtmiştir.²²⁰

²¹⁷ “Meclis Yalnız Teşrii Salahiyyeti Haiz Olacaktır, İcra Kuvveti Kabineye Verilecektir”, **Vatan**, 26 Eylül 1923, s.1.

²¹⁸ “Fırka ve Meclis İçtima ve Müzakereleri”, **İstikbal**, 27 Eylül 1923, s.1.

²¹⁹ “Devletin Şekli İdaresi Henüz Kati Surette Tespit Edilmemiştir, Tasavvur Halindedir”, **Akşam**, 27 Eylül 1923, s.1.

²²⁰ “Devletin Şekli İdaresi Henüz Kati Surette Tespit Edilmemiştir, Tasavvur Halindedir”, **Akşam**, 27 Eylül 1923, s.1.

Vakit gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Meclis Mehafili Cumhuriyete Taraftar” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberin alt başlığında yer alan “Mutasavver (tasarlanan) tadilat mucibince (gereğince) reis-i cumhurun vezaifi millet meclisi reisinin bugün haiz olduğu (elinde bulundurduğu) vezaiften vâsi (geniş) olacaktır” şeklindeki ifadeden yola çıkılarak, yeni tasarlanan anayasaya göre cumhurbaşkanının görevlerinin arttırıldığı söylenebilir. Haberde, TBMM'ye sunulmak üzere hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu vasıtasıyla, cumhuriyetle yönetilen diğer milletlerde olduğu gibi, cumhurbaşkanı, kabine ve millet meclisinin görevlerinin belirlendiği izah edilmiştir. Meclisin yasama ve yürütmenin yanı sıra yargıyla ilgili yetkileri de üstleneceği ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanına yeni anayasaya göre, meclis reisine verilen haklardan ziyade başbakanı seçme hakkının verilmesi üzerinde durulan bir diğer husustur. Cumhurbaşkanı, meclis tarafından kabul edilen kanunları iki ay içerisinde tekrar meclise sunma yetkisine de sahiptir. Haberde, Heyet-i Vekile Reisi adının başbakan olarak değiştirilmesi, başbakanın çalışma arkadaşlarını belirleyip meclisin onayına sunması ve anayasa çalışmalarının sonlandırılarak cumhuriyetin ilan edilmesine dair ifadelere yer verilmiştir.²²¹

Akşam gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet İdaresi Hakkındaki Rivayetler” başlıklı imzasız bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle ilgili çeşitli haberlerin yayımlandığından bahsedilmiştir. Bu haberlerden bir kısmının doğru olmadığı, henüz yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun düzenlenmediği ve fırkanın konuyla ilgili hazırlayacağı projenin Kanun-i Esasi Encümeni tarafından inceleneceği belirtilmiştir. Yazıda, devletin adının Türkiye Halk Cumhuriyeti olarak belirlenmediği ve yeni anayasaya göre devlete “Türkiye Cumhuriyeti” namının verileceği izah edilmiştir. Meclis ve firkadaki müzakerelerin devlet şekli, anayasa, hükümet ve meclisin görevleri hususlarını çözüme kavuşturacağının altı çizilmiştir.²²²

Vakit gazetesi 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu Kimler Tetkik Ediyor?” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberin alt başlığına bakıldığında tadilatın müzakeresini gerçekleştiren unsurların sıralandığı görülmektedir. Bunlar:

- Fırka Divanı,
- Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Vekile,
- Umumi Fırka Heyet İdaresi,
- Fırka Grubu

şeklinde sıralanmıştır. Habere göre, anayasa üzerinde yapılacak tadilat ve hükümet şekline verilecek tarzı tespit etmek amacıyla Halk Fırkası Divanı toplantı yapmaktadır. Yapılan bu görüşmeler Türk milletinin geleceğini etkileyeceğinden, kamuoyunun görüşmeleri yöneten kişilerin

²²¹ “Meclis Mehafili Cumhuriyete Taraftar”, **Vakit**, 27 Eylül 1923, s.1.

²²² “Cumhuriyet İdaresi Hakkındaki Rivayetler”, **Akşam**, 27 Eylül 1923, s.1.

kimler olduğunu bilmesi gerektiği haberde belirtilen bir husustur. Haberin devamında Halk Fırkası Divanı'nın oluşumundan bahsedilmiş, o dönemki Heyet-i Vekile azasının her üyesinin Halk Fırkası'na mensup olduğu belirtilmiş ve isimleri sayılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın fırka divanı ile meclisteki Fırka Grubu ve heyet-i idarenin reisi olduğu vurgulanmıştır. Anayasanın fırka divanında tetkik edildikten sonra mecliste de müzakere edileceği ve ardından kabul edileceğine değinilmiştir.²²³

İkdam gazetesi, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak olan değişikliklere 27 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki Tadilat” başlıklı haberiyle değinmiştir. Haberde, yapılacak değişiklik çalışmalarıyla ilgili çeşitli projelerin varlığından bahsedilmiştir. Devlet reisine verilecek yetkilerin henüz projelerde yer almadığı, konunun TBMM'de görüşüleceği izah edilmiştir. Haber şu şekildedir: “Kanun-i Esasiye tevfiğ edilecek ve meclisin inikad etmediği zaman bir murakabe teşkil edecektir. İstihbaratıma nazaran Teşkilat-ı Esasiye Kanunu lağvedilecektir. Tadilat hususunda muhtelif projeler vardır. Bunlar büyük fırka divanında cumartesi günü müzakere ve tes'it olunacaktır. Reis-i hükümete başvekil namı verilmektedir. Vekiller isimlerini muhafaza edeceklerdir. Projeye göre meclis inikad etmediği zaman meclis reislerinden, divan azalarından ve şube reislerinden mürekkep bir murakabe heyeti meclisin vazifesini göreceklerdir. Reis-i devlete verilecek yetkiler henüz projelerde tasrih edilmemiştir, mecliste kararlaştırılacaktır.”²²⁴

Tanin gazetesi 28 Eylül 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Meclis-i Ayan'a İhtiyaç Var mı?” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. İsmail Müştak tarafından yazılan yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bir inkılabın ürünü olduğu ve inkılap nedeniyle meydana gelen karışıklıkların düzelmesiyle birlikte anayasanın yetersiz kaldığının fark edilmeye başlandığı ifade edilmiştir. Yazıda, eskiden Teşkilat-ı Esasiye'ye karşı küçük bir eleştiri yapmanın vatana ihanet etmek olarak değerlendirildiği belirtilmiştir. Bu değerlendirmeyi yapanlar anayasa değişikliğini desteklemişlerdir. Yazıda ayrıntılı olarak anlatılan anayasa değişikliğiyle Türkiye'deki belirsizliklere son vermenin amaçlandığı izah edilmiştir. Güçler birliği ilkesi anlamsız olarak görülmüştür. Bu nedenle kuvvetler ayrılığının benimsendiği yazıda üzerinde durulan hususlardan biridir. Heyet-i Vekile'nin yerini kabine usulünün alması, eski usulde vekillerin sorumluluklarına ilişkin esaslar olmamasına rağmen, yeni usulde bu konuya açıklık getirilmesi ve anayasada yapılan değişikliklere göre, Ayan Teşkilatı'nın sorumluluklarının Şura-yı Devlet'e verilmesi yazıda üzerinde durulan diğer konulardır. Birkaç yüzyıllık tecrübe birikiminin ortaya çıkardığı yeni bir usul kabul edilmiştir.²²⁵

²²³ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu Kimler Tetkik Ediyor”, **Vakit**, 27 Eylül 1923, s.2.

²²⁴ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki Tadilat”, **İkdam**, 27 Eylül 1923, s.1.

²²⁵ İsmail Müştak, “Meclis-i Ayan'a İhtiyaç Var mı?”, **Tanin**, 28 Eylül 1923, s.2.

İsmail Müştak yazısının devamında “Acaba Türkiye için tek meclis usulü mü yoksa doğrudan hakimiyet-i milliyeyi temsil eden bir meclisin yanında onun kararlarını destekleyen başka bir meclisin olması mı daha faydalı olur?” sorusunu cevaplamaya çalışmıştır. İsmail Müştak, soruyu cevaplamak için gelişmiş medeniyetlerdeki uygulamalara göz atmanın gerekli olduğunu ifade etmiştir. Yazıya göre, hukuki açıdan bakıldığında kanun yapma ilkesinin iki meclis arasında paylaştırılması diğer milletler tarafından da benimsenmiştir. Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan gibi ülkelerin dışında tüm parlamentoların iki meclisten meydana geldiğini vurgulayan İsmail Müştak, kanun yapma yetkisinin tek bir meclise verilmesi durumunda bazı istenmeyen durumlarla karşılaşılabilirliğini belirtmiştir. İsmail Müştak, istibdat yönetimine gösterilecek eğilimin bu olumsuzluklar arasında olduğuna değinerek anayasa tarihinde de çeşitli örneklerin varlığına dikkat çekmiştir.²²⁶

Vatan gazetesi 28 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Fırka Divanı Yarın Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu Müzakereye Başlıyor” başlıklı bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafın alt başlığı, “Divan azaları arasında teşkil eden kanunun lehinde büyük bir cereyan vardır” şeklindedir. Telgrafta, Halk Fırkası Divanı'nın cumartesi günü Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki görüşmelere başlayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca görüşmelerin kısa süreceği ve anayasadaki değişikliklerin kabul edileceği belirtilmiştir.²²⁷

Vatan gazetesi 28 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Cumhuriyet” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazının alt başlığı, “Antalya mebusu Rasih Efendi bu meselenin Halk Fırkası'nda müzakere edilmediğini ve cumhuriyet meselesinin hükümete bir ad takmaktan ibaret olduğunu söylemiştir” şeklindedir. Rasih Efendi, bahsi geçen sözüyle aslında Türkiye'nin cumhuriyetle yönetildiğini fakat doğan çocuğun isminin açık şekilde telaffuz edilmediğini ifade etmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle mevcut devlet şeklinin netlik kazanacağını söylemiştir. Yazıda, Ankara'da devlet şekli ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tadilatı hakkında görüşmelerin icra edildiği ve Antalya Milletvekili Rasih Efendi'den konuyla ilgili ayrıntıları öğrenmek için bir muharririn harekete geçtiği belirtilmiştir.²²⁸

Yazıya göre Rasih Efendi, devlet şekli ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadilatı konularının meclis ya da fırkada görüşülmediğini ve anayasaya bazı maddelerin eklenmesine yönelik birtakım gayri resmi temaların kurulmuş olabileceğini söylemiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile devletin yönetim biçiminin cumhuriyet olarak tespit edildiği ve icra edilecek müzakerelerde esas hedefin, devlet şeklini var olanlardan birine benzetmek olduğunu belirtmiştir. Yazıya göre, cumhuriyet Türkiye'nin aşına olmadığı bir devlet şeklidir. Bu nedenle Türk milletinin aklına Amerika ve

²²⁶ İsmail Müştak, “Meclis-i Ayan'a İhtiyaç Var Mı?”, **Tanin**, 28 Eylül 1923, s.2.

²²⁷ “Fırka Divanı Yarın Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu Müzakereye Başlıyor”, **Vatan**, 28 Eylül 1923, s.1.

²²⁸ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Cumhuriyet”, **Vatan**, 28 Eylül 1923, s.1.

Fransa cumhuriyetlerinin geldiği izah edilmiştir. Türkiye'de, Fransa ya da Amerika'ya benzeyen bir cumhuriyet idaresi tesis etme konusunun gündeme gelmediğinden bahsetmiştir.²²⁹

Yazının devamında, kabine usulünden bahsedilmesine rağmen kabul edilip edilmeyeceğinin kesinlik kazanmadığına değinilmiştir. Milletvekillerinden bir kısmının kabine usulüne karşı çıkarak Heyet-i Vekile'nin olduğu gibi kalmasını arzuladıkları belirtilmiştir. Mecliste imar, mübadele, ülke ekonomisini toparlama ve işgalden kurtulan mahalle halkını rahatlatma gibi hususların gündeme gelmesi nedeniyle bahsi geçen diğer konuya girilmediği ifade edilmiştir.²³⁰

Tevhid-i Efkar gazetesi 29 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Muhtac-ı Tadil Midir” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazının alt başlığı, “Şekl-i hükümetimizden şimdiye kadar hiçbir zarar görülmemiş bilakis çok faydalar hasıl olmuştur” şeklindedir. Yazıda, Ankara'dan gelen telgraflara göre Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişikliğe gidileceği ve devlet şeklimizin cumhuriyet olacağının anlaşıldığı ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişikliğe gitmenin zorunlu olup olmadığı sorgulanmıştır. Bunun yanı sıra değişikliklerin hangi maddeler üzerinde gerçekleştirileceği de merak edilmiştir. Yazıda, Türkiye'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerine kurulu bir devlet olacağı izah edilmiştir. Ancak, kanunun henüz devletin her alanına hakim olmadığı belirtilmiştir. İllerin hala İdare-i Vilayet Kanunu dikkate alınarak yönetilmesi bu durma örnek gösterilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu vasıtasıyla ulaşılan sonuçları ayrıntılı olarak değerlendirmek için yeterli bilginin olmadığı vurgulanmıştır.²³¹

Yazıda, Türkiye'nin devlet şeklinin çağdaş ülkelerin yönetim biçimlerine birebir benzememesi durumunun bir kusur olup olmadığı da sorgulanmıştır. Meşrutiyetle idare edilen ülkelerde hükümdarın, cumhuriyetin benimsendiği yerlerde ise cumhurbaşkanının var olduğu ifade edilmiştir. Türkiye'de böyle bir hükümdar ya da cumhurbaşkanının bulunmadığı, bunların görevlerinin TBMM Başkanı tarafından icra edildiği ve TBMM Başkanı'nın bütün milletin temsilcisi olduğu belirtilmiştir. TBMM Başkanı'nın haklarının meclis tarafından belirlendiği ve tüm gücün fırka yerine meclise verildiği izah edilmiştir. Yazıda, mevcut yönetim biçiminde herhangi bir kusur göze çarpmadığından, değiştirilmesin lüzumsuzluğu üzerinde durulmuştur.²³²

Yazının devamında, birbiriyle uyum içerisinde çalışabilecek üyelerden kurulmuş bir Heyet-i Vekile'nin önemine vurgu yapılmıştır. Devletin iç ve dış ilişkilerinin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için hükümetin uyum içerisinde çalışmasının çok önemli olduğuna değinilmiştir. Bir vekilin kendi alanıyla ilgili konularda yapacağı işlerden TBMM'ye karşı sorumlu olduğu ifade

²²⁹ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Cumhuriyet”, **Vatan**, 28 Eylül 1923, s.1.

²³⁰ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Cumhuriyet”, **Vatan**, 28 Eylül 1923, s.1.

²³¹ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Muhtac-ı Tadil Midir?”, **Tevhid-i Efkar**, 29 Eylül 1923, s.2.

²³² “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Muhtac-ı Tadil Midir?”, **Tevhid-i Efkar**, 29 Eylül 1923, s.2.

edilmiştir. Yazıda, TBMM'nin yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplaması nedeniyle devlet işleriyle ilgilenmesinin doğal olduğundan bahsedilmiştir. Milli Mücadele şartlarının TBMM'nin tam manasıyla devlet işlerine yönelmesini zorlaştırdığı belirtilmiştir. Yazının devamında, Heyet-i Vekile'nin siyasi konular hakkında icra edeceği toplantılarda çıkan kararlardan TBMM'nin de haberdar edilmesi ve meclisin vereceği karara göre hareket edilmesi gerektiği izah edilmiştir.²³³

Yazıda, Heyet-i Vekile üyeleri arasında herhangi bir konuyla ilgili anlaşmazlık çıkarsa meclisin vereceği karara göre hareket edileceği ifade edilmiştir. Heyet-i Vekile üyelerinden biri meclisin kararına itiraz ederse istifa edecektir. Savaşı kazanıp, barışı imzalayan TBMM Hükümeti'nin herhangi bir değişikliğe ihtiyacının olmadığı izah edilmiştir. Hükümetin işleyişinde bir bozukluk meydana gelmişse bu durumun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan kaynaklanmadığı vurgulanarak, diğer kanunlarda bazı zaafıların olabileceğine dikkat çekilmiştir. Türkiye'de devlet şeklinin ve anayasanın belirlenmesi hususunda sürekli Avrupa ile kıyas yapan kişilerin varlığına değinilmiş ve bunların Türkiye'yi tanımadığı belirtilmiştir. Yazıya göre, mevcut Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Meclisin kime karşı sorumlu olacağı merak edilmiştir.²³⁴

Tevhid-i Efkâr gazetesi 30 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet İdarenin Hemen İlanı Musammem” başlıklı hususi bir telgrafta yer vermiştir. Telgrafa göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikler hakkındaki görüşmeler başlamış ve çeşitli projeler hazırlanmıştır. Konunun Halk Fırkası ve TBMM'de müzakere edildikten sonra sonuçlandırılması ve ardından cumhuriyetin ilan edilmesi kararlaştırılmıştır.²³⁵

İkdam gazetesinin 30 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Ankara 29 kaydıyla yayımlanan hususi bir telgrafta, Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılacak tadilatın bir an evvel sonuçlandırılması ve cumhuriyetin ilan edilmesinin beklendiği belirtilmiştir. “Cumhuriyetin İlanı Tesri Edilecek” başlıklı telgraf şu şekildedir: “Büyük fırka divanının içtimarı tehir olunmuştur. Teşkilat-ı Esasiye tadilatı projeleri, tahkikatıma nazaran tevhid edilmiştir. Fırkada tadilatın bir an evvel müzakeresiyle meclisten derhal intacı (netice vermesi) ve cumhuriyetin ilanı istenilmektedir.”²³⁶

Tanin gazetesi 30 Eylül 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Etrafında Muhtelif Fikirler” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Cumhurbaşkanı'nın durumu, kabine reisinin seçilmesi, kabinenin kimlerden kurulacağı, Ayan Teşkilatı hakkında

²³³ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Muhtac-ı Tadil Midir?”, **Tevhid-i Efkâr**, 29 Eylül 1923, s.2.

²³⁴ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Muhtac-ı Tadil Midir?”, **Tevhid-i Efkâr**, 29 Eylül 1923, s.2.

²³⁵ “Cumhuriyet İdarenin Hemen İlanı Musammem”, **Tevhid-i Efkâr**, 30 Eylül 1923, s.2.

²³⁶ “Cumhuriyetin İlanı Tesri Edilecek”, **İkdam**, 30 Eylül 1923, s.1.

milletvekillerinin düşünceleri gibi çeşitli konuların izah edildiği, Münir Müeyyed imzalı telgrafta göre, Münir Müeyyed gerçekleştirdiği temaslarda milletvekilleri arasında iki cereyanın ortaya çıktığını belirtmiştir. Milletvekillerinin bir kısmı Teşkilat-ı Esasiye üzerinde küçük değişikliklerin yapılmasına taraftar olmalarının yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın durumunun denetlenmesi ve meclis reisinin devlet reisliği görevini de ifa etmesini istemiştir. Telgrafta göre, Mustafa Kemal Paşa'nın hem devlet hem de meclis başkanı olmasını arzu edenler, hükümetin yükümlülük ve yetkilerinin arttırılması görüşünü desteklemişlerdir. Milletvekilleri arasında cumhuriyet yönetimine geçme fikrinde olanlar aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın meclis ve fırka reisliğinden çekilmesinin elzem olduğunu ileri sürmüşlerdir.²³⁷

Münir Müeyyed telgrafın devamında, kabine reisinin cumhurbaşkanı ya da meclis tarafından seçilmesine yönelik bir kararın bulunmadığını ifade etmiştir. Bu hususta da mecliste iki eğilimin varlığına dikkat çeken Münir Müeyyed'e göre, milletvekillerinin bir kısmı cumhurbaşkanının kabine reisini belirleme hakkına sahip olduğunu düşünmüştür. Kabine reisi arkadaşlarını meclis içinden ya da dışından seçip meclisin onayına sunacaktır. Bu konuda mecliste oluşan ikinci eğilime göre, kabine reisini meclis seçecek ve reis çalışma arkadaşlarını yalnızca meclis içinden tespit edecektir. Telgrafta, kabine azalarının yürütme yetkisini vekaleten kullanacakları ve milletvekillerinin çoğunlukla kabine başkanının meclisten seçilmesine destek verdiği izah edilmiştir. Telgrafta üzerinde durulan diğer noktalar; milletvekillerinin Ayan Teşkilatı'na karşı olduğu, fırka divanının bu konuda sonraki günlerde toplantı yapmasının beklendiği ve özel heyet tarafından düzenlenen yeni kanunun bir proje halinde olduğudur.²³⁸

Tanin gazetesi 1 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Ankara'dan yakın zamanda ayrılmış olan bazı milletvekillerinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak düzenlemeler hususunda düşüncelerini ifade etmekten kaçındıkları izah edilmiştir. Türkiye için hayati değerde olan devletin adı, yönetim biçimi ve anayasada gerçekleştirilecek düzenlemeler gibi konulardan Neue Freie Presse muhabiri Lazar sayesinde haberdar olduğuna değinilmiştir. Yazıda, Ankara'dan gelen haberlere göre Teşkilat-ı Esasiye Kanunu meselesinin fırkaya havale edildiği, ortada kesin bir bilgi bulunmadığından herhangi bir kişinin düşüncelerini dile getirmeye sıcak bakmadığı belirtilmiştir. Yazının devamında, herhangi bir meselenin çözüme kavuşturulması için fırkada müzakere edilmesinin yeterli olduğundan ve kamuoyunun meydana gelen gelişmelerden geç haberdar edildiğinden bahsedilmiştir. Yaşanan gelişmelerin halktan saklanması eleştirilmiştir. Yazıda, milletvekillerinden bir kısmının Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda küçük bir değişiklik yapılması taraftarı olduğu vurgulanmıştır.²³⁹

²³⁷ Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Etrafında Muhtelif Fikirler”, **Tanin**, 30 Eylül 1923, s.2.

²³⁸ Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Etrafında Muhtelif Fikirler”, **Tanin**, 30 Eylül 1923, s.2.

²³⁹ Hüseyin Cahit, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat”, **Tanin**, 1 Ekim 1923, s.1.

Hüseyin Cahit yazısının devamında, milletvekillerinden bir kısmının TBMM Başkanı'nın aynı zamanda devlet başkanı olmasını istediğinden bahsetmiştir. Bu görüşte olan milletvekilleri hükümete daha fazla yetki ve sorumluluk verilmesi taraftarıdır. Yazıya göre, mecliste cumhuriyetin açık bir şekilde kabul edilmesi gerektiğini düşünenler de vardır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu müzakerelerini bir an önce en makul şekilde sonlandırmanın önemine dikkat çekilmiştir. Yazara göre, TBMM Başkanı'nın aynı zamanda devlet reisi olması ve Heyet-i Vekile'nin yetkilerini arttırmak mevcut aksaklıkları tam olarak ortadan kaldırmayacaktır. Yazar, tüm yetkileri kendisinde toplamış bir meclisin Türkiye için zararlı olacağı kanaatindedir. Yazıda, TBMM'nin hukuken bütün kuvveti elinde bulundurmasına rağmen gerçekte bu yetkisini uygulamakta yetersiz kaldığı vurgulanmıştır.²⁴⁰

Tanin gazetesi 1 Ekim 1923 tarihli sayısında, Münir Müeyyed imzalı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgraf, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Etrafında” başlığını taşımaktadır. Telgrafta, milletvekillerinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve başkent meseleleriyle ilgilendiğinden bahsedilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında hazırlanan projenin son kez incelemenden geçirildikten sonra mütehassıslara verileceği ifade edilmiştir. Telgrafa göre, mütehassıslar arasında Adliye Vekili ve hukuk alanında uzman bazı milletvekilleri yer almıştır. Cumhuriyete muhalif olanlar kabine usulünde sakınca görmüşlerdir. Bu düşüncede olan milletvekilleri şimdiye kadar tecrübe edilen kabine usullerinin kötü sonuçlar doğurduğunu belirtmişler ve fikirlerini desteklemek amacıyla birtakım projeler hazırlamışlardır. Telgrafın devamında, 30 Eylül 1923 günü müzakere edilmesi gereken başkent meselesinin henüz görüşülmediği izah edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu fırka tarafından kabul edildiği takdirde, Türkiye'nin başkentinin Ankara olduğu kesinleşecektir. Çünkü, yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu başkent ile ilgili hükümleri de içermektedir. Telgrafta başkentin Ankara'dan farklı bir şehir olmasını arzu edenlerin varlığına dikkat çekilmiş ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu müzakerelerinin yoğun tartışmalara sahne olacağı vurgulanmıştır.²⁴¹

Vatan gazetesi 1 Ekim 1923 tarihli sayısında, Behiç Hayri imzalı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgraf, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Merkezi Hükümet Meselesi” başlığıyla yayımlanmıştır. Telgrafta, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşmelerinin ertelendiği belirtilmiştir. Kanunun, mütehassıslardan oluşan bir encümen tarafından yeniden görüşülmesi uygun görülmüştür. Telgrafa göre, cumhuriyete muhalif milletvekilleri mevcut Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde küçük değişiklikler yapılmasını istemiştir.²⁴²

Tevhid-i Efkâr gazetesi 1 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Yapılacak Tadilat Fırkada” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı

²⁴⁰ Hüseyin Cahit, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat”, **Tanin**, 1 Ekim 1923, s.1.

²⁴¹ Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Etrafında”, **Tanin**, 1 Ekim 1923, s.1.

²⁴² Behiç Hayri, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Merkez Hükümet Meselesi”, **Vatan**, 1 Ekim 1923, s.1.

Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikler konusunun Halk Fırkası'nda görüşüleceği ve henüz kararlaştırılmış bir şey olmadığı izah edilmiştir.²⁴³

Tanin gazetesi 2 Ekim 1923 tarihli sayısında, Münir Müeyyed imzalı “Yeni Teşkilat-ı Esasiye ve Reis-i Cumhurun Salahiyeti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Amerika ve Fransa cumhuriyetlerinden faydalanılarak oluşturulduğu ve cumhurbaşkanının kabine reisini seçeceği belirtilmiştir. Ayrıca cumhurbaşkanının meclisi fesih ve kanunları reddetme yetkilerini de kullanabileceği ifade edilmiştir. Haberde Münir Müeyyed, yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Amerika'daki usulün daha fazla örnek alındığından bahsetmiştir. Buna göre, Türkiye Cumhurbaşkanının Amerika devlet başkanına yakın nitelikte yetkilere sahip olacağına değinmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye Cumhurbaşkanı Fransa'da olduğu gibi, meclis tarafından seçilecektir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki görüşmelerin fırka divanında gerçekleştirileceği ve cumhuriyet hükümetinin “prezidansiyel” (başkanlık sistemi) biçimde kurulacağı vurgulanmıştır.²⁴⁴

Vakit gazetesi 3 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Müzakeresine Başlanıyor” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, fırka divanının Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşmelerine başlayacağı ifade edilmiştir. Kanunda yapılması düşünülen değişikliklere göre, Heyet-i Vekile'ye kararname çıkarma yetkisinin verileceği izah edilmiştir.²⁴⁵

İkdam gazetesi, 5 Ekim 1923 tarihli sayısında, Ankara 4 kaydıyla hususi bir telgrafa yer vermiştir. “Teşkilat-ı Esasiye Müzakereleri” başlığını taşıyan telgrafa; fırka divanında, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında düzenlenen toplantının altı saat sürdüğü ve tadilat esasları konusunun tartışıldığı ifade edilmiştir. İki esas üzerinde anlaşmaya varıldığı belirtilmiştir ki bunlar; yeni Türk Devleti'nin adının “Türk Cumhuriyeti”, başkentinin ise Ankara olmasıdır. Müzakereler sırasında başkent konusu görüşülürken, İstanbul'u savunanlar olmuştur fakat, siyasi ve askeri şartlar göz önünde bulundurulmuş ve ittifakla Ankara başkent kabul edilmiştir. Görüşülen diğer konular arasında cumhurbaşkanına verilecek salahiyyetler, meclis reisinin aynı zamanda devlet reisi olup olamayacağı, meclisin içtima süresi ve devlet şeklinin belirlenmesinde dikkat edilecek hususlar yer almıştır. Telgraf şu şekildedir.²⁴⁶

“Fırkanın büyük divanı Gazi Paşa'nın riyasetinde altı saatlik bir içtima akd etti ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki tadilat esaslarını münakaşa ve tedkik eyledi. Yalnız iki esas üzerinde ittifak ile karar verildi. Bunlardan biri yeni Türk Devleti'nin ismi: “Türk Cumhuriyeti” olması, diğeri de

²⁴³ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Yapılacak Tadilat Fırkada”, **Tevhid-i Efkâr**, 1 Ekim 1923, s.2.

²⁴⁴ “Yeni Teşkilat-ı Esasiye ve Reis-i cumhurun Salahiyeti”, **Tanin**, 2 Ekim 1923, s.1.

²⁴⁵ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Müzakeresine Başlanıyor”, **Vakit**, 3 Ekim 1923, s.3.

²⁴⁶ “Teşkilat-ı Esasiye Müzakereleri”, **İkdam**, 5 Ekim 1923, s.3.

merkezi hükümetin Ankara'da bulunmasıdır. Ankara'dan gidilmesini isteyenler olmasa da siyasi ve askeri nokta-i nazardan Ankara'nın tercihi esası müttetifikan kabul edilmiştir. Reisicumhura verilecek salahiyyetler meselesi müzakere edilerek müteaddid (çeşitli) nokta-i nazar tasrih edilmiştir. Reisicumhura meclisi fesih hakkı verilip verilmeyeceği müzakere edilerek hakimiyet-i milliye esası muhafaza edilmek şartıyla şekl-i cumhuriyetin hiçbir cumhuriyetin aynı olmaması ve yalnız muhtelif cumhuriyetlerin memlekete nafi cihetleri (faydalı tarafları) alınmak suretiyle cumhuriyetimizin tespit edilmesi arz olunmuştur. Reis-i meclisin tabii olarak reisicumhur olması esası muhtac-ı münakaşa olduğuna dair bazı mütalaat (düşünceler) sarf edilmiş ve meclisin içtima müddeti müzakere edilmiştir. Bütün esasat ayrı ayrı tedkik olunup nokta-i nazarlar tedkik edilerek tespit olunması için bir tedkik encümeni ihdası takarrür etmiştir. Encümen azaları henüz intihap edilmemiştir. Esasları tespit olunduktan sonra fırkada müzakere edilecektir. Müzakeratın bir aya kadar ikmal (tamamlanmak) ile ilanı muhtemeldir.”

İstikbal gazetesi 5 Ekim 1923 tarihli sayısında, Faik Ahmet tarafından kaleme alınan “Milletin Öğreneceği...” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Halk Fırkası'nın Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki görüşmelere başlayacağı ve meselenin fırkada müzakere edildikten sonra meclise sevk edileceği ifade edilmiştir. Yazıda, TBMM'nin fırkadan çıkan kararları tartışmaya gerek görmeksizin kabul ettiğine değinilerek, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle ilgili görüşmelerin kamuoyundan gizli tutulacağı vurgulanmıştır. Halk Fırkası'nın yaptığı bu hatanın Türk milletinin mebusların hal ve hareketi üzerindeki kontrolünü zayıflattığından bahsedilmiştir. Yazıda, Halk Fırkası'nın sadece isim olarak milletle alakası olduğu, TBMM'nin çoğunlukla Halk Fırkası mensuplarından oluştuğu, halk ile iç içe çalışmayan bir hükümetin bulunduğu bir ülkede milli hakimiyet esasının aslında uygulanmadığı gibi hususlara temas edilerek yoğun eleştiriler dile getirilmiştir.²⁴⁷

Vakit gazetesi 5 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Büyük Fırka Divanı, Dünkü İçtimasında Devletin İsmi, Türk Cumhuriyeti Olmasına Karar Verdi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, fırka divanının Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki değişiklikleri görüştüğü, devletin adının Türk Cumhuriyeti, başkentinin de Ankara olmasına karar verildiği, görüşmelerin öğleden sonra saat ikide başlayıp altıya kadar devam ettiği, müzakereler esnasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili projenin incelendiği ve toplantıya katılanlara fikirlerinin ne olduğunun sorulduğu izah edilmiştir.²⁴⁸

Akşam gazetesi 5 Ekim 1923 tarihli sayısında, Necmettin (Sadak) tarafından kaleme alınan “Teceddüt ve Islahat Emareleri” başlıklı bir yazıya yer verilmiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Ankara'da mütehassıslar tarafından tetkik edildiği ve birkaç güne kadar fırkada da

²⁴⁷ Faik Ahmet, “Milletin Öğreneceği...”, *İstikbal*, 5 Ekim 1923, s.1.

²⁴⁸ İhsan, “Büyük Fırka Divanı, Dünkü İçtimasında Devletin İsmi, Türk Cumhuriyeti Olmasına Karar Verdi”, *Vakit*, 5 Ekim 1923, s.1.

görüüleceği ifade edilmiştir. TBMM, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na son şeklini vermek üzereyken kanun üzerinde değişiklik yapma yetkisine sahip olma durumunu sorgulamanın anlamsız olduğuna değinilmiştir. Milletlerin anayasalarını Meclis-i Müessesan'ların tespit edip düzenledikleri, milli hakimiyet esasına dayanarak benimsenecek cumhuriyet esaslarında dikkate değer bir farkın bulunmadığı, yalnızca Heyet-i Vekile'nin seçilme şekli ve meclisin başında yer alan kişiye verilen unvanda değişikliğe gidildiği izah edilmiştir. Yazıda, mümkün olan en kısa sürede Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na son şeklin verilmesi gerektiği, bir devletin yönetim biçiminin belirsiz olması durumunun karmaşa yaratacağı ve Türkiye'de yaşanan gelişmeleri yakından takip eden milletlerin meydana gelen vakit kaybı nedeniyle şaşkınlık hissettikleri gibi hususlardan bahsedilmiştir. Devlet şekli ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tadilatı konularının bir sonuca bağlanması sürecinin uzaması, savaştan çıkmış Türkiye'nin esas ihtiyaçlarına yoğunlaşmayı engellemiştir.²⁴⁹

Necmettin (Sadak) yazısının devamında, gazetelerde yayımlanan haberlerde bahsedildiği gibi bir devlet şeklinin kabul edileceğini ifade etmiştir. Tanin muhabirinin bir telgrafına değinerek, cumhurbaşkanının meclis tarafından seçileceğini ve TBMM'ye fiilen başkanlık yapmayacağını izah etmiştir. Yazar, cumhurbaşkanının aynı zamanda TBMM'ye başkanlık yapması durumunun en çok eleştirilen nokta olduğunu belirtmiştir. Düzenleme çalışmalarında kabine usulünün uygulanmasına karar verilmiştir. Yazar bu kararı “tadilatın en faydalı kısmı” şeklinde değerlendirmiştir. Türkiye'de mütehasıs sayısının Avrupa'ya oranla daha az olduğu ve herhangi bir kanunu onaylama hakkının TBMM'ye verildiği vurgulanmıştır. Yazıda, cumhurbaşkanının meclisi feshetme yetkisine sahip olmadığı ve Ayan Meclisi'nin yerine Şura-yı Devlet'in kurulacağından bahsedilmiştir.²⁵⁰

İkdam gazetesi 6 Ekim 1923 tarihli sayısının birinci sayfasında yayımladığı hususi bir telgrafla, Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılacak tadilatın esaslarının görüşüldüğünü belirtmiştir. Ankara 5 kaydıyla yayımlanan ve “Teşkilat-ı Esasiye Müzakeratı” başlıklı telgraf şöyledir: “Gazi Paşa'nın riyaseti altında, istasyonda riyaset dairesinde Kanunu Esasi Encümeni, Heyet-i Vekile ve fırka divanı azasından bazılarından mürekkep bir içtima akd edilmiştir. Bu içtimada Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda icra edilmek istenilen tadilatın esasatı ve takarrüratın tespiti hakkında müzakere cereyan etmiştir.”²⁵¹

Vakit gazetesi 6 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet Meselesi Etrafında” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında yeni bir proje hazırlanmasına karar verildiği ifade edilmiştir. İstasyon binasında Mustafa Kemal Paşa başkanlığında gerçekleştirilen toplantı iki saat sürmüştür. Habere göre, toplantıda şu isimler yer almıştır:²⁵²

²⁴⁹ Necmettin Sadak, “Tecdüt ve Islahat Emareleri”, **Akşam**, 5 Ekim 1923, s.1.

²⁵⁰ Necmettin Sadak, “Tecdüt ve Islahat Emareleri”, **Akşam**, 5 Ekim 1923, s.1.

²⁵¹ “Teşkilat-ı Esasiye Müzakeratı”, **İkdam**, 6 Ekim 1923, s.1.

²⁵² “Cumhuriyet Meselesi Etrafında”, **Vakit**, 6 Ekim 1923, s.1.

- İsmet Paşa, Sabit ve Hasan Fehmi Beyler,
- Ekonomi Vekili Hasan, Kütahya Milletvekili Recep ve Çorum Milletvekili Münir Beyler,
- Yusuf Kemal, Yunus Nadi, Celal Nuri, Feridun Fikri, Necati, Rasih, Refik ve Refet Beyler,
- İzmit Milletvekili Ziya Bey

Haberin devamında, Fethi Bey'in rahatsız olduğundan ve toplantıya katılamadığından bahsedilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye projesinin okunmasından sonra proje hakkındaki fikirler ifade edilmiştir. Habere göre, toplantıda hazır bulunanların projeyi inceleyecekleri, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu Türkiye'nin gereksinimlerine göre düzenleyecekleri belirtilmiştir. Toplantıda açıklanan fikirlerden, seçimlerin süresinin dört sene olacağı ve meclisin toplantı müddetini kendi kararıyla belirleyeceği anlaşılmıştır. Tahmini olarak Heyet-i Vekile'nin başına geçecek kişi ya meclisten ya da çoğunluğun kararıyla seçilecektir.²⁵³

Tanin gazetesi 6 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, İsmail Müştak tarafından kaleme alınan “Fesih Meselesi” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Ankara'dan gelen haberlere göre yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun fesih hakkını hükümet başkanına vermediği ifade edilmiştir. Bunun yerine meclisin kendi kendisini feshetme hakkına sahip olacağı belirtilmiştir. Yazıda, Amerika ve İsviçre hariç tutularak Fransa, İngiltere, Belçika gibi ülkelerde fesih hakkının var olduğu izah edilerek, yasama, yürütme ve yargı yetkileri arasındaki dengenin sağlandığından bahsedilmiştir. Mutlakiyet ve meşrutiyet arasındaki fark dile getirilmiştir. Buna göre, mutlakiyet yönetiminde tüm kuvvetler tek bir hükümdara aittir. Meşrutiyet idaresinde ise, her kuvvet birtakım koşullara bağlı bulunmaktadır. Yazının devamında, “Fesih ya ihtiyari, ya tabii, ya kanuni, ya gayri kanunidir” denilerek bu kavramların açıklamaları yapılmıştır. Ankara'dan gelen haberlere göre mütehassıslar tarafından ihtiyari fesih seçeneğinin tercih edileceği vurgulanmıştır. Bu seçeneğin Fransa'da birçok kez uygulandığı fakat, kusurları fark edilince tatbikten vazgeçildiğine dikkat çekilmiştir.²⁵⁴

Vatan gazetesi 6 Ekim 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı'nın Tarihçesi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hakkında Ankara'dan gelen bir kişinin açıklamalarına değinilmiştir. Açıklamaya göre, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tanzimi konusunu incelemek için bir “İntihabat Komitesi” kurulmuştur. Komite üyeleri TBMM Kütüphanesi'nde birçok eseri incelemiş ve bir buçuk aylık bir çalışma sonucunda Amerika'nın cumhuriyet şekli uygun görülerek bir Teşkilat-ı Esasiye Kanunu projesi hazırlanmıştır. Açıklamada, Fethi Bey'in projeye itiraz ettiği ve bu nedenle projede ikinci kez değişikliğe gidildiği

²⁵³ “Cumhuriyet Meselesi Etrafında”, **Vakit**, 6 Ekim 1923, s.1.

²⁵⁴ İsmail Müştak, “Fesih Meselesi”, **Tanin**, 6 Ekim 1923, s.2.

belirtilmiştir. Yapılan değişiklikten sonra proje Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir. Projeye ilgili çalışmalar sürerken, Fransa Cumhuriyeti hakkında mühim bilgiler içeren bir Fransızca eser on gün içerisinde tercüme edilmiştir. Açıklamaya göre, yapılan ikinci toplantıda proje yeniden incelenmiş ve bazı değişiklikler yapılmıştır. Değişiklikler yapıldıktan sonra, proje bir kez daha Mustafa Kemal Paşa'ya sunulmuş ve Fethi Bey'le kendisinin düşüncelerinden yararlanılmıştır.²⁵⁵

Vatan gazetesindeki haberin devamında, Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey'in proje hakkındaki görüşlerine başvurulduktan sonra projenin fırka divanına müzakeresi için sevk edildiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin yeni yönetim biçimi cumhuriyet olarak kabul edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun düzenlenmesiyle uğraşan üyeler de yürürlükte olan devlet şeklinin cumhuriyet olduğunu fakat, şimdiye kadar adının konulmadığını söylemişlerdir. Haberde, TBMM'deki üyelerin görüşmeler sırasında üç gruba ayrıldığından bahsedilmiştir. Bunlardan birincisini Canbolat Bey ve arkadaşları, ikincisini Halk Fırkası'nın münekkid (eleştiren, kusur belirten) grup ve üçüncüsünü de Halk Fırkası'nın geri kalan üyeleri oluşturmuştur. Habere göre, birinci grup sadece gözlem yapmıştır. Feridun Fikri Bey ve arkadaşları ikinci grupta yer alarak, hükümeti eleştirmişlerdir. Üçüncü grup, herhangi bir konu hakkında icra edilen müzakerelerin şiddetlenmesini engellemiştir. Bunun için konuyu hükümet meselesi olarak görmüşlerdir.²⁵⁶

Vakit gazetesi 7 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Tab' Ediliyor” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu projesinin azalara dağıtılacağı ve incelendikten sonra Kanun-i Esasi Encümeni'ne verileceği ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle ilgili basında yer alan haberlerin gerçeğe aykırı olduğu belirtilmiştir.²⁵⁷

İkdam gazetesi, Ankara 6 kaydıyla, 7 Ekim 1923 tarihinde yayımladığı hususi bir telgrafında, yapılan tadilat çalışmaları hakkındaki son gelişmeleri izah etmiştir. “Tadilat-ı Esasiye” başlıklı telgraf şu şekildedir: “Teşkilat-ı Esasiye'de icrası tensib edilen (uygun görülen) tadilat esasları derdest-i tabiidir. Matbu nüshaları azalara tevzi' edilecektir (dağıtılacaktır). Pazartesi günü Mühassısalar Encümeni içtima ederek teferruatı tespit ile Kanun-i Esasi Encümeni'ne sevk edilecektir. Salahiyettar zevat beyanına nazaran matbuatında neşredilen esasat muvafık-ı hakikat edilmiş. İcra edilecek tadilat eski kanunun ruhi dairesindedir.”²⁵⁸

²⁵⁵ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Tarihçesi”, **Vatan**, 6 Ekim 1923, s.3.

²⁵⁶ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Tarihçesi”, **Vatan**, 6 Ekim 1923, s.3.

²⁵⁷ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Tab' Ediliyor”, **Vakit**, 7 Ekim 1923, s.1.

²⁵⁸ “Tadilat-ı Esasiye”, **İkdam**, 7 Ekim 1923, s.3.

Anadolu'da Yenigün gazetesi 7 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki Tadilat” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında birçok haberin yayımlandığı ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili doğru bilgilere ulaşmak amacıyla, yetkili kişilerin görüşlerinin alındığı belirtilmiştir. Haberde, istasyon binasında bahsedilen hususta toplantı yapıldığı ve İstanbul basınında yayımlanan haberlerin tahminlerden ibaret olduğu izah edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılacak değişikliklerin kanunun ruhunu koruyacağı vurgulanmıştır.²⁵⁹

Tanin gazetesi 7 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Tespitine Doğru” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhurbaşkanının görev süresinin dört sene olacağı, yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun esaslarının fırka divanı tarafından belirleneceği ve divanın ikinci toplantısında esasların madde halinde kabul edilmesi hususunun görüşüleceği ifade edilmiştir.²⁶⁰

İkdam gazetesi, 8 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Ankara 7 kaydıyla hususi bir telgrafa yer vermiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili olan telgrafa, kanun layihasının basılarak encümen azasına dağıtıldığı ifade edilmiştir. Konuyla ilgili fikirlerin yapılacak görüşmelerden sonra salı günü fırkaya beyan edileceği belirtilmiştir. “Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı telgraf şöyledir: “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu muadil layihası tab' edilip mütehassıslar encümeni azasına tevzi' edilmiştir. Yarın mütehassıslar bu konuda son müzakerelerini icra edip, salı günü fikirlerini fırkaya beyan edeceklerdir.”²⁶¹

Tanin gazetesi 8 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Cumhuriyet ve Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası idare heyetinin bir toplantı düzenlediği, cumhuriyetin söz konusu edilmediği ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun fırka grubunda görüşüleceği ifade edilmiştir.²⁶²

Anadolu'da Yenigün gazetesi 8 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Cumhuriyet İdaremi, Tasrih ve Yakında İlan Olunacaktır” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhurbaşkanlığının meclis başkanlığından ayrılması ya da bu iki makamın eski halinde kalmasının söz konusu olduğu ifade edilmiştir. Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu projesinin yasama ve yürütme yetkilerini tekrar meclise verdiği belirtilerek yetkili bir kişinin açıklamasına yer verilmiştir. Habere göre, yeni proje ile Türkiye'nin devlet şeklinin cumhuriyet olduğu ilan edilecektir. Cumhuriyet şeklinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na uygun olduğundan ve Türkiye

²⁵⁹ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki Tadilat”, **Anadolu'da Yenigün**, 7 Ekim 1923, s.1.

²⁶⁰ Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Tespitine Doğru”, **Tanin**, 7 Ekim 1923, s.2.

²⁶¹ “Teşkilat-ı Esasiye”, **İkdam**, 8 Ekim 1923, s.1.

²⁶² “Cumhuriyet ve Teşkilat-ı Esasiye”, **Tanin**, 8 Ekim 1923, s.2.

TBMM Hükümeti tarafından yönetilirken, cumhurbaşkanlığı görevini önceki TBMM Başkanı'nın yaptığından bahsedilmiştir. Haberde, “Zaten bu cihetin (noktanın) Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda çok sarıh (açık) bir mevkii vardır” sözüyle kanunun dokuzuncu maddesi işaret edilmiştir. Haberin devamında, projenin içeriğini ayrıntılı olarak açıklayan bir ihtisas sahibinin (uzmanın) sözleri yer almıştır.²⁶³

Haberde, kamuoyuna yeni diye ifade edilen şeylerin esasen mevcut olduğundan bahsedilmiştir. Uzman tarafından Türkiye'nin yönetim şeklinin 1 Kasım 1922 tarihinden itibaren cumhuriyet olduğu ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak düzenlemeler tamamlanınca cumhurbaşkanının seçileceği belirtilmiştir. Haberin devamında, uzmandan kuvvetler birliği ve ayrılığı arasındaki farkı açıklaması istenmiştir. Uzmanın açıklaması şöyledir: “TBMM yalnız teşrii kuvveti değil, icraî salâhiyet ve kudreti de nefsinde cem eden bir meclis olunca esasen millette olan hakimiyetin hükümdarlığını meclis ifa ediyor idi, ediyor ve edecek demektir. Meclisin reisi olan reisicumhur meclise izafet ve niyabetle reisicumhurdur. O halde fark kendi kendine tezahür eder değil mi? Çünkü her usule göre neticeler vardır. Bize has olan bu usulün neticeleri ise nev'i bize has olan en son şekil de halkçılıktır.”²⁶⁴

Anadolu'da Yenigün gazetesi 8 Ekim 1923 tarihli sayısında, Yunus Nadi tarafından kaleme alınan “Esasatta Tekamül” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Kanun-i Esasi ve Teşkilatı Esasiye Kanunu arasındaki farklar şöyle izah edilmiştir:²⁶⁵

- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Türk milletinin en sıkıntılı zamanında kendi ruhundan doğmuştur. Kanun-i Esasi ise kendimize has bir anayasa değildir.
- Kanun-i Esasi hakimiyeti padişah ve hükümete, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ise kayıtsız şartsız millete vermiştir.
- Kanun-i Esasi'nin meclisleri birer “entrika ve siyaset ocağı veya fırıldağı” iken, Teşkilat-ı Esasiye meclisi kendisini siyasetten soyutlamış gerçek bir millet meclisi olmayı amaçlamıştır.
- Kanun-i Esasi'de hükümet kendi kararına göre hareket eden bir heyettir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda ise hükümet meclisin yönlendirmesiyle faaliyetini gerçekleştirir.

Yazının devamında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak düzenlemeler hakkında kendilerini ön plana çıkarmak isteyen bazı kişilerin Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlardan habersiz olduğu ifade edilmiştir. Bu kişiler, Kanun-i Esasi hükümetinin daha iyi olduğunu ve dünyadaki diğer hükümetlerle benzerlik gösterdiğini belirtmişlerdir. Türkiye'yi sağlam esaslara dayandırmak için Kanun-i Esasi hükümetine dönülmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Yazıda,

²⁶³ “Cumhuriyet İdareimiz, Tasrih ve Yakında İlan Olunacaktır”, **Anadolu'da Yenigün**, 8 Ekim 1923, s.1.

²⁶⁴ “Cumhuriyet İdareimiz, Tasrih ve Yakında İlan Olunacaktır”, **Anadolu'da Yenigün**, 8 Ekim 1923, s.1.

²⁶⁵ Yunus Nadi, “Esasatta Tekamül”, **Anadolu'da Yenigün**, 8 Ekim 1923, s.1.

Türkiye'nin hukuki temellerinin bir başka ülkenin esaslarını aynen kabul ederek güçlendirilemeyeceği vurgulanmıştır. Taklitten kaçınmak için “usul ve eşkal” faktörlerine dikkat edilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir. Yunus Nadi bu yazısında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu Türkiye'nin en büyük kazançlarından biri olarak görmüştür. Kanun-i Esasi hakkındaki düşüncesini, “Milletin sinelerinden doğan ve nihayet bütün dünyaya karşı (Hakimiyet bilakaydu şart milletindir) diye bağırması olan Teşkilat-ı Esasiye'ye nazaran mahud (sözü edilen) Kanun-i Esasi hakikaten bir paçavradan başka bir şey değildir” sözüyle açıklamıştır.²⁶⁶

Yunus Nadi yazısında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu beğenmeyenlerin yaptıkları faaliyetleri birer “gaflet” olarak nitelendirmiştir. “Yeni Türkiye'nin henüz milli ve muazzam bir marşı yapılmadı” diyen kişilere karşılık vererek, “O vardır ve o işte bizim Teşkilat-ı Esasiye'mizdir” demiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun neredeyse hiçbir kusurunun olmadığını ifade etmiştir. Yazara göre, kanundaki ifadeler daha açık hale getirilmelidir. Yunus Nadi, TBMM'nin Milli Mücadele döneminde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na gereken özeni gösteremediğinden bahsetmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu beğenmemenin ne anlama geldiğini, “Teşkilat-ı Esasiye'yi beğenmemek eğer büyük bir bühtan (iftira) değilse mutlaka hayalat ve nazariyat dünyasında piyon olmak demektir” sözüyle izah etmiştir.²⁶⁷

İkdam gazetesi 8 Ekim 1923 tarihli sayısında, bir muharriri ile, Karahisar, Karesi ve İstanbul milletvekilleri olan Ruşen Eşref, Vehbi ve Hamdullah Suphi Beyler arasında gerçekleşen bir mülakata yer vermiştir. Mülakatta, milletvekilleri Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili fikirlerini ifade etmişlerdir. Ruşen Eşref Bey, anayasanın tadilatıyla ilgili layihanın henüz hazırlanmadığından ve konunun mecliste ele alınıp müzakere edilmediğinden bahsetmiştir. Türkiye'nin yeni bir anayasaya gereksinim duyduğunu söylemiştir. Vehbi Bey, Teşkilat-ı Esasiye üzerinde değişikliklerin yapılacağından haberdar olduğunu fakat, heyetle beraber Ankara'dan hareket edilene kadar bu meselenin meclis ve fırka divanında görüşülmediğini vurgulamıştır. Anayasa üzerinde yapılması düşünülen değişikliklerin Türkiye için faydalı olacağını belirtmiştir. Mülakat, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı” başlığını taşımaktadır.²⁶⁸

Akşam gazetesi 9 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet İdare Yakında İlan Edilecektir” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafta Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak düzenlemeler hakkında bilgi sahibi bir kişinin açıklamaları ifade edilmiştir. Açıklamaya göre, yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu projesi yasama ve yürütme yetkilerini meclise vermiştir. Cumhuriyetin esasları tespit edildikten sonra ilan edileceğinden bahsedilmiştir. Cumhurbaşkanlığı ve TBMM Başkanlığı makamlarının birbirinden ayrılması ya da önceki durumun devam etmesinin söz konusu

²⁶⁶ Yunus Nadi, “Esasatta Tekamül”, *Anadolu'da Yenigün*, 8 Ekim 1923, s.1.

²⁶⁷ Yunus Nadi, “Esasatta Tekamül” *Anadolu'da Yenigün*, 8 Ekim 1923, s.1.

²⁶⁸ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı”, *İkdam*, 8 Ekim 1923, s.1.

olduğu belirtilmiştir.²⁶⁹ İkdâm gazetesi, 9 Ekim 1923 tarihli sayısında yer verdiği “Cumhuriyet İdare Üç Senelik İdari Şeklimizdir” başlıklı yazısında, hükümet şekli ve merkezi konusunda İstanbul'da mülakat yapılan mebusların ifadelerinden yola çıkılarak, Türkiye'de halihazırda uygulanmakta olan rejimin üç seneden beri varlığını sürdürdüğünden bahsedilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye'de yapılacak değişikliklerin var olan idare şeklini adlandırmak amacıyla yapıldığını ve mebusların müzakere hali devam ederken Ankara'da bulunmamaları nedeniyle muharriri ve kamuoyunu aydınlatamadıklarını ifade etmiştir. Yapılacak çalışmaların cumhuriyet rejimiyle değil, onun ayrıntılarıyla ilgili olacağına vurgu yapılmıştır.²⁷⁰

Tanin gazetesi 9 Ekim 1923 tarihli sayısında, Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “Mühim Bir Münakaşa” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, son günlerde İstanbul basınında önemli bir tartışmanın meydana geldiğinden ve Türk ordusunun İstanbul'a girmesi nedeniyle oluşan mutluluğa gölge düşürmemek için bir süre sessiz kalındığından bahsedilmiştir. Tartışmanın Vatan ve İleri gazetelerinde Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili yazılan mektuplardan kaynaklandığına değinilmiştir. Yazıda, Ahmet Emin'in cumhurbaşkanının fırka ve meclis başkanlıklarından çekilmesi gerektiği şeklindeki düşüncesi dile getirilerek, İleri gazetesi yazarlarından Suphi Nuri Bey'in bu fikre katılmadığı belirtilmiştir. Suphi Nuri Bey, “Mustafa Kemal Paşa'nın memlekette her şey olmasını” istemiştir. Ona göre, Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası'nı, milletvekillerini, bakanları ve milleti kontrol altında tutmalıdır. Hüseyin Cahit yazısında, Suphi Nuri Bey'in ifadelerinden Mustafa Kemal Paşa'nın diktatör olmasını istediği manasının anlaşıldığını vurgulamıştır.²⁷¹

Hüseyin Cahit yazısının devamında, Suphi Nuri Bey'in şikayetlerinden bahsetmiştir. Suphi Nuri Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın ülke yönetimini TBMM'ye ve Heyet-i Vekile'ye bıraktığını, fakat Türkiye'nin sorunlarının çözülemediğini ve Türk milletinin memnun edilemediğini ifade etmiştir. Bâb-ı Âli memurlarının Ankara'ya gelerek, “Bâb-ı Âli'nin her türlü fenalığını” Anadolu'ya taşıdığını belirtmiştir. Halledilmesi gereken konuların hükümet dairelerinde bekletildiğini, bu hususta halka birçok bahanenin uydurulduğunu ve faydalanma amacıyla pek çok kişinin Halk Fırkası'na girdiğini izah etmiştir. Suphi Nuri Bey'e göre, Halk Fırkası'nda çıkar ilişkisi ön plana çıkmıştır. Hüseyin Cahit yazısında bahsi geçen bu şikayetleri sıraladıktan sonra, Suphi Nuri Bey'in isteklerinin gerçekleştirilmesi durumunda Türkiye'nin büyük bir karışıklığa sürükleneceğine dikkat çekmiştir.²⁷²

²⁶⁹ “Cumhuriyet İdare Yakında İlan Edilecektir”, **Aksam**, 9 Ekim 1923, s.1.

²⁷⁰ “Cumhuriyet İdare Üç Senelik İdari Şeklimizdir”, **ikdam**, 9 Ekim 1923, s.1.

²⁷¹ Hüseyin Cahit, “Mühim Bir Münakaşa”, **Tanin**, 9 Ekim 1923, s.1.

²⁷² Hüseyin Cahit, “Mühim Bir Münakaşa”, **Tanin**, 9 Ekim 1923, s.1.

Hüseyin Cahit yazısında, Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milletinden doğan Milli Mücadele'yi başarıya ulaştırdığını ve Türkiye'de yüksek bir makama yükseldiğini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın azmiyle elde ettiği makamını bırakıp diktatör olması halinde, yaptığı faaliyetlerle kendisini hükümdarlık mevkisine çıkarmak istediği şeklinde bir mana ortaya çıkacaktır. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın açtığı “vatan ve hürriyet bayrağı” altında toplanan Türk milletinin özgürlüğünü kazandığından bahsedilmiştir. Hüseyin Cahit, Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel hedefler için mücadele etmesi ihtimaline de değinerek, “şahsi emeller için bayrağını açmış görüldüğü dakikada bunun altında ancak birkaç maceraperest toplanabilir” demiştir. Milli Mücadele'yi bir bütün haline getiren etmenleri herhangi bir şahsılık veya tahakkümün olmaması şeklinde açıklamıştır.²⁷³

İstikbal gazetesi 10 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye'de Tadilat Meselesi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde cumhuriyetin kabul edildiği, bu konuyla ilgili önceden Amerikan usulü örnek alınarak bir proje hazırlandığı ve projenin mütehassıs (uzman) milletvekilleri tarafından incelendikten sonra fırka divanına verildiği ifade edilmiştir. Projeye göre, devletin adı Türkiye Cumhuriyeti'dir. Diğer esaslar şöyledir: Cumhurbaşkanı, beş sene görevde kalmak kaydıyla TBMM tarafından seçilir. Cumhurbaşkanı aynı zamanda TBMM'nin de doğal başkanıdır. TBMM'nin ayrı bir başkanı da olacaktır. Cumhurbaşkanı, kabine başkanını seçecektir. Kabine başkanı da çalışma arkadaşlarını tespit edip TBMM'nin onayına sunacaktır. Kabine üyeleri meclis içinden seçilecektir. Meclisi feshetme yetkisi kendisine aittir. Meclis kararı kesinse cumhurbaşkanı bu kararı kabul etmek mecburiyetindedir. Meclisin süresi dört sene olmakla beraber Divan-ı Âli kurulacaktır.²⁷⁴

Habere göre, Divan-ı Âli'nin üyeleri meclisten seçilecektir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu değişiklikleri konusu henüz firkada tartışılmaya başlamamıştır. Milletvekillerinin bir kısmı, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun korunması gerektiği görüşündedir. Teşkilat-ı Esasiye taraftarları düşüncelerini Mustafa Kemal Paşa'ya açıklamışlardır. Fikirlerine göre, mevcut devlet şekliyle de ilerleme ve gelişme mümkün olabilir. Bu nedenle cumhuriyete muhaliftirler. Cumhuriyet şeklini destekleyenler, Teşkilat-ı Esasiye taraftarlarıyla tamamen zıt fikirdedirler. Haberde, divan kararının milletvekilleri tarafından kabul edilmek zorunda olduğu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu taraftarlarının meclisten çıkarılma tehlikesi nedeniyle özel tartışmalardan ileri gitmeyecekleri vurgulanmıştır.²⁷⁵

İkdam gazetesi, 10 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, anayasa üzerindeki çalışmalarla ilgili gelişmeleri aktardığı haberlerinin yanı sıra “Cumhuriyet Yakında İlan

²⁷³ Hüseyin Cahit, “Mühim Bir Münakaşa”, **Tanin**, 9 Ekim 1923, s.1.

²⁷⁴ “Teşkilat-ı Esasiye'de Tadilat Meselesi”, **İstikbal**, 10 Ekim 1923, s.1.

²⁷⁵ “Teşkilat-ı Esasiye'de Tadilat Meselesi”, **İstikbal**, 10 Ekim 1923, s.1.

Edilecektir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Bu haberde, Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılan çalışmalarla, var olan devlet şekline açıklık kazandırıldığı ifade edilmiştir. Anayasanın dokuzuncu maddesine dikkat çekilerek, Türkiye'nin idaresini TBMM'nin üstlendiği ve meclisin bu görevi başkanı vasıtasıyla icra ettiği belirtilmiştir. Devletin yönetim biçimi ve başkanı hakkında bir uzmanın fikirleri alınmıştır.²⁷⁶

İstikbal gazetesi 11 Ekim 1923 tarihli sayısında Faik Ahmet tarafından kaleme alınan “İki Cereyan” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikler hakkında milletvekilleri arasında iki görüşün var olduğu ifade edilmiştir. Bu görüşlerden ilkinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda küçük değişiklikler yapılması, ikincisinin de cumhuriyetin kabul edilmesi olduğundan bahsedilmiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye'nin muhafazasını destekleyenlerle cumhuriyet taraftarları arasındaki mühim farklılığa dikkat çekilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye taraftarlarına göre, hakimiyetin mecliste toplanması Türkiye'ye fayda sağlayacaktır. Cumhuriyeti destekleyenler ise cumhurbaşkanına daha fazla yetki verilmesi, bu sayede devlet işlerinin kolayca halledilebileceği ve yürütme kuvvetinin TBMM'den ayrılması gerektiğini belirtmişlerdir. Yazıda hükümetin yürütme kuvvetine sahip olmakla ve geniş yetkilerle donatılmış bir cumhurbaşkanıyla meclisten daha üstün bir konuma yükseleceği vurgulanmıştır.²⁷⁷

Faik Ahmet yazısının devamında TBMM'nin hukuki yetkisini kullanıp hükümeti kontrol altında tutamadığından bahsetmiştir. Teoride, hükümetin hiçbir yetkiye sahip olmamasına ve hakimiyetin mecliste bulunmasına rağmen uygulamada hükümetin her işi elinde tutması durumunu eleştirmiştir. Bu durumun TBMM'nin tüm yetkilere teorik olarak sahip olduğu manasına geldiğini ifade etmiştir. Faik Ahmet yazısının devamında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikler konusunda var olan görüşlere çok önem verilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Yazıda, bahsi geçen görüşlerin Halk Fırkası'nın her işini divan kararına bağlayan bir mecliste değil, kendi fikrini yürütebilecek ve hakimiyetini gösterebilecek bir mecliste anlam kazanabileceği vurgulanmıştır.²⁷⁸

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında, İkdâm gazetesinin 12 Ekim 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanununa Dair” başlıklı bir makaleye yer verilmiştir. Bu makalenin ilk kısımlarında Ahmet Cevdet Bey'in, müelliften Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda gördüğü eksiklikleri, bunların hangi koşullarda ortadan kaldırılabileceğini, Türk milletinin ihtiyaçlarını göz ardı etmeyerek, ilim ve mantık çerçevesinde izah etmesini istemiş ve yazar da bu durumdan memnun olduğunu ifade etmiştir. Millet geleceğini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilecek bir yasa üzerinde değişiklik yapmanın son derece titizlik gerektiren bir iş olduğu

²⁷⁶ “Cumhuriyet Yakında İlan Edilecektir”, *İkdâm*, 10 Ekim 1923, s.2.

²⁷⁷ Faik Ahmet, “İki Cereyan”, *İstikbal*, 11 Ekim 1923, s.1.

²⁷⁸ Faik Ahmet, “İki Cereyan”, *İstikbal*, 11 Ekim 1923, s.1.

belirtilmiştir. Tadil çalışmalarını yürüten görevlilerin yetersizliğine dikkat çekilen yazıda bu kadar önemli bir uğraşın alanında uzman kişiler tarafından yapılması gerektiği vurgulanmıştır.²⁷⁹

Yazının ikinci bölümünde Mecelle örnek verilerek, yapılacak tadilat çalışmaları için uzman kişilerden oluşturulmuş bir komisyonun kurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun savaş yıllarının getirdiği şartlarda hazırlandığı ve bu nedenle gereken özenin gösterilemediği ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye'nin maddelerine vurgu yapılarak bunlar üzerine çeşitli yorumlar yapılmıştır. Devlet yönetiminde tek meclisin zararlı olduğu ve bir Meclis-i Ayan'ın kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Alanında uzman kişilerden oluşturulmuş yeni bir meclisin kurulması gerektiği görüşü ön plana çıkmaktadır. Bilgisizliğin hakim olduğu bir yönetimle medeni dünyaya karşı Türk milletinin kendisini ispat edemeyeceğini ve bu durumun felakete yol açacağını Rusya'nın durumu ile Türkiye'de mebus sayısının artmasının halka getirdiği yük üzerinden örneklendirerek açıklamıştır.²⁸⁰

Tevhid-i Efkâr gazetesi 12 Ekim 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Reis-i Cumhura Meclisi Feshetme Salahiyeti Verilecek!” başlıklı bir habere yer vermiştir. Habere göre, yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda cumhurbaşkanına meclisi feshetme yetkisi verilmiştir. Meclisi feshetme yetkisinin cumhurbaşkanına verilmesi ve Ayan Meclisi'nin kurulması bazı kişiler tarafından gerekli görülmüştür. Haberde, bahsi geçen düşüncelerin TBMM'de son günlerde meydana gelen gelişmelerden sonra ortaya çıktığı ifade edilmiştir.²⁸¹

İkdam gazetesi, 13 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Ankara 12 kaydıyla hususi bir telgrafta yer vermiştir. “Teşkilat-ı Esasiye Müzakereleri” başlığını taşıyan telgrafta; mütehasısların altı saatlik bir toplantı gerçekleştirdikleri, Mustafa Kemal Paşa'nın da toplantıda bulunduğu ve anayasanın maddeleriyle ilgili değişiklik çalışmalarının sürdüğü belirtilmiştir. Bir sonraki gün yeni bir toplantının yapılacağı ve maddelere devlet şeklinin cumhuriyet olduğunun ilave edileceği izah edilmiştir. Devlet reisinin görev süresi ve sahip olacağı yetkileri konularının henüz görüşülmediği ifade edilmiştir. Özel muhabirin edindiği rivayetlere göre, devlet başkanının görev süresi dört yıl iken, TBMM senede altı ay toplanacaktır. Düzenlenen müzakerelerin TBMM'nin yetkileri meselesi etrafında şekillendiği vurgulanmıştır.²⁸²

Akşam gazetesi 13 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Tan'ın Türkiye Cumhuriyeti Hakkında Bir Makalesi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhuriyet yönetimini tecrübe etmiş olan Fransa'nın görüşlerini kimseye kabul ettirme gayreti içinde olmadığı ve Türkiye'yi tebrik ettiği

²⁷⁹ Ahmet Rasim, “Teşkilat-ı Esasiye Kanununa Dair”, **İkdam**, 12 Ekim 1923, s.3.

²⁸⁰ Ahmet Rasim, “Teşkilat-ı Esasiye Kanununa Dair”, **İkdam**, 12 Ekim 1923, s.3.

²⁸¹ “Reis-i Cumhura Meclisi Feshetme Salahiyeti Verilecek”, **Tevhid-i Efkâr**, 12 Ekim 1923, s.3.

²⁸² “Teşkilat-ı Esasiye Müzakereleri”, **İkdam**, 13 Ekim 1923, s.1.

ifade edilmiştir. Habere göre, Tan gazetesi Müslüman hükümdarlar tarafından yapılan demokratik uygulamaları hatırlatarak, cumhuriyetin hiçbir yönden Türk geleneklerine aykırı olmadığını belirtmiştir.²⁸³ Vakit gazetesi Tan gazetesinde yayımlanan başmakaleye 13 Ekim 1923 tarihli sayısında “Türkiye’de Cumhuriyet İlan Edilirse...” başlıklı haberinde değinmiştir.²⁸⁴

Vakit gazetesi 13 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Mütehassıslar Dün Teşkilat-ı Esasiye Maddelerini Tedkik Ettiler” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, devlet şeklinin cumhuriyet olduğundan bahseden bir maddenin kanuna ilave edileceği ifade edilmiştir. Mütehassısların Mustafa Kemal Paşa’nın istasyondaki dairesinde bir araya geldikleri, toplantıda Mustafa Kemal Paşa’nın da olduğu belirtilmiştir. Haberde, toplantının saat ikiden sekize kadar sürdüğü, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu maddelerinin incelendiği ve devlet şeklinin cumhuriyet olduğunu gösteren bir maddenin ilavesinin kararlaştırıldığı izah edilmiştir. Henüz başkanlık meselesinin söz konusu edilmediğinden, meclisin müddetinin dört sene olacağından ve yetkilerinin tespit edilmesi konusunda görüşmelerin devam ettiğinden bahsedilmiştir.²⁸⁵

Tevhid-i Efkâr gazetesi 13 Ekim 1923 tarihli sayısında, Velid Ebuzziya tarafından kaleme alınan “Şekl-i ve Unvan-ı Devleti Değiştirmekten Fayda Olmaz!” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Ankara’da “nazariyatçılık gürültü ve dedikodularının” devam ettiği, hükümet biçimiyle ilgili layihalar hazırlandığı, encümenler tarafından yapılan çalışmalar sonucunda cumhuriyetin esaslarının fırka divanında kararlaştırıldığı ve divanın tespit ettiği devlet şekli hakkında ajans ve muhabirlerin birçok bilgi verdiği ifade edilmiştir. Yazıya göre, elde edilen bilgilerden Ankara’da kurulması düşünülen cumhuriyetin dünyadaki diğer örneklerinden farklı özelliklere sahip olacağı anlaşılmıştır. Kabul edilen yeni devlet biçimi, cumhurbaşkanına TBMM tarafından düzenlenen bir kanunu üç ay içerisinde reddetme hakkını tanımıştır. TBMM’nin toplantı müddeti bir senede dört ay olarak tespit edilmiştir. Yazıda, cumhurbaşkanının gerekli gördüğü takdirde üç ay boyunca herhangi bir kanunun müzakere edilmesini engelleyebileceği belirtilmiştir.²⁸⁶

Velid Ebuzziya yazısının devamında, Avrupa’da hükümdarlıkla yönetilen ülkelere değinmiştir. Bu ülkelerin yöneticilerine Türkiye cumhurbaşkanına tanınan meclis karşısında kanunu reddetme hakkının verilmediğine dikkat çekmiştir. Bu şekilde bir cumhuriyetin kabul edilmesinin milli hakimiyet esasına zarar vereceğini ifade etmiştir. Yazıda, Türkiye’nin saltanatın kaldırıldığı 1 Kasım 1922 tarihinden itibaren cumhuriyetle yönetildiğini söyleyen kişilerin düzenlenen cumhuriyet şekli hakkında ne düşündükleri merak edilmiştir. Yazar bu husustaki tahminini “Acaba bu defa da “Bu yeni şeklin de zaten Teşkilat-ı Esasiye ile takarrür ettirilen

²⁸³ “Tan’ın Türkiye Cumhuriyeti Hakkında Bir Makalesi”, **Akşam**, 13 Ekim 1923, s.1.

²⁸⁴ “Türkiye’de Cumhuriyet İlan Edilirse...”, **Vakit**, 13 Ekim 1923, s.1.

²⁸⁵ İhsan, “Mütehassıslar Dün Teşkilat-ı Esasiye Maddelerini Tedkik Ettiler”, **Vakit**, 13 Ekim 1923, s.1.

²⁸⁶ VelidEbuzziya, “Şekli ve Unvan-ı Devleti Değiştirmekten Fayda Olmaz!”, **Tevhid-i Efkâr**, 13 Ekim 1923, s.1.

hakimiyet-i millîye idaresinden farkı yoktur.” mu diyecekler?” sorusuyla dile getirmiştir. Yazıda, bazı kişilerin cumhuriyeti kabul etmekle Türkiye'deki sorunların bir anda çözüleceğini zannettiklerinden bahsedilmiştir. Yazar, cumhuriyetin kabulünün Türkiye'de böyle bir tesir yapmayacağını düşünmüştür. Yazısının devamında, Türkiye'de ortaya çıkan sorunların temelinde problemin neden kaynaklandığını anlayamama ve nasıl halledileceğini bilmemenin yattığını vurgulamıştır.²⁸⁷

Velid Ebuzyia yazısında, hükümet taraftarı gazetelerin devlet şeklindeki belirsizlik nedeniyle yönetimde ıslaha gidilmediğini belirttiklerinden bahsetmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla kararlaştırılan millî hakimiyet yönetiminin, sulh döneminde Türkiye'de hiçbir yenilik yapılmamasıyla herhangi bir ilgisi olmadığını ifade etmiştir. Yazıda, Türkiye'deki sorunların millî hakimiyet yönetiminden kaynaklanmadığı izah edilmiştir. Türkiye'nin ihtiyaçlarının Millî Mücadele döneminde fedakarlıklar yapan kişilerin Mustafa Kemal Paşa etrafında toplanmasıyla karşılanabileceği belirtilmiştir. Aksi takdirde yenilik bekleyen halkın hayal kırıklığına uğrayacağı vurgulanmıştır.²⁸⁸

Vatan gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Tadili” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası Heyet-i Umumiyesi'nin toplanarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili görüşmelere devam edeceği ve fırkada Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılması yönünde bir eğilim olduğu belirtilmiştir.²⁸⁹

Akşam gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Merkez, Maaş, Teşkilat-ı Esasiye Meseleleri” başlıklı bir habere yer vermiştir. Bu haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişikliklere değinilmiştir. Yüz yetmiş beş maddelik bir projenin Halk Fırkası üyelerine dağıtıldığına dair bir söylentinin olduğu ifade edilmiştir. Haberde fırka üyelerinden birinin konuyla ilgili açıklamasına yer verilmiştir. Buna göre, Mütetassıslar Encümeni tarafından büyük divanın düşünceleri maddeleştirilmiştir. Bu maddelerden biri, “Ankara, Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresidir.” şeklindedir. Haberde, diğer maddelerinde görüşülerek kararlaştırılacağı ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na ekleneceği belirtilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerin İstanbul basınında aktarıldığından farklı bir içeriğe sahip olacağı vurgulanmıştır. Haberde, İstanbul basınının elde ettiği bilgilerin bir tahmin veya muhabirlerin fikri olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁹⁰

²⁸⁷ VelidEbuzyia, “Şekli ve Unvan-ı Devleti Değiştirmekten Fayda Olmaz!”, **Tevhid-i Efkar**, 13 Ekim 1923, s.1.

²⁸⁸ VelidEbuzyia, “Şekli ve Unvan-ı Devleti Değiştirmekten Fayda Olmaz!”, **Tevhid-i Efkar**, 13 Ekim 1923, s.1.

²⁸⁹ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Tadili”, **Vatan**, 14 Ekim 1923, s.1.

²⁹⁰ Bilal, “Merkez, Maaş, Teşkilat-ı Esasiye Meseleleri”, **Akşam**, 14 Ekim 1923, s.1.

Tevhid-i Efkâr gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Meclis, Bütün Salahiyetlerini Muhafaza Edecek mi?” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hakkında bir düşüncenin ön plana çıktığından bahsedilmiştir. Buna göre, Türkiye’de yönetimin başında cumhurbaşkanı olacak ve TBMM tüm yetkilerini koruyacaktır. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu değişikliklerinin mütehasıslar tarafından görüşüldüğü, Teşkilat-ı Esasiye ruhuna uygun bir şekilde değişikliklerin yapılması düşüncesini destekleyenlerin çoğaldığı ve önceden bu fikre muhalif olan kişilerin bile mütehasısların açıklamalarının etkisiyle fikir değiştirdikleri belirtilmiştir.²⁹¹ Tevhid-i Efkâr gazetesi aynı tarihli sayısında, “Halk Fırkası’nın Bugünkü İçtimasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Müzakeresi Muhtemel” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası tarafından bir toplantının yapılacağı ifade edilmiştir. Toplantıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu değişikliklerinin müzakere edileceği belirtilmiştir.²⁹²

Anadolu’da Yenigün gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda Tadilat” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılacak değişiklikleri tespit etmekle görevli encümenin İstanbul’da Mustafa Kemal Paşa başkanlığında yapılan görüşmeye katıldığı ve belirlenen esasların Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ruhuna aykırı olmadığı ifade edilmiştir. Haberde, TBMM’nin yılda altı ay toplanacağı, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na devlet biçiminin cumhuriyet olduğunu gösteren bir ilavenin yapılacağı ve meclisin seçim süresinin dört sene olduğu izah edilmiştir.²⁹³

Tanin gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Muhafazasına Doğru” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Ankara’da Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ruhunu korumaya yönelik düzenlemeler yapılması yönünde bir eğilimin ortaya çıktığından bahsedilmiştir. Mütehasıslar Heyeti’nin iki gündür toplanıp Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikleri müzakere ettikleri ifade edilmiştir. Mütehasısların açıklamalarından etkilenen cumhuriyet taraftarı milletvekillerinin bir kısmının Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu muhafaza etme fikrine destek vermeye başladıkları izah edilmiştir. Habere göre, Heyet-i Vekile üyelerinin bazıları da bu fikre sıcak bakmaya başlamışlardır. Milletvekilleri arasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda küçük değişiklikler yapılarak cumhurbaşkanı yönetimindeki Türkiye’de TBMM’nin yasama, yürütme ve yargı yetkilerine sahip olması fikrinin yaygın olduğu vurgulanmıştır.²⁹⁴ Tanin gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara Merkez Hükümet” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, 13 Ekim 1923 tarihinde TBMM’nin ikinci celsesinde yaşanan gelişmeler aktarılmıştır.²⁹⁵

²⁹¹ “Meclis, Bütün Salahiyetlerini Muhafaza Edecek mi?”, **Tevhid-i Efkâr**, 14 Ekim 1923, s.2.

²⁹² Ekrem, “Halk Fırkası’nın Bugünkü İçtimasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Müzakeresi Muhtemel”, **Tevhid-i Efkâr**, 14 Ekim 1923, s.2.

²⁹³ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda Tadilat”, **Anadolu’da Yenigün**, 14 Ekim 1923, s.1.

²⁹⁴ Münir Müeyyed, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Muhafazasına Doğru”, **Tanin**, 14 Ekim 1923, s.1.

²⁹⁵ “Ankara Merkez Hükümet”, **Tanin**, 14 Ekim 1923, s.1.

İkdam gazetesi, 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, Ankara 14 şeklinde kaydedilen ve “Reis-i Cumhura Verilecek Yetkiler” başlıklı, hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafta, anayasanın tadilatı konusu üzerinde çalışan Müttehassıslar Encümeni'nin bunun yanı sıra cumhurbaşkanına verilecek yetkiler ve af hususlarını da gündemine aldığı ifade edilmiştir.²⁹⁶

Anadolu'da Yenigün gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhura Salahiyet” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikleri tespit etmek amacıyla müttehassısların bir toplantı düzenlediği ve cumhurbaşkanına verilecek yetkilerin neler olacağını müzakere ettikleri ifade edilmiştir. Haberde, henüz kesin kararın verilmemesi nedeniyle başka bir toplantının yapılacağından bahsedilmiştir.²⁹⁷

Vakit gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhura Verilecek Salahiyetler” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikleri tespit eden encümenin düzenlediği bir toplantıda cumhurbaşkanına verilecek yetkiler hususunu görüştüğü ifade edilmiştir. Encümen tarafından bahsi geçen konu hakkında gün içinde yapılması düşünülen toplantının ertelendiği ve cumhurbaşkanına cezaları affetme yetkisinin verileceğine değinilmiştir.²⁹⁸

Akşam gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye ve İmar Vekaleti Müzakereleri” başlıklı gecikmiş bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafta, encümenin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki görüşmelerini sürdürdüğü, kanunda yapılması düşünülen değişikliklerin Teşkilat-ı Esasiye ruhuna aykırı olmayacağı ve TBMM'nin altı ay süreyle toplanabileceği ifade edilmiştir.²⁹⁹

Tevhid-i Efkâr gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye ve Cumhuriyet Meselesi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında yapılacak değişiklikleri tespit eden encümenin istasyon binasında Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanarak görüşmelerini sürdürdüğü ve bazı esasların kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Esaslara göre, Türkiye'nin devlet şekli cumhuriyet olarak seçilmiştir. TBMM'nin seçim ve toplanma süreleri (dört yıl/altı ay) olarak tespit edilmiştir.³⁰⁰

Tevhid-i Efkâr gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet İdare Hakkında Muvafık Görülen Proje” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

²⁹⁶ “Reis-i cumhura Verilecek Salahiyetler”, **İkdam**, 15 Ekim 1923, s.1.

²⁹⁷ “Reis-i cumhura Salahiyet”, **Anadolu'da Yenigün**, 15 Ekim 1923, s.1.

²⁹⁸ “Reis-i cumhura Verilecek Salahiyetler”, **Vakit**, 15 Ekim 1923, s.1.

²⁹⁹ Bilal, “Teşkilat-ı Esasiye ve İmar Vekaleti Müzakereleri”, **Akşam**, 15 Ekim 1923, s.1.

³⁰⁰ “Teşkilat-ı Esasiye ve Cumhuriyet Meselesi”, **Tevhid-i Efkâr**, 15 Ekim 1923, s.1.

hakkında sekiz tane projenin hazırlandığı ve bunlardan Teşkilat-ı Esasiye ruhuna en sadık olanın seçildiği ifade edilmiştir. Seçilen projeye göre, TBMM'nin yılda altı ay toplanması, kanuna devlet yönetim biçiminin cumhuriyet olduğunun ilave edilmesi, kabine başkanını cumhurbaşkanının seçmesi ve kabine üyelerini kabine başkanının belirlemesi kararlaştırılmıştır. Haberin devamında, kabine üyelerinin milletvekillerinden oluşacağı, Ayan Meclisi gibi ikinci bir meclisin açılmasının söz konusu edilmediği ve Şura-yı Devlet'in kurulacağı belirtilmiştir.³⁰¹

Vatan gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” başlıklı bir habere yer vermiştir. Habere göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerindeki değişiklikleri tespit eden encümen, Mustafa Kemal Paşa başkanlığında istasyon binasında yürütülen toplantıda görüşmelerini sürdürmüştür. Haberde, Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda bazı noktalarda değişikliğe gidilmediği, kanuna devlet şeklinin cumhuriyet olduğunu belirten bir fıkra ekleneceği, meclisin seçim müddetinin gelecek devreden başlamak üzere dört sene olacağı ve senede altı ay toplanacağı gibi hususlara değinilmiştir.³⁰²

Anadolu'da Yenigün gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Etrafında” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılacak değişiklikler hakkında incelemeler yapan mütehassısların toplantılar düzenlediklerinden bahsedilmiştir. Görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılamadığı ve görüşmelerin İcra Vekilleri Heyeti'nin kuruluş biçimiyle cumhurbaşkanının seçilme şekli hakkında olduğu ifade edilmiştir. Habere göre, mütehassıslar Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ruhuna aykırı olmayan düzenlemeler yapmak istemiştir. Cumhurbaşkanının, TBMM tarafından kendi üyeleri arasından seçimle belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Haberde, cumhurbaşkanının devlet başkanı makamında bulunmasının yanı sıra İcra Vekilleri Heyeti'nin doğal başkanı olduğu belirtilmiştir.³⁰³

Tanin gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hakkında” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında sekiz tane projenin hazırlandığı, mütehassısların bu projeler arasından seçim yaptıkları ve görüşmelerin devam ettiği ifade edilmiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişikliklerle uğraşan yetkili bir kişinin yaptığı açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamaya göre, yeni kanuna cumhuriyet kelimesi eklenmiştir. Hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olması ve yürütme yetkisinin meclise verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra kabinenin başına geçecek kişi cumhurbaşkanı tarafından seçilirken, kabine üyeleri de kabine başkanı tarafından ve yalnızca meclisten seçilecektir. Açıklamanın devamında, cumhurbaşkanına birtakım hakların tanınacağı, Ayan

³⁰¹ Ekrem, “Cumhuriyet İdare Hakkında Muvafık Görülen Proje”, **Tevhid-i Efkar**, 15 Ekim 1923, s.1.

³⁰² “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, **Vatan**, 15 Ekim 1923, s.1.

³⁰³ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Etrafında”, **Anadolu'da Yenigün**, 16 Ekim 1923, s.1.

Meclisi'nin söz konusu olmadığı, bunun yerine Şura-yı Devlet'in kurulacağı ve bu konuda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan ayrı bir projenin hazırlanıp meclise sunulmuş olabileceği belirtilmiştir.³⁰⁴

Tanin gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Teşkilat-ı Esasiye Münakaşaları” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıya göre, yeni Türkiye hükümetine bir ad bulma konusunda çeşitli fikirler ileri sürülmeye devam etmiştir. Cumhuriyet, hakkında en çok söz söylenen konuların başında gelmiştir. Yazıda, cumhuriyet meselesi mütehassısların ellerinde şekillendirilmeyi bekleyen bir macuna benzetilmiştir. Henüz kesinleşmiş bir yönetim biçiminden söz edilemeyeceği ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında çeşitli projelerin hazırlandığı, bir tanesinin divan üyelerine dağıtıldığı ve projenin yasama ve yürütme yetkilerini meclise bırakan bir cumhuriyet sistemini benimsediği izah edilmiştir. Yazıya göre, proje ile Türkiye cumhurbaşkanının kısmen Amerikan ve Fransız cumhurbaşkanlarının yetkileriyle donatılması hedeflenmiştir. Türkiye cumhurbaşkanına TBMM'den çıkabilecek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na aykırı kanunları iki defa reddetme hakkının verilmesi ihtimalinin kayıtsız şartsız millet egemenliğine zarar vereceği vurgulanmıştır. Yazıda, Türkiye'de daha önce tecrübe edilmiş devlet şekillerinden birinin uygulanmasını isteyenlerin varlığına dikkat çekilmiştir.³⁰⁵

Tanin gazetesindeki yazının devamında, Teşkilat-ı Esasiye taraftarlarının savunduğu fikirlere değinilmiştir. Sahip oldukları düşünce yapısı şöyle izah edilmiştir: “Gazi Paşa memleketin yegane şahsiyetidir. Yeni bir devir açmıştır. Bu devrin icapları ve zaruretlerini herkesten daha iyi takdir eder. Memlekete istikameti o vermiştir. O, bu istikamet haricinde kalacak tarzlara lakayid duramaz.” Yazıda, bu düşüncüyü temel alanların Mustafa Kemal Paşa'yı fırka başında görmek istedikleri ifade edilmiştir.³⁰⁶

Tevhid-i Efkâr gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhurun Salahiyetleri Bugün Tespit Edilecek” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hakkında incelemelerde bulunan mütehassısların bir toplantı düzenleyecekleri ve toplantı sırasında cumhurbaşkanına verilecek yetkilerin belirleneceği ifade edilmiştir. Haberin devamında cumhuriyet taraftarı bir kişinin konu hakkındaki açıklamasına yer verilmiştir. Açıklamaya göre, mütehassıslar Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda küçük bir değişiklik yapılmasını kararlaştırmıştır. Türkiye'de en kısa sürede cumhuriyet idaresinin kurulmasının önemine vurgu yapılmıştır.³⁰⁷

³⁰⁴ Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hakkında”, **Tanin**, 15 Ekim 1923, s.1.

³⁰⁵ Tuğrul, “Teşkilat-ı Esasiye Münakaşaları”, **Tanin**, 15 Ekim 1923, s.3.

³⁰⁶ Tuğrul, “Teşkilat-ı Esasiye Münakaşaları”, **Tanin**, 15 Ekim 1923, s.3.

³⁰⁷ “Reis-i cumhurun Salahiyetleri Bugün Tespit Edilecek”, **Tevhid-i Efkâr**, 16 Ekim 1923, s.3.

Vatan gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet ve Fransızlar” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Tan gazetesinin Türkiye’de cumhuriyet rejiminin kabul edilmesi hakkında bir makale yazdığından bahsedilmiştir. Bu makalenin ayrıntılarına yer verilmiştir. Haberde, cumhurbaşkanının dört senede bir seçileceği, cumhuriyet rejiminin Türk dini ve milli geleneklerine uygun olmadığı iddiasının cumhuriyetin kabul edilmesiyle anlamsızlaştığı ifade edilmiştir. Haberde, Hulefâ-i Râşidîn döneminden bazı örnekler verilerek Müslüman hükümdarların demokrasiye önem verdikleri belirtilmiştir. Ayrıca verilen örneklerle cumhuriyetin İslam’a aykırı bir devlet şekli olmadığı izah edilmiştir. Haberde, Fransızların cumhuriyeti tecrübe ettikleri ve cumhuriyet ilan edildiğinde Türkiye’yi tebrik edecekleri vurgulanmıştır.³⁰⁸

Vakit gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz ve İstibdat” başlıklı imzasız bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, eski İktisat Vekili Mahmut Esat Bey’in İzmir’de önemli bir konferans vererek üzerinde değişiklik yapılmak istenilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu savunduğu ifade edilmiştir. Mahmut Esat Bey konferansta, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Milli Mücadele döneminin mühim bir eseri olduğunu söylemiştir. Mahmut Esat Bey, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun hangi şartlarda ortaya çıktığından ve bahsi geçen kanunun maddelerine göre hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğundan bahsetmiştir. Yazının devamında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun diğer milletlerin kanunları incelenerek oluşturulduğu ve Türkiye’nin ihtilallere tahammülünün kalmadığı vurgulanmıştır.³⁰⁹

İkdam gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Bu yazıda; anayasanın tadilatı hakkında Tan gazetesi muhabirinin mülakatı ve bu gazete adına Ankara’ya gelen Mösyö Jantizon’un, adı geçen gazeteye gönderdiği mektubundan bahsedilmiştir. Jantizon burada, anayasa üzerinde yapılacak değişiklikleri planlarken Türkiye’nin ve Türk halkının mevcut durumlarının göz önünde bulundurularak hareket edildiğini belirtmiştir. Temel ihtiyaçları karşılayabilecek seviyeye ulaştırılmış bir anayasa sayesinde Türkiye’deki yönetim biçiminin garp cumhuriyetlerine benzer olacağı vurgulanmıştır. Yapılan çalışmalarla adeta sırtında bir yük haline gelen saltanat idaresinden kurtarılan Türk milletini yönetecek kişilerin işlerinde uzman olmaları ve anayasanın sağlam temellere dayatılarak şekillendirilmesi gerektiğine değinilmiştir. Bir ülkede sürekli yasa değişikliğine gidilmesinin onun geleceğini olumsuz etkileyeceği izah edilmiştir.³¹⁰

İkdam gazetesi, 17 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Mütehassıslar Encümeninde Dünkü Müzakerat” başlıklı, hususi bir telgrafa yer vermiştir. Ankara 16 kaydıyla yayımladığı bu telgrafta, Mütehassıslar Encümeni’nin saat beşten sekize kadar toplantı halinde olduklarını

³⁰⁸ “Cumhuriyet ve Fransızlar”, **Vatan**, 16 Ekim 1923, s.2.

³⁰⁹ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz ve İstibdat”, **Vakit**, 16 Ekim 1923, s.3.

³¹⁰ “Teşkilat-ı Esasiye”, **İkdam**, 16 Ekim 1923, s.1.

belirtmiştir. Görüşmeler sırasında meclisin müddeti dört sene olarak kararlaştırılmış fakat, gerekli görüldüğü taktirde yeni bir seçimin yapılabileceği ve bu kararı gerek TBMM, gerekse cumhurbaşkanının verebileceği ifade edilmiştir. Devletin reisi için hak feshi söz konusu olamayacağı gibi, yeni meclis seçilene kadar vazifeyi eski meclis devam ettirecektir. Cumhurbaşkanı görevi, yeni reis seçilene kadar sürecektir.³¹¹

Anadolu'da Yenigün gazetesi 17 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, mütehassısların Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yaptığı incelemelerin basında çeşitli şekillerde yorumlandığı, devletin ismi, yönetim biçimi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında basında yer alan haberlerin çoğunun tahminden ibaret olduğu ve Anadolu Ajansı'na göre Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun henüz firkada görüşülmediği ifade edilmiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında hazırlanan bir projenin olduğu, bu projenin mütehassıslar tarafından incelendiği ve henüz müsvedde halinde olduğu belirtilmiştir.³¹²

Teşkilat-ı Esasiye Kanununun tadilatı ile ilgili çalışmalar sürerken, İkdam gazetesinin 17 Ekim 1923 tarihli sayısında, Mustafa Kemal Paşa'nın devlet reisliğini kabul etmeyeceği ve cumhurbaşkanlığı görevinin Fevzi veya İsmet Paşa'ya verilmesinin beklendiğine dair bir haber yer almıştır. Gazetenin edindiği bir bilgiye göre, TBMM'de böyle bir rivayet ortaya çıkmıştır. Haberde Mustafa Kemal Paşa'nın böyle bir karar vermesi durumunda destekleneceği ifade edilmiştir. Gazi Paşa'nın reis-i cumhur olmak yerine hükümetin başına geçmesi halinde Türkiye'ye daha iyi hizmet edeceği belirtilmiştir.³¹³

Tanin gazetesi 17 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Türkiye'nin yönetim biçimini, adını ve yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun esaslarını tespit etmek için çalışan mütehassısların faaliyetlerinin basında çeşitli şekillerde yorumlandığı ifade edilmiştir. Habere göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikleri tespit etmek Türk milletinin kaderini belirleyecek bir çalışma olduğundan, kamuoyu tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Bahsi geçen konularla ilgili basında yer alan haberler tahminlerden oluşmuştur. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun henüz firkada görüşülmediği, kanun hakkındaki projenin mütehassıslar tarafından incelendiği ve inceleme tamamlandıktan sonra projenin firkaya verileceği belirtilmiştir.³¹⁴

³¹¹ “Mütehassıslar Encümeninde Dünkü Müzakerat”, **İkdam**, 17 Ekim 1923, s.1.

³¹² “Teşkilat-ı Esasiye”, **Anadolu'da Yenigün**, 17 Ekim 1923, s.1.

³¹³ “Bir Muhabire Göre Gazi Paşa Reiscumhurluktan İstinkaf Edecektir Fevzi ve İsmet Paşalardan Birinin Reiscumhur İntihabı Memuldür”, **İkdam**, 17 Ekim 1923, s.1.

³¹⁴ “Teşkilat-ı Esasiye”, **Tanin**, 17 Ekim 1923, s.1.

Tanin gazetesi 17 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhura Verilecek Salahiyet Tespit Edilmektedir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM'yi feshetme ve kanunları reddetme hakkının cumhurbaşkanına verilmeyeceği ifade edilmiştir. Habere göre, mütehassıslar arasında cumhurbaşkanına sadece kanun teklifinde bulunma hakkının verilmesi yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır.³¹⁵

Tanin gazetesi 17 Ekim 1923 tarihli sayısında, İsmail Müştak tarafından kaleme alınan “Kanunları Red Hakkı” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hakkında Ankara'dan daha açık bilgiler gelmeye başladığı ve yapılacak değişikliklerin Teşkilat-ı Esasiye ruhuna aykırı olmayacağı ifade edilmiştir. Yazıda, verilen bir bilgiye göre, cumhurbaşkanına kanunları reddetme hakkının verileceği belirtilmiştir. tarafından reddolunan bir kanun aradan üç ay geçmeden yeniden görüşülemeyecektir. Yazıda, kanunları düzenleme ve reddetme hakkının sadece milli iradeyi temsil eden TBMM'ye ait olması gerektiği vurgulanmıştır. Cumhurbaşkanının kanunları reddetme değil, onaylama ve görüşülmesini isteme haklarına sahip olması gerektiği izah edilmiştir.³¹⁶

Akşam gazetesi 17 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Yapılan Tadilatla Cumhuriyetin Esasları Bir Bir Vaz' Olunmaktadır” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler konusunda çalışan mütehassısların görüşmelerini sürdürdüğü, cumhurbaşkanının TBMM tarafından meclis üyeleri arasından seçilmesinin kararlaştırıldığı ve Vekiller Heyeti'nin doğal başkanı olacağı belirtilmiştir.³¹⁷

Tevhid-i Efkâr gazetesi 17 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhur Meclisi Fesih, Kanunları Reddedebilecek mi?” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, mütehassıslardan bazılarının meclisi fesih ve kanunları reddetme hakkının cumhurbaşkanına verilmeyeceğini söylediklerinden bahsedilmiştir. Mütehassıslar Encümeni'nin istasyon binasında bir toplantı yaptığı, toplantıda cumhurbaşkanına verilecek yetkilerin söz konusu edildiği ve cumhurbaşkanına sadece kanun teklifinde bulunma hakkının verileceği izah edilmiştir.³¹⁸

İkdam gazetesinin 18 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı ve Anadolu Ajansı kayıtlı bir habere yer verilmiştir. Meclisin seçim süresiyle ilgili olan haberde, bu sürenin dört sene olacağı fakat, bu müddet içerisinde gerekli görülürse, seçime

³¹⁵ “Reis-i cumhura Verilecek Salahiyet Tespit Edilmektedir”, **Tanin**, 17 Ekim 1923, s.1.

³¹⁶ İsmail Müştak, “Kanunları Red Hakkı”, **Tanin**, 17 Ekim 1923, s.2.

³¹⁷ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Yapılan Tadilatla Cumhuriyetin Esasları Bir Bir Vaz' Olunmaktadır”, **Akşam**, 17 Ekim 1923, s.1.

³¹⁸ “Reis-i cumhur Meclisi Fesih, Kanunları Reddedebilecek mi?”, **Tevhid-i Efkâr**, 17 Ekim 1923, s.3.

gidilebileceği ve bu kararın TBMM veya cumhurbaşkanı tarafından alınabileceği izah edilmiştir. Yeni meclis görevine başlayana kadar, eski meclis görevini icraya devam edecektir.³¹⁹

İstikbal gazetesi 18 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye’de Tadilat Esasatı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM’nin yasama ve yürütme yetkilerine sahip olacağı, meclisin toplantı süresinin dört ay olacağı ve sürekli devam etmeyeceği ifade edilmiştir. Dört aylık sürenin meclis kararıyla altı aya çıkarılabileceği, meclisin kendisini feshedebileceği ve cumhurbaşkanının beş sene için seçileceği belirtilmiştir. Haberde, cumhurbaşkanının hem hükümet hem de meclisin başkanı olacağı ve TBMM’nin herhangi bir kararını reddedebileceği izah edilmiştir. TBMM’nin reddedilen konuyu otuz bir gün sonra tekrar görüşebileceğinden, cumhurbaşkanının kanunu yeniden reddetmesi durumunda meclisin ilgili kanunu altmış bir gün sonra tekrar müzakere edebileceğinden ve görüşünde ısrar ederse cumhurbaşkanının bu görüşü kabul etmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.³²⁰

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 18 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, değişikliklerin henüz açığa çıkmadığı, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu inceleyen mütehassısların yaptığı faaliyetlerin Türk basınında çeşitli şekillerde yorumlandığı ve bu yorumların kamuoyu tarafından ilgiyle takip edildiği ifade edilmiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun tadilatı, devletin adı ve şekli gibi hususlarda Türk basınında yer alan haberlerin birer tahminden ibaret oldukları ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki projenin mütehassıslar tarafından incelendiği vurgulanmıştır.³²¹

Tanin gazetesi 18 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Devletimizin Müstakbel Şekli Hakkında Müzakerat” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Mütehassıslar Encümeni’nin yaptığı toplantılardan henüz kesin bir kararın çıkmadığı, cumhurbaşkanına hangi yetkilerin verileceği konusunun ciddi tartışmalara yol açtığı ve Teşkilat-ı Esasiye taraftarlarının cumhurbaşkanına hiçbir yetkinin tanınmasını istemediği ifade edilmiştir. Habere göre, cumhuriyet taraftarları cumhurbaşkanına bazı hakların tanınmasını istemişlerdir.³²²

Tevhid-i Efkar gazetesi 18 Ekim 1923 tarihli sayısında, Velid Ebuzziya tarafından kaleme alınan “Cumhuriyet Bahsi Tavzih Ediyor mu?” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, ortaya çıktığı günden beri Türk basınında tartışmalara yol açan cumhuriyet meselesi hakkında Anadolu Ajansı’nın bazı açıklamalar yaptığından bahsedilmiştir. Cumhuriyet konusunda basında yer alan haberlerin birer tahminden ibaret olduğu, mütehassıslar tarafından yapılan incelemelerden henüz

³¹⁹ “Teşkilat-ı Esasiye”, **İkdam**, 18 Ekim 1923, s.2.

³²⁰ “Teşkilat-ı Esasiye’de Tadilat Esasatı”, **İstikbal**, 18 Ekim 1923, s.1.

³²¹ “Teşkilat-ı Esasiye”, **Hakimiyet-i Milliye**, 18 Ekim 1923, s.1.

³²² “Devletimizin Müstakbel Şekli Hakkında Müzakerat”, **Tanin**, 18 Ekim 1923, s.1.

kesin bir sonuca ulaşamadığı ve mütehassısların cumhurbaşkanına kanunları reddetme ile meclisi feshetme yetkilerini vermekten vazgeçtiği ifade edilmiştir. Velid Ebuzziya yazısının devamında, Anadolu Ajansının açıklama yapmasından memnun olduğunu dile getirmiştir. Cumhurbaşkanının hem devlet hem de TBMM Başkanı olması ve herhangi bir kanunu reddedebilmesine dair haberlerin en çok dikkat çekenler oldukları vurgulanmıştır.³²³

Velid Ebuzziya yazısında, devlete yeni bir şekil verilmesine itiraz ettiğinden bahsetmiştir. İtiraz nedenini açıklarken, saltanatın kaldırılması kararıyla kesinleşen TBMM Hükümeti şeklinin milli hakimiyete dayandığına ve Milli Mücadele'den doğan Türk inkılabına uygun olduğuna değinmiştir. Yazının devamında, TBMM Hükümeti'nin Milli Mücadele döneminin başından itibaren kazandığı başarılar izah edilmiştir. TBMM Hükümeti şeklinin yerine Avrupa tarzı bir hükümet şeklinin kabul edilmesi halinde milli hakimiyet esasıdan taviz verileceğine dikkat çekilmiştir. Yazıya göre, dünyada mevcut hiçbir devlet şeklinde cumhurbaşkanı aynı zamanda meclise de başkanlık yapmamıştır. Türkiye'de böyle bir usulün kabul edilmesinin milli hakimiyet esasını ortadan kaldıracığı ifade edilmiştir. Velid Ebuzziya, cumhurbaşkanına meclisi fesih ve kanunları reddetme hakkının tanınmasını isteyenlerin mutlakiyet yönetimi kurmayı amaçladıklarını belirtmiştir.³²⁴

İstikbal gazetesi 19 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Habere göre, Anadolu Ajansı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadilatı meselesinin mütehassıslardan oluşan bir heyet tarafından incelendiğini ifade etmiştir. Haberde, sözü edilen konu hakkında Türk basınında birçok yorumun yapıldığı izah edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerindeki çalışmaların devam ettiği ve basında yer alan haberlerin birer tahminden ibaret olduğu belirtilmiştir.³²⁵

Anadolu'da Yenigün gazetesi 19 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatına Ait Mesainin Mühim Merhaleleri Kat'i Olunmuştur” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Türkiye'nin TBMM eliyle ve kendi üyeleri arasından seçilen bir cumhurbaşkanı tarafından idare edileceği ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanının, İcra Vekilleri Heyeti'nin başında bulunacak kişiyi seçeceği ve İcra Vekilleri Heyeti Başkanı'nın (başbakanın) da Heyet-i Vekile üyelerini belirleyip TBMM'nin onayına sunacağı izah edilmiştir.³²⁶

³²³ VelidEbuzziya, “Cumhuriyet Bahsi Tavzih Ediyor mu?”, **Tevhid-i Efkar**, 18 Ekim 1923, s.1.

³²⁴ VelidEbuzziya, “Cumhuriyet Bahsi Tavzih Ediyor mu?”, **Tevhid-i Efkar**, 18 Ekim 1923, s.1.

³²⁵ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı”, **İstikbal**, 19 Ekim 1923, s.1.

³²⁶ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatına Ait Mesainin Mühim Merhaleleri Kat'i Olunmuştur”, **Anadolu'da Yenigün**, 19 Ekim 1923, s.1.

Vatan gazetesi 19 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Gazi Paşa Reis-i Cumhur Olacak” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, milletvekillerinin Mustafa Kemal Paşa'yı cumhurbaşkanlığı makamında görmeyi arzuladıkları ifade edilmiştir. Habere göre, bu konuda bir milletvekili şöyle demiştir: “En şerefli mevki en şerefli zata aittir.” Ayrıca cumhurbaşkanının yetkileri hususundaki görüşmelere devam edileceği belirtilmiştir.³²⁷

Tanin gazetesi 19 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye'de Tadilat” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılan son değişikliklere göre, Mustafa Kemal Paşa'nın hem meclis hem de devlet başkanı olmasına karar verildiği ifade edilmiştir.³²⁸

19 Ekim 1923 tarihli İkdâm gazetesinin birinci sayfasında, Ankara 18 kaydı ve “Reis-i Cumhur Meclis Reisi Olacak” başlığıyla hususi bir telgrafa yer verilmiştir. Bu telgrafta, anayasa tadilatı için bir araya gelen Mütetassıslar Encümeni'nin cumhurbaşkanının meclis reisi olmasını kararlaştırdığı belirtilmiştir. Ayrıca encümende kabine usulü lehinde görüşler mevcuttur.³²⁹

İkdâm gazetesi, 19 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Bu yazıda; Yeni Gün gazetesinden elde edilen bilgiler aktarılmıştır. Anayasanın tadilatıyla ilgili müzakerelerin devam ettiği, meclisin intihap süresinin iki yerine dört yıl olacağı fakat, gerekli görüldüğü takdirde seçime gidilebileceği belirtilmiştir. Seçimin yapılması kararı TBMM veya cumhurbaşkanı tarafından verilebilecektir. Yeni meclis görevine başlayana kadar, önceki meclis icraatlarına devam edecektir. Türkiye Devleti'nin reisi reis-i cumhurdur. Başvekil, reis tarafından seçilirken, çalışma arkadaşları onun tarafından belirlenecektir. Kurulacak hükümet, TBMM'nin onayına sunulacaktır.³³⁰

Vatan gazetesi 20 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Mütetassıslar Encümeni Kararlarını Verdi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhurbaşkanının TBMM, hükümet ve fırka divanına başkanlık yapacağı ifade edilmiştir. Mütetassıslar tarafından verilen kararlara göre, cumhurbaşkanın TBMM'nin üyeleri arasından seçileceği, Heyet-i Vekile Başkanı'nı belirleyeceği ve Heyet-i Vekile Başkanı'nın birlikte çalışacağı kişileri tespit edip TBMM'nin onayına sunacağı ifade edilmiştir.³³¹

³²⁷ Ahmet Şükrü, “Gazi Paşa Reis-i cumhur Olacak”, **Vatan**, 19 Ekim 1923, s.1.

³²⁸ “Teşkilat-ı Esasiye'de Tadilat”, **Tanin**, 19 Ekim 1923, s.1.

³²⁹ “Reisicumhur Meclis Reisi Olacak”, **İkdâm**, 19 Ekim 1923, s.1.

³³⁰ “Teşkilat-ı Esasiye”, **İkdâm**, 19 Ekim 1923, s.2.

³³¹ Ahmet Şükrü, “Mütetassıslar Encümeni Kararlarını Verdi”, **Vatan**, 20 Ekim 1923, s.1.

Akşam gazetesi 20 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Meclisin, Reis-i Cumhurun ve Heyet-i Vekile Erkanının Vazife ve Salahiyetlerinden Pek Çoğunu Tayin Etmıştır” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde TBMM’ye, kanun koyma, kanunda değişiklik yapma, savaş ilanı ve barış imzalama gibi hakların verildiğinden bahsedilmiştir. Haberde, cumhurbaşkanının meclis üyeleri arasından seçileceği, hem TBMM’ye hem de hükümete başkanlık yapacağı ve başbakanın cumhurbaşkanı tarafından seçileceği ifade edilmiştir. Başbakanın Heyet-i Vekile üyelerini belirleyip TBMM’nin onayına sunacağı belirtilmiştir.³³²

Tevhid-i Efkar gazetesi 20 Ekim 1923 tarihli sayısında Velid Ebuzziya tarafından kaleme alınan “Meclis Reisliği İle Cumhur Reisliği Bir Arada Olmaz İkisinden Birini Tercih Etmeli!” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa’nın İzmit’te İstanbul gazetelerinin temsilcileriyle görüştüğü ve iç meseleler hakkında sohbet ettiği ifade edilmiştir. On sekiz saat süren sohbet, Velid Ebuzziya tarafından “Mustafa Kemal Paşa şimdiye kadar bir mücahid idi, bundan sonra bir müceddid (yenilik getiren kimse) olmak istiyor.” sözüyle açıklanmıştır. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa’nın Ahmet Emin Bey’e bazı açıklamalar yaptığı belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa açıklamasında, iç siyasetle uğraşmak ve Türkiye’yi geliştirmek için Ankara’da Halk Fırkası’nı kurduğunu izah etmiştir. Bunun üzerine Ahmet Emin Bey bir makale kaleme almış ve Mustafa Kemal Paşa’nın fırkacılıktan daha üstün bir mevkide bulunarak Türkiye’ye daha çok fayda sağlayabileceğine dikkat çekmiştir.³³³

Vatan gazetesi 21 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tadilatı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılan değişikliklerle ilgili ayrıntılara yer verilmiştir. Habere göre, Heyet-i Vekile üyeleri ve mütehassısların bir kısmı cumhurbaşkanına daha fazla yetki verilmesini arzularken, Kanun-i Esasi Encümeni bu görüşe katılmamıştır.³³⁴

Anadolu’da Yenigün gazetesi 21 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tadilatı Etrafında” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hakkında incelemeler yapan mütehassısların toplantı yaptıkları ifade edilmiştir. Mütehassısların gün içinde İcra Vekilleri Heyeti’nin sorumluluklarını tespit etmekle meşgul olacakları belirtilmiştir. Haberde, İcra Vekilleri Heyeti’nin kanunla belirlenen işleri doğrudan uygulama şeklinde bir sorumlulukları olduğu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun ana hatlarıyla tespit olunduğu izah edilmiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yapılacak değişikliklerin en önemli yönünün devlet ve hükümetin durumunu kesin kararlarla ortaya koyması

³³² “Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Meclisin, Reis-i cumhurun ve Heyet-i Vekile Erkanının Vazife ve Salahiyetlerinden Pek Çoğunu Tayin Etmıştır”, **Akşam**, 20 Ekim 1923, s.1.

³³³ VelidEbuzziya, “Meclis Reisliği ile Cumhur Reisliği Bir Arada Olmaz İkisinden Birini Tercih Etmeli!”, **Tevhid-i Efkar**, 20 Ekim 1923, s.1.

³³⁴ Ahmet Şükrü, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tadilatı”, **Vatan**, 21 Ekim 1923, s.1.

olduğu vurgulanmıştır.³³⁵ Vatan gazetesi 22 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Kanunun Üç Esas Hattı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Müttehassıslar Encümeni'nin bir toplantı yaptığı ve toplantıda kabine usulünün kabul edildiği ifade edilmiştir. Haberin devamında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tespit edilen esasları sıralanmıştır. TBMM'nin yasama ve yürütme yetkilerine sahip olacağı ve cumhurbaşkanının meclise de başkanlık yapacağı belirtilmiştir. Haberde, cumhurbaşkanının kabineyi tayin edeceği ve TBMM'nin kararlarını uygulayacağı izah edilmiştir. Habere göre, milletvekilleri, güçler birliği ilkesi kabul edilirse tüm yetkilerin TBMM'ye verilmesini desteklemişlerdir.³³⁶

İkdam gazetesi, 22 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı” başlıklı bir telgrafta yer vermiştir. Anadolu Ajansı ve Ankara 21 kayıtlarıyla yayımlanan telgrafta, Yeni Gün gazetesinden edinilen bilgiler aktarılmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tadilatı için gerçekleştirilen müzakerelerde ulaşılan sonuç üç maddeyle özetlenmiştir. İlk maddede yasama ve yürütme yetkilerinin TBMM'de toplandığı, ikinci maddede TBMM tarafından devleti temsil etme görevinin cumhurbaşkanına verildiği ve üçüncü maddede meclisin yürütme vazifesini vekiller vasıtasıyla yapacağı belirtilmiştir.³³⁷

Anadolu'da Yenigün gazetesi 22 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu değişiklikleri ile ilgilenen mütehassısların icra vekillerinin sorumluluklarını belirledikleri ifade edilmiştir. Tespit edilen esaslarda, her vekilin vekaletine karşı görevlerini mevzuata göre yapacağı ve tüm icra vekillerinin vazifelerini bir heyet halinde yerine getireceği belirtilmiştir.³³⁸

Anadolu'da Yenigün gazetesi 22 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yenigün Yeni ve Mühim Bir Anket Açtı!” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Anadolu'da Yenigün gazetesinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadilatı konusunda tüm mütehassısların fikirlerini öğrenmek için bir anket açtığından bahsedilmiştir. Ankete ilk cevap veren kişi Aydın Milletvekili Zeki Bey olmuştur. Haberde, Zeki Bey'in bu konudaki düşüncelerini içeren iki mektubun varlığına dikkat çekilmiştir. Zeki Bey mektubunda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki fikirlerini Yunus Nadi'ye açıklarken, mevcut durumu şu üç maddeyle özetlemiştir.³³⁹

- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tamamen korunması,
- Devlet şeklinin cumhuriyet olarak seçilmesi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun cumhuriyetin esaslarına göre düzenlenmesi,

³³⁵ “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tadilatı Etrafında”, **Anadolu'da Yenigün**, 21 Ekim 1923, s.1.

³³⁶ Ahmet Şükrü (Esmen), “Yeni Kanunun Üç Esas Hattı”, **Vatan**, 22 Ekim 1923, s.1.

³³⁷ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı”, **İkdam**, 22 Ekim 1923, s.1.

³³⁸ “Teşkilat-ı Esasiye”, **Anadolu'da Yenigün**, 22 Ekim 1923, s.1.

³³⁹ “Yenigün, Yeni ve Mühim Bir Anket Açtı”, **Anadolu'da Yenigün**, 22 Ekim 1923, s.1.

- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun dayandığı güçler birliği ilkesi korunarak, cumhurbaşkanının TBMM ve hükümet üzerindeki hakkını devam ettirecek bir şeklin hazırlanması.

Anadolu'da Yenigün gazetesi 23 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yenigün'ün Teşkilat-ı Esasiye Anketi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Anadolu'da Yenigün gazetesi tarafından mütehassısların Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hakkındaki düşüncelerini öğrenmek için bir anket açtığından bahsedilmiştir. Haberde, Zeki Bey'in bu konu hakkındaki ikinci mektubuna değinilmiştir. Mektupta, Fransa'nın hükümet biçimi örnek alınarak sade bir cumhuriyet rejimi kurmanın amaçlandığı ifade edilmiştir. Türkiye'nin yeni devlet biçimlerini deneyerek daha fazla vakit kaybetmesi bir hata olarak değerlendirilmiştir. Zeki Bey, Türkiye'yi geliştirmek için Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun korunmasının cumhuriyetin kabul edilmesinden daha mühim olduğunu belirtmiştir. Türk milletinin kaderini belirleyecek hususlarda karar verirken dikkatli hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁴⁰

Vatan gazetesi 23 Ekim 1923 tarihli sayısında, Ahmet Şükrü tarafından kaleme alınan “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Safhaları” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, devlet şekli hakkındaki haberlerin tutarsızlığından meydana gelen olayların sorumlu olduğu ifade edilmiştir. İstanbul basınında yer alan haberlerin birbirine uymadığı ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında en güvenilir açıklamanın Mustafa Kemal Paşa tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Ahmet Şükrü yazısının devamında, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı açıklamanın Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve devlet şeklinin belirlenmesi gibi konuları daha karmaşık bir hale getirdiğini izah etmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki görüşmelerin birçok aşamadan geçmesi nedeniyle muhabirlerin tutarsız haberler verdiklerine değinmiştir. Yazıda, Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığına aday olmayacağı ve bu makama Fevzi veya İsmet Paşalardan birinin seçileceğine ilişkin haber örnek verilmiş ve haberdeki yanlışlık “Bu riyaset için Gazi Paşa'dan daha tabii bir reis tasviri kabul müdür?” sorusu üzerinden gösterilmiştir. Türk milletinin cumhurbaşkanlığı makamında Mustafa Kemal Paşa'yı görmek istediği vurgulanmıştır.³⁴¹

Ahmet Şükrü yazısının devamında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Milli Mücadele döneminde ortaya çıktığını, Milli Mücadele döneminde akıllardaki tek amacın savaşı kazanmak olduğunu ve TBMM'nin eski bir Alman meclisi olan “folk moot”³⁴² benzediğini ifade etmiştir. Yazıda Alman meclisi folk moot ile TBMM arasında kıyaslama yapılmış ve aralarındaki fark şöyle

³⁴⁰ “Yenigün'ün Teşkilat-ı Esasiye Anketi”, **Anadolu'da Yenigün**, 23 Ekim 1923, s.1.

³⁴¹ Ahmet Şükrü, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Safhaları”, **Vatan**, 23 Ekim 1923, s.1.

³⁴² İngiliz tarihine bakıldığında kralların önemli konuları folk moot adı verilen kurula danıştıkları görülmektedir. Üyelerini büyük savaşçıların oluşturduğu folk moot kurulu henüz devlet kuramamış kabilelerin yaşadığı dönemde oldukça yaygın bir yapılanmadır. Ayrıntılı bilgi için Gaetano Mosca'nın Siyasi Doktrinler Tarihi adlı eserine bakılabilir. Salih Taşdöğen, “Türk Anayasa Hukukunda Karşı-İmza Kuralı”, **Yüksek Lisans Tezi**, Bursa, 2015, s.28-29.

açıklanmıştır: “Her kararın icrası için yalnız bir defaya mahsus olmak üzere vekiller intihap edileceği yerde muayyen (belirlenmiş) bazı kararların icrası için bir vekil ve diğer kararların icrası için de diğer bir vekil intihap edilirdi.” Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun eksik taraflarının bulunduğu ve Türkiye'nin gelişmesi yolunda bir engel oluşturduğu belirtilmiştir. Ahmet Şükrü, Mustafa Kemal Paşa'nın Ağaoğlu Ahmet ve Ziya (Gökalp)'in de içinde bulunduğu birkaç kişiden yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun düzenlenmesini istediğine dair bir haber aldığını izah etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Avrupa ve Amerika'da mevcut bütün yasaları incelediğini ve neticede yüz on dört maddeden oluşan bir projenin hazırlandığını vurgulamıştır.³⁴³

Vatan gazetesi 24 Ekim 1923 tarihli sayısında Ahmet Şükrü tarafından kaleme alınan “Cumhuriyetçiler, Teşkilat-ı Esasiyeciler” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıya göre, cumhuriyet taraftarları TBMM'nin yetkilerinin bir kısmının cumhurbaşkanına verilmesini istemişlerdir. Teşkilat-ı Esasiyeciler bu isteğe muhalefet etmemiştir. Ahmet Şükrü, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklikler yapılması konusunda iki eğilimin (cumhuriyetçiler-Teşkilat-ı Esasiyeciler) ortaya çıktığından bahsetmiştir. Cumhuriyet taraftarlarının hükümeti desteklediğini, hükümetin TBMM'nin kontrolünden kurtulmayı arzuladığını ve bazı mütehassısların Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun korunmasını desteklediğini ifade etmiştir. Yazıya göre, cumhuriyetçiler cumhurbaşkanının yetkilerle donatılması ve meclisten üstün bir konuma gelmesini istemişlerdir. Mütehassıslar Encümeni'ndeki görüşmelerin hükümet taraftarları ve TBMM'yi destekleyenler arasında bir kuvvet ve yetki paylaşımı mücadelesine dönüştüğü ifade edilmiştir. Ahmet Şükrü yazısında hükümet mensubu bir cumhuriyetçinin sözlerine yer vermiştir. Bu sözlerde, hükümetin TBMM kontrolünde kaldığı sürece herhangi bir faaliyette bulunamayacağından bahsedilmiştir. Ahmet Şükrü yazısında, yürütme kuvvetiyle meclisi feshetme yetkisinin cumhurbaşkanına verilmesi durumunda güçler birliği ilkesinin kabul edilmiş olacağını vurgulamıştır.³⁴⁴

Ahmet Şükrü yazısında, TBMM'nin dört, cumhurbaşkanının beş sene için seçileceğinden bahsetmiştir. Bu usulün kabul edilmesinin Türkiye için bir tehlikeye yol açacağını şu sözlerle ifade etmiştir: “Reis-i cumhur aynı zamanda bir fırka reisi olacağından dört senenin hitamında (sonunda) yeniden intihap yapıp da fırkası kazanmayacak olursa herhangi bir vesileyle bu yeni meclisi dağıtmayacağı ne malum?” Ahmet Şükrü yazısının devamında, nüfuzlu bir milletvekilinin sözlerine değinmiştir. Milletvekili, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu değişiklikleri meselesinin fırkada görüşülmesini desteklemeyeceğini belirtmiştir. Milletvekilinin görüşleri yazıda şöyle izah edilmiştir: “Bir defa bizim böyle bir kanun yapmaya salahiyetimiz (yetkimiz) olup olmadığı malum değildir. Biz Meclis-i Müessesan değiliz. Hem salahiyetimiz ne dereceye varıyor? Bunu anlamak isteyeceğim. Elbette salahiyetimizin bir hududu vardır. Biz millet tarafından iki sene için bazı muayyen işleri yapmak üzere intihap edildik. Şimdi tamamıyla başka işler yapmaya kalkışıyoruz.

³⁴³ Ahmet Şükrü, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Safhaları”, **Vatan**, 23 Ekim 1923, s.1.

³⁴⁴ Ahmet Şükrü, “Cumhuriyetçiler, Teşkilat-ı Esasiyeciler”, **Vatan**, 24 Ekim 1923, s.2.

Fakat millet için hayati bir ehemmiyete sahip bu mesele fırkada müzakere edilemez. Millet söylenen sözleri işitmelidir. Münevverler fikirlerini dermeyan etmelidir (ortaya koymalıdır). Kanun lehinde ve aleyhinde söylenmedik söz kalmamalıdır.”³⁴⁵

Vakit gazetesi 24 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye'deki Kat'i Tadilat Nedir?” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişikliklerin esaslarından bahsedilmiştir. Habere göre, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ruhuna uygun ve tamamıyla bu kanuna dayalı olarak kurulan devletimizin cumhuriyet şekliyle yönetileceği özel bir kanun vasıtasıyla ilan edilecektir. Devletin başkanına cumhurbaşkanı denilecek ve cumhurbaşkanı başbakanı seçecektir. Başbakan vekilleri seçip TBMM'nin onayına sunacaktır. Haberde kesinleşmiş esaslar ifade edildikten sonra, bunlar dışındaki haberlerin gerçeği yansıtmadığı izah edilmiştir.³⁴⁶

Anadolu'da Yenigün gazetesi 24 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Anketimize Cevap!” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişikliklerle ilgili çalışmaların devam ettiği günlerde Anadolu'da Yenigün gazetesinin bir anket açtığı ve anket vasıtasıyla mütehassısların bu konu hakkındaki görüşlerini öğrenmek istediği ifade edilmiştir. Anadolu'da Yenigün gazetesi, ankete cevap veren ikinci kişinin Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey olduğunu belirtmiştir. Feridun Fikri Bey, Türkiye'de Meclis Hükümeti esasının uygulanmasının güçler ayrılığı ve parlamentarizm ilkelerine göre daha etkili sonuçlar doğurabileceğini düşünmüştür. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tamamlanması ve devletin bir temsilcisinin bulunması gerektiğini vurgulamıştır.³⁴⁷

Tanin gazetesi 24 Ekim 1923 tarihli sayısında, Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “Ne Var” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler konusunun Mütehassıslar Encümeni tarafından incelendikten sonra fırka divanına geleceği ve son şeklini alacağı ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hususunda Türk basınında birçok haberin yayımlandığından ve bu haberlerin Anadolu Ajansı tarafından söylenti olarak görüldüğünden bahsedilmiştir. Yazıda muhabirler tarafından verilen haberlerin yetkili kişiler tarafından verilmiş bilgilere dayandığına dikkat çekilmiştir. Hüseyin Cahit yazısının devamında, basının düşünceleri hoşla gitmeyecek şekilde yansıtmamasının bir hata olmadığını belirtmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler meselesinin TBMM'de müzakere edileceğini ve daha önce fırka tarafından verilen kararların TBMM'de de kabul edileceğini vurgulamıştır. Hüseyin Cahit yazısının devamında, Türk milletinin geleceğini etkileyecek niteliğe sahip kararların verilmiş biçimini eleştirmiş ve Teşkilat-ı Esasiye

³⁴⁵ Ahmet Şükrü, “Cumhuriyetçiler, Teşkilat-ı Esasiyeciler”, **Vatan**, 24 Ekim 1923, s.2.

³⁴⁶ İhsan, “Teşkilat-ı Esasiye'deki Kat'i Tadilat Nedir?”**Vakit**, 24 Ekim 1923, s.3.

³⁴⁷ “Teşkilat-ı Esasiye Anketimize Cevap!” ,**Anadolu'da Yenigün**, 24 Ekim 1923, s.1.

Kanunu'nda değişikliğe gitmenin lüzumsuz bir iş olduğuna değinmiştir. Kamuoyuna yapılan faaliyetler hususunda açıklama yapılması gerektiğini dile getirmiştir.³⁴⁸

Akşam gazetesi 24 Ekim 1923 tarihli sayısında, Ağaoğlu Ahmet tarafından kaleme alınan “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında basında ortaya atılan haberlerin kamuoyunu yeterince aydınlatmadığı ifade edilmiştir. Ankara'nın muazzam bir yenilik yaptığı, hilafeti saltanattan ayırıp saltanatı kaldırdığı ve yasama ve yürütme yetkilerinin millet tarafından “bizzat ve bilfiil” kullanılması esasını kabul ettiği belirtilmiştir. Yazıda, meclis ve meclis başkanının yetkilerinden bahsedilmiş, meclisin kendisine “mukadderat-ı millet üzerine vazülyed” unvanını verdiğine dikkat çekilmiştir. TBMM'nin bu unvanla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ruhunu ortaya koyduğu ve bu şekildeki hükümete güçler birliği adının verildiği izah edilmiştir. Yazıda, dünyanın hiçbir yerinde güçler birliği usulünün bu derecede olmadığı ve Türkiye'nin Milli Mücadele döneminde bu şeklin faydalarını gördüğü vurgulanmıştır.³⁴⁹

Ağaoğlu Ahmet yazısının devamında, Milli Mücadele döneminde etkili olan meclis hükümeti sisteminin barış döneminde de aynı yeterliliği gösterip gösteremeyeceğini sorgulamıştır. Türkiye'nin diktatörlük ve anarşi gibi tehlikelerden kaçınması gerektiğini ve mevcut Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun “bir devlet makinesi kurmaktan uzak” olduğunu ifade etmiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile çözülemeyen konularda Kanun-i Esasi'ye göre hareket edildiği belirtilmiştir. Ağaoğlu Ahmet yazısında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun işlevsiz kaldığı noktalarda Kanun-i Esasi'ye başvurulmasını “Halk hükümetiyle imparatorluk usul-ü idaresi arasında uçurumlar var iken, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu nasıl Kanun-i Esasi ile ikmal ve itmam edilmiş olur?” sorusu vasıtasıyla eleştirmiştir.³⁵⁰

Tevhid-i Efkâr gazetesi 24 Ekim 1923 tarihli sayısında, Velid Ebuzziya tarafından kaleme alınan “Devlet İhtirai İleti” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Ankara'nın İstanbul gazetelerini haksız eleştirilerde bulunmakla suçladığından bahsedilmiştir. Ayrıca Ankara'nın bilinen devlet şeklini değiştirip cumhuriyeti kurmayı düşünmesi “büyük bir dedikodu vesilesi” olarak değerlendirilmiştir. Yazıda, yeni bir devlet şekli meydana getirme meselesiyle en çok ilgilenen kişinin Celal Nuri Bey olduğuna değinilmiştir. Celal Nuri Bey'in ciddi konuları ele alıp içinden çıkılmaz bir hale getirdiği ve cumhuriyet meselesi hakkında “cumhuriyet-i seniyye” kavramını ortaya atarak, cumhuriyeti tam olarak benimseyememiş kamuoyunu korkuttuğu izah edilmiştir. Yazıda, cumhuriyet tabirinin ortaya çıkışından itibaren bir ay bile geçmediği ve bu hususta incelemeler yapıp toplantılar düzenleyen mütehassısların hiçbir şeye karar veremedikleri

³⁴⁸ Hüseyin Cahit, “Ne Var”, **Tanin**, 24 Ekim 1923, s.1.

³⁴⁹ Ağaoğlu Ahmet, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, **Akşam**, 24 Ekim 1923, s.1.

³⁵⁰ Ağaoğlu Ahmet, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, **Akşam**, 24 Ekim 1923, s.1.

vurgulanmıştır. Henüz hiçbir şey belli değilken Celal Nuri Bey'in cumhuriyet-i seniyyeden, hükümet şeklinin yapacağı faaliyetlerden söz etmesi eleştirilmiştir.³⁵¹

Velid Ebuzziya yazısının devamında, Celal Nuri Bey'in faaliyetlerinin endişeye neden olduğunu ifade etmiştir. Neden bu düşüncede olduğunu şu şekilde açıklamıştır: “Çünkü geçen sene de tam bu vakitler yine dünyanın en iyi hükümetini biz ihtira (icat) ettiğimizi söylemiş ve bu ihtiranı fevkaladeliliğini halka tasdik ettirmek için günlerce nutuklar irad eylemiştik. Hata bununla da iktifa etmeyerek (yetinmeyerek) 1 Teşrin-i sani'nin (kasımın) aid-i milli olmasını taht-ı karara aldığımız gibi bu kararın münakaşasının bile hıyanet-i vataniyeden madud olması (sayılması) hakkında bir de kanun ısdar eylemiştik (yürürlüğe koymuştuk).”Yazıda, sürekli hükümet değişikliğine gidilmesinin Türkiye için zararlı olacağı ifade edilmiştir. Milletın bu durumu kabullenmeyeceğı belirtilmiştir. Ankara'nın “devlet müessesesi yoktur, mevcut müessese bozuktur” diye bağırdağı belirtilmiştir. Böyle bir ortamda Türkiye için yararlı hiçbir faaliyetin yürütölemeyeceğı vurgulanmıştır.³⁵²

Tanın gazetesi 25 Ekim 1923 tarihli sayısında, Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “Teşkilat-ı Esasiye Etrafında” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından bir makale yayımlandığı, bu makalede Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkında milletvekilleri arasında ortaya çıkan eğilimlerden bahsedildiğı ifade edilmiştir. Hüseyin Cahit, Ankara'dan İstanbul gazeteleri hakkında birçok şikayetin işitildiğini ve Ağaoğlu Ahmet Bey tarafından yazılan makalenin Halk Fırkası'nda meydana gelen ihtilafa değindiğini belirtmiştir. Hüseyin Cahit yazısında, TBMM'de ortaya çıkan ihtilafın icraat yapmaya engel olduğunu ve kamuoyunun yaşanan gelişmelerden haberdar edilmesi gerektiğini izah etmiştir. TBMM'de iki fırkanın bulunması fikrini destekleyen Hüseyin Cahit, bu sayede Türkiye'nin gelecekte daha sağlam adımlar atacağına dikkat çekmiştir.³⁵³

Hüseyin Cahit yazısının devamında, fırkada verilen kararların TBMM'de de değıştirilmeden kabul edildiğine değinmiştir. Meselelerin sadece TBMM'de görüşölmesi sağlanırsa halk hükümeti esasına sadık kalınacağından bahsetmiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun cumhuriyetle aynı manaya geldiğı dile getirilmiştir. Bu nedenle cumhuriyetçi-Teşkilat-ı Esasiyeci sınıflandırmasının hiçbir anlamının olmadığı ifade edilmiştir. Cumhuriyetçi ve Teşkilat-ı Esasiyeci tabirleriyle başka şeylerin kastedildiğı belirtilmiştir. Bu durumun fikir birliğine engel olduğı ve faaliyetleri gerçekleştirmeyi zorlaştırdığı vurgulanmıştır.³⁵⁴

³⁵¹ VelidEbuzziya, “Devlet İhtirai İlleti”**Tevhid-i Efkar**, 24 Ekim 1923, s.1.

³⁵² VelidEbuzziya, “Devlet İhtirai İlleti”, **Tevhid-i Efkar**, 24 Ekim 1923, s.1.

³⁵³ Hüseyin Cahit, “Teşkilat-ı Esasiye Etrafında”, **Tanın**, 25 Ekim 1923, s.1.

³⁵⁴ Hüseyin Cahit, “Teşkilat-ı Esasiye Etrafında”, **Tanın**, 25 Ekim 1923, s.1.

Akşam gazetesi 25 Ekim 1923 tarihli sayısında, Necmettin (Sadak) tarafından kaleme alınan “Neyi, Kimden Gizliyorlar?” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, bir devletin millettten belli başlı şeyleri gizleyebileceği ve devlet sırları arasında başlangıçta askeri kararlarla planların bulunduğu ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerine dair hususların da devlet sırları arasında bulunduğu belirtilmiştir. Yazıda, bir devletin bazı faaliyetleri millettten gizli tutmasının hükümet şekline göre değişeceği izah edilmiştir. İstibdat dönemi örnek gösterilerek milletin verilen kararlardan uygulama sırasında haberdar olduğundan ve hiçbir faaliyetin neden yapıldığını bilmediğinden bahsedilmiştir. Halk hükümetlerinde halkın mecburi nedenlerle gizli tutulmayan her şeyi bildiğini ve esasen faaliyette bulunanın halk olduğunu vurgulamıştır.³⁵⁵

Necmettin (Sadak) yazısının devamında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikler ya da cumhuriyet meselesinin bir devlet sırrı olmadığını ve sürekli Türk hükümetinin yapacağı işlerde halka danıştığının söylendiğini ifade etmiştir. Yazıda, hakiki Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ruhunun yasama ve yürütme yetkilerinin millet tarafından kullanılması olduğuna değinilmiştir. Milletin yönetim biçimini belirleyen görüşmelerin halktan nasıl gizli tutulduğu sorgulanmıştır. Her meclisin devlet şeklini belirleyemeyeceğine dikkat çekilmiştir. Yazıda, anayasaların müessesan meclisleri tarafından hazırlandığı fakat, mevcut meclisin bir müessesan meclisi niteliği taşımadığı izah edilmiştir.³⁵⁶

Vakit gazetesi 25 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Etrafında” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılacak değişiklikler hususunda büyük bir gizliliğin varlığına değinilmiştir. Görüşmeler sonucunda eski Teşkilat-ı Esasiye Kanunu projesinin reddedildiği ve reddedilen projenin İstanbul gazetelerinden birinde yayımlanmasının kırınglıklara yol açtığı ifade edilmiştir.³⁵⁷

Anadolu'da Yenigün gazetesi 25 Ekim 1923 tarihli sayısında “Teşkilat-ı Esasiye Anketimize Cevap!” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler konusunda bir anket açıldığından bahsedilmiştir. Bahsi geçen konuda mütehassısların görüşleri öğrenilmek istenmiştir. Haberde, Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey'in görüşlerini içeren bir makaleye yer verilmiştir. Feridun Fikri Bey, kanunları düzenleme konusunda en önemli iki şartın Şura-yı Devlet ve büyük iktisat meclisini kurma olduğunu ifade etmiştir. Vekilleri Türkiye'nin meseleleriyle daha alakadar hale getirmek için siyasi müsteşarlıkların kurulmasının önemine dikkat çekilmiştir. Haberde, Şura-yı Devlet'in nasıl kurulması gerektiği şöyle açıklanmıştır: “Şurayı Devlet, muayyen evsaf ve şerait-i kanuniyeyi cem' kimseler arasından ve

³⁵⁵ Necmettin Sadak, “Neyi, Kimden Gizliyorlar?”, **Akşam**, 25 Ekim 1923, s.1.

³⁵⁶ Necmettin Sadak, “Neyi, Kimden Gizliyorlar?”, **Akşam**, 25 Ekim 1923, s.1.

³⁵⁷ “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Etrafında”, **Vakit**, 25 Ekim 1923, s.2.

Heyet-i Vekile'nin göstereceği namzetler (adaylar) meyanından (arasından) meclisçe intihap olunabilir.”³⁵⁸ Anadolu'da Yenigün gazetesi 26 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Teşkilat-ı Esasiye” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hakkında Anadolu Ajansı'nın bir tebliğine değinilmiştir. Bu tebliğde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikler meselesinin kamuoyu ve basını en çok meşgul eden mesele olduğu ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'yla yeni Türk devletinin adı ve yönetim biçiminin tespit edileceği belirtilmiştir. Haberde, Milli Mücadele döneminde yürürlüğe koyulan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun barış dönemi koşullarına göre yeniden düzenlendiği izah edilmiştir. Müttehassıslar arasında bahsi geçen konuyla ilgili yapılan görüşmelerin henüz sonuçlanmadığı, elde edilen bazı bilgilere göre kabine usulü kabul edilerek devlete “Türkiye Halk Cumhuriyeti” adının verileceği ve TBMM'nin yasama ile yürütme yetkilerine sahip olacağı vurgulanmıştır. Haberin devamında, TBMM'nin yürütme kuvvetini temsil etme hakkını üyeleri arasından seçtiği cumhurbaşkanına verdiği dikkat çekilmiştir. Müttehassıslar tarafından belirlenecek şeylerin Halk Fırkası ve TBMM'de de müzakere edileceği dile getirilmiştir.³⁵⁹

Akşam gazetesi 26 Ekim 1923 tarihli sayısında, Necmettin (Sadak) tarafından kaleme alınan “Sakınılacak Bir Tehlike” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hakkındaki projenin İstanbul basınında yayımlandığı ifade edilmiştir. Projenin Türk basınında yayımlanmasının Ankara'dan gelen telgraflar tarafından “ifşa” olarak adlandırıldığı belirtilmiştir. Yazıda, projeyi ele geçirip basında yayımlanmasını sağlayan kişinin cezalandırılmasının istendiğine değinilmiştir. Devletlerin bazı şeyleri vatandaşlarından gizleyebileceği ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu projesinin böyle bir özelliğinin olmadığı vurgulanmıştır. Yazıda, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hakkındaki gelişmelerin halktan gizlenmesinin basında birçok düşüncenin ortaya atılmasına yol açtığına dikkat çekilmiştir.³⁶⁰

Necmettin (Sadak) yazısının devamında, birçok milletvekilinin projeden basında yayımlandıktan sonra haberinin olduğunu ifade etmiştir. Yazar, bu konudaki eleştirisini şöyle dile getirmiştir: “Bir vesika ki milletin vekillerinden de gizleniyor! Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadilatına karar verilmiş (kim vermiş onu da bilmiyoruz); bunun için müttehassıs olarak birkaç kişi tefrik edilmiş (seçilmiş), bu zevat bir proje hazırlamışlar, şimdi bu proje fırka divanında müzakere ediliyormuş. Fırka divanında müzakere edilen bir projeden -bütün memleketin olmasa bile- diğer fırka azasının niçin haberi olmaz?”³⁶¹

³⁵⁸ “Teşkilat-ı Esasiye Anketimize Cevap!”, **Anadolu'da Yenigün**, 25 Ekim 1923, s.2.

³⁵⁹ “Teşkilat-ı Esasiye”, **Anadolu'da Yenigün**, 26 Ekim 1923, s.1.

³⁶⁰ Necmettin Sadak, “Sakınılacak Bir Tehlike”, **Akşam**, 26 Ekim 1923, s.1.

³⁶¹ Necmettin Sadak, “Sakınılacak Bir Tehlike”, **Akşam**, 26 Ekim 1923, s.1.

Vatan gazetesi 27 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Mütehassısların Mesaisi Tebellür Etmemiştir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler hakkında mütehassısların bir ay boyunca müzakerelerde bulunacağı ve bahsi geçen konunun fırka ve mecliste de görüşüleceği ifade edilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılacak değişiklikler meselesinin kamuoyunu ve basını en çok meşgul eden mesele olduğu belirtilmiştir. Haberde, Milli Mücadele döneminin şartlarında doğan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun barış dönemi koşullarına göre düzenleneceği izah edilmiştir.³⁶²

İstikbal gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhura Verilmek İstenen Salahiyetler” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu projesinin hazırlandığı, projenin basında bir nüshasının bulunduğu ve yüz on altı maddeden oluştuğu ifade edilmiştir. Projede Türkiye'nin cumhuriyetle yönetilen bir halk devleti olduğu belirtilmiştir. Haberde, yeni projenin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu yürürlükten kaldırdığı, hakimiyetin kayıtsız şartsız millete bırakıldığı ve yasama ile yürütme yetkilerinin milletin tek temsilcisi olan TBMM'ye verildiği izah edilmiştir. Habere göre, başka bir maddede icra vekillerinin başında bulunacak kişinin cumhurbaşkanı tarafından seçileceği vurgulanmıştır ki bu madde ile yürütme yetkisi TBMM'den alınarak cumhurbaşkanına verilmiştir.³⁶³

İstikbal gazetesinin haberinin devamında, cumhurbaşkanının TBMM'ye de başkanlık yapacağı ifade edilmiştir. TBMM'de herhangi bir celseyi yöneten kişinin önemli bir rolü olduğu belirtilmiştir. Cumhurbaşkanının TBMM'ye başkanlık yapmasının her istediğini meclise kabul ettirebilecek bir mevkide bulunması manasını taşıdığı izah edilmiştir. Haberde, projenin cumhurbaşkanına TBMM'den daha fazla yetki verdiğine dikkat çekilmiştir. Cumhurbaşkanının aynı zamanda fırkaya da başkanlık yapacağı ve beş sene süreyle TBMM tarafından seçildiği dile getirilmiştir.³⁶⁴

2.4. Ankara'nın Başkent Olması

Cumhuriyetin ilanı öncesi yapılması gereken mühim işlerden biri de Ankara'nın başkent yapılmasıdır. İşgaller sona erdikten sonra İstanbul'un Türkiye'nin başkenti olarak kalacağını düşünen, komutanlar, iş adamları ve aydınlar dahil birçok kişi vardır. İstanbul'un başkent kalacağını düşünenler, Ankara'nın uygun koşullara sahip olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca halifenin İstanbul'da olması, bu düşüncenin bir diğer dayanağıdır. Lozan Barış Antlaşması'nın uygulanmasıyla işgallerin sona erdiği Türkiye'de başkent ile ilgili tartışmalar baş göstermiştir.

³⁶² “Mütehassısların Mesaisi Tebellür Etmemiştir”, **Vatan**, 27 Ekim 1923, s.1.

³⁶³ “Reis-i cumhura Verilmek İstenen Salahiyetler”, **İstikbal**, 28 Ekim 1923, s.1.

³⁶⁴ “Reis-i cumhura Verilmek İstenen Salahiyetler”, **İstikbal**, 28 Ekim 1923, s.1.

Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta başkentin Ankara olduğunun kanunen ilan edilmesiyle “payitaht” ve “Yeni Türkiye Devleti” gibi ifadelerin kullanımının önleneceğini belirtmiştir.³⁶⁵

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 30 Eylül 1923 tarihli sayısında, “Türkiye Hükümet Merkezi Neresi Olacaktır?” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, yeni bir meclis binası inşa edilmesi hakkında mecliste gerçekleştirilen görüşmelere değinilmiştir. Yeni meclis binasının inşası hususu ele alınmadan önce devletin başkentinin neresi olacağına karar verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Haberde, “Ankara Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezidir” sözünün Mustafa Kemal Paşa tarafından Neue Freie Presse gazetesi muhabiri Lazar'ın sorusuna cevaben söylendiği hatırlatılmıştır. Habere göre, mecliste arazi kanununun görüşüldüğü sırada yeni bir meclis binası inşa etmek için ödenek istendiği belirtilmiştir. Milletvekilleri, öncelikle Türkiye'nin başkentinin neresi olacağının tespit edilmesini istemişlerdir. Başkent meselesini halletme fikrinde olanlar, görüşmelerin sonucunda devlet merkezinin Ankara olacağından şüphe duymadıklarını dile getirmişlerdir. Haberin devamında, icra edilen müzakerede yaşananlara değinilmiştir.³⁶⁶

İkdam gazetesinin 30 Eylül 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, merkezi hükümet meselesi hakkında hususi muhabirin bir telgrafına yer verilmiştir. Telgrafta her ne kadar Ankara'nın başkent olmasını destekleyenler olsa da, İstanbul'un devlet merkezi olarak kalacağı ifade edilmiştir. “Merkezi Hükümet Meselesinde Yeni Cereyanlar” başlığı ve Ankara 29 kaydıyla yayımlanan telgraf şu şekildedir: “Merkezin yeniden İstanbul olması muhtemeldir. Hükümetin merkezi meselesinde mecliste yeni bir cereyan vardır. Merkezin Ankara'da kalması için kuvvetli bir ekseriyet mevcut ise de yeni devlet teşkilatı ilan edilerek ahval tabii mecrasını aldıktan sonra merkezin tebdili ihtimali çoktur. Salahiyettar bir zat bana beyanatta “Merkez değişebilir” dedi ve “Neresi olur?” sualime cevaben “belki İstanbul” mukabelesinde bulundu.”³⁶⁷

İkdam gazetesinin 1 Ekim 1923 tarihli sayısında yer alan hususi bir telgrafta, TBMM'de devlet merkezinin İstanbul olması gerektiğini düşünenlerin olduğuna değinilmiştir. Gündeme gelen yeni bir meclis binası inşa etmek fikrine olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşıldığı ifade edilmiştir. Mecliste, üç hafta içerisinde partilerin kurulacağı yönünde rivayetlerin ortaya çıktığından bahsedilmiştir. Ankara 30 kaydıyla yayımlanan ve “Merkezin İstanbul'da Olması Lehinde Cereyanlar” başlığına sahip olan hususi telgrafın alt başlığı, “Ankara'da Meclis Binasının İnşasına İtirazlar” şeklindedir. Telgraf şöyledir: “Meclisteki cereyana göre merkezin Ankara'da kalması takarrür etse bile yeni meclis binasının inşası aleyhinde mecliste kuvvetli bir cereyan vardır. Buraya verilecek paranın daha lüzumlu bir yere sarfı istenilmektedir. Mecliste iktisadi düşüncelerin belirmesi şayan-ı memnuniyettir. İnşallah bu fikir her zaman hakim olur. Teşkilat-ı Esasiye

³⁶⁵ Vural Fuat Savaş, *Cumhuriyetin İlanı ve Karşıtları (1920-1926)*, Efil Yayınevi, Ankara, 2018, s.15.

³⁶⁶ “Türkiye Hükümet Merkezi Neresi Olacaktır?”, *Hakimiyet-i Milliye*, 30 Eylül 1923, s.1.

³⁶⁷ “Merkezi Hükümet Meselesinde Yeni Cereyanlar”, *İkdam*, 30 Eylül 1923, s.1.

Kanunu'nda yapılacak tadilatın müzakeresi esnasında merkezin tebdili (değiştirilmesi) ve İstanbul'a nakli lehinde mecliste kuvvetli bir cereyan hasıl olacağı anlaşılmaktadır. Mecliste on beş yirmi güne kadar partilerin tebellür edeceğine (meydana çıkacağına) dair olan rivayetlere gelince el yevm-i mecliste üç zümre mevcuttur. Fırka azasını teşekkül eden ekseriyetten başka bir müstakil ve iki de firkadan hariç mebus vardır.”³⁶⁸

Vatan gazetesi 1 Ekim 1923 tarihli sayısında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Merkez Hükümet Meselesi” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafta, Ankara'da yeni bir meclis binası inşa etmek için Avans Kanunu'yla 114 bin lira istendiği belirtilmiştir. Bu sebeple başkent meselesinin tekrar görüşülmeye başladığı ifade edilmiştir. Milletvekilleri çoğunlukla ilk olarak başkent neresi olacağını tespit etmek gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Telgrafta, başkent meselesinin mecliste müzakere edilmesinin planlandığı fakat görüşmelerin gerçekleşmediğinden bahsedilmiştir. Yeni meclis binası için belirlenen ödeneğin bir kanunla istenmesine dair yapılan teklifin kabul edildiğine değinilmiştir. Telgrafa göre, milletvekillerinden bir kısmı başkent Ankara'dan farklı bir şehir olmasını arzu etmiştir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu kabul edilirse başkent meselesini müzakere etmeye gerek kalmayacağı vurgulanmıştır.³⁶⁹

Vatan gazetesi 2 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Merkezi Hükümet Takarrür Etmedikçe...” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, milletvekillerinin çoğunun yeni meclis binasının inşa edilmesini destekledikleri ifade edilmiştir. Yeni binanın inşası için 114 bin lira istendiği ve bu miktarın mecliste müzakere edildikten sonra Avans Kanunu'ndan karşılandığı belirtilmiştir. Haberin devamında, mecliste meydana gelen toplantının ayrıntılarına yer verilmiştir. Antalya Milletvekili Murat Bey TBMM'nin bina yapmakla değil, vereceği kararlarla muazzam olacağını izah etmiştir. Saruhan Milletvekili Reşat Bey, öncelikle başkent meselesinin çözülmesi gerektiğini söylemiştir. Devlet merkezinin tespit edilmesinin yönetimde düzeni sağlamak için elzem olduğunu, memurların istikrar içinde çalışamamaları nedeniyle hükümetin herhangi bir faaliyette bulunmadığını vurgulamış ve bu sorunların halledilmesi için başkent neresi olacağının kesin şekilde belirlenmesini istemiştir.³⁷⁰

Habere göre, Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'in ifadelerine değinilmiştir. Zeki Bey, milletvekillerinin TBMM binasını dört senedir kullandığını ifade etmiş ve yeni bina için harcanacak paranın evsiz kalmış vatandaşlara verilmesini istemiştir. Bu sırada, “Merkezi hükümet tayin etmedikten sonra beş para sarf edilmemelidir” sözü işitilmiştir. Hakkari Milletvekili Mazhar

³⁶⁸ “Merkezin İstanbul'da Olması Lehinde Cereyanlar”, **İkdam**, 1 Ekim 1923, s.1.

³⁶⁹ Behiç Hayri, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Merkezi Hükümet Meselesi”, **Vatan**, 1 Ekim 1923, s.1.

³⁷⁰ “Merkezi Hükümet Takarrür Etmedikçe...”, **Vatan**, 2 Ekim 1923, s.2.

Müfit Bey de Zeki Bey'e benzer sözler sarf etmiştir. Haberde vaktin gecikmesi nedeniyle görüşmelerin ertelendiği belirtilmiştir.³⁷¹

İkdam gazetesi, 4 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, Ankara 3 kaydıyla yayımlanan hususi bir telgrafa yer vermiştir. “Merkezi Devlet Meselesi” başlıklı telgrafta, İstanbul'un tahliyesinin bittiği ifade edilmiştir. Hükümet merkezinin neresi olacağına dair görüşmelerin başlayacağı belirtilmiştir. Telgraf şu şekildedir: “Merkezi devlet meselesi hakkında salahiyyetkar bir zat muhabirimize dedi ki: İstanbul'un tahliyesi bitmiştir. Bundan sonra merkezi devletin neresi olacağına dair müzakerat icra edilebilir. Zaten, bu bekleniyordu.”³⁷²

İkdam gazetesi, Mustafa Kemal Paşa ile Tan gazetesi adına Ankara'ya giden Jantizon arasında yapılan mülakata 7 Ekim 1923 tarihli sayısında yer vermiştir. Mustafa Kemal Paşa bu mülakatında; Ankara'nın Türk Devleti'nin merkezi olduğunu, bir hükümet merkezi olarak, gerekli şartları kısa süre içerisinde sağlayamayacağını dile getirmiştir. Bir şehrin hükümet merkezi özelliğine sahip olabilmesi için, dikkat edilmesi gereken ilk faktörün o şehirdeki nüfus yoğunluğu olduğuna dikkat çekmiştir. Çeşitli projeler vasıtasıyla başkent geliştirilmesi için çalışmaların özenle sürdürüldüğünü belirtmiştir. Devlet şekli konusunda gerekli görüşmelerin icra edileceğini izah etmiştir. Mülakat, “Merkez ve Şekl-i Devlet Hakkında Gazi'nin Beyanatı” başlığını taşımaktadır.³⁷³ Hakimiyet-i Milliye gazetesi 9 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Hükümet Merkezi” başlığıyla Mustafa Kemal Paşa ve Tan gazetesi adına Ankara'ya giden Jantizon arasında yapılan mülakata yer vermiştir.³⁷⁴

İsmet Paşa, 9 Ekim 1923 tarihinde on üç arkadaşıyla birlikte “Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara şehridir” şeklindeki kanun teklifini TBMM'ye sunmuştur.³⁷⁵ Kaleme aldığı “Hatıralar” adlı kitabında Lozan Konferansı'ndan itibaren Ankara'nın başkent olması gerektiğini düşündüğünü belirtmiştir.³⁷⁶ İsmet Paşa başkent meselesinin hilafet ile ilgisini izah ederken, ikisi arasında esasen bir ilişkinin olmadığını belirtmiştir. Hilafetin kaldırılacağını ve Ankara'nın Türkiye'nin merkezi konumuna getirilmesinin bu konuda atılan adımlardan biri olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁷

³⁷¹ “Merkezi Hükümet Takarrür Etmedikçe...”, *Vatan*, 2 Ekim 1923, s.2.

³⁷² “Merkezi Devlet Meselesi”, *İkdam*, 4 Ekim 1923, s.1.

³⁷³ “Merkez ve Şekli Devlet Hakkında Gazi'nin Beyanatı”, *İkdam*, 7 Ekim 1923, s.3.

³⁷⁴ “Hükümet Merkezi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1923, s.1.

³⁷⁵ Oğuz Aytepe, “Ankara'nın Merkez ve Başkent Olması”, *Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı:33, 2004, s.21.

³⁷⁶ İsmet İnönü, *Cumhuriyet'in İlk Yılları I (1923-1938)*, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1998, s.17-21.

³⁷⁷ İnönü, *a.g.e.*, s.23.

İkdam gazetesi, 9 Ekim 1923 tarihinde Ankara 8 kaydıyla yayımladığı hususi bir telgrafta, fırka divanının başkent meselesini görüşeceğini, kararının Ankara'nın devlet merkezi kalması olduğunu belirtmiştir. “Merkez Meselesi” başlıklı telgraf şöyledir: “Yarın fırka içtima ederek merkez meselesi hakkında teati-i fikir edilecektir (fikir alışverişi yapılacaktır). Divanın kararı Ankara'nın merkez kalmasıdır. İstanbul'u müdafaa edecekler behemehal (her halde) Ankara'yı terk ile Konya veya Bursa'nın tercih edilmesi taraftarındırlar.”³⁷⁸

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 10 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara Türkiye Devleti'nin Makarr-ı İdaresidir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, başkent konusunda TBMM'de görüşmelerin yapıldığı, Halk Fırkası'nda meydana gelen toplantıda bahsi geçen konuyla ilgili müzakereler gerçekleştirildiği ve müzakereler sonucunda başkent in Anadolu'da bulunmasının kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Akabinde İsmet Paşa tarafından bir konuşmanın yapıldığı ve Ankara'nın devlet merkezi olmasına ekseriyetle karar verildiği belirtilmiştir. Habere göre, “Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara'dır.” cümlesi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na eklenecektir.³⁷⁹

Vakit gazetesi 10 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Ankara'nın Merkez Hükümet Olarak İlanı Kabul Edilmiştir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nda başkent meselesi hakkında saat ikiden altıya kadar süren bir toplantının düzenlendiği ve milletvekillerinin söz alarak düşüncelerini ifade ettiklerinden bahsedilmiştir. Konuşmacılar arasında Abdurrahman Şeref, Celal Nuri, Yusuf Kemal, Feridun Fikri, Abdullah Azmi, Kütahya Milletvekili Ahmet Ferit ve Rauf Beylerle Kastamonu Milletvekili Hasan Fehmi Bey yer almıştır. Habere göre, bunların bir kısmı bir şehrin başkent olması için taşınması gereken özellikleri dile getirmişlerdir. Bir kısmı da Ankara'nın başkentimiz olduğunu söylemişlerdir. Birisi Sivas'ın başkent olarak kabul edilmesini teklif etmiştir. İleri sürülen bir başka düşünceye göre, tüm başkent vasıflarını taşıyan yeni bir şehrin kurulması istenmiştir. Bir milletvekili de Ankara isminde değişikliğe gidilmesini ve bunun yerine “Mustafa Kemal Paşa şehri” denilmesini teklif etmiştir. Bu tekliflerin yanı sıra, Ankara'nın başkent olarak kabul edilmesiyle beraber, İstanbul yönetiminin ıslah edilmesi de söz konusu olmuştur. İstanbul'un devlet merkezi olmasını destekleyen hiçbir fikir belirtilmemiştir.³⁸⁰

Vakit gazetesinde yer alan haberin devamında, milletvekili olduğu zaman İstanbul'dan başka hiçbir şehrin devlet merkezi olamayacağını söyleyen İsmail (Canbolat) Bey'in görüşmeler sırasında sessiz kaldığı ifade edilmiştir. Son söz İsmet Paşa tarafından söylenmiştir. İsmet Paşa başkent meselesi hakkında bir saat süren konuşmasında, Türkiye'nin her tarafını savunmamız gerektiğinden bahsettikten sonra başkent in vatan topraklarının ortasında bulunmasının önemine dikkat çekmiştir. Ankara'nın birçok eksikliğinin olduğuna değinmiştir. “Ankara'yı hükümet merkezi olarak ilan etmekle

³⁷⁸ “Merkez Meselesi”, **İkdam**, 9 Ekim 1923, s.1.

³⁷⁹ “Ankara Türkiye Devleti'nin Makarr-ı İdaresidir”, **Hakimiyet-i Milliye**, 10 Ekim 1923, s.1.

³⁸⁰ “Ankara'nın Merkez Hükümet Olarak İlanı Kabul Edilmiştir”, **Vakit**, 10 Ekim 1923, s.1.

cihana karşı mücadelemizde daima müşkülata ve bütün yokluklara karşı galebe edeceğimizi ilan etmiş olacağız” demiştir. Habere göre, İsmet Paşa ve arkadaşları bir önerge vererek Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na devlet merkezinin Ankara olduğunu belirten bir maddenin ilave edilmesini teklif etmiştir. Teklif kabul edilmiştir. Kanuna ilave edilen madde şöyledir: “Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara şehridir.” Gazetenin ilgili sayfasında, konuşmacıların bir kısmına ve Ankara'ya ait manzara resimlerine yer verilmiştir.³⁸¹

Vakit gazetesinin 10 Ekim 1923 tarihli sayısında, “İstanbul'un Payitaht Olması İçin” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Haberde, İstanbul'un başkent olması için Cemiyet-i Umumiye-i Belediye tarafından bir teklif hazırlanacağı ifade edilmiştir. Yapılacak olan teklif konusunda Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'de bir toplantı düzenleneceğinden bahsedilmiştir. Haberde, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye üyelerinden birinin ifadelerine yer verilmiştir. Buna göre, Cemiyet-i Umumiye-i Belediye İstanbul'un başkent olmasını desteklemiştir. Kayseri, Konya, Bursa ve daha birçok şehrin kendisini Türkiye'nin başkenti seçtirmek için çabaladığını vurgulayan üye, İstanbul'un bu konuda sessiz kalmasının söz konusu olamayacağını izah etmiştir. Yapılacak teklifin, “Cemiyet-i Umumiye-i Belediye içerisinde bir encümen seçmek ve tefrikini (ayrılmasını)” içereceğini dile getiren cemiyet üyesi, bu encümenin İstanbul'un başkent seçilmesini sağlayacak deliller toplamaktan ziyade diğer ihtimalin kusurlarını da araştıracağına dikkat çekmiştir.³⁸²

Anadolu'da Yenigün gazetesi 10 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara, Türkiye Devleti'nin Merkezi!” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası Heyet-i Umumiyesi'nin 9 Ekim 1923 tarihinde Afyonkarahisar Milletvekili Ali Bey'in başkanlığında üç saat süren bir toplantı yaptığı ifade edilmiştir. İsmet Paşa'nın askeri ve siyasi nitelikte bir konuşma gerçekleştirdiğinden bahsedilmiştir. İsmet Paşa'nın konuşmasından sonra, “Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara'dır maddesinin kabul edildiği belirtilmiştir. Gazete, bu haberin ayrıntılarına aynı tarihli sayısının üçüncü sayfasında yer vermiştir.³⁸³

Anadolu'da Yenigün gazetesi 10 Ekim 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Merkezi Hükümet Kararı Nasıl Verildi?” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın düzenlediği toplantının saat ikiden altıya kadar sürdüğü ve başkent meselesinin görüşüldüğü ifade edilmiştir. Toplantıda bulunanlar, başkent olarak kabul edilecek şehrin hangi özelliklere sahip olması gerektiğine dair açıklamalar yapmışlardır. Habere göre, Ankara'nın başkent olması, hükümet merkezinin Sivas'a taşınması, Ankara'nın yeniden inşa edilmesi ve Ankara isminde değişikliğe gidilmesi en çok dikkat çeken fikirlerdir. Haberde, İstanbul'un başkent seçilmesi

³⁸¹ “Ankara'nın Merkez Hükümet Olarak İlanı Kabul Edilmiştir”, **Vakit**, 10 Ekim 1923, s.1.

³⁸² “İstanbul'un Payitaht Olması İçin”, **Vakit**, 10 Ekim 1923, s.1.

³⁸³ “Ankara Türkiye Devleti'nin Merkezi”, **Anadolu'da Yenigün**, 10 Ekim 1923, s.1.

hususunda hiçbir söz söylenmediği belirtilmiştir. En son söz alan kişinin İsmet Paşa olduğundan bahsedilmiş ve yaptığı konuşmaya kısaca değinilmiştir. Haberde, İsmet Paşa ve arkadaşları tarafından verilen önerenin kabul edildiğine, meselenin meclise sunulacağına ve meclisin onayından sonra önergede belirtilen “Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara şehridir.” maddesinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na ilave edileceğine değinilmiştir.³⁸⁴

Tanin gazetesi 10 Ekim 1923 tarihli sayısında, Münir Müeyyed imzalı ve “Ankara Merkezi Hükümet” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, fırka toplantısında Ankara'nın devlet merkezi olmasının kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Ankara'nın Mustafa Kemal Paşa ismiyle adlandırılması teklifinin önemsenmediği belirtilmiştir.³⁸⁵

Akşam gazetesi 10 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Merkezi Hükümet Hakkında Bugün Karar Verilecek” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın toplanarak başkentin hangi şehir olacağını kararlaştıracığı ifade edilmiştir. Milletvekillerinin bir kısmının “Ankara tabii merkezdir.” görüşünde oldukları, bir kısmının da düşüncelerini “Biz rahatımıza değil memleketin menfaatine bakarak karar vereceğiz.” şeklinde izah ettikleri belirtilmiştir.³⁸⁶

Tevhid-i Efkar gazetesi 10 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Merkezi Hükümetin Ankara'da İbkasına Karar Verildi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın 9 Ekim 1923 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda başkent meselesinin tartışıldığından bahsedilmiştir. Toplantıdan çıkan karara göre, Ankara Türkiye'nin başkenti seçilmiştir. Haberde, TBMM'nin 10 Ekim 1923 tarihinde yapacağı toplantıda merkez meselesini görüşeceği ve Ankara'nın başkent olmasını kararlaştıracığı belirtilmiştir.³⁸⁷

İkdam gazetesi, 10 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Son Saat Hususi Telgraflarımız” ifadesiyle, “Türkiye Devleti'nin Makarr-ı İdaresi Ankara Şehridir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın dünkü içtimasında İsmet Paşa'nın bir konuşma yaptığı ve sonrasında anayasaya “Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara şehridir” maddesinin eklendiği belirtilmiştir. Merkezi hükümet meselesi hakkındaki görüşmelerin dört saat sürdüğü ve İstanbul'un başkent olmasına dair mebusların herhangi bir söz söylemedikleri ifade edilmiştir. Müzakereler esnasında başkent konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar; başkentin taşıyacağı niteliklerin tespit edilmesi, Ankara'nın hükümet merkezi olarak kabul edilmesi, yeni devlet merkezinin Sivas'a

³⁸⁴ “Merkezi Hükümet Kararı Nasıl Verildi?”, *Anadolu'da Yenigün*, 10 Ekim 1923, s.3.

³⁸⁵ Münir Müeyyed, “Ankara Merkezi Hükümet”, *Tanin*, 10 Ekim 1923, s.1.

³⁸⁶ “Merkezi Hükümet Hakkında Bugün Karar Verilecek”, *Akşam*, 10 Ekim 1923, s.1.

³⁸⁷ “Merkezi Hükümetin Ankara'da İbkasına Karar Verildi”, *Tevhid-i Efkar*, 10 Ekim 1923, s.2.

taşınması, başkent sorununun çözülebilmesi için yeni bir şehrin inşa edilmesi ve Ankara'nın isminin değiştirilmesidir. Haber, Ankara 9 kayıtlıdır.³⁸⁸

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 11 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Merkez Meselesi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, İsmet Paşa'nın başkent meselesi hakkında bir layiha verdiği, layihanın Kanun-i Esasi Encümeni'ne verildiği ve Halk Fırkası'nın gerçekleştirdiği içtimada devlet merkezinin Anadolu'da kalması yönünde bir kararın çıktığı ifade edilmiştir. Haberde, İsmet Paşa'nın siyasi ve askeri nitelikli bir konuşma yaptığı, konuşmasından sonra Ankara'nın başkent olarak kabul edildiği, İsmet Paşa'nın TBMM'ye 10 Ekim 1923 tarihli toplantısında bu hususta bir layiha verdiği ve layihanın meclisin ikinci celsesinde Kanun-i Esasi Encümeni'ne sunulduğu belirtilmiştir. Konunun birkaç gün içerisinde incelendikten sonra heyet-i umumiye sevk edileceğinden bahsedilmiştir.³⁸⁹

Anadolu'da Yenigün gazetesi 11 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Makarr-ı İdare Teklifi Meclise Arz Edildi!” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM'nin 10 Ekim 1923 tarihli toplantısında Malatya Milletvekili İsmet Paşa ve arkadaşlarının “Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara'dır.” maddesinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na ilavesi hakkındaki teklifi okunduktan sonra layiha encümenine verilmiştir. Haberde, layiha encümeni tarafından görüşülen kanun teklifinin TBMM Başkanlığı'na sunulduğu ifade edilmiştir. İkinci celsede kanun teklifi Kanun-i Esasi Encümeni'ne verilmiştir. Kanun-i Esasi Encümeni tarafından akşamüstü düzenlenen bir toplantıda kabul edilen kanun teklifi, TBMM'ye sevk edilmiştir. Haberde, kanun teklifinin hafta sonu yapılacak toplantıda kanunlaşacağı vurgulanmıştır.³⁹⁰ Akşam gazetesi 11 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Merkezi Hükümet Bugün Resmen İlan Edilecek” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM'nin 10 Ekim 1923 tarihinde toplantı düzenleyerek devlet merkezi meselesini görüşeceği ve bu husustaki son kararın verileceği ifade edilmiştir.³⁹¹

Tanin gazetesi 11 Ekim 1923 tarihli sayısında, Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “Ankara Payitaht” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Halk Fırkası'nda yapılan toplantıda Türkiye'nin başkentinin Ankara olarak kabul edildiği bilgisinin telgraflar vasıtasıyla öğrenildiğinden bahsedilmiştir. Halk Fırkası'nın kararlaştırdığı bir şeyin TBMM tarafından da onaylanacağına ve artık Ankara'nın yeni başkent olarak görülebileceğine değinilmiştir. Yazıda, önceki günlerde Ankara'nın başkent olmasının uygun olup olmadığı konusunda çeşitli fikirlerin ifade edildiği dile getirilmiştir. Düşüncelerini açıklayan kişilere karşı başkent meselesinin ayrıntılı olarak inceleneceğinin söylendiği fakat, bu hususta yeterince detaylı bir araştırmanın yapılmadığı

³⁸⁸ “Türkiye Devleti'nin Makarr-ı İdaresi Ankara Şehridir”, **İkdam**, 10 Ekim 1923, s.1.

³⁸⁹ “Merkez Meselesi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 11 Ekim 1923, s.1.

³⁹⁰ “Makarr-ı İdare Teklifi Meclise Arz Edildi!”, **Anadolu'da Yenigün**, 11 Ekim 1923, s.1.

³⁹¹ “Merkezi Hükümet Bugün Resmen İlan Edilecek”, **Akşam**, 11 Ekim 1923, s.1.

ifade edilmiştir. Konunun bir fırka celsesinde sonuçlandırıldığı belirtilmiştir. Hüseyin Cahit yazıda, İstanbul'un başkent olmasını destekleme kararını bir İstanbullu değil, Türk vatandaşı sıfatıyla verdiğini vurgulamıştır.³⁹²

Hüseyin Cahit yazısında, Ankara'nın başkent olarak kabul edilmesinde hangi sebeplerin etkili olduğunu sorgulamıştır. Ankara'nın devlet merkezi yapılmasında öne sürülen nedenlerin yetersizliğine dikkat çekmiştir. Yazıda, İsmet Paşa'nın "Biz Ankara'yı hükümet merkezi olarak ilan etmekle cihana karşı mücadelemizde daima müşkülata ve bütün yokluklara karşı galebe edeceğimizi ilan etmiş olacağız." sözü, "Bunlar hissiyatı okşamak ve mantıki ve akli delili kelime gürültüsüyle örtmek için söylenmiş lakırdılardır ki kimseye telkin-i kanaat edemez." şeklinde yorumlanmıştır. Hüseyin Cahit yazısının devamında İsmet Paşa'nın sözlerini eleştirel bir tarzla şöyle yorumlamıştır: "Devletimiz Ankara'da oturursa bütün yokluklara galebe edeceğimizi ilan etmiş oluyormuşuz. İstanbul'da otursak yahut Eskişehir, Sivas, Konya, Kayseri gibi başka bir şehre gidersek müşkülata galebe çalamayacağımızı anlatmış olacaktık. Ne çare, edebiyat-ı siyasiyenin işte böyle yaman ve çocukça numuneleri de olur ki kamil-i ciddiyet ve hürmet ile dinlemeye herkesin kullanacağı bu sözleri kabul etmiş görünmeye mecbur oluruz." Hüseyin Cahit bu ifadeleriyle, Ankara'dan başka bir şehrin başkent olması halinde de sıkıntıların halledilebileceğini vurgulamış ve İsmet Paşa'nın düşüncelerine katılmamıştır.³⁹³

Hüseyin Cahit yazısının devamında, Ankara'nın başkent olmasıyla hükümet merkezinin vatanımızın ortasına gitmediğini ifade etmiştir. Çevresinde soyutlanmış bir tabaka meydana getirerek bütün Türk vatanından uzakta bir noktaya çekilmiş olduğunu belirtmiştir. Hükümet merkezinin Ankara'ya taşınmasıyla Türk milletinin ihtiyaçlarıyla daha yakından ilgilenilemeyeceğini dile getirmiştir.³⁹⁴

Vakit gazetesi 11 Ekim 1923 tarihli sayısında, "İsmet Paşa ve Rüfekaasının Teklif-i Kanunisi" başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Türkiye'nin başkentinin Ankara olduğu hakkında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na bir maddenin ilave edileceği ifade edilmiştir. İsmet Paşa ve arkadaşlarının sunduğu teklif layiha encümenine sevk edilmiştir. Encümen teklifin tekrar incelendikten sonra kabul edilmesi kararını verince layihanın yeniden meclise sevk edildiği belirtilmiştir. Habere göre, layiha mecliste icra edilen görüşmeden sonra Kanun-i Esasi Encümeni'ne sevk edilmiş ve encümen tarafından kabul edilerek bir kez daha meclise verilmiştir. Haberde, kanunun hafta sonu TBMM Heyet-i Umumiyesi'nde görüşüleceğine değinilmiştir.³⁹⁵

³⁹² Hüseyin Cahit, "Ankara Payitaht", **Tanin**, 11 Ekim 1923, s.1.

³⁹³ Hüseyin Cahit, "Ankara Payitaht", **Tanin**, 11 Ekim 1923, s.1.

³⁹⁴ Hüseyin Cahit, "Ankara Payitaht", **Tanin**, 11 Ekim 1923, s.1.

³⁹⁵ "İsmet Paşa ve Rüfekaasının Teklif-i Kanunisi", **Vakit**, 11 Ekim 1923, s.1.

İkdam gazetesi, 11 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, devlet merkezi hakkında mecliste gerçekleşen müzakerelerden bahsettiği hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafta, başkent meselesinin cumartesi günü yapılacak içtimada görüşüleceği ifade edilmiştir. “Büyük Millet Meclisinde Dünkü Müzakereler” başlıklı telgraf şöyledir: “Merkezi hükümet meselesi meclisin cumartesi içtimasında müzakere edilecektir. Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın makarr-ı devlet hakkındaki takririni layiha encümeninin kabulü müzakere görüldüğünden Kanun-u Esasi Encümeni'ne havalesi kabul ve tekrar meclise sevk edilmiştir.”³⁹⁶

Tevhid-i Efkâr gazetesi 12 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Merkezi Hükümet Hakkındaki Karar-ı Resmi Yarın Verilecektir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, devlet merkezi konusunda son kararın Ankara lehinde olacağı ve dört yüz yetmiş sene boyunca başkent olan İstanbul'dan bu özelliğin alınarak Ankara'ya verileceği ifade edilmiştir. Milli Mücadele'nin merkezi olan Ankara'nın 13 Ekim 1923 tarihinde TBMM tarafından Türkiye'nin başkenti olarak ilan edileceği ve Ankara'nın Türk milletinin gözünde üç seneden beri başkent olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Haberde, merkezi hükümet meselesinin kesin şekilde kararlaştırılmasıyla zaman zaman ortaya çıkan dedikodulara son verileceğine değinilmiştir. İstanbul'un yeniden başkent seçilmesi için özellikle İstanbul ve Ankara'da (Ankara'nın yerli halkı) birçok taraftarın bulunduğu dikkat çekilmiştir. Ankara halkının devlet merkezi seçilmelerinden memnun olmadıkları vurgulanmıştır.³⁹⁷

İstikbal gazetesi 12 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Merkez-i Hükümet Meselesi Mecliste” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, devlet merkezinin Ankara olarak ilan edileceği ve Halk Fırkası Heyet-i Umumiyesi'nin meseleyi bu yönde kabullendiği ifade edilmiştir. Meselenin ayrıca TBMM'nin yaptığı toplantıda da müzakere edildiği belirtilmiştir.³⁹⁸

Tanin gazetesi 13 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Bir Ecnebinin Merkez-i Hükümet Hakkındaki Mütalaatı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, İstanbul ve Ankara şehirleri arasında bir karşılaştırma yapılmıştır. Devlet merkezi konusunda her iki şehirle ilgili olumlu ve olumsuz fikirlere değinilmiştir. Habere göre, Halk Fırkası'nda meydana gelen görüşmeler neticesinde Ankara Türkiye'nin başkenti olmuştur. Bu gelişme gazetelerin sütunlarında çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Ankara'nın başkent olmasının Türkiye dışındaki ülkelerde uyandırdığı yankılar hakkında bilgi edinmek için Tanin gazetesi yazarlarından biri bir mülakat gerçekleştirmiştir. Haberde yer alan mülakata göre, İstanbul devlet merkezi olduğu takdirde Lozan'da kabul edilen boğazların serbestliği ilkesi nedeniyle saldırıya açık bir konumda bulunduğu bahsedilmiştir. Yapılacak herhangi bir saldırıda başkent İstanbul ile Anadolu

³⁹⁶ “Büyük Millet Meclisinde Dünkü Müzakereler”, **İkdam**, 11 Ekim 1923, s.1.

³⁹⁷ “Merkezi Hükümet Hakkındaki Karar-ı Resmi Yarın Verilecektir”, **Tevhid-i Efkâr**, 12 Ekim 1923, s.1.

³⁹⁸ “Merkezi Hükümet Meselesi Mecliste”, **İstikbal**, 12 Ekim 1923, s.1.

arasındaki bağın kopabileceği dile getirilmiştir. Haberin devamında, İstanbul'un yer aldığı konuma ve büyük bir ticaret merkezi olmasına vurgu yapılarak şehrin başkent olmayı hak ettiği üzerinde durulmuştur.³⁹⁹

Tevhid-i Efkar gazetesi 13 Ekim 1923 tarihli sayısında, “İstanbul'un Payitahtlığı Bugün Resmen Ankara'ya İntikal Edecek” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM'nin başkent meselesini gün içerisinde düzenleyeceği toplantıda halledeceği ve devlet merkezi olma özelliğinin İstanbul'dan alınarak Ankara'ya verileceği ifade edilmiştir.⁴⁰⁰

13 Ekim 1923 tarihinde “Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara şehridir” şeklindeki kanun maddesi kabul edilmiştir.⁴⁰¹ Hakimiyyet-i Milliye gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara Türkiye Devleti'nin Makarrı...” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, İsmet Paşa'nın yaptığı kanun teklifi izah edilmiştir. Teklifin Kanun-i Esasi Encümeni ve umumi heyet tarafından kabul edildiği ifade edilmiştir.⁴⁰²

Anadolu'da Yenigün gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Meclis Ankara'yı Merkez-i Hükümet Olarak Kabul Etti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, mecliste konuşma yapanlardan birinin “Zafer yıldızı Ankara'dan doğmuştur, ışığını da buradan neşredecektir. Ankara'nın tozu bize pudra gibi gelir.” sözüne değinilmiştir. İstanbul'un başkent seçilmesine yönelik bireysel bir teklif yapıldığı ve bu teklifin gürültülerle karşılandığı belirtilmiştir. Haberin devamında TBMM'de önceki gün gerçekleştirilen toplantının başkent meselesine ayrıldığı ve görüşmeler neticesinde Ankara'nın devlet merkezi seçildiği dile getirilmiş ve toplantının içeriğine yer verilmiştir.⁴⁰³

Anadolu'da Yenigün gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Ankara'ya Doğru” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Ankara'nın imar edilmesi için Amerikalıların Türk hükümetine teklifte bulundukları ve bu amacı gerçekleştirmek için bir şirket kurduklarından bahsedilmiştir.⁴⁰⁴

Vakit gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara'nın Merkez-i Hükümet Olduğu Hakkındaki Kanun Kabul Edildi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Habere göre, Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'in “İstanbul'a karşı iğbirarınızı (kırgınlığınızı) bir türlü anlamıyorum.”

³⁹⁹ “Bir Ecnebinin Merkez Hükümet Hakkındaki Mütalaatı”, **Tanin**, 13 Ekim 1923, s.2.

⁴⁰⁰ “İstanbul'un Payitahtlığı Bugün Resmen Ankara'ya İntikal Edecek”, **Tevhid-i Efkar**, 13 Ekim 1923, s.1.

⁴⁰¹ Vural Fuat Savaş, **a.g.e.**, s.17.

⁴⁰² “Ankara Türkiye Devleti'nin Makarrı...”, **Hakimiyyet-i Milliye**, 14 Ekim 1923, s.1.

⁴⁰³ “Meclis, Ankara'yı Merkezi Hükümet Olarak Kabul Etti”, **Anadolu'da Yenigün**, 14 Ekim 1923, s.1.

⁴⁰⁴ “Yeni Ankara'ya Doğru”, **Anadolu'da Yenigün**, 14 Ekim 1923, s.2.

şeklindeki sözü, “İğbirar yoktur.” sesleriyle karşılanmıştır. Besim (Atalay), Ankara'nın tozunun pudradan iyi olduğunu söylemiştir. Haberde, yirmi milletvekilinin Ankara'nın başkent olmasını desteklemeyerek muhalif oy verdiği vurgulanmıştır. TBMM'de 13 Ekim 1923 tarihinde yapılan açıklamalara yer verilmiştir. Kanun-i Esasi Encümeni Celal Nuri Bey, devlet merkezi hakkındaki kanun teklifinin görüşülmesini istemiştir. Habere göre, Fethi Bey mübadele ve imar bakanlıklarının kurulması hususundaki kanun tasarısının daha önce görüşülmesini teklif etmiştir. Bu konunun sonuçlandırılmasından sonra başkent meselesi görüşülmeye başlanmıştır.⁴⁰⁵ Gazetenin aynı tarihli sayısında Ankara'nın başkent seçilmesi gelişmesine Avrupalı milletlerin yaklaşımı, “Merkez Meselesinde Ecnebler” başlıklı bir haberle okurlara aktarılmıştır.⁴⁰⁶

Vatan gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara Resmen Merkezimiz Olmuştur” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM'nin Ali Fuat Paşa başkanlığında toplandığı, Ankara'nın başkent olması için İsmet Paşa tarafından verilen layihanın okunduktan sonra kabul edildiği ve ikinci celsede görüşüldüğü ifade edilmiştir. Haberde, Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'in İstanbul'a karşı olan iğbirarın nedenini sorduğu, bunun üzerine mecliste “İğbirarı geri al, reddederiz.” seslerinin yükseldiğini ve Celal Nuri Bey'in kanun teklifini müdafaa edip Zeki Bey'i protesto ettiği izah edilmiştir. Habere göre, Ankara'nın devlet merkezi olması oylamaya sunulmuş ve çoğunlukla kabul edilmiştir.⁴⁰⁷

Tevhid-i Efkâr gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Büyük Millet Meclisi Merkez Hükümetin Ankara'da İbkasına Karar Verdi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'in İstanbul'un devlet merkezi olmasını istediği ve İstanbul'a karşı iğbirarın (kırgınlığın) neden kaynaklandığını sorguladığı ifade edilmiştir. Habere göre, Zeki Bey Celal Nuri tarafından protesto edilmiştir. Ankara'nın resmi olarak Türkiye'nin başkenti olduğu dile getirilmiştir. Haberde, Halk Fırkası tarafından devlet merkezi hakkında verilen kararın Kanun-i Esasi ve layiha encümenlerince de incelendikten sonra kabul edildiği vurgulanmış ve mecliste meydana gelen görüşmelerin ayrıntılarına yer verilmiştir.⁴⁰⁸

Vatan gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Bir Ankara Şehri Yapılacak” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Amerikan sermayedarlar tarafından “Ankara Şehri Şirketi” adıyla bir şirketin kurulduğundan bahsedilmiştir. Bu şirketin Ankara'nın imar edilmesi için hükümete teklifte bulunduğu ve Türkiye'ye bir mühendis gönderdiği ifade edilmiştir. Şirketin

⁴⁰⁵ İhsan, “Ankara'nın Merkez-i Hükümet Olduğu Hakkındaki Kanun Kabul Edildi”, **Vakit**, 14 Ekim 1923, s.1.

⁴⁰⁶ “Merkez Meselesinde Ecnebler”, **Vakit**, 14 Ekim 1923, s.1.

⁴⁰⁷ Behiç Hayri, “Ankara Resmen Merkezimiz Olmuştur”, **Vatan**, 14 Ekim 1923, s.1.

⁴⁰⁸ Ekrem, “Büyük Millet Meclisi Merkez Hükümetin Ankara'da İbkasına Karar Verdi”, **Tevhid-i Efkâr**, 14 Ekim 1923, s.1.

üyelerinin bir kısmı Ottoman-American Development Company'nin ⁴⁰⁹ kurucularından oluşmaktadır. Haberde, şirketin gerçekleştirmek istediği hedefi için ne kadar sermaye koyduğunun bilinmediği izah edilmiştir.⁴¹⁰

Akşam gazetesi 14 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Merkez, Maaş, Teşkilat-ı Esasiye Meseleleri” başlıklı bir habere yer vermiştir. Bilal imzasıyla yayımlanan haberde, Türkiye'nin başkentinin Ankara olduğu, devlet merkezi hakkındaki kararın resmiyet kazanması için İsmet Paşa'nın bir kanun teklifi hazırladığı ve bunun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na bir madde olarak eklenmesini teklif ettiği ifade edilmiştir. Haberin devamında, İsmet Paşa'nın teklifinin layiha encümeni tarafından incelendikten sonra Kanun-i Esasi Encümeni'ne verildiğinden ve gerekli tetkikler yapıldıktan sonra meselenin umumi heyete bırakıldığından bahsedilmiştir. Haberde, başkentin Ankara olacağının bilinmesine rağmen bazı kişilerin buna inanmadığı dile getirilmiştir.⁴¹¹

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara Şen ve Ankaralılar Mesud...” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Ankara'nın Türkiye'nin başkenti seçildiği, Ankara halkının bu kararı büyük bir sevinçle karşıladığı, şehrin bayraklarla donatıldığı ve çeşitli yerlerinde tezahüratların yapıldığı ifade edilmiştir. Haberde, verilen kararın Ankara'daki yankısı bir yazar tarafından şöyle izah edilmiştir: “Ankara şen. Ankaralılar senelerden beri beklenen bir hasrete kavuşmuş. Herkes Ankara'nın bunu hak ettiğini ve yakın zamanda kuvvetli bir azimle mükemmel bir şehir olacağını, derin bir kanaat halinde eda ediyordu. Gece belediye önünde büyük bir meşale yakılmış ve bir mızıkaya getirilerek eğlenilmiştir. Gençlik Yurdu'nun bazı gençleri de nutuklar irad eylemişlerdir. Kalabalık halk kitlesi önlerinde mızıkaya ve ellerinde fenerler olduğu halde sokakları dolaşmış ve meclis önünde (yaşasın) sedalarıyla izhar-ı şadüman eylemişlerdir.”⁴¹²

İkdam gazetesi, 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, Ankara 14 kaydıyla, “Ankara Merkezi Hükümet Olduğuna Seviniyor” başlıklı, hususi bir telgrafta yer vermiştir. Telgrafta, halkın meclis önünde tezahüratta bulunacağı, gece şenlikler ve fener alaylarının yapılacağı ve Ankara belediye reisinin merkezi hükümet kararı ile icra edilen tezahüratlardan dolayı memnun olduğu belirtilmiştir. Şenlikler nedeniyle ertesi gün dükkanların kapanacağı ve şehrin baştan aşağı süslendiği ifade edilmiştir.⁴¹³

Vakit gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara Baştan Başa Donandı, Seviniyor” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Ankara'nın başkent seçilmesinin şehirde büyük bir

⁴⁰⁹ Colby Mitchell Chester tarafından 1909 yılında Amerika'da kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sevilay Özer, “Chester Projesi'nin Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne Yansıması”, *HistoryStudies*, Cilt:2, 2010, s.287-299.

⁴¹⁰ “Yeni Bir Ankara Şehri Yapılacak”, *Vatan*, 14 Ekim 1923, s.3.

⁴¹¹ Bilal, “Merkez, Maaş, Teşkilat-ı Esasiye Meseleleri”, *Akşam*, 14 Ekim 1923, s.1.

⁴¹² “Ankara Şen ve Ankaralılar Mesud”, *Hakimiyet-i Milliye*, 15 Ekim 1923, s.1.

⁴¹³ “Ankara Merkezi Hükümet Olduğuna Seviniyor”, *İkdam*, 15 Ekim 1923, s.1.

sevinçle karşılandığı ve TBMM önünde tezahürat yapılacağı ifade edilmiştir. Şehrin baştan aşağı süslendiği, dükkanların kapanacağı ve fener alaylarının düzenleneceği belirtilmiştir.⁴¹⁴

Vakit gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, Hakkı Tarık tarafından kaleme alınan “Ankara Merkezimiz?” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Kanun-i Esasi'nin “Devlet-i Osmaniye'nin payitahtı İstanbul şehridir.” şeklindeki ikinci maddesine değinilmiş ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre bu maddede değişikliğe gidilerek “Türkiye Devleti'nin makarrı idaresi Ankara şehridir.” halini aldığından bahsedilmiştir. Yazıda iki madde arasında karşılaştırma yapılarak Osmanlı Devleti/İstanbul ikilisinin yerini Türkiye/Ankara'nın aldığı belirtilmiştir. Bu kıyaslamının Türkiye'de gerçekleştirilen inkılap hareketinin özeti olduğu izah edilmiştir. Hakkı Tarık yazısında, İstanbul'dan ayrılalı bir aydan uzun bir süre geçtiğini, Ankara'nın devlet merkezi seçilmesi için gerekli özellikleri taşıdığına inanmaya başlayalı da bir hafta olduğunu ifade etmiştir. Artık kimsenin “İstanbul merkez olmak için, Türk ilinin herhangi bir beldesinden daha üstün evsafi haizdir (özelliklere sahiptir).” ve “İstanbul'a bugün için bulunan bütün kusurların mesuliyeti İstanbul'un taşına toprağına aittir.” gibi sözler söyleyemeyeceğini vurgulamıştır.⁴¹⁵

Hakkı Tarık yazısının devamında, Türkiye'de herhangi bir şehrin başkent seçilmesi ihtimaline değinerek, İstanbul'da olduğu gibi diğer şehirlerde de kusur tespitinin yapılabileceğini ifade etmiştir. “Türkiye'yi yöneten kişilerde bir irade bozukluğu var mı?” sorusunu dile getirdikten sonra, kendi sorusunu şöyle yanıtlamıştır: “Varsa Ankara gibi bir kartal yurdu intihap edilmiş de olsa idarenin zaafı memleketin her yerine sirayet edecektir.” Yazıda, Ankara'yı başkent mevkisinde görmeyi arzulayanların önceki tecrübelerden yararlanmak istedikleri belirtilmiştir. Hakkı Tarık, Türkiye'nin her taraftan tehdit edilebileceğini, bu nedenle başkent in Ankara-Sivas hattında kalması gerektiğini vurgulamıştır. İstanbul'un Ankara'ya destek olmasının önemine dikkat çekmiştir.⁴¹⁶

Anadolu'da Yenigün gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Şehrimizde Dün Akşamki Tezahürat” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, halkın fener alayı ve tezahüratlarla Ankara'nın başkent seçilmesini kutladıkları ifade edilmiştir. Halkın yaklaşık elli tane havai fişek atıp, önlerinde mızıkla ile dolaştıkları, büyük bir kafilenin basımevinin önünden geçerken “Yaşasın matbuat” diye bağırıldığı ve Ankara'nın hükümet merkezi kararını üç gün üç gece kutlayacağı belirtilmiştir. Haberde, bir heyetin TBMM'ye giderek teşekkürlerini sunacakları izah edilmiştir. Tezahürat konusunda bir programın hazırlanacağı dile getirilmiştir.⁴¹⁷

⁴¹⁴ “Ankara Baştan Başa Donandı, Seviniyor”, **Vakit**, 15 Ekim 1923, s.1.

⁴¹⁵ Hakkı Tarık, “Ankara Merkezimiz?”, **Vakit**, 15 Ekim 1923, s.2.

⁴¹⁶ Hakkı Tarık, “Ankara Merkezimiz?”, **Vakit**, 15 Ekim 1923, s.2.

⁴¹⁷ “Şehrimizde Dün Akşamki Tezahürat”, **Anadolu'da Yenigün**, 15 Ekim 1923, s.3.

Vatan gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Hükümet Merkezimiz” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Ankara'nın devlet merkezi olmasına karar verildiği ve devlet merkezi olarak yeniden yapılanmaya en çok ihtiyaç duyan Ankara şehrinin başkent seçilmesinin bir hata olduğu ifade edilmiştir. Ankara'nın bir başkentini sahip olması gereken vasıfları bulundurmadağı, başkent meselesi görüşülürken Ankara lehinde oy kullanan milletvekillerinin bu durumu dikkate aldıkları ve Ankara'daki mevcut koşulların memurların beklenen hizmeti vermesini engellediğı belirtilmiştir. Yazıda, devlet merkezinin Anadolu'da olması düşüncesini destekleyen pek çok kişi olduğu, başkent bu konuda gerekli incelemeler yapılmadan sabit bir fikre dayanarak seçildiğı ve yeni başkent inmarının kısa sürede tamamlanması için herkesin elini taşın altına koyması gerektiğı izah edilmiştir.⁴¹⁸ Gazetenin aynı tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Ankara'da Merkezi Hükümet Dolayısıyla Tezahürat” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Haberde, Ankara'nın başkent seçilmesi münasebetiyle bir fener alayının düzenleneceğı, dükkanların kapatılacağı ve tezahüratta bulunulacağı ifade edilmiştir.⁴¹⁹

Akşam gazetesi 15 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Merkez-i Hükümet ve İstanbul” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nda yapılan toplantıda Ankara'nın başkent olmasına karar verildiğı ve gazetecilerin bu haberi meclis bahçesindeki milletvekilleri vasıtasıyla öğrendiğı ifade edilmiştir. Haberde, Türkiye'nin başkentinin neden İstanbul değil de Ankara olduğu sorgulanmıştır. Askeri nedenlerden dolayı İstanbul'un başkent seçilmediğı, “Çanakkale harpleri esnasında kumanda heyeti harp mülahazasını kaybetmiş ve bütün hareket-i askeriye merkez-i hükümet endişesi hakim olmuştu.” sözünün yanı sıra kumanda heyeti üyelerinin zihinlerinde “İstanbul'un düşman kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi” ihtimalinin belirmesiyle açıklanmıştır. Haberde, böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumunda yalnızca İstanbul'un değil hükümetin de kaybedileceğinden bahsedilmiştir.⁴²⁰

Haberin devamında, herhangi bir tehlikenin yaşanması halinde hükümeti İstanbul'dan Anadolu'ya taşımanın doğru bir hamle olup olmadığı sorgulanmıştır. Sakarya Savaşı'na değinilerek, devlet merkezinin Ankara'da kalmasının savaşın kazanılmasında önemli bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Haberde, Anadolu'da Ankara'dan başka bir şehrin başkent seçilmesi ihtimali de değerlendirilmiştir. Askeri açıdan bakıldığında en uygun nokta Ankara'dan Sivas'a çekilen bir hattın üzerinde yer almasına rağmen, demiryolu eksikliğinin dezavantaj oluşturduğundan bahsedilmiştir. Ankara şehri hakkında yapılan son incelemeler başkent seçilmeye elverişli olmadığı şeklindeki söylemlere bir son vermiştir. Haberde, milletvekillerinin hem Ankara'nın başkent olmasını hem de imar edilmesini ittifakla kabul ettikleri dile getirilmiştir.⁴²¹

⁴¹⁸ “Hükümet Merkezimiz”, **Vatan**, 15 Ekim 1923, s.1.

⁴¹⁹ “Ankara'da Merkez Hükümet Dolayısıyla Tezahürat”, **Vatan**, 15 Ekim 1923, s.3.

⁴²⁰ “Yeni Merkezi Hükümet ve İstanbul”, **Akşam**, 15 Ekim 1923, s.1.

⁴²¹ “Yeni Merkezi Hükümet ve İstanbul”, **Akşam**, 15 Ekim 1923, s.1.

İkdam gazetesi, 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, Ankara 10 kaydıyla, “Ankaralılar Meclise Teşekkürü Bir Heyet Gönderdi” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Telgrafta; Ankara'nın başkent olması nedeniyle, Ankaralılar tarafından, teşekkür amaçlı bir heyetin meclise gönderildiği ve şenliklerin devam ettiği belirtilmiştir. TBMM'de, mebuslar tarafından başkent inmarına dair nutukların icra edildiği ve heyetin Ali Fuat Paşa başta olmak üzere, milletvekillerine teşekkür ettikleri izah edilmiştir. Ankaralıları namına Avni Refik Bey tarafından bir teşekkür konuşması gerçekleştirilmiştir. Rasih Efendi, başkent mihim bir gemiŖe sahip olduğu ve halkının Milli Mucadeleye bryyk katkı sağladığını vurgulayarak TBMM adına Ankara halkını kutlamıştır. Yapılan Ŗenliklerden bahsedilirken, Ŗehrin bayraklarla donatıldığı, tmy dmykanların kapandığı, heyetin baŖkentteki gazeteleri ziyaret ettiği ve halkın davul ve zurnalarla sokaklara taŖtıėı bilgisi verilmiŖtir.⁴²²

Vakit gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara'nın Sevinci ve Meclis Onynde Tezahyrat” baŖlıklı bir habere yer vermiŖtir. Haberde, Ankaralıların Ankara'nın baŖkent seçilmesi nedeniyle milletvekillerine teşekkür ettikleri, Ankara'nın sevinç içinde çalkalandığı ve toplantı halinde olan TBMM'nin celseyi ertelemesinden sonra milletvekillerinin bahçeye çıktıkları ifade edilmiŖtir. Ankara halkı adına Avni Refik Bey'in yanı sıra Ardahan Milletvekili Talat Bey ve Antalya Milletvekili Rasih Efendi'nin de konuşma yaptıkları belirtilmiŖtir. KonuŖmalarında, Ankara'nın bir ymran beldesi olmasını temenni etmiŖler, tarihi oneminden ve Milli Mucadele dymemindeki hizmetlerinden bahsetmiŖlerdir. Habere gmyre, Ankara'daki tezahyratlar Amerikalılar tarafından sinemaya alınmıştır.⁴²³

Anadolu'da Yenigyn gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, Yunus Nadi tarafından kaleme alınan “Ankara'nın Syruru” baŖlıklı bir yazıya yer vermiŖtir. Yazıda, Ankara'nın TBMM tarafından baŖkent seçilmesi nedeniyle dymgyn bayram havası içinde olduğu ifade edilmiŖtir. Ankaralıların hakkında Ŗikayetlerde bulundukları Belediye BaŖkanı Ali Bey'in bir konuşma yaptığı, konuŖmasında Ankara'nın devlet merkezi seçilmesi nedeniyle sevinç içinde olduğunu dile getirdiği ve Ŗehirde belli baŖlı yerlerin ziyaret edildiği belirtilmiŖtir. Yazıda, baŖkent seçilmenin Ankara'ya canlılık getirdiği, aslında çekingen olan Ankara halkının içinde sakladığı cevherin ortaya çıktığı ve Ŗenlikler bittikten sonra Ŗehirde gerekli gmyrilen dymzenlemelerin yapılacağı izah edilmiŖtir.⁴²⁴

Anadolu'da Yenigyn gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara Halkı Meclise Arz-ı Ŗykran Etti” baŖlıklı bir habere yer vermiŖtir. Haberde, Ankara temsilcilerinden, belediye heyetinden ve gençler birliğinden oluŖan bir heyetin TBMM'ye giderek teşekkürlerini sundukları ifade edilmiŖtir. Tezahyratın gyn boyunca syrdymėy, oğleden sonra tmy dmykanların kapandığı, her

⁴²² “Ankaralılar Meclise Teşekkürü Bir Heyet Gönderdi”, **İkdam**, 16 Ekim 1923, s.1.

⁴²³ “Ankara'nın Sevinci ve Meclis Önünde Tezahürat”, **Vakit**, 16 Ekim 1923, s.3.

⁴²⁴ Yunus Nadi, “Ankara'nın Süruru”, **Anadolu'da Yenigyn**, 16 Ekim 1923, s.1.

tarafın bayraklarla süslediği ve halkın eşraf ve belediye heyetiyle birlikte TBMM'ye giderek teşekkürlerini sundukları belirtilmiştir. Haberde, yüz binlerce kişinin önünde tanınmış şahsiyetlerin (Ardahan Milletvekili Ankaralı Talat, milletvekili İhsan, Belediye Başkanı Ali ve Doktor Refik Beyler) bulunduğu izah edilmiştir. Kalabalığın saat ikiye doğru TBMM'ye ellerinde bayraklar, önlerinde davul ve zurnalarla geldikleri ve o esnada TBMM'nin toplantı halinde olduğu dile getirilmiştir.⁴²⁵

Haberin devamında, Ali Fuat Paşa'nın Ankara Heyeti'nin geldiğini ifade ederek celseyi on beş dakika ertelediği, Mustafa Kemal Paşa TBMM'de olmadığından tebrikleri Ali Fuat Paşa'nın kabul ettiği ve heyet adına Belediye Başkanı Ali Bey'in teşekkürlerini sunduğu belirtilmiştir. Ankaralıları adına Avni Refik ve Ardahan Milletvekili Talat Bey'in konuşma yaptığı ve Ankara'nın başkent seçilmesi nedeniyle TBMM'ye teşekkürlerini sundukları ifade edilmiştir. Haberde, TBMM adına Antalya Milletvekili Rasih Efendi'nin halkın duygularına karşılık verdiği, Hacı Atıf Efendi'nin bir dua okuduğu ve heyetin matbaaların yanı sıra Vali Murat Bey'i ziyaret ettiği izah edilmiştir. Muazzam bir fener alayının düzenlendiği ve fener alayına bir kıta askeriyenin katıldığı izah edilmiştir.⁴²⁶

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Devlet Merkezi” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, kamuoyunun devlet merkezi meselesiyle meşgul olduğu, fırka toplantısında yaşanan gelişmelerin İstanbul basınına yansıdığı ve bu konuda çeşitli fikirlerin ileri sürüldüğü ifade edilmiştir. İstanbul basınının Ankara'daki muhabirleri vasıtasıyla aldığı haberlerin eksik ve yanlış olduğu belirtilmiştir. Yazıda, Tanin gazetesinin nüshaları incelenmiş ve İstanbul basınının elde ettiği yanlış haberlere bir örnek verilmiştir. Hüseyin Cahit'in “Pek aşikar olarak görülüyor ki Ankara'yı makarr-ı idare yapmak için ileriye sürülen esbab (sebepler) hiç de makul ve mantıklı değildir.” sözüne değinilmiş ve bahsi geçen sebeplerin gazetenin diğer nüshalarında araştırıldığı izah edilmiştir. Yazıda, Tanin gazetesinin 11 Ekim 1923 tarihli sayısının incelendiği ve yanlış haberlerle dolu olan bir telgrafa rastlandığından bahsedilmiştir. Bu telgrafta kısaca fırkanın Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplandığı ve Şerif Bey tarafından İstanbul'un başkent kalması fikrinin ortaya konulduğu üzerinde durulmuştur. Yazıya göre, o günkü toplantıya Ali Bey başkanlık yapmıştır. Şerif Bey ise konuşmasında devlet merkezinin Anadolu'da ve Ankara'da kalması gerektiğini dile getirmiştir.⁴²⁷

İkdam gazetesi, 16 Ekim 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Ankara Türkiye Devleti'nin Makarr-ı...” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazının alt başlığı, “Ankara'nın Makarr-ı Devlet Olması Hakkında Meclisin Müzakeratı” şeklindedir. Bu yazıda; İsmet Paşa ve

⁴²⁵ “Ankara Halkı Meclise Arz-ı Şükran Etti”, **Anadolu'da Yenigün**, 16 Ekim 1923, s.3.

⁴²⁶ “Ankara Halkı Meclise Arz-ı Şükran Etti”, **Anadolu'da Yenigün**, 16 Ekim 1923, s.3.

⁴²⁷ “Devlet Merkezi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 16 Ekim 1923, s.1.

arkadaşlarının 9 Ekim 1923 tarihinde meclis başkanlığına sunduğu teklif izah edilmiştir. Türk Devleti'nin içte ve dışta meydana gelen tereddütlere son vermesi için başkentinin neresi olacağını muhakkak tespit etmesi gerektiği vurgulanmıştır. İsmet Paşa, devlet merkezinin neden Ankara'da olması gerektiğini açıkladıktan sonra anayasa maddelerine “Türkiye Devleti'nin makarr-ı idaresi Ankara şehridir” ibaresinin eklenmesini istemiştir. İsmet Paşa tarafından yöneltilen bu teklif, encümen tarafından kabul edilmiştir. Kanun teklifinin okunmasından sonra, Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey, mebuslara İstanbul'a neden gücendiklerini sormuştur. Mebuslardan karşılık olarak, “Ne iğbirarı (gücenmesi), Geri al” sesleri yükselmiştir. Zeki Bey dört senedir şuurunu yitirmiş bir idarenin ellerinde eriyen İstanbul'un düşman işgalinden kurtarıldığını belirtmiş ve “makarr-ı hükümetin yalçın kayalarda ıssız ovalarda bulunma zamanı bu asırda geçmiştir” demiştir. Sözlerine devam eden Zeki Bey başkent meselesinin çözülmesi esnasında Anadolu'nun harap bir konumda bırakılmaması gerektiğine temas etmiştir. Söz alan Gelibolu Milletvekili Celal Nuri Bey iğbirar kelimesini reddedip protesto edince meclisten “İsteriz, ediniz” sesleri yükselmiştir. İstanbul'un Türkiye'yi işgalden kurtaramadığı belirtilerek, bunun sebebinin, İstanbul'un payitahta ev sahipliği yapması olduğu söylenmiştir. Mütareke sonrasında ilk olarak Sivas'a gidilerek teşkilat kurmak için çalışıldığı fakat, başarılı olunamayınca Ankara'ya gidildiği belirtilmiştir. Ankara ve İstanbul'un coğrafi şartları arasında karşılaştırma yapılarak, devlet merkezi olması gereken şehrin Ankara olduğu bir kez daha vurgulanmıştır. Ankara merkez olunca imar faaliyetlerine teşebbüs edileceğinden bahsedilmiştir.⁴²⁸

Tanin gazetesi 16 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara'da Yeni Merkezi Hükümet Şerefine Şenlikler” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Ankara'nın başkent seçilmesi nedeniyle halkın TBMM önünde tezahürat yapacağı ve Ankaralıların meclise gelerek Ali Fuat Paşa ve milletvekillerine teşekkür ettikleri ifade edilmiştir. Ardahan Milletvekili Talat Bey ve Antalya Milletvekili Rasih Efendi konuşma yapmışlardır. Habere göre Rasih Efendi, Ankara'nın tarihi öneminden ve Ankaralıların Milli Mücadele dönemindeki hizmetlerinden bahsetmiştir. TBMM önünde toplanan halk davul ve zurnalarla kutlamalar yapmışlardır. Haberde, Amerikalıların yapılan tezahüratı sinemaya aldıkları, halkın gazete idarehanelerini ziyaret ettiği, şehrin bayraklarla donatıldığı, tüm dükkanların kapatıldığı ve fener alayının düzenlendiği belirtilmiştir.⁴²⁹

Akşam gazetesi 17 Ekim 1923 tarihli sayısında “Merkez-i Hükümet İmar Vekaleti İstanbul Meselesi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM'nin gerçekleştirdiği toplantının sonucunda Ankara'nın başkent olarak kabul edildiği ifade edilmiştir. Görüşmeler sırasında söz alan Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'in “meclisin İstanbul'a olan iğbirarını” anlayamadığını ve “bu iğbirarın İstanbul'u merkez hükümet olmaktan mahrum ettiğini” söylemesi üzerine mecliste “Bu iğbirarı nereden çıkardınız? Böyle bir şey yoktur. İstanbul cümlemizin pek ziyade sevdiğimiz

⁴²⁸ “Ankara Türkiye Devleti'nin Makarr-ı...”, **İkdam**, 16 Ekim 1923, s.3.

⁴²⁹ Münir Müeyyed, “Ankara'da Yeni Merkezi Hükümet Şerefine Şenlikler”, **Tanin**, 16 Ekim 1923, s.1.

şehirdir” sesi yankılanmıştır. Habere göre, Zeki Bey'in kürsüden inmesi için o sırada mecliste bulunanlar ayaklarıyla gürültü yapmıştır. Zeki Bey'den sonra Celal Nuri Bey söz almış ve konuşmasında Zeki Bey'i protesto etmiştir. Haberde, Besim (Atalay) kendine has şekilde Ankara'nın başkent seçilmesini memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir. Ankara devlet merkezi seçildikten sonra bazı milletvekillerinin “ittifak” diye bağırması üzerine Ali Fuat Paşa'nın “Beş altı zat el kaldırmıyor, müttefikan nasıl diyebilirim?” dediği izah edilmiştir. Habere göre, fırka içinden üç, dört milletvekili fırka nizamnamesinden tegafül ederek (kasten kendilerini gafil göstererek) firkanın kararına muhalif bir tutum sergilemişlerdir.⁴³⁰

Tevhid-i Efkâr gazetesi 17 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara Kible-i İstiklal-i Millet İdi, Şimdi de Merkezi Devlet Oldu” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Ankara'nın bulunduğu konum nedeniyle diğer şehirlere göre başkent olmaya daha uygun olduğu ifade edilmiştir. Tevhid-i Efkâr, bahsi geçen haberin yer aldığı sayfasını yurdumuzun çeşitli şehirlerinden manzara resimleri ve Ankara'nın Türkiye'nin merkezinde bulunduğunu gösteren bir harita ile donatmıştır. Haberde, üç seneden beri “kible-i istiklal-i millet” ve Milli Mücadele'nin idare merkezi görevini üstlenen Ankara'nın resmen başkent olduğu belirtilmiştir. Boğazların açılması nedeniyle İstanbul'un başkent mevkisinde kalmasının Türkiye'ye fayda sağlamayacağı vurgulanmıştır. Haberde, Ankara'nın Türkiye'nin başkenti olması nedeniyle yeniden yapılandırılması gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁴³¹

İkdam gazetesinin 19 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Hükümet Merkezi” başlıklı ve Anadolu Ajansı kayıtlı bir habere yer verilmiştir. Bu haberde, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin “Hükümet Merkezi” başlıklı bir yazıyla, Ankara'nın başkent olarak belirlenmesine karşı İstanbul basınının dile getirdiği itirazlara yanıt verdiği belirtilmiştir. Tanin gazetesinin, Ankara'daki hükümet merkezinin Türk milletinin gereksinimlerini ve Avrupa'yı yakından takip edemeyeceği şeklindeki sözlerini, İstanbul'u hedef göstererek ve bu şehrin halkın durumundan habersiz olduğunu vurgulayarak cevaplamıştır. Bağımsız Türk milletinin layık olduğu hükümete kavuşacağını ifade ederek, Lloyd George'un İstanbul'u Türk yönetimine bırakırken sarf ettiği sözlere gönderme yapmıştır.⁴³²

Akşam gazetesi 19 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Millet Meclisinde İki Karar” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM'nin imar ve iskan vekaletlerinin oluşumu ve devlet merkezinin seçilmesi konularını görüşüp sonuçlandığı ifade edilmiştir. TBMM'nin ikinci celsesine eleştirel bir bakışla yaklaşmıştır. Habere göre, celse zabıtlarını okuyan kişiler meclisi yönlendiren gerçek düşüncelerin ne olduğunu anlayamayacaklardır. Celsenin belirli bir düzen içinde gerçekleşmediği, kürsüden yapılan konuşmaların kamuoyunu bilgilendiren bir merasim gibi görülebileceği belirtilmiştir. Haberde, hazırlanan konuşmaların içeriği de eleştiri konusu olmuştur.

⁴³⁰ “Merkezi Hükümet İmar Vekaleti İstanbul Meselesi”, **Akşam**, 17 Ekim 1923, s.2.

⁴³¹ “Ankara Kible-i İstiklal-i Millet İdi, Şimdi de Merkezi Devlet Oldu”, **Tevhid-i Efkâr**, 17 Ekim 1923, s.1.

⁴³² “Hükümet Merkezi”, **İkdam**, 19 Ekim 1923, s.1.

Konuşmalar hakkındaki eleştiri şöyle izah edilmiştir: “Hazırlanmış nutuklar okunduğu vakit merkezi hükümet meselesine kâh bir his, kâh bir İstanbul, kâh bir Ankara meselesi gibi bakıldığı görülür. Halbuki bu karar her türlü histen ari devletin en âli menfaatlerine mütealîk (ilgili, ilişkin) bir hesap meselesi idi.” Haberde, milletvekillerinin konuşmalar sırasında sabırsızlandıkları ve bazı milletvekillerinin konuşmasını engelledikleri vurgulanmıştır.⁴³³

Tanin gazetesi 20 Ekim 1923 tarihli sayısında, Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “Payitaht Meselesi Etrafında” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Ankara'nın başkent seçilmesinden sonra bu konudaki sakıncaların izah edildiğinden bahsedilmiştir. Hüseyin Cahit, hükümetin resmi gazetesinin kendisini aceleci olmakla suçladığını ve Ankara'nın devlet merkezi olması için ortaya koyulan sebeplerin yetersiz olduğunu daha önce söylediğini ifade etmiştir. Yazının devamında Ankara'yı başkent seçenlerin kamuoyunu bilgilendirmeye yeterince özen göstermemesi eleştirilmiştir. Halk hükümeti kurmayı düşünenlerin bu davranışını bir hata olarak değerlendirmiştir. Yazıda, gazetenin daha önceki sayılardan birinde bulunan Ankara mektubuna değinilmiştir. Buna göre, Ankara'nın başkent seçilmesine dair nedenler TBMM'ye gerektiği şekilde açıklanamamıştır. İsmet Paşa'nın boğaz hastalığına tutulduğu ve başka birinin herhangi bir konuşma yaparak sözü edilen nedenleri izah etmediğine dikkat çekilmiştir.⁴³⁴

Hüseyin Cahit yazısında, Türkiye'nin çektiği sıkıntıların temelinde İstanbul hükümetlerinin Anadolu'yu göz ardı etmesinin yattığını ifade etmiştir. Türkiye'de kurulan halk hükümetinin İstanbul'a getirilmesi halinde mevcut sorunların çözülebileceğinden ve böyle bir idareye teslim edilen İstanbul'un başkent olarak Ankara'ya göre Türkiye'yi daha iyi temsil edeceğinden bahsetmiştir. Hüseyin Cahit yazısında, Ankara'nın Anadolu'nun göbeğinde olmadığını ve milletvekillerinin Ankara'ya ulaşmak için İstanbul hattını kullandıklarını belirtmiştir.⁴³⁵

İstikbal gazetesi 24 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Merkez-i Hükümet Meselesi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, herkesin Ankara'nın başkent olacağına inandığından fakat, bu hususta herhangi bir karar mevcut olmadığından bahsedilmiştir. Habere göre, ortada herhangi bir kararın bulunmaması şüphelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Mecliste, yeni meclis binasının inşası için görüşmeler yapılırken bazı milletvekilleri tekrar İstanbul'un başkent olmasını arzulamışlardır. Haberde, İstanbul, Konya, Kayseri, Eskişehir ve Bursa halkının yaşadıkları şehirleri başkent olarak görmek istedikleri ifade edilmiştir. Ankara'nın devlet merkezi olmasını istemeyen kişiler, bahsi geçen şehrin bir başkentte bulunması gereken niteliklere sahip olmadığını ve toz duman içerisinde olduğunu ileri sürmüşlerdir. Haberde, devlet merkezinin Anadolu'nun kalbinde yer alması gerektiği, İstanbul başkent seçilirse Anadolu'nun unutulacağı ve herkesi

⁴³³ “Millet Meclisinde İki Karar”, **Akşam**, 19 Ekim 1923, s.1.

⁴³⁴ Hüseyin Cahit, “Payitaht Meselesi Etrafında”, **Tanin**, 20 Ekim 1923, s.1.

⁴³⁵ Hüseyin Cahit, “Payitaht Meselesi Etrafında”, **Tanin**, 20 Ekim 1923, s.1.

şüpheden kurtarmak için Ankara'nın resmi olarak başkent seçildiği gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Haberin devamında, başkent meselesi hakkında son kararın verildiği müzakerenin ayrıntılarına yer verilmiştir.⁴³⁶

2.5. Hükümet Buhranı

11 Ağustos 1923 tarihinde Ali Fethi Bey başkanlığında kurulan hükümet, özellikle İstanbul basını tarafından ekonomik sorunları çözemediği ileri sürülerek eleştirilere maruz bırakılmıştır. Ayrıca TBMM içerisinde bulunan gizli bir grup Fethi Bey başkanlığındaki hükümetin görevini yapmasını engellemiştir. Milletvekilleri bakan olmayı arzuladıklarından görev başında bulunanları yetersiz görmüştür. Meclis içerisindeki muhalif grubun çalışmaları nedeniyle 24 Ekim 1923 tarihinde Fethi Bey İçişleri Bakanlığı'ndan, Ali Fuat Paşa da Meclis İkinci Başkanlığı'ndan ayrılmıştır. Meclisteki muhalif grubun çalışmaları vasıtasıyla 25 Ekim 1923 tarihinde Erzincan Milletvekili Sabit Bey İçişleri Bakanlığı'na, Rauf Bey de Meclis İkinci Başkanlığı'na seçilmiştir. Yaşanan bu gelişme hükümet buhranına yol açmıştır. Mustafa Kemal Paşa Sabit ve Rauf Beylerin üstlendikleri vazifeler için uygun olmadıklarını Nutuk'ta gerekçeleriyle ortaya koymuştur. Muhalif grubun sebep olduğu gelişmeler, Lozan'da başarıya ulaşan İsmet Paşa'nın TBMM'deki değerini azaltmaya yöneliktir. 25 Ekim 1923 Perşembe günü Mustafa Kemal Paşa ve hükümet temsilcileri Çankaya'da toplantı yapmıştır. Yapılan toplantıda, Fethi Bey başkanlığındaki hükümetin istifası ve mevcut bakanların yeniden seçilmeleri halinde görevi reddetmeleri kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Fethi Bey, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı sorunları çözüme kavuşturabilmesi için TBMM'nin desteğini tam olarak kazanmış daha güçlü bir hükümetin kurulması gerektiğinden bahsettiği bir istifa yazısıyla görevden ayrılmıştır.⁴³⁷ Akşam gazetesi 25 Eylül 1923 tarihli sayısında Necmettin (Sadak) tarafından kaleme alınan “Heyet-i Vekile'de Tebeddülât” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Türkiye'de bir süre boyunca devam eden sessizlikten sonra Ankara'da küçük hareketlenmelerin başladığı ifade edilerek, yeniliğe muhtaç bir devletin sergilediği tavır eleştirilmiştir. Türkiye'nin yönetim biçiminin belirlenmediğine, TBMM'nin önünde çözüme kavuşturulması gereken birçok mesele olduğundan hangisiyle başlayacağına karar veremediğine ve Heyet-i Vekile işbaşına geleli üç hafta geçtiğine değinilmiştir. Yazıda, henüz mübadele meselesinde kesin kararın verilmediğinden bahsedilmiş ve bu aksaklıklar hükümetin düzenle çalışmamasına bağlanmıştır. TBMM tarafından eski vekillerden bir Heyet-i Vekile kurulması eleştirilmiştir. Yazıda, oluşturulan Heyet-i Vekile'nin bir müddet boyunca görevde kalacağının düşünüldüğü belirtilmiştir. Heyet-i Vekile'de mühim vazifeleri icra edebilecek yeterlilikte üye sayısının az olması da eleştirilmiştir.⁴³⁸

⁴³⁶ Kerim, “Merkezi Hükümet Meselesi”, **İstikbal**, 24 Ekim 1923, s.1.

⁴³⁷ Hamza Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”, **AAMD**, Cilt:6, Sayı:16, 1989, s.16-17. Tülay Alim Baran, “İstanbul Basınında Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar”, **AAMD**, Cilt:15, Sayı:44, 1999, s.627-628.

⁴³⁸ Necmettin Sadak, “Heyet-i Vekile'de Tebeddülât”, **Akşam**, 25 Eylül 1923, s.1.

Yazının devamında, Milli Mücadele döneminde faaliyetlerini başarıyla yürüten kadronun barış imzalandıktan sonra aynı muvaffakiyeti gösteremediğinden bahsedilmiştir. Türkiye'nin kendisini geliştirecek köklü yeniliklere ihtiyacı olduğu, devlet işlerinde küçük bir hatanın büyük sorunlara yol açabileceği ve TBMM'nin kusurlu bir Heyet-i Vekile seçerek yanlış yaptığı belirtilmiştir. Yazıda, TBMM'nin halkın ruh halini önemsemediği ve yaptığı hatalı seçimler sebebiyle fırkada rahatsızlıkların ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Yazıya göre, grevler, tohumluk meselesi, adli alanda icra edilecek ıslahat çalışmaları hakkındaki açıklamanın yetersiz görülmesi ve okullarla ilgili sıkıntılar ekonomi, eğitim ve adliye vekillerinin istifa etmesiyle sonuçlanmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki düzenlemeler tamamlandıktan ve cumhuriyet ilan edildikten sonra, yeni Heyet-i Vekile'nin seçileceği izah edilerek fırkanın şimdiden tüm Heyet-i Vekile'yi değiştirmeye sıcak bakmadığı vurgulanmıştır.⁴³⁹

Yazıda, fırka azalarının yeni Heyet-i Vekile'nin seçilmesini beklemeden bazı değişikliklere gitmesi beklenen bir durum olarak ifade edilmiştir. Üç hafta gibi kısa bir süre zarfında Heyet-i Vekile üyelerinin başarılı ya da başarısız olduklarına karar verilemeyeceği vurgulanmıştır. Fırkanın acele ederek yaptığı hatalı uygulamadan doğan sonuçları düzeltmek için çabaladığına değinilmiştir. Yazıda, devletin önemli mevkilerinde çok sık değişikliğe gidilmesinin iç istikrarsızlığa neden olduğu izah edilerek TBMM'nin devlet şeklini belirledikten sonra düzenli bir Heyet-i Vekile'yi iş başına getirmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴⁰

İkdam gazetesi, 25 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Fethi Bey Dahiliye Vekaletinden İstifa Etti” başlıklı bir telgrafta yer vermiştir. Ankara 24 kaydıyla yayımlanan telgrafta, TBMM'de Fethi Bey'in istifasının okunduğu, görevlerinin fazlalığı nedeniyle vazifeden affını istediği belirtilmiştir. Burdur Milletvekili Baki Bey Fethi Bey'i alkışlamıştır. Fethi Bey'in bu isteği “Hay hay” sesleriyle karşılanmıştır. Yapmış olduğu hizmetler nedeniyle kendisine teşekkür edilmiştir. Ertesi gün yapılacak olan toplantı ile İçişleri Bakanlığı için adayların belirleneceği ve Sabit Bey'in aday seçilmesinin kuvvetli bir olasılık olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴¹

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 26 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Halk Fırkası'nın Dünkü İçtimasında” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Ali Fuat Paşa'nın ordu müfettişliğine atanması nedeniyle riyaset-i seniyyeden istifa ettiği ifade edilmiştir. Fethi Bey'in de Dahiliye Vekaleti'nden istifa ettiği belirtilmiştir. Haberde, Ali Fuat Paşa ve Fethi Bey'in yerlerine İstanbul Milletvekili Hüseyin Rauf ile Erzincan Milletvekili Sabit Beylerin adaylıklarının kararlaştırıldığı izah edilmiştir.⁴⁴²

⁴³⁹ “Necmettin Sadak, “Heyet-i Vekile'de Tebeddül”, **Akşam**, 25 Eylül 1923, s.1.

⁴⁴⁰ Necmettin Sadak, “Heyet-i Vekile'de Tebeddül”, **Akşam**, 25 Eylül 1923, s.1.

⁴⁴¹ “Fethi Bey Dahiliye Vekaletinden İstifa Etti”, **İkdam**, 25 Ekim 1923, s.1.

⁴⁴² “Halk Fırkası'nın Dünkü İçtimasında”, **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Ekim 1923, s.1.

Vakit gazetesi 26 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Meclis Riyaset-i Seniyyesi ve Dahiliye Vekaleti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın düzenlediği toplantı vasıtasıyla Dahiliye Vekaleti'ne ve riyaset-i seniyyeye Erzincan Milletvekili Sabit ile Rauf Beylerin aday gösterildikleri ifade edilmiştir. Seçimin cumartesi günü yapılacağı belirtilmiştir.⁴⁴³

İkdam gazetesi, 26 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Hüseyin Rauf Bey Meclis Reis-i Saniliğine Sabit Bey Dahiliye Vekaletine Namzet Gösterildi” başlıklı hususi bir telgrafa yer vermiştir. Bu telgrafta, gerçekleştirilen parti içtımasında Erzincan Milletvekili Sabit Bey'in Dahiliyeye, İstanbul Milletvekili Hüseyin Rauf Bey'in de TBMM İkinci Başkanlığına aday seçildikleri belirtilmiştir. Telgraf, Ankara 25 kaydıyla yayımlanmıştır.⁴⁴⁴

Vatan gazetesi 26 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Rauf Bey Reis-i Saniliğe Namzed Gösteriliyor” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, fırka tarafından bir toplantı gerçekleştirildiği, toplantıda Rauf Bey'in Alı Fuat Paşa'dan boşalan meclis ikinci başkanlığına aday gösterildiği ifade edilmiştir. Aynı başlık altında yer alan başka bir haberde, Dahiliye Vekaleti'ne Erzincan Milletvekili Sabit Bey'in aday olmasının kararlaştırıldığı belirtilmiştir.⁴⁴⁵

Tanin gazetesi 26 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Rauf Bey Meclis Reis-i Saniliğine Namzed Gösterildi, Fırka Sabit Bey'i Dahiliye Vekili İntihap Etti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, İstanbul Milletvekili Rauf Bey'in meclis ikinci başkanlığına aday gösterildiği ifade edilmiştir. Erzincan Milletvekili Sabit Bey'in de yüz oy alarak Dahiliye Vekaleti'ne aday gösterildiği belirtilmiştir.⁴⁴⁶ Tevhid-i Efkâr gazetesi 26 Ekim 1923 tarihli sayısında, Tanin gazetesiyle benzer içeriğe sahip, “Rauf Beyefendi Meclis Riyaset-i Seniyyesine İntihap Edilecek” başlıklı bir habere yer vermiştir.⁴⁴⁷

Tevhid-i Efkâr gazetesi 27 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Dahiliye Vekili Erzincan Mebusu Sabit Bey'dir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın Dahiliye Vekaleti'ne Fethi Bey'in yerine Erzincan Milletvekili Sabit Bey'i aday gösterdiği ve Sabit Bey'in Erzincan milletvekilliğinden önce Erzurum Valisi olarak görev yaptığı ifade edilmiştir. Sabit Bey'e yeni görevinde başarılar dilenmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴³ İhsan, “Meclis Riyaset-i Seniyyesi ve Dahiliye Vekaleti”, **Vakit**, 26 Ekim 1923, s.1.

⁴⁴⁴ “Hüseyin Rauf Bey Meclis Reis-i Saniliğine Sabit Bey Dahiliye Vekaletine Namzet Gösterildi”, **İkdam**, 26 Ekim 1923, s.1.

⁴⁴⁵ “Rauf Bey Reis-i Saniliğe Namzed Gösteriliyor”, **Vatan**, 26 Ekim 1923, s.3.

⁴⁴⁶ Rauf Bey Meclis Reis-i Saniliğine Namzed Gösterildi, Fırka Sabit Bey'i Dahiliye Vekili İntihap Etti”, **Tanin**, 26 Ekim 1923, s.1.

⁴⁴⁷ Ekrem, “Rauf Beyefendi Meclis Riyaset-i Seniyyesine İntihap Edilecek”, **Tevhid-i Efkâr**, 26 Ekim 1923, s.1.

⁴⁴⁸ “Yeni Dahiliye Vekili Erzincan Mebusu Sabit Bey'dir”, **Tevhid-i Efkâr**, 27 Ekim 1923, s.1.

Tanin gazetesi 27 Ekim 1923 tarihli sayısında, Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “Fethi Bey'in Çekilmesi” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Fethi Bey'in Dahiliye Vekaleti'nden çekildiği fakat, Heyet-i Vekile başkanlığını sürdürdüğü ifade edilmiştir. Fethi Bey'in bu kararı vermesinde vazifesinin çok olmasının etkili olduğu belirtilmiştir. Hüseyin Cahit yazısının devamında, işlerin çok olması durumunu bir bahane olarak nitelendirmiştir. Hüseyin Cahit, Fethi Bey'in iki ay boyunca görev başında kaldıktan sonra vazifenin çok olduğunu düşünmesini kabullenmekte zorlandığını dile getirmiştir. Yazısında Fethi Bey'in esas çekilme nedeninin ne olduğunu sorgulamıştır. Hüseyin Cahit, Fethi Bey'in Heyet-i Vekile başkanlığına seçildiği gün yaptığı konuşmayı hatırlatarak, konuşmasında hükümetin icraat hükümeti olacağını söylediğine fakat, ortaya bir dedikodu hükümetinin çıktığına dikkat çekmiştir.⁴⁴⁹

Hüseyin Cahit yazısında, Fethi Bey'in “Asayiş temin edemeyen hükümet çekilmelidir.” sözünü hatırlatmış, bu sözün çekilme sebebi olup olmadığını sorgulamıştır. Fethi Bey'in asayişini sağlayamadığını, “şekavetin (yolsuzluk, haydutluk, kötü iş yapma) dağlardan şehirlere teşrif ettiğini” ifade etmiştir. Yazıda, Fethi Bey'in sorumluluklarını yerine getiremediği için çekilmeyi düşünmüş olma ihtimali takdir edilmiştir. Fethi Bey'in Dahiliye Vekaleti'ndeki başarısızlığının Heyet-i Vekile'deki görevini olumsuz etkileyeceği belirtilmiştir. Yazıya göre, TBMM'de Fethi Bey'e karşı bir cereyanın ortaya çıktığı vurgulanmıştır.⁴⁵⁰

İkdam gazetesi, 28 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Meclisin Müzaheretine Mazhar Gayet Kuvvetli Bir Heyet-i Vekile'ye İhtiyaç Kat'i Olduğundan Bahisle Heyet-i Vekile İstifa Etti” başlıklı hususi bir telgrafta yer vermiştir. Bu telgrafta yeni Heyet-i Vekilenin pazartesi günü seçileceği, o güne kadar mevcut heyetin görevini sürdüreceği belirtilmiştir. Hariciye, imar ve şeriye vekillikleri ile erkan-ı harbiye-i umumiye reisinin görevlerine devam edecekleri fikrinin mevcut olduğu ifade edilmiştir. Heyet-i Vekile'nin istifa ettiği, fırka toplantısının akşam saat sekize kadar devam ettiği ve celse sırasında heyet-i vekilenin istifanamesinin okunduğu izah edilmiştir. Telgrafta meclise sunulan istifa yazısı da yer almaktadır. Yeni hükümet reisinin kim olacağı hakkında TBMM'de kesin bir karar verilmemiştir.⁴⁵¹

İstikbal gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Dahiliye Vekaleti ve Reis-i Sanilik İntihabı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Fethi Bey'in istifasıyla boşalan Dahiliye Vekaleti'ne Halk Fırkası'nda adaylığı kararlaştırılan Erzincan Milletvekili Sabit Bey'in seçildiği ifade edilmiştir. Ayrıca meclis ikinci başkanlığına Ali Fuat Paşa'nın yerine İstanbul Milletvekili Rauf Bey'in seçildiği belirtilmiştir.⁴⁵²

⁴⁴⁹ Hüseyin Cahit, “Fethi Bey'in Çekilmesi”, **Tanin**, 27 Ekim 1923, s.1.

⁴⁵⁰ Hüseyin Cahit, “Fethi Bey'in Çekilmesi”, **Tanin**, 27 Ekim 1923, s.1.

⁴⁵¹ “Meclisin Müzaheretine Mazhar Gayet Kuvvetli Bir Heyet-i Vekile'ye İhtiyaç Kat'i Olduğundan Bahisle Heyet-i Vekile İstifa Etti”, **İkdam**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁵² “Dahiliye Vekaleti ve Reis-i Sanilik İntihabı”, **İstikbal**, 28 Ekim 1923, s.1.

Vatan gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile Kendisini Kâfi Derecede Kuvvetli Bulmadığından İstifa Etti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın Mustafa Kemal Paşa başkanlığında bir toplantı düzenlediği, toplantıda Heyet-i Vekile'nin firkaya istifasını sunduğu ve istifanın kısa bir görüşmeden sonra kabul edildiği ifade edilmiştir. Haberde, toplantının ardından Fethi Bey'in söz alarak firkada Heyet-i Vekile'nin sürekli saldırılara maruz kaldığını söylediğinden bahsedilmiştir. Heyet-i Vekile'nin kendisinden daha işlevsel bir hükümetin kurulmasını sağlamak için istifa kararı aldığı vurgulanmıştır. Habere göre, Fethi Bey'den sonra Bozok Milletvekili Avni Bey söz almıştır. Avni Bey konuşmasında, milletvekillerinin Heyet-i Vekile'ye güvendiklerini ve istifanın gereksiz olduğunu izah etmiştir. Müteakiben söz alan Hamdullah Suphi Bey, Heyet-i Vekile'nin çok iş göremediğini fakat dirayetini kanıtladığını söylemiştir. Habere göre, Trabzon Milletvekili Muhtar Bey, Heyet-i Vekile ile milletvekilleri arasında bazı yanlış anlaşılmanın meydana geldiğini söylemiştir. Yapılan konuşmaların ardından istifa kararı oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁴⁵³

Vatan gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, Ahmet Emin tarafından kaleme alınan “Heyet-i Vekile'nin İstifası” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Fethi Bey ve arkadaşlarının istifalarını TBMM'ye sunduklarından bahsedilmiştir. TBMM'de bulunan fırkanın benzer düşünen kişilerden oluştuğu, kendisini böyle bir çoğunluğa dayayan hükümetin kuvvetli olması gerektiği fakat, gerçekte fırkanın gruplara ayrıldığı ifade edilmiştir. Yazıda, fırkanın kararlarını gizli şekilde verdiği ve herhangi bir meselenin TBMM'de tartışılmadan çözüldüğü belirtilmiş ve bu hususta çeşitli örnekler verilmiştir. Yazıda verilen bir örneğe göre, hükümet meclis ikinci başkanlığına Yusuf Kemal Bey'i, Dahiliye Vekaleti'ne ise Ferit Bey'i aday göstermiştir. Her iki adayın azınlıkta kaldığı ve fırka tarafından bahsi geçen adaylıklara sırasıyla Rauf ve Sabit Beylerin seçildiği izah edilmiştir.⁴⁵⁴

Ahmet Emin'in yazısının devamında, Heyet-i Vekile'nin üç ay içerisinde neden azınlıkta kaldığını sorgulamıştır. Halkın hükümetten iç ve dış ilişkilerde barış dönemi şartlarına uygun düzenlemeler yapmasını beklediği ifade edilmiştir. Yazıda, hükümetin yanlış politika takip ederek hükümet şeklini değiştirmek istediği belirtilmiştir. İzlenen yanlış politika nedeniyle Türk milletinin kaderini belirleyecek meseleler hakkında çeşitli söylentiler ortaya çıkmıştır. Yazıda, milletvekillerinin yaşanan gelişmelerden basın vasıtasıyla haberdar oldukları izah edilmiştir. Halkın hükümetin hatalı uygulamaları sebebiyle hoşnut olmadığı ve birçok şikayette bulunduğuna dikkat çekilmiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵³ “Heyet-i Vekile Kendisini Kâfi Derecede Kuvvetli Bulmadığından İstifa Etti”, **Vatan**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁵⁴ Ahmet Emin, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, **Vatan**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁵⁵ Ahmet Emin, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, **Vatan**, 28 Ekim 1923, s.1.

İkdam gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, Anadolu Ajansı'nın hükümetin istifasıyla ilgili bir telgraf verdiğinden bahsetmiştir. Ankara 27 kaydıyla yayımlanan telgrafta, hükümetin ani bir surette TBMM'ye istifasını sunduğunu belirtmiştir. İstifanın büyük bir çoğunlukla kabul edildiği, adayların yarınki toplantıda belirleneceği ve yeni hükümet reisinin kim olacağı hususunda kesin kararın verilmediği izah edilmiştir.⁴⁵⁶

Tanin gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile İstifa Etti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Heyet-i Vekile'nin Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplantı yaptığı ve toplantı sonunda istifa kararı verdiği ifade edilmiştir. Fırka toplantısından sonra meclisin toplandığı ve Heyet-i Vekile'nin istifasının okunduğu belirtilmiştir. İstifanamede, Fethi Bey başkanlığındaki hükümetin kendisinden daha kuvvetli bir Heyet-i Vekile'nin göreve getirilmesi için istifa ettiği izah edilmiştir. Haberde, Fevzi, İsmet ve Necati Beylerin görevde kalacaklarına değinilmiştir. Heyet-i Vekile'nin başına Fevzi veya İsmet Paşalardan birinin getirileceği vurgulanmıştır.⁴⁵⁷

Akşam gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile İstifa Etti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, fırkanın Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplandığı ve hükümetin istifa ettiği ifade edilmiştir.⁴⁵⁸ Gazetenin aynı sayısında yer alan başka bir haberde, TBMM'de bir toplantı yapıldığı ve toplantıda meclis ikinci başkanlığına Rauf, Dahiliye Vekaleti'ne ise Erzincan Milletvekili Sabit Beylerin seçileceği belirtilmiştir.⁴⁵⁹

Vakit gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile, Fethi Bey'le Meclis Arasındaki Anlaşmazlık Yüzünden İstifa Etti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM'de ortaya çıkan muhalif cereyanın etkisiyle Heyet-i Vekile'nin istifa ettiği ve İsmet Paşa başkanlığında yeni bir Heyet-i Vekile'nin oluşturulacağı ifade edilmiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın bir toplantı düzenleyip yeni Heyet-i Vekile üyelerini ve başkanını seçeceği belirtilmiştir. Haberde, okunan istifanameye yer verilmiştir. Fethi Bey, TBMM ile Heyet-i Vekile arasında anlaşmazlık olduğundan bahsetmiş ve bu nedenle istifaya karar vermiştir. Habere göre, milletvekilleri Fethi Bey'e bu anlaşmazlığın sebeplerini sormuşlar fakat herhangi bir cevap alamamışlardır. Bunun üzerine milletvekilleri hükümetin iş yapmadığını ileri sürmüşlerdir.⁴⁶⁰

Vakit gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, Mehmet Asım tarafından kaleme alınan “Heyet-i Vekile'nin İstifası” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, bir Ankara muhabirinden telgraf geldiğinden bahsedilmiştir. Telgrafta, Heyet-i Vekile'nin istifa ettiği ifade edilmiştir.

⁴⁵⁶ **İkdam**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁵⁷ “Heyet-i Vekile İstifa Etti”, **Tanin**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁵⁸ “Heyet-i Vekile İstifa Etti”, **Akşam**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁵⁹ “Rauf ve Sabit Beyler Bugün İntihap Ediliyorlar”, **Akşam**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁶⁰ İhsan, “Heyet-i Vekile, Fethi Bey'le Meclis Arasındaki Anlaşmazlık Yüzünden İstifa Etti”, **Vakit**, 28 Ekim 1923, s.1.

Yazıda, Fethi Bey'in Heyet-i Vekile başkanlığını muhafaza ederek Dahiliye Vekaleti'nden çekildiği belirtilmiştir. Mehmet Asım yazısında, Fethi Bey'in Heyet-i Vekile'den çekilmek için bir sebep görmediğini izah etmiş ve istifa sebebinin ne olduğunu sorgulamıştır. Fethi Bey'in istifa etmesinin Heyet-i Vekile üyelerinin de görevi bırakacağı anlamına gelmediği izah edilmiştir. Yazının devamında, hükümetin istifa sebepleri sıralanmıştır. İstifa sebeplerinden birincisi, Fethi Bey'in mevcut hükümetle iş görülemeyeceğini düşünmesi olarak gösterilmiştir. İkinci istifa nedeninin Heyet-i Vekile üyeleri arasında mevcut hükümetle gelecekte başarıya ulaşılabilmesine dair inanın azalması olduğuna dikkat çekilmiştir. Yazıda, hükümetin esas istifa sebeplerini öğrenmek için Ankara'dan gelecek ayrıntılı haberlerin beklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁶¹

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile Azalarının İstifası” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Heyet-i Vekile üyelerinin kendilerinden daha kuvvetli bir heyetin göreve getirilmesi için istifa ettikleri ifade edilmiştir. Heyet-i Vekile'nin Çankaya'ya giderek istifa kararını Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdikleri belirtilmiştir. Habere göre, TBMM'de gerçekleştirilen bir toplantı sırasında istifa yazısı okunmuş ve yeni Heyet-i Vekile'nin seçilmesine kadar geçecek sürede eski heyetin görevini sürdürmesi teklif edilmiştir. Yapılan teklif kabul edilmiştir. Haberde, TBMM'den faaliyetlerini huzur içinde yürütebilecek kuvvette bir Heyet-i Vekile'yi seçmesi beklenmiştir.⁴⁶²

Anadolu'da Yenigün gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Heyet-i Vekile” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Heyet-i Vekile'nin istifasının ani şekilde meydana geldiğinden ve yeni heyetin oluşturulmasında henüz herhangi bir teklifin yapılmadığından bahsedilmiştir. Kurulacak yeni heyetin başkanının Fevzi veya İsmet Paşalardan biri olacağı yönünde söylentilerin olduğu ifade edilmiştir. Habere göre, yeni Heyet-i Vekile oluşturulurken Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun icra vekilleri hakkındaki maddesi dikkate alınmıştır. Buna göre, yeni hükümetin seçimle iş başına gelecek olan icra vekilleri başkanı tarafından kurulmasına karar verilmiştir. Haberde, yeni Heyet-i Vekile üyelerinin TBMM'nin onayına sunulacağı belirtilmiştir. Habere göre, yeni Heyet-i Vekile'nin oluşturulması meselesinde, daha önce fırka tarafından Dahiliye Vekaleti ile meclis ikinci başkanlığı için yapılan seçimlerin dikkate alınması düşüncesi birçok kişi tarafından desteklenmiştir.⁴⁶³ Anadolu'da Yenigün gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile Reisi ve Azası Dün Müctemian İstifa Ettiler” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, fırkada bir toplantı gerçekleştirildiği, toplantıda Heyet-i Vekile'nin istifa kararının kabul edildiği ve istifanamenin TBMM'de okunduğu ifade edilmiştir. Haberde, istifa eden Heyet-i Vekile üyeleriyle görüşüldüğü belirtilmiştir. Esas istifa sebebinin daha kuvvetli bir Heyet-i Vekile'nin kurulmasını sağlama olduğu vurgulanmıştır. Habere göre, fırkanın yaptığı toplantıda TBMM üyelerinden pek

⁴⁶¹ Mehmet Asım, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, **Vakit**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁶² “Heyet-i Vekile Azalarının İstifası”, **Hakimiyet-i Milliye**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁶³ “Yeni Heyet-i Vekile”, **Anadolu'da Yenigün**, 28 Ekim 1923, s.1.

çoğu tarafından Heyet-i Vekile'nin istifasının gereksiz olduğu ve vekillerin görevlerine odaklanmaları gerektiği belirtilmiştir.⁴⁶⁴

Anadolu'da Yenigün gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, Yunus Nadi tarafından kaleme alınan “Heyet-i Vekile'nin İstifası” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Heyet-i Vekile'nin TBMM'ye istifalarını verdiğinden bahsetmiştir. Heyet-i Vekile'nin istifa sebebinin “daha kuvvetli bir hükümete imkan sağlamak” olduğu ifade edilmiştir. Yunus Nadi yazısında, Heyet-i Vekile'nin dürüst hareket ettiğini belirtmiştir. Yunus Nadi, Fethi Bey'in göreve başlarken yaptığı konuşmayı hatırlatmıştır. Fethi Bey konuşmasında TBMM'nin güvenini kaybederse istifa edeceğini söylemiştir. Yazıda meydana gelen hükümet istifasından ders çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁶⁵

Tevhid-i Efkâr gazetesi 28 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile İstifa Etti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Heyet-i Vekile'nin istifa sebebinin Fethi Bey ve TBMM arasındaki anlaşmazlık olduğu ve yeni Heyet-i Vekile'nin İsmet Paşa başkanlığında kurulacağını ifade edilmiştir. Haberde, bazı milletvekillerinin Fethi Bey'e istifanın sebebini sordukları fakat Fethi Bey'in herhangi bir cevap vermediği belirtilmiştir. Bunun üzerine tartışmaların başladığından bahsedilmiştir. Milletvekilleri, Heyet-i Vekile'nin hiçbir iş görmediğini söyleyerek Heyet-i Vekile üyeleri ve Fethi Bey'e hücum etmişlerdir. Haberde, Heyet-i Vekile'nin istifasının okunduğu ve çoğunlukla kabul edildiği izah edilmiştir. Haberde, Fethi Bey'in İstanbul Valisi meselesinde TBMM'ye karşı aldığı tavrın meclis nazarındaki kıymetini kaybetmesine neden olduğu vurgulanmıştır. Fethi Bey'e rağmen, fırka tarafından Rauf Bey'in meclis başkanlığına, Necati Bey'in imar ve iskan vekaletlerine, Sabit Bey'in Dahiliye Vekaleti'ne seçildiğine dikkat çekilmiştir. Haberde, yeni Heyet-i Vekile seçilene kadar önceki heyetin görevde kalacağına değinilmiştir.⁴⁶⁶ Hakimiyyet-i Milliye gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile Nasıl Teşekkül Edecektir?” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Haberde, yeni Heyet-i Vekile'de yer alacak kişilerin kimler olacağı konusunda birçok varsayımın ileri sürüldüğü ve TBMM'nin bahçesinde, koridorlarında ve salonlarında bir araya gelen milletvekillerinin fikir alışverişinde bulundukları ifade edilmiştir. Eski Heyet-i Vekile üyelerinin oluşturulacak yeni heyette yer almayacakları belirtilmiştir. Haberde, TBMM üyeleri arasında yeni Heyet-i Vekile'de yer alacak isimlerin kesinleştiğine dikkat çekilmiştir. Haberde, yeni Heyet-i Vekile üyelerinin bir listesine yer verilmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ “Heyet-i Vekile Reisi ve Azası Dün Müctemian İstifa Ettiler”, **Anadolu'da Yenigün**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁶⁵ Yunus Nadi, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, **Anadolu'da Yenigün**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁶⁶ “Heyet-i Vekile İstifa Etti”, **Tevhid-i Efkâr**, 28 Ekim 1923, s.1.

⁴⁶⁷ “Heyet-i Vekile Nasıl Teşekkül Edecektir?”, **Hakimiyyet-i Milliye**, 29 Ekim 1923, s.1.

Vatan gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile'nin İstifası Büyük Millet Meclisi Mehafilinde Memnuniyetle Karşılanmıştır; Mebuslar Bu Defa Kuvvetli Bir İş Hükümeti Teşkil Edeceklerini Söylüyorlar” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, fırkanın bir toplantı yapacağı ve adaylarını belirleyeceği ifade edilmiştir. Heyet-i Vekile başkanlığı için en kuvvetli adayın Ali Fuat Paşa olduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁸ Vatan gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Heyet-i Vekile” başlıklı başka bir habere yer vermiştir. Haberde, yüze yakın milletvekilinin özel bir toplantı yaptığı ve Heyet-i Vekile'nin istifası üzerine ortaya çıkan durum hakkında fikir alışverişinde bulundukları ifade edilmiştir.⁴⁶⁹ Vatan gazetesinin aynı tarihli sayısında yer alan “İntihap Bugün Yapılacak” başlıklı haberde, Halk Fırkası'nda bir toplantının düzenleneceği, yeni Heyet-i Vekile üyelerinin kararlaştırılacağı ve TBMM'de yapılacak başka bir toplantı vasıtasıyla seçilecekleri izah edilmiştir. Habere göre, fırka toplantısında bir milletvekili yeni Heyet-i Vekile'nin seçilmesinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilgili maddesine göre hareket edilmesi gerektiğini söylemiştir.⁴⁷⁰

Tanin gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Fırka Bu Sabah İçtima Ederek Namzetleri Tespit Edecektir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Heyet-i Vekile'nin istifasından sonra tüm milletvekillerinin grup grup toplantılar düzenleyip hükümet meselesiyle ilgilendikleri ifade edilmiştir. Fırka idaresinin Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanarak yeni Heyet-i Vekile adayları hususunu görüştükleri belirtilmiştir. Habere göre, adaylıkları görüşülen kişiler arasında Ali Fuat Paşa, Adnan, Muhtar, Mustafa Fehmi, Celal, Fevzi ve Mükerrerem Beyler yer almışlardır. Haberde, bahsi geçen kişilerden kurulan bir hükümetin uzun ömürlü olamayacağı vurgulanmıştır.⁴⁷¹

Tanin gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “Heyet-i Vekile'nin İstifası” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Hüseyin Cahit yazısında, Fethi Bey'in göreve yeni başladığı günlerde Tanin gazetesi sütunlarında yer alan ifadeleri hatırlatmıştır. Bu ifadelerde daha kuvvetli bir hükümetin kurulması ve hükümeti kurarken Türkiye'nin ihtiyaçlarını dikkate alarak hareket edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hüseyin Cahit, Türkiye'de tecrübe faktörünün önemsenmediğini ifade etmiştir. Yazıda, buhranlı bir dönemden geçen Türkiye'nin kuvvetli bir hükümet kurma konusunda geç kaldığından bahsedilmiştir. Fethi Bey'in Türkiye'nin sorunlarının çözümüne katkı sağlamak amacıyla istifa etmesi takdire şayan bir hareket olarak değerlendirilmiştir. Kamuoyunun yaşanan gelişmelerden haberdar olmaması yazıda üzerinde durulan hususlar arasında yer almıştır.⁴⁷²

⁴⁶⁸ “Heyet-i Vekile'nin İstifası Büyük Millet Meclisi Mehafilinde Memnuniyetle Karşılanmıştır; Mebuslar Bu Defa Kuvvetli Bir İş Hükümeti Teşkil Edeceklerini Söylüyorlar”, **Vatan**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁶⁹ “Yeni Heyet-i Vekile”, **Vatan**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁷⁰ “İntihap Bugün Yapılacak”, **Vatan**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁷¹ “Fırka Bu Sabah İçtima Ederek Namzetleri Tespit Edecektir”, **Tanin**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁷² Hüseyin Cahit, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, **Tanin**, 29 Ekim 1923, s.1.

Akşam gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, Necmettin (Sadak) tarafından kaleme alınan “Heyet-i Vekile'nin İstifası Münasebetiyle” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Heyet-i Vekile'nin sebepsiz yere iş başına getirildiği ve hiçbir neden olmadan istifa ettiği ifade edilmiştir. TBMM'ye sunulan istifanameye göre, Heyet-i Vekile kendisinin zayıf olduğunu ve TBMM'nin güvenini kaybettiğini düşünmüştür. Yazıda, TBMM'nin Heyet-i Vekile'ye olan güvensizliğini bazı hareketlerle gösterdiğine değinilmiştir. Buna göre, Heyet-i Vekile imar ve mübadele vekaletlerinin kurulmasına taraftar değilken TBMM bu vekaletleri kurmaya karar vermiştir. Yazıya göre, Heyet-i Vekile Dahiliye Vekaleti'ne Ferit Bey'i aday göstermiş fakat TBMM Sabit Bey'i seçmiştir. Yazıda, Heyet-i Vekile'nin istifa etmesiyle parlamento usulüne gidildiği vurgulanmıştır. Üyeleri sürekli değişen Heyet-i Vekile'nin yeterince kuvvetli olamayacağı, bu nedenle yeni Heyet-i Vekile'nin oluşturulmasına karar verildiğine dikkat çekilmiştir.⁴⁷³

Necmettin (Sadak) yazısının devamında, Heyet-i Vekile'nin gereğinden fazla iş başında kaldığını ifade etmiştir. TBMM Heyet-i Vekile'yi ilk kez seçtiğinde neredeyse tüm Türkiye'de bu heyetin yapılması gereken imar ve ıslahat işlerinin altından kalkamayacağını düşünülüyordu bahsedilmiştir. Yazıda, milletin faaliyet beklediği fakat TBMM'den önemsiz bir iki kanundan başka bir şeyin çıkmadığı belirtilmiştir. Seçilen vekiller arasında devlet yönetimi konusunda yeterince tecrübesi olmayan kişilerin bulunduğuna dikkat çekilmiştir. Yazıya göre, Milli Mücadele döneminden itibaren Türkiye'de görülen düzensizliklerin barış döneminde Türkiye'ye herhangi bir zarar veremeyeceğinin düşünülmüş olması yapılan hataların başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. Necmettin (Sadak), Heyet-i Vekile'nin istifasını Türkiye'deki memnuniyetsizliğin düzelmesi için bir fırsat olarak görmüştür.⁴⁷⁴

Vakit gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, Mehmet Asım tarafından kaleme alınan “Buhranın İnkişafı” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, meydana gelen Heyet-i Vekile buhranının esas nedeninin Heyet-i Vekile ile TBMM arasındaki anlaşmazlıklar olduğu ifade edilmiştir. Fethi Bey'in kendisini TBMM'ye karşı yeterince kuvvetli hissetmediği ve istifa kararını verdiği belirtilmiştir. Yazıya göre, Fethi Bey'in istifa ederek daha kuvvetli bir hükümetin kurulmasına katkıda bulunmak istemesi geçmişte kazanılan tecrübelerden yararlanıldığını kanıtlamıştır. Yazıda, eski Heyet-i Vekile başkanı Rauf Bey'in Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra makamını terk ettiği hatırlatılmış ve bu olayın önceden tahmin edildiğinden bahsedilmiştir. Mehmet Asım, bu hususta bir makale yazdığına değinmiştir. Devlet yönetiminde sürekli değişikliklerin yaşanmasının Türkiye'de istikrarın sağlanmasını zorlaştırdığını vurgulamıştır.⁴⁷⁵

⁴⁷³ Necmettin Sadak, “Heyet-i Vekile'nin İstifası Münasebetiyle”, **Akşam**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁷⁴ Necmettin Sadak, “Heyet-i Vekile'nin İstifası Münasebetiyle”, **Akşam**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁷⁵ Mehmet Asım, “Buhranın İnkişafı”, **Vakit**, 29 Ekim 1923, s.1.

Anadolu'da Yenigün gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Dün Buhran Günü İdi, Meselenin Bugün Hali İhtimali Pek Galiptir” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM üyelerinin meclis koridorlarında ve odalarında fikir alışverişinde bulunarak Heyet-i Vekile buhranına bir çözüm arayışında oldukları ifade edilmiştir. Haberde, buhranın ortadan kaldırılması için gerekli tedbirlerin alınmasının önemine dikkat çekilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın katılımıyla TBMM tarafından yeni bir listenin hazırlandığı belirtilmiştir. Haberde, eski Heyet-i Vekile'nin üyelerinin yeni heyetin içinde yer almayacağı vurgulanmıştır.⁴⁷⁶

Anadolu'da Yenigün gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, Yunus Nadi tarafından kaleme alınan “Hakiki Sebep” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Heyet-i Vekile'nin kendisinin yerine daha kuvvetli bir hükümetin kurulabilmesi için istifa ettiği ifade edilmiştir. Yunus Nadi yazısında Heyet-i Vekile'nin kendisini TBMM karşısında zayıf gördüğü için istifa ettiğine kani olmadığını belirtmiştir. Yunus Nadi yazısında, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin istifanın nedenini fırkadaki düzensizliklere bağladığını izah etmiştir. Fırkada mevcut olduğu düşünülen düzensizliğin halledilmesi için herhangi bir faaliyetin yapılıp yapılmadığını sorgulamıştır. Yazıda, fırkanın düzgün çalışmaması durumunun TBMM'yi etkileyebileceği vurgulanmıştır. Hükümetin istifasını geri çekmesini istemenin anlamsız olduğuna dikkat çekilmiştir. Yazıda, esasen istifa etmesi gereken heyet fırkanın idare heyeti olarak gösterilmiştir. Fırka içindeki düzensizlikten yararlanmak isteyen bazı kişilerin harekete geçtiklerinin altı çizilmiştir.⁴⁷⁷

İstikbal gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Acz ve Kifayetsizliği Çoktan Sabit Bulunan Heyet-i Vekile Nihayet İstifa Etti” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, hükümet istifasının Türkiye'deki sorunları çözebilecek bir Heyet-i Vekile'nin kurulmasını sağlayıp sayılamayacağı sorgulanmıştır.⁴⁷⁸ Gazetenin aynı tarihli sayısında yer alan “Fethi Bey'i Feda Ediyorlar” başlıklı haberde, yeniden TBMM'nin güvenini kazanmış bir Heyet-i Vekile'nin kurulmasını sağlamak amacıyla Heyet-i Vekile'nin istifa ettiği ifade edilmiştir. Yeni Heyet-i Vekile'nin kimlerden oluşacağının henüz kesinleşmediği ve Fethi Bey'in yeni heyete dahil olmayacağı belirtilmiştir.⁴⁷⁹ Gazetenin aynı tarihli sayısında yer alan “Mesele Bugün Tavzih Edecek” başlıklı haberde, Heyet-i Vekile üyelerinin TBMM'ye sundukları istifanameye yer verilmiştir. Haberde, yeni Heyet-i Vekile'de yer alacak kişilerin kimler olduğunun henüz kesinleşmediği izah edilmiştir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ “Dün Buhran Günü İdi, Meselenin Bugün Hali İhtimali Pek Galiptir”, **Anadolu'da Yenigün**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁷⁷ Yunus Nadi, “Hakiki Sebep”, **Anadolu'da Yenigün**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁷⁸ “Acz ve Kifayetsizliği Çoktan Sabit Bulunan Heyet-i Vekile Nihayet İstifa Etti”, **İstikbal**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁷⁹ Kerim, “Fethi Bey'i Feda Ediyorlar”, **İstikbal**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁸⁰ “Mesele Bugün Tavzih Edecek”, **İstikbal**, 29 Ekim 1923, s.1.

Tevhid-i Efkar gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, Velid Ebuzziya tarafından kaleme alınan “Heyet-i Vekile'nin İstifası” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Heyet-i Vekile'nin istifasının büyük bir hayretle karşılanmadığı, hem Heyet-i Vekile üyeleri hem de TBMM ile Heyet-i Vekile arasında anlaşmazlıkların olduğu ifade edilmiştir. Fethi Bey'in Dahiliye Vekaleti'nden çekilmesi, arkadaşları arasında nüfuzunu kaybettiğinin bir kanıtı olarak değerlendirilmiştir. Velid Ebuzziya, TBMM tarafından Rauf ve Sabit Beylerin meclis ikinci başkanlığı ve Dahiliye Vekaleti'ne seçilmelerinin meclisin hükümete karşı yaptığı bir faaliyet olarak kabul edildiğinden bahsetmiştir. Yazıda, Rauf Bey'in gerek TBMM'de gerek hükümette görev alabilecek tecrübeye sahip bir şahsiyet olduğu belirtilmiştir. Heyet-i Vekile'nin istifasına bahsi geçen iki seçimin yol açtığı vurgulanmıştır.⁴⁸¹

Velid Ebuzziya yazısının devamında, istifa eden Heyet-i Vekile'nin Türk milletinin hoşnut olacağı hiçbir faaliyette bulunmadığından bahsetmiştir. Yazıda, Fethi Bey'in iç işlerde yeterli tecrübeye sahip olmadığı meşrutiyet döneminden itibaren yaptığı faaliyetler hatırlatılarak izah edilmiştir. Fethi Bey'in tecrübesizliğinin İzzet Paşa kabinesi döneminde anlaşıldığı belirtilmiştir. Fethi Bey'in Heyet-i Vekile'nin başına geçtiğinde ayrıntılı bir program hazırladığı, programını teşkilatsızlık, parasızlık ve memursuzluk gibi sebeplerden dolayı uygulayamadığı ifade edilmiştir. Yazıda, cumhuriyet meselesinin hükümetin istifa nedenleri arasında yer aldığına dikkat çekilmiştir. Kamuoyunun hükümetten fiili icraat beklediği, Fethi Bey'in hazırladığı programda cumhuriyet konusuna değinmediği, hükümetin Ankara istasyon binasında cumhuriyet konusunda gizli toplantılar yaptığı ve bahsi geçen meselenin sadece halktan değil, TBMM'den de gizlendiği yazıda üzerinde durulan hususlar arasında yer almıştır.⁴⁸²

İkdam gazetesi, 29 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Gazi Paşa Yalnız Müdafaa-i Milliye Vekaletine Ali Fuat ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine Fevzi Paşaları Tavsiye Etmekte ve Diğer Namzetler İntihabatında Bitaraf Bulunmaktadır” başlıklı, hususi bir telgrafa yer vermiştir. Bu telgrafta; milletvekillerinin gruplar halinde toplandıkları ve Halk Fırkası'nın aday listesini hazırladığı ifade edilmiştir. Ali Fuat Paşa'nın hükümet başkanlığına seçilmesi kuvvetli ihtimal olarak görülmektedir. İsmet Paşa'nın yeni heyete dahil olmayacağı ve Dışişleri Bakanlığı için Doktor Adnan Bey'in getirileceği belirtilmiştir. Telgraf, Ankara 28 kaydıyla yayımlanmıştır.⁴⁸³

İkdam gazetesinin aynı güne ait sayısında yer alan “Heyeti Vekilenin İstifası Etrafında “Yeni Gün” Refikimizin Neşriyatı” başlıklı yazıda; Yeni Gün gazetesinin istihbaratına göre, hükümet reisliği için Fevzi ve İsmet Paşaların ön planda olduğu belirtilmiştir. TBMM'de hükümetin seçime

⁴⁸¹ VelidEbuzziya, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, **Tevhid-i Efkar**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁸² VelidEbuzziya, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, **Tevhid-i Efkar**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁸³ “Gazi Paşa Yalnız Müdafaa-i Milliye Vekaletine Ali Fuat ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine Fevzi Paşaları Tavsiye Etmekte ve Diğer Namzetler İntihabatında Bitaraf Bulunmaktadır”, **İkdam**, 29 Ekim 1923, s.1.

iş başına gelecek olan heyeti vekile reisine kurdurulması fikrine rağmen, aniden meydana gelen hükümet istifasının yarattığı şaşkınlık geçince, kuvvetli bir hükümet kurma düşüncesine meyledilmiştir. Aynı konulardan bahseden Yunus Nadi Bey, hükümetin kendisini zayıf gördüğü için görevi bırakmasını takdir ettiğini ifade etmiştir. Türk milletini temsilen görev başına geçmiş bir hükümetin çekilme kararı almasını garip bir hal olarak nitelendirmiştir. Esas korkulması gereken şeyin milletin kaderini tesadüflere terk etmek olduğu vurgulanmıştır.⁴⁸⁴

Basında yeni kabineyi kimlerin oluşturacağına yönelik tahminlere yer verilmiştir. İkdam gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında; Fethi Bey hükümetinin Türk milletinin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar güçlü olmadığını ileri sürerek istifa etmesini namuslu bir hareket olarak değerlendirmiştir. Bu hadiseden ders çıkarılması ve yeni kurulacak hükümetin kendi üzerine düşen görevi eksiksiz şekilde yerine getirebilecek nitelikte olması gerektiğine vurgu yapmıştır.⁴⁸⁵ Hakimiyet-i Milliye gazetesi 29 Ekim 1923 tarihli sayısında hükümet istifasına “Heyet-i Vekile Nasıl Teşekkül Edecektir” başlıklı haberinde değinerek, yeni kabinenin kimlerden oluşacağına dair bir liste yayınlamıştır.⁴⁸⁶

İkdam gazetesinin 29 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Heyeti Vekile” başlıklı bir yazıya yer verilmiştir. Bu yazıda; hükümet istifasının Türk milletini belirsizliğe ittiği, istifa şekli gözden geçirildiğinde, vekiller arasında bir dayanışmanın olduğunun anlaşıldığı ve bu durumun kabine hükümetinin kurulmasına yol açabileceği belirtilmiştir. İstifa gelişmesi iki şekilde yorumlanmıştır. Bunlardan birincisi, faaliyetleri meclis tarafından beğenilmeyen bir kişinin hatırına tüm vekillerin istifalarını sunmasıdır. Diğer ise, kendisinde yetersizlik gören hükümetin fedakarlık yaparak, yerine daha güçlü bir idarenin getirilmesini istemesidir. TBMM'nin Fethi Bey'den hoşnut olmadığı şeklinde söylentilerin varlığı ve idare-i mülkiyenin şiddetle eleştirildiğine değinilmiştir. Anadolu Ajansı'nın istifayı bildirirken kullandığı üslup yazar tarafından eleştirilmiştir. Bu üslubun doğu ve batı ülkelerinde şaşkınlığa yol açacağı kanısındadır. Ajans tarafından istifanın birden bire olduğuna dikkat çekilmesi ile, TBMM'ye sunulan istifanamenin önceden hazırlanmış olabileceği ihtimalinin birbirleriyle ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Mümkün olan en kısa sürede yeni hükümetin kurulması gerektiğine ve iş başına gelecek şahsiyetlerin iyi niyetli olmanın yanı sıra liyakat ve tecrübe sahibi olmaları lüzumu da üzerinde özenle durulan bir husustur.⁴⁸⁷

İkdam gazetesindeki yazının devamında, hükümetin istifası geç kalınmış bir olay olarak görülmüştür. Fırkanın bu konuda gerekli önlemleri almasının yapılan şikayetleri azaltabileceğinden bahsedilmiştir. İdare, çalışan bir makineye benzetilmiş ve çeşitli düzensizliklerin varlığına dikkat

⁴⁸⁴ “Heyeti Vekilenin İstifası Etrafında “Yeni Gün” Refikimizin Neşriyatı”, **İkdam**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁸⁵ Tülay Alim Baran, **a.g.m.**, s.628.

⁴⁸⁶ İmzasız, “Heyet-i Vekile Nasıl Teşekkül Edecektir”, **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁸⁷ “Heyet-i Vekile”, **İkdam**, 29 Ekim 1923, s.1.

çekilmiştir. Hazine-i devletin gereksiz yere harcamalar yapması ve halkın huzursuzluk çıkarması gibi çeşitli örnekler verilerek durumun vahameti ifade edilmiştir. Eski heyetten olanların yenisine dahil olmayarak sadaretleri tercih edecekleri belirtilmiştir. Hatta İsmet Paşa'nın Londra'ya Fethi Bey'in ise Paris'e gönderilme ihtimallerinin olduğundan bahsedilmiştir. Yazının sonunda, Rıza Nur Bey ile İsmet Paşa'nın birbiriyle çok iyi anlaştıkları ve bu ikilinin yeni heyette bulunmamasının zafiyete yol açacağı fikri dile getirilmiştir.⁴⁸⁸

Tevhid-i Efkâr 29 Ekim 1923 tarihli sayısında hükümet istifasının sebepleri üzerinde durmuştur. Hükümet istifasını beklenen bir gelişme olarak yorumlamıştır. Hükümetin Türk milletine fayda sağlayacak herhangi bir faaliyette bulunmadığını belirtmiştir. Basın yeni hükümetin oluşturulmasıyla ilgili çalışmalara haberlerde yer verirken, Ali Fuat, Kazım (Karabekir) ve Rauf (Orbay)'ın başbakanlık için adaylar arasında olduğunu belirtmiştir. Tevhid-i Efkâr, başbakanlığa Ali Fuat Paşa, Yusuf Kemal, Rauf Beyler veya İsmet Paşa'nın geleceğini iddia etmiştir.⁴⁸⁹

İkdam gazetesinin 29 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, hükümetin istifası hakkında “Ani Değil Beklenen Bir İstifa” başlıklı bir yazıya yer verilmiştir. Bu yazıya göre, Heyet-i Vekile'nin istifası bir Fethi Bey meselesi olarak görülmüştür. Yazının içeriğinde, istifa için iki durumun var olduğu belirtilmiştir. Meclis ile Fethi Bey arasında bazı sıkıntıların bulunduğu izah edilmiştir. Ayrıca, yeni hükümet reisinin kim olacağına dair bir sorgulama yapılmıştır. İstifa haberinin Ankara'dan gönderilen bir telgrafla öğrenildiği ve bunun beklenen bir gelişme olduğu üzerinde durulmuştur. Gelişme İstanbul'da ani olması nedeniyle hayretle karşılanmıştır. Ankara'nın durumunu, orada yaşanan olayları yakından takip edenler, Ali Fethi Bey'in görevden ayrılmasını doğal olarak nitelendirmiştir. Hükümetin istifası iki nedenle izah edilmiştir. Bunlardan biri, hükümetin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince seçilmemiş olmasıdır. Diğeri ise, kendisinin Türk halkının ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar zayıf olduğunu düşünüp, yerine daha güçlü bir idarenin getirilmesine zemin hazırlamak istemesidir. Bu sayede, Türk milletine daha sağlam temellere oturtulmuş bir devlet ve daha parlak bir gelecek inşa ederken, en büyük hizmeti yapacağını düşünmüştür.⁴⁹⁰

İkdam gazetesindeki yazının devamında, henüz Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerindeki çalışmalar devam etmekte olduğundan ve fırka ya da mecliste söz konusu edilmediğinden, hükümetin birinci nedenden dolayı istifa etmesi düşük bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir. İkinci ihtimalin daha gerçekçi olduğuna ve Fethi Bey ile TBMM arasında anlaşmazlıkların baş gösterdiğine dikkat çekilmiştir. Vali Haydar Bey meselesi mecliste görüşülürken, bazı mebuslar da söyledikleri “Bu durum bir Vali Haydar Bey meselesi değil, Fethi Bey meselesidir” sözüyle bu

⁴⁸⁸ “Heyet-i Vekile”, **İkdam**, 29 Ekim 1923, s.1.

⁴⁸⁹ Tülay Alim Baran, **a.g.m.**, s.629.

⁴⁹⁰ “Ani Değil Beklenen Bir İstifa”, **İkdam**, 29 Ekim 1923, s.2.

hakikate değinmişlerdir. Oluşturulacak yeni kabine için Fethi Bey söz konusu bile edilmemiş, diğer azaların görevlerini sürdürebilecekleri belirtilmiştir. TBMM ile Fethi Bey arasındaki anlaşmazlığın sebeplerinden biri olarak, Fethi Bey'in kabine reisi gibi hareket etmesi gösterilmiştir. Yurtta yaşanan bazı gelişmelerden meclisin geç haberdar edilmesi bir başka sebeptir. Yeni hükümet reisinin İsmet veya Fevzi Paşalar olacağı üzerinde durulmuştur. İsmet Paşa'nın hükümetin başına geçmesi halinde, kendi görev yerine Rıza Nur'un geleceği düşünülmektedir. Rauf Bey'in TBMM'de birçok taraftarı olmasına rağmen, hükümetin başına geçmesi olasılığının bulunmadığı belirtilmiştir. Buna sebep olarak, Rauf ve İsmet Beylerin birbiriyle anlaşamayacak olmaları gösterilmiştir. Genellikle gazeteler tarafından buhran olarak değerlendirilen istifa olayı, İkdam'a göre makul bir vaka olarak değerlendirilmiştir.⁴⁹¹

Akşam gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, Necmettin (Sadak) tarafından kaleme alınan “Kuvvetli Hükümet Nasıl Olur?” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, gazetelerin aday isimleriyle dolduğu, Fethi Bey'in zayıflığından dolayı istifa ettiği ve istifanın TBMM, fırka üyeleri ve basın tarafından üzüntüyle karşılanmadığı ifade edilmiştir. Yazıda bir milletvekilinin “Bu heyet işe sarılamamıştı. İki üç aylık kıymettar zaman beyhude geçmiş oldu.” şeklindeki sözlerine yer verilmiştir. Necmettin (Sadak), en makul istifa sebebinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tadilatı konusunun iki ay içinde TBMM'ye getirilememesi olduğunu belirtmiştir. Yazıda, kuvvetli hükümetin kabine usulünün kabulüyle kolaylıkla kurulabileceğine dikkat çekilmiştir. Fırkanın bir devleti idare yeteneğine sahip adaylar seçip hükümeti kurması ümit edilmiştir. Yazıda, TBMM'nin Halk Fırkası'ndan oluştuğu, fırkanın birlik ve beraberlik içerisinde çalışmadığı, fırka üyelerinin farklı meslekten insanlardan oluştuğu ve bu durumun herhangi bir mesele hakkında hızlı karar vermeyi engellediği gibi hususlar üzerinde durulmuştur.⁴⁹²

İkdam gazetesi, 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, Rauf Bey'in hükümet istifası ile ilgili görüşlerine “Rauf Bey Mevzu Bahis Meseleler Hakkında Ne Diyor?” başlıklı haberinde değinmiştir. Eski Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey bir açıklama yaparak, hükümetin istifası konusunda bilgisinin olmadığını söylemiştir. Kendisini olduğundan farklı göstermeye çalışanlara karşı şaşkınlık içerisinde olduğunu ifade etmiştir. TBMM'de, kendisiyle ilgili herhangi bir sorunun çıkmasının söz konusu bile olamayacağını vurgulamıştır. İkinci başkanlığa seçilmesinden sonra, hükümetin istifa ettiğine dair haberlerin yayılmasını gülünç bir durum olarak değerlendirmiştir. Hükümet azasıyla birlikte çalıştıklarını ve bu dönemde birbirileriyle ilişkilerinin iyi olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilerine de değinen Rauf Bey, “Gazi Paşa ile benim aramda ne gibi bir fark, nasıl bir ihtilaf mevcut olmasını istiyorlar?” diyerek aralarında ihtilaf çıktığını düşünenleri veya çıkarmak için çabalayanları sorgulamıştır.⁴⁹³

⁴⁹¹ “Anı Değil Beklenen Bir İstifa”, **İkdam**, 29 Ekim 1923, s.2.

⁴⁹² Necmettin Sadak, “Kuvvetli Hükümet Nasıl Olur?”, **Akşam**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁴⁹³ “Rauf Bey Mevzu Bahis Meseleler Hakkında Ne Diyor?”, **İkdam**, 30 Ekim 1923, s.1.

2.6. Cumhuriyetin İlanı

Hükümet buhranı sorununu çözmek için 28 Ekim 1923 tarihinde Parti Yönetim Kurulu tarafından aday listesi hazırlanırken, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşü alınmak istenmiştir. Cumhuriyetin ilan edileceği, aynı tarihte Çankaya'da düzenlenen yemek sırasında davetlilere duyurulmuştur. Davetliler arasında İsmet, Kazım, Kemalettin Sami ve Halit Paşalarla Rize Milletvekili Fuat, Fethi ve Ruşen Eşref Beyler vardır. Akşam yemeğinden sonra Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar kanun tasarısı taslağı üzerinde çalışmışlardır. Düzenlenen taslağa göre, ilk maddeye “Türkiye Devleti'nin hükümet şekli cumhuriyettir” ibaresi eklenmiştir. Üçüncü madde Türkiye'nin TBMM vasıtasıyla idare edildiğini belirtir. TBMM, hükümeti bakanlar aracılığıyla idare eder. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun sekizinci ve dokuzuncu maddeleri de daha açık şekilde ifade edilmiştir. Buna göre, Türkiye Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulu tarafından, kendi üyelerinden, bir seçim dönemi için seçilir. Türkiye Cumhurbaşkanı devlet başkanı olduğundan, gerek görürse TBMM ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık yapabilecektir. Başbakan, cumhurbaşkanı tarafından TBMM üyeleri arasından seçilirken, bakanlar başbakan tarafından aynı usulle belirlenir ve Meclis'in onayına sunulur. Meclis toplantıda değilse, onay toplantı halindeyken verilir.⁴⁹⁴ 29 Ekim 1923 Pazartesi günü saat onda, Halk Fırkası Gurubu, Fethi Bey başkanlığında bir araya gelmiştir. Görüşmeler sırasında Fethi Bey, Genel Kurula sunmak için yönetim kurulu tarafından bir Bakanlar Kurulu listesinin hazırlandığını söylemiştir. Genel Kurula sunulan listeye göre, hükümetin başında Fuat Paşa yer alacaktır. Listede adı geçen Celal Bey, hükümetin Türk milletinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek niteliğe sahip olmasını ve hükümet başkanının tespit edilmesi hususuna gereken özenin gösterilmesini istemiştir. Kozan Milletvekili Saip Bey, Meclis Başkanlığı görevine Fethi Bey, Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na da İsmet Paşa'nın getirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Rize Milletvekili Ekrem Bey, yeni hükümetin Türk milletinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek nitelikte olup olmayacağı konusunda Mustafa Kemal Paşa'nın görüşünü belirtmesini istemiştir. Diyarbakır Milletvekili Zülfü Bey, esas sorumluluğun TBMM'de olduğunu belirterek, meclisin toplanması gerektiği üzerinde durmuştur. Bolu Milletvekili Mehmet Efendi, hükümetin istifa nedenini açıklamasını istemiştir. Saruhan, İzmir ve Ertuğrul milletvekilleri olan Vasıf, Necati ve Doktor Fikri Beyler, Türk milletinin güvenini kazanmış hükümet üyelerinin görevden ayrılmasına karşı çıkarak, yöneticilerin gelişigüzel bir seçimle tespit edilemeyeceğini vurgulamışlardır. Daha sonra sırasıyla söz alan Recep, İlyas, Abdurrahman, Eyüp Sabri ve Talat Beyler, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşlerini açıklaması gerektiği, yeni hükümetin kurulmasının aceleyle getirilebilecek bir iş olmadığı üzerinde durmuşlardır.⁴⁹⁵

⁴⁹⁴ Emre Madaş, “Tarihi Temelleri Açısından Cumhuriyet ve Cumhuriyetin İlanı Sürecine Genel Bir Bakış”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:5, Sayı:26, 2018, s.404-405.

⁴⁹⁵ Vural Fuat Savaş, **a.g.e.**, s.27-29.

Tevhid-i Efkar gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, “İsmet Paşa Kabineyi Teşkilatı Memur Edildi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, yeni kabinenin İsmet Paşa tarafından oluşturulacağı ve bu konuda müzakereler gerçekleştirileceği ifade edilmiştir.⁴⁹⁶ Gazetenin aynı tarihli sayısında, “Fırka Heyet-i İdaresinin Kabinesi Neden Reddedildi?” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın bir toplantı düzenlediği ve fırka heyet-i umumiyesi tarafından hazırlanan listenin Türkiye'yi içinde bulunduğu zor koşullardan kurtaramayacağı düşünülerek reddedildiği belirtilmiştir. Haberin devamında, İzmir milletvekilleri Celal ve Necati başta olmak üzere Trabzon Milletvekili Muhtar Beylerin açıklamalarına değinilmiştir. Habere göre, Mustafa Kemal Paşa'dan görüşünü belirtmesi istenmiştir.⁴⁹⁷

Hükümet buhranı çözülemeyince Kemalettin Sami Paşa önerge vermiştir. Önergeye göre, sorun Mustafa Kemal Paşa tarafından çözülecektir. Bunun üzerine gurup toplantısına davet edilen Mustafa Kemal Paşa bir saat süre istemiştir. Bazı görüşmeler yaptıktan sonra saat 13.30'da başlayan Genel Kurul toplantısına katılmış ve kürsüde yaptığı konuşmasında; esas sorunun takip edilen şekilden kaynaklandığını belirtmiştir. Daha sonra Türkiye'nin yönetim biçimini değiştiren taslağı sunmuştur.⁴⁹⁸

İstikbal gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Halk Fırkası İhtilaf İçinde, Paşa'nın Müdahalesini İstiyorlar” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın Heyet-i Vekile adayları hususundaki kararını veremediği ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın istediği kişilerin lehinde bir çoğunluğun elde edilemediği belirtilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın hükümetin doğal başkanı olduğu, bu nedenle kendi arzuladığı vekillerin seçilmesini destekleyeceği izah edilmiştir. Fırkadaki görüşmeleri -kendisinden müdahalede bulunması isteninceye kadar- takip etmediği şeklinde bir iddianın söz konusu olamayacağına dikkat çekilmiştir. Yeni Heyet-i Vekile adaylarının Mustafa Kemal Paşa'nın müdahalesiyle kararlaştırılacağı ve kararlaştırılan yeni adaylarla Heyet-i Vekile'ye gereken kuvvetin verilemeyeceği vurgulanmıştır.⁴⁹⁹

Söz alan Erzincan Milletvekili Sabit Bey, kabine usulünü desteklediğini, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda değişiklik yapılarak hükümet bunalımının çözülemeyeceğini ve öncelikle Bakanlar Kurulu başkanının seçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Niğde Milletvekili Hazım Bey, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu maddelerinin serbestçe görüşülmesini ve ilk olarak hükümet buhranının çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Yunus Nadi Bey, hükümet buhranının Mustafa Kemal Paşa tarafından çözüleceğini, önerilen hükümet şeklinin daha açık hale getirileceğini söylemiştir. Balıkesir

⁴⁹⁶ “İsmet Paşa Kabineyi Teşkilatı Memur Edildi”, *Tevhid-i Efkar*, 30 Ekim 1923, s.2.

⁴⁹⁷ “Fırka Heyet-i İdaresinin Kabinesi Neden Reddedildi?”, *Tevhid-i Efkar*, 30 Ekim 1923, s.2.

⁴⁹⁸ Muhammed Sarı, “Atatürk Döneminde Reis-i Cumhur Seçimlerinin Türk Basınındaki Yankıları”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:13, 2015, s.336.

⁴⁹⁹ “Halk Fırkası İhtilaf İçinde, Paşa'nın Müdahalesini İstiyorlar”, *İstikbal*, 30 Ekim 1923, s.1.

Milletvekili Vehbi Bey, öncelikle hükümet bunalımı üzerine yoğunlaşmaları gerektiğine, Halil Bey de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirilmesinin Türk milleti için yararlı olup olmayacağını açıklaması hususuna vurgu yapmışlardır. İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi, Kütahya Milletvekili Ragıp ve Adalet Bakanı Seyit Beyler, kanun değişikliklerinin ihtiyaçlardan doğduğunu ve Teşkilat-ı Esasiye'nin değiştirilmesiyle mevcut hükümet şeklinin açıklığa kavuşturulacağını belirtmişlerdir.⁵⁰⁰

Eyüp Sabri Efendi hükümet şeklinin cumhuriyet olacağını belirttiikten sonra söz alan İsmet Paşa konuşmasında; yurt dışında yapılan görüşmelerin ilgiyle takip edildiğini, hükümet sorununun çözülebilmesi için Mustafa Kemal Paşa'nın önerisinin kabul edilmesi gerektiğini söylemiştir. Abdurrahman Şeref Bey konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir: “Hükümet şekillerinin sayılmasına gerek yok. Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Kime sorarsanız sorunuz bu cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelsin.”⁵⁰¹

Halk Fırkası Gurubu'nda yapılan görüşmelerden sonra, kanun teklifi⁵⁰² TBMM'de incelenmiştir. Kanun-i Esasi Encümeni Başkanı Yunus Nadi Bey konuşmasında; I.TBMM'nin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu vasıtasıyla yeni bir devleti meydana getirdiği, I.Dünya Savaşı'nın sonunda İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti ile imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşmasının şartlarına uymayarak işgallere başladıkları, işgallere karşılık veren Türk milletinin gayretleriyle Ankara'da TBMM'nin kurulduğu, I.TBMM'nin kurduğu hükümetin, II.TBMM tarafından anayasa üzerinde değişikliğe gidilerek güçlendirileceği gibi konular üzerinde durmuştur. Anayasa maddelerinde hangi değişikliklerin yapılacağını ayrıntılı olarak izah etmiştir.⁵⁰³

İkdam gazetesi, 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Türkiye Devleti'nin Teşkil-i Hükümeti Cumhuriyettir” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Bu yazıda, TBMM'nin dünkü toplantısında devlet şeklini cumhuriyet olarak kabul ettiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığına seçildiği ifade edilmiştir. İsmet Paşa'nın başvekil olacağı ve yeni kabinenin meclisin onayına sunulacağı izah

⁵⁰⁰ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, s.541.

⁵⁰¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, s.542.

⁵⁰² Anayasa değişikliği teklifi şöyledir: “1.Madde: Hakimiyet; bilakaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devleti'nin şekli hükümeti cumhuriyettir. 2.Madde: Türkiye Devleti'nin dini, din-i İslam'dır, resmi lisanı Türkçedir. 4.Madde: Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, Hükümetin inkisam ettiği şüabat-ı idareyi İcra Vekilleri vasıtasıyla idare eder. 10. Madde: Türkiye Reis-i cumhuru, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyet-i Umumiyesi tarafından ve kendi azası meyanından bir intihap devresi için intihap olunur. Vazife-i Riyaset yeni Reis-i cumhurun intihabına kadar devam eder. Tekrar intihap olunmak caizdir. 11.Madde: Türkiye Reis-i cumhuru devletin reisidir. Bu sıfatla lüzum gördükçe meclise ve heyet-i vekileye riyaset eder. 12.Madde: Başvekil, Reis-i cumhur tarafından ve meclis azası meyanından intihap olunur. Diğer vekiller Başvekil tarafından yine meclis azası arasından intihap olunduktan sonra heyet-i umumiyesi Reis-i cumhur tarafından meclisin tasvibine arz olunur. Meclis hal-i içtimada değil ise keyfiyeti tasvip meclisin içtimasına talik olunur. 29 Teşrin-i evvel 1339 ve 18 Rebiülevvel 1342” TBMM Zabıt Ceridesi 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.90.

⁵⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.90-92.

edilmiştir. Yazının içeriğinde, fırkanın idare heyeti listesini reddettiği haberine dair bir telgraf da bulunmaktadır. Fırkanın gerçekleştirdiği toplantıda reddettiği liste şöyledir:

- Heyeti Vekile Riyaseti ve Müdafaa-i Milliye Vekaleti: Ali Fuat Paşa
- Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti: Fevzi Paşa
- Hariciye Vekaleti: Adnan Bey
- Dahiliye Vekaleti: Sabit Bey
- Nafia Vekaleti: Muhtar Bey

Uzun süren tartışmalar sırasında Vasıf ve Necati Beyler Türk milletinin hak ettiği hükümetin kurulması gerektiğini belirttikleri konuşmalar yapmışlardır. Kütahya Milletvekili Recep Bey ve İsmet Paşa'nın konuşmalarından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın konuyla ilgili fikrinin alınması önerilmiştir. Öğleden sonra yeniden başlayan toplantıda Mustafa Kemal Paşa cumhuriyetin kabulünü teklif etmiştir. Saat ikide meclis tekrar toplanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, hükümet buhranını prensip olarak çözmek amacıyla, mütehassıslar tarafından hazırlanan anayasanın bazı maddelerinin kabul edilmesini önermiştir. Haberdeki bu bilgiler özel muhabir tarafından edinilmiştir. TBMM, saat altıda İsmet Paşa başkanlığında tekrar bir araya gelmiştir. Kanun-u Esasi Encümeni'nin mazbatasını okunmuştur. Encümen tarafından yapılan tadilat çalışmaları bu mazbatada açıklanmış ve teklifin görüşülmesi istenmiştir. Encümen adına konuşan Yunus Nadi Bey, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bu yana meydana gelen gelişmeleri özetlemiştir. Birinci meclisin anayasayı derleyip düzenlediği, ikincisinin de değişiklik çalışmalarıyla takviye ettiğini söylemiştir. Haberde, maddeler ve haklarında yapılan müzakerenin ayrıntılarına girilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın 158 milletvekilinin oyunu alarak alkışlandığı belirtilmiştir.⁵⁰⁴

Saruhan Milletvekili Vasıf Bey, yaşanan işgaller nedeniyle Türk milletinin kan ağladığını, padişahın ise milletin acısına göz yumarak kendini kurtarmaya çalıştığını ifade etmiştir. Yeni Türkiye Devleti'nin bağımsız yaşamayı arzulayan bir millettten doğduğunu, bu arzusun gücüyle TBMM'nin kurulduğunu ve işgaller karşısında tek amacın vatani kurtarmak olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle devlet şeklinin belirlenmesi konusunun geri plana atıldığını söylemiştir. Uygulanmakta olan sistemin adının cumhuriyet olduğu, Türk milletinin cumhuriyeti kabulüyle vatani bölmek isteyenlere fırsat vermediği şeklindeki sözleri mecliste coşkuyla karşılanmıştır.⁵⁰⁵

Vasıf Bey'den sonra söz alan Konya Milletvekili Eyüp Sabri Efendi konuşmasında; hükümetin ortaya çıkışından itibaren cumhuriyetle idare edildiği, başlangıçta şartların olumsuz olması nedeniyle hükümet şeklinin açıkça ifade edilemediği, saltanatın devam ettiği yıllarda cumhuriyet fikriyle tanıştığı, hükümet şekliyle ilgili birçok fikrin ortaya atılarak üç çeşidinin tespit edildiği ve Türk milletinin çıkarlarına en uygun olanı seçmesi gerektiği üzerinde durmuştur. İdaresi

⁵⁰⁴ “Yeni Türkiye Devleti'nin Teşkil-i Hükümeti Cumhuriyettir”, *İkdam*, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁰⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.93-94.

altındaki halkın durumundan habersiz olan padişahın, millet adına karar verme salahiyetinin olmadığını belirttikten sonra, kabine sisteminin yararlarına vurgu yapmıştır. Kanunun hemen kabul edilmesini, cumhurbaşkanının kim olacağının belirlenmesini ve sonrasında yüz bir pare top atılmasını istemiştir.⁵⁰⁶

Eyüp Sabri Efendi'den sonra söz alan Antalya Milletvekili Rasih Efendi konuşmasında; kendisiyle birlikte encümen üyesi olan diğer arkadaşlarının sunduğu teklifin, adı konulmamış devlet şeklinin belirlenmesi ve egemenliğin Türk milletine ait olduğunun farklı emeller besleyen gruplara ispatı anlamına geldiğini belirtmiştir. Anayasada yapılacak değişikliklerle milletin kan bağıyla başa geçenler tarafından yönetilmeyi reddedeceği ve ülkesine faydalı olmak için çalışan kişilere devlet başkanlığı vazifesinin verileceği vurgulanmıştır. Mutlak ve meşruti yönetimde sözün belli bir kişiye ait olduğunu, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılacak değişiklikler vasıtasıyla egemenliğin millete geçtiğini ve milletin kurduğu devleti idare edecek kişiyi seçim yoluyla tespit edeceğini söylemiştir. Rasih Efendi'nin bu sözlerinden sonra görüşmelerin yeterli olduğuna kanaat getirilmiş, İstanbul Milletvekili Ali Rıza ve Aydın Milletvekili Mazhar Beyler maddelere geçilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine birinci madde “Yaşasın Cumhuriyet!” sesleriyle kabul edilmiştir.⁵⁰⁷

Anayasanın ikinci maddesi hakkında söz alan Mehmet Emin Bey konuşmasında; Doğu Roma İmparatorluğu ve İran Devleti dönemlerinde yöneticilerin halka yaşattıkları acılardan bahsetmiştir. Bu durumun düzeltilmesi amacıyla Allah tarafından peygamberin gönderildiğini, onun döneminde zayıflar için adaletin sağlandığını ve kurduğu hükümetin cumhuriyet olduğunu vurgulamıştır. On dört asır sonra adaletin temsilcisi olacak hükümeti kurma görevinin Türk milletine verildiğini söylemiştir. Meclistekilerden “Yaşasın Cumhuriyet” diye bağırımları şeklindeki isteği memnuniyetle yerine getirilmiştir.⁵⁰⁸

Urfa Milletvekili Şeyh Saffet Efendi konuşmasında; anayasanın ikinci maddesinde geçen “Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır” ifadesinin Kanunuesasi'de yer aldığını, 1876 Anayasası'nda bulunan bazı maddelerin İslam ile uyuşmadığını, saltanatı kuvvetlendiren bazı maddelerin de anayasaya dahil edildiğini, Teşkilat-ı Esasiye'nin İslam'ın esaslarına uygun olmasına rağmen savaş hali nedeniyle bu durumun göz ardı edildiğini ve yapılacak değişikliklerle anayasa maddelerine cumhuriyetin eklenmesinin Dört Halife Dönemi'ne dönüş anlamına geldiğini söylemiştir. Görüşmeler yeterli görülünce ikinci ve dördüncü madde oy birliğiyle kabul edilmiştir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.94-95.

⁵⁰⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.95-96.

⁵⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.96.

⁵⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.96-97.

Anayasanın onuncu maddesiyle ilgili söz alan Eskişehir Milletvekili Emin Bey konuşmasında; bu kadar önemli bir seçimin iki senede bir gerçekleştirilmesinin endişeye yol açacağını, iki seçimden sonra III.Meclisin cumhurbaşkanını seçmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine söz alan Kırşehir Milletvekili Yahya Galip seçimin iki devre şeklinde düzenlenmesini önermiştir. Emin Bey de seçimlerin çift devre halinde yapılmasını ve cumhurbaşkanının tüm milleti temsil etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Heyet-i Vekile seçiminde cumhurbaşkanı ile yönetilen ülkelerdeki esasın benimsenmesi ve Türkiye'de iç huzurun sağlanması gerektiğini söylemiştir. Cumhurbaşkanının parti üstü bir konumda olmasını önermiştir.⁵¹⁰

Onuncu ve on birinci maddenin oy birliğiyle kabul edilmesinden sonra Bozok Milletvekili Süleyman Sırrı Bey on ikinci madde hakkındaki konuşmasında; TBMM'nin gerçekleştireceği faaliyetlerde önceden önlem alarak halkı sürekli denetlemesinin Türk milleti tarafından sevilen bir nitelik olduğunu belirtmiştir. Maddeyi okuduğunda bir telaşa kapılarak zihninde, “Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun müteaddit yerlerinde ve Nisabı Müzakere Kanunu'nda istimrarı teyid edilmiş olan meclis, acaba bir zamanla tevkid edilecek umuru millet murakabesiz mi kalacak? Hâkimiyet-i Milliye fasılalı mı kalacak?” sorularına cevap aradığını söylemiştir. Yunus Nadi'nin bu konuya açıklık getirmesinden sonra on ikinci madde de kabul edilmiştir.⁵¹¹

Kanun maddelerinin kabul edilmesinden sonra Ertuğrul Milletvekili Dr. Fikret Bey, cumhurbaşkanı seçimine geçilmesi teklifinde bulunmuştur. Yapılan teklifin kabul edilmesinden sonra Konya Milletvekili Eyüp Sabri, cumhurbaşkanı seçildikten sonra yüz bir pare top atılmasını istemiştir. Öneri kabul edildikten sonra, İstanbul Milletvekili Ali Rıza ve Bolu Milletvekili Cevat Abbas Beyler cumhuriyetin ilanı nedeniyle yüz bir pare top atılması ve böylece Türk milletinin haberdar edilmesini teklif etmiştir. Çanakkale Milletvekili Mehmet Bey de benzer bir öneride bulunmuştur. Önerinin kabulünden sonra yoklama ve gizli oy esaslarıyla seçimin gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Sivas milletvekillerinin oy vermesiyle başlayan seçimde, İstanbul Milletvekili Fethi, Diyarbakır Milletvekili Feyzi ve Kırşehir Milletvekili Yahya Galip Beyler sonuçların sınıflandırılması görevini yerine getirmişlerdir. Düzenlenen seçimde, 158 üyenin oyuyla Ankara Milletvekili Mustafa Kemal Paşa cumhurbaşkanı seçilmiştir. TBMM'nin toplam üye sayısı 334 idi. Cumhuriyetin ilanı ve cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında salt çoğunluk sağlanamamasına rağmen değişiklikler ve cumhurbaşkanı seçimi kabul edildi.⁵¹²

Mustafa Kemal Paşa kürsüye gelerek bir teşekkür konuşması yapmıştır. Konuşmasında; anayasa değişikliği teklifinin kabulüyle Türkiye'nin dünyaca bilinen devlet şeklinin resmen

⁵¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.97-98.

⁵¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.98.

⁵¹² TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.99. Mehmet Öznur Alkan, “En Doğru Bildiğimizden Kuşkulunmak-8: Cumhur’dan Habersiz Cumhuriyetin İlânı ve İlk Reis-i Cumhur Seçimi”, Toplumsal Tarih, (248), 1994, s.49.

belirlendiğini belirtmiştir. Cumhurbaşkanlığı görevini “bu aciz arkadaşınıza” layık gördünüz diyecekken, TBMM’de “Estağfurullah, hakkınızdır” sesleri yankılanmıştır. Kendisine gösterilen sevgi, samimiyet ve güvenden dolayı yüksek heyete teşekkür etmiştir. Bunun üzerine TBMM’de “Estağfurullah, Allah muvaffakiyet versin” sesleri yükselmiştir. Türk milletinin yüzyıllardır haksızlığa maruz kaldığını, ortaya koyduğu mücadele ile yeteneklerini uluslararası alanda da kanıtladığını, milletin kabiliyetlerini yeni hükümet şekliyle daha rahat göstereceğini söylemiştir. Bunun üzerine TBMM’de “İnşallah” sesleri yankılanmıştır. Kendisine verilen görevi, gücünü milletinden alarak en mükemmel şekilde yerine getirmeye çalışacağını belirtmesi üzerine TBMM’de, “Allah muvaffak etsin” sesleri yankılanmıştır. Türk milletinin desteğiyle sürekli gelişeceklerini, Türkiye’nin mutlu, muzaffer ve başarılı olacağını vurgulamıştır. Konuşmadan sonra Bozok Milletvekili Avni Bey dua yapılmasını teklif etmiştir. Dua, Karahisar Milletvekili Kamil Efendi tarafından yapılmıştır.⁵¹³

Halk Fırkası ve TBMM’de gerçekleştirilen toplantılar neticesinde Heyet-i Vekile buhranının çözüme kavuşturulması gelişmesi İkdâm gazetesinin 31 Ekim 1923 tarihli sayısında yer verdiği “Heyet-i Vekile Buhranı Zail Oldu” başlıklı yazıda ele alınmıştır. Yazıda, İsmet Paşa tarafından kurulan yeni kabinenin TBMM tarafından onaylanmasıyla hükümet krizine son verildiği belirtilmiştir. Yeni hükümetin hedefinin, en kısa sürede Türkiye’yi çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmak ve iç huzuru devamlı kılmak olduğu belirtilmiş ve İsmet Paşa’nın konuşmasına değinilmiştir. Bu konuşmada, yeni hükümetin iç ve dış ilişkilerde izleyeceği politika izah edilmiştir. Haberin devamında, Ankara 30 kaydıyla fırkanın bir önceki günkü toplantısına dair ayrıntılara yer verilmiştir. TBMM’nin saat üç buçukta İstanbul Milletvekili Sabri Bey başkanlığında toplandığı belirtilmiştir. Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa tarafından bir tezkerenin geldiği ifade edilmiştir ki buna göre, başvekilliğe Malatya Milletvekili İsmet Paşa seçilmiştir. Kendisinin tespit ettiği diğer vekillerin isimleri de tezkerede yer almış ve TBMM’nin onayına sunulmuştur. Liste okunduktan sonra oylamaya geçilmiştir. Oylama sırasında mecliste 166 mebusun bulunduğu ve ittifakla listenin kabul edildiği vurgulanmıştır. İsmet Paşa, konuşmasında hükümetin, Türkiye’nin ve Türk halkının her türlü iç ve dış tehdide karşı korunması için çalışacağına dikkat çekmiştir. Haberin içeriğinde verilen isimlere göre, yeni Heyet-i Vekile şu şekildedir:⁵¹⁴

- Başvekil ve Hariciye Vekili: İsmet Paşa
- Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi: Fevzi Paşa
- Müdafaa-i Milliye Vekili: Kazım Paşa
- Şeriye ve Evkaf Vekili: Fevzi Efendi
- Dahiliye Vekili: Ferit Bey
- Nafia Vekili: Muhtar Bey

⁵¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara, s.99-100.

⁵¹⁴ “Heyeti Vekile Buhranı Zail Oldu”, **İkdâm**, 31 Ekim 1923, s.1.

- Maarif Vekili: Safa Bey
- Maliye Vekili: Hasan Fehmi Bey
- İktisat Vekili: Hasan Bey
- Mübadele İmar ve İskan Vekili: Necati Bey
- Adliye Vekili: Seyit Bey
- Sıhhiye Vekili: Doktor Refik Bey

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. CUMHURİYETİN İLANININ YANKILARI

3.1. Cumhuriyetin İlanı Münasebetiyle Yapılan Kutlamalar

3.1.1. Anadolu'daki Kutlamalar

Cumhuriyetin ilan edildiği haberi tüm Türkiye'de büyük bir coşkuyla kutlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya tebrik telgrafları çekilmiştir. İkdâm gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Ankara, Cumhuriyeti Muazzam Tezahürat İle Tes'id Ediyor” başlığıyla hususi bir telgraf yayımlamıştır. Telgrafta, Ankara halkının cumhuriyet lehinde, coşkuyla tezahürat yaptığı, silahların atıldığı ve sokaklarda nümayişlerin icra edildiği izah edilmiştir.⁵¹⁵

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle Ankara'da yaşanan sevinçe “Şehrimizde Memnuniyet ve Halkın Tezahüratı” başlıklı haberinde değinmiştir. Habere göre, Ankara halkı cumhuriyetin ilan edildiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçildiğini öğrendikten sonra yaşanan gelişmeleri silah atışları-tezahüratlar eşliğinde kutlamıştır. Kutlamalar sabaha kadar devam etmiştir. Sabah dükkanlarını sevinçle açan esnaf bir süre sonra kapatmıştır. Saat onda şehrin her tarafı bayraklarla süslenmiştir. Halk ellerinde bayraklarıyla TBMM önüne doğru yürüyüşe başlamıştır. TBMM önünde büyük bir kalabalığın toplandığından bahsedilmiştir. Her kesimden vatandaşların bir araya gelmesiyle oluşan kalabalık mevcut durumu birbirine nezaketle anlatırken, yeni hükümetin üyelerini kutlamak amacıyla meclisin dağılmasını beklemiştir. Bu esnada bir Hakimiyet-i Milliye yazarı halktan bazı kişilerin yaşanan gelişmeler karşısındaki düşüncelerini öğrenmeye çalışmıştır. Bir esnaf düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: “Allah millete bağışlasın... Gazinin bu millete yaptığı yararlılığı, ettiği fedakarlığı yüzlerce yıldır... oldu mu? Düşmanı mahveden Gaziyi devletimizin başında görmek bizim için mutlu bir tecellidir. O bizim başımızda, biz onun yolunda hep birliğiz. Reisimizin demirden eli bize kutluluk ve rahatlık verecektir. Buna millet iman etmiştir.”⁵¹⁶

Hakimiyet-i Milliye gazetesindeki haberin devamında, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle halkın tezahüratının gece de devam ettiği ifade edilmiştir. Belediye dairesinin önünde meclis

⁵¹⁵ “Ankara, Cumhuriyeti Muazzam Tezahürat ile Tes'id Ediyor”, **İkdâm**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵¹⁶ “Şehrimizde Memnuniyet ve Halkın Tezahüratı”, **Hakimiyet-i Milliye**, 31 Ekim 1923, s.2. Uğur Üçüncü, “Cumhuriyetin İlanı ve Yankıları”, **Zamanın İzleri Demokrasi ve Cumhuriyet**, s.92.

mızıkası terennüm etmiştir. Ankara Belediye Başkanı Kütükçüzade Ali, Milletvekili Şakir, eski Müftü Rıfat, Müftü Hacı Atıf, eski Milletvekili Hacı Mustafa, eşraftan Rasim ve Ağazade Tevfik, Belediye azasından Kara Böyürzade Ahmet, Hoca Kadir, Topçuzade Mehmet Mustafa Kemal Paşa'ya Ankara adına tebriklerini sunmuşlardır.⁵¹⁷

Cumhuriyetin ilanı, Gümüşhane'de büyük bir sevinçle karşılanmış, şehirde düzenlenen törenler ve mitinglerle kutlanmıştır. Cumhuriyetin faziletlerinden bahsedilen konuşmaların ardından Türkiye'nin geleceğinin huzurlu olması için dualar edilmiştir.⁵¹⁸

Anadolu'da Yenigün gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet Tezahüratı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Habere göre, cumhuriyetin ilanı İzmir'de büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Cumhuriyetin ilanı İzmir Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na gece yarısı haber verilmiştir. Haberde, cumhuriyetin ilanının gece saat birde kaleden atılan topraklarla kutlandığı ve İzmir'in bayraklarla donatıldığı ifade edilmiştir. Habere göre, saat on birde vilayet makamında askeriye, mülkiye ve eşrafın katılacağı bir resmi kabul düzenlenmiştir.⁵¹⁹

İkdam gazetesi, 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, İzmir'de cumhuriyetin ilanı nedeniyle yapılan kutlamalara değinmiştir. Bu konuyla ilgili haberi, “İzmir'de Cumhuriyet Nasıl Tes'id Edildi” başlığını taşımaktadır. Habere göre, cumhuriyetin ilanı haberi müstahkem kumandanlığa gece yarısı ulaşmıştır. Saat birde kaleden yapılan top atışlarıyla kutlanmış ve ilan edilmiştir. İzmir, parlak bir merasim ve tezahürata ev sahipliği yapmıştır. İzmir halkı, cumhuriyetin Türk milleti için hayırlara vesile olmasını dilemiş ve şehir bayraklarla donatılmıştır. Saat ikide vilayette düzenlenen resmi kabulde askeri ve mülki amirlerle eşraf hazır bulunmuştur. İzmir şehri, Mustafa Kemal Paşa'yı tebrik etmiştir.⁵²⁰ Trabzon'da cumhuriyetin ilan edildiği haberi şaşkınlığa yol açmıştır. Halk vilayet tarafından yaşanan gelişmelerden haberdar edilmiştir. Mustafa Reşit Tarakçıoğlu cumhuriyetin ilanının şehir üzerindeki tesirini anılarında anlatmıştır. Tarakçıoğlu'na göre; 31 Ekim 1923 sabahı Boztepe'den toprak atılmaya başlanmıştır. Halk top atışlarının nedenini öğrenmeye çalışmıştır. Türkiye'nin devlet şeklinin cumhuriyet olduğu, TBMM tarafından kabul edilen kanunla artık her yıl 29 Ekim günü Cumhuriyet Bayramının kutlanacağı ve hükümet meydanında tören düzenleneceği öğrenilmiştir. Halk törene katılmak amacıyla eski hükümet binasının önüne gelmiştir. Tören sırasında Salih Zeki Bey cumhuriyet rejiminin nitelikleri üzerinde durmuştur. Konuşmadan sonra tören sona ermiştir.⁵²¹

⁵¹⁷ “Şehrimizde Memnuniyet ve Halkın Tezahüratı”, **Hakimiyet-i Milliye**, 31 Ekim 1923, s.2.

⁵¹⁸ Uğur Üçüncü, “Milli Mücadele Döneminde Gümüşhane”, **Milli Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923**, TÜBA, Cilt:6, Ankara, 2023, s.149.

⁵¹⁹ “Cumhuriyet Tezahüratı”, **Anadolu'da Yenigün**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵²⁰ “İzmir'de Cumhuriyet Nasıl Tes'id Edildi”, **İkdam**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵²¹ Mustafa Reşit Tarakçıoğlu, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, KTÜ Rektörlüğü, Trabzon, 1986, s.75.

İkdam gazetesi, 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, yer verdiği “Vilayette Tezahürat” başlıklı haberinde, Anadolu şehirlerinden bazılarında cumhuriyetin ilanının nasıl karşılandığını izah etmiştir. Habere göre, 30 Ekim 1923 tarihinde Kars'ta, TBMM tarafından verilen cumhuriyetin ilanı kararı öğleye doğru kaleden yapılan yüz bir pare top atışıyla şehre duyurulmuştur. Halk bu kutlu haberi kutlamak amacıyla sokaklara inmiş, cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya mutluluk ve başarılar dilemiştir. Doğru mıntıkası ve topçu kıtaatının bulunduğu bölgede, cumhuriyet şerefine yüz bir pare top atılmıştır. Edirne'deki gelişmeler, Anadolu Ajansı kaydıyla haberin devamında verilmiştir. Cumhuriyetin ilanının akabinde Mustafa Kemal Paşa'nın devlet reisi olması gelişmeleri Edirne'ye Anadolu Ajansı tarafından bildirilmiş, büyük bir mutluluk ve heyecana neden olmuştur. Şehir baştan aşağı şanlı Türk bayraklarıyla süslenmiştir. Vaktin geç olmasına rağmen kutlama törenine katılmak amacıyla halk hükümet meydanına doğru yönelmiştir. Vali vekili Naci Bey tarafından "muteberan-ı beldenin" tebriki kabul edildikten sonra Anadolu Ajansı tebligatı halka okunmuştur. Okunan tebligat, orada hazır bulunan vatandaşlar tarafından alkışlanmıştır. Akabinde askeri merkeze gidilerek Erkan-ı Harp Kaymakamı Mümtaz Bey'e tebrikatta bulunulmuştur. Mümtaz Bey, yaptığı konuşmasında verilen bu karardan dolayı Türk milletine ve TBMM'ye teşekkür etmiştir. Gece harikulade bir fener alayı düzenlenmiş ve halk “Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti, yaşasın büyük ve muhterem Gazi Paşa hazretleri” tezahüratlarıyla kutlamayı sürdürmüştür. Bu kutlu günün şerefine ertesi gün resmi daire ve mekteplerin tatil edileceği belirtilmiştir.⁵²² Anadolu'da Yenigün gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Bütün Memleket, Cumhuriyeti Tes'id Ediyor!” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Edirne halkının cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi gelişmelerinden Anadolu Ajansı vasıtasıyla haberdar olduğu ifade edilerek yapılan kutlama ve tezahüratlarla ilgili ayrıntılara yer verilmiştir.⁵²³

İstikbal gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Millete Düşen: Cumhuriyeti Tes'id ve Şenlik” başlıklı bir manşete yer vermiştir. Haberde, geçen sene 1 Kasım 1922 tarihli, milletin mukadderatı üzerinde söz sahibi olma hakkını TBMM'ye veren saltanatın kaldırılması kararının kutlandığından bahsedilmiştir. Cumhuriyetin ilanı üzerine Ankara'da şenliklerin düzenlendiği ifade edilmiştir. Haberde, vilayetlerden cumhuriyetin ilanı haberinin tüm Türkiye'de benzer şenliklerle kutlandığına dair haberlerin geldiğine dikkat çekilmiştir. Anadolu'da Yenigün ve Hakimiyet-i Milliye gazetesinin cumhuriyet hükümetini övdüklerini vurgulamıştır.⁵²⁴ Anadolu Ajansı'ndan edinilen bilgilere göre, Trabzon'da cumhuriyet yüz bir pare top atışıyla ilan edilmiş ve saat iki buçukta hükümet dairesinde, Trabzon'da bulunan Kazım (Karabekir) Paşa, Vali, Erkan-ı memurin,

⁵²² “Vilayette Tezahürat”, **İkdam**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁵²³ “Bütün Memleket, Cumhuriyeti Tes'id Ediyor!”, **Anadolu'da Yenigün**, 1 Kasım 1923, s.1-2.

⁵²⁴ “Millete Düşen: Cumhuriyeti Tes'id ve Şenlik”, **İstikbal**, 1 Kasım 1923, s.1.

ahali ve öğrencilerle birlikte kutlanmıştır. Her taraf bayraklarla donatılmıştır. Ayrıca, Kazım (Karabekir) Paşa şerefine elli kişilik bir ziyafet verilmiştir.⁵²⁵

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 4 Kasım 1923 tarihli sayısında “Cumhuriyet ve Anadolu” başlıklı bir habere yer vermiştir. Bu yazıda Anadolu'nun, kendi içinden doğan cumhuriyeti büyük bir sevinçle karşıladığı belirtilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi gelişmelerinin yurdun her tarafında tezahüratlarla kutlandığı ifade edilmiştir. Örneğin, Pazarcık'ta 1 Kasım günü kutlama namına neler olduğu izah edilmiştir. Buna göre, cumhuriyetin ilanı nedeniyle her taraf süslenmiş ve halk hükümet konağının önünde toplanmıştır. Gece yarısına kadar sevinç gösterileri sürdürülmüştür. Umumi memurlar ve ahali, kaymakamlıkta tebrik merasimini gerçekleştirmiştir. Kaymakam Şevket Bey tarafından cumhuriyetin ilanı şerefine bir konuşma yapılmıştır. Müftü tarafından dua okunmuş ve muvaffakiyet temennisinde bulunulmuştur.⁵²⁶

3.1.2. İstanbul'daki Kutlamalar

Anadolu'da Yenigün gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında yer alan “Cumhuriyet Tezahüratı” başlıklı haberinde, TBMM'nin gerçekleştirdiği toplantıda cumhuriyeti ilan ettiği, cumhuriyetin ilanının İstanbul'da büyük bir coşkuyla kutlandığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçildiği ifade edilmiştir. Habere göre, çeşitli mevkilerden 101 pare top atılarak cumhuriyetin ilanı kutlanmıştır. Haberde, resmi dairelerin tatil edildiği, halkın tezahüratlarda bulunduğu ve öğleden sonra saat üç buçukta resmi kabulün düzenlendiği belirtilmiştir. Habere göre, dernek ve cemiyetlerin katıldığı bir fener alayı düzenlenmiştir.⁵²⁷

Vatan gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyetin İlanının Şehrimizde Tes'idi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle İstanbul'un süslendiği ve saat üç buçukta vilayet makamında tebrik merasiminin yapıldığı ifade edilmiştir. Habere göre, Şükrü Naili Paşa otomobille vilayete gelmiş, jandarma, askeriye ve polis memurlarının katılımıyla resmi kabul gerçekleştirilmiştir. Şükrü Naili Paşa “Merhaba asker!” diyerek askerlere karşılık vermiştir. Habere göre, merasime Mazhar Müfit, Hüseyin Hüsnü, Abdurrahman Nafiz Beyler ve Arslanyan Efendi katılmışlardır. Haberde, katılımcılar tarafından İstanbul Valisi Haydar Bey'in tebrik edildiği ve Haydar Bey tarafından bir konuşma yapıldığı belirtilmiştir. Habere göre, Haydar Bey'den sonra Denizli Milletvekili Sadık Efendi bir dua okumuştur. Bahriye mızıkası tarafından İstiklal Marşı söylenmiş, vilayet makamını tebrik etmeye gelen kişilere şekerleme ve pastalar ikram edilmiştir. Merasimden sonra konuklar III.Kolordu Kumandanlığı'ndaki merasime katılmak için

⁵²⁵ "Cumhuriyet ve Anadolu", **Hakimiyet-i Milliye**, 4 Kasım 1923, s.3.

⁵²⁶ "Cumhuriyet ve Anadolu", **Hakimiyet-i Milliye**, 4 Kasım 1923, s.3.

⁵²⁷ "Cumhuriyet Tezahüratı", **Anadolu'da Yenigün**, 31 Ekim 1923, s.1.

vilayetten ayrılmışlardır.⁵²⁸ “Cumhuriyetin İlanının Şehrimizde Tes'idi” başlıklı haberin devamında, Şükrü Naili Paşa ile Vali Haydar Bey'in III.Kolordu Kumandanlığı'nda ümeranın iade-i ziyaretlerini ve tebriklerini kabul ettiklerinden bahsedilmiştir. Kabul salonunda bulunan Vatan gazetesi yazarının Şükrü Naili Paşa'ya cumhuriyet hakkındaki duygularını sorduğu ifade edilmiştir. Paşa duygularını şöyle açıklamıştır: “Bu hadiseyi şimdiye kadar yapılmış olan mücadelenin bir mükafatı olarak telakki etmekteyim. Yeni şekl-i hükümetimiz milletin saadeti olacaktır.” Habere göre, saat dört buçukta halife adına Miralay Cemil Bey Şükrü Naili Paşa'yı tebrik etmiştir. Cumhuriyetin ilanı münasebetiyle muazzam bir fener alayı düzenlenmiştir. Halk fenerleriyle birlikte kutlamalara katılmıştır.⁵²⁹

İkdam gazetesinin 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, İstanbul'da cumhuriyetin ilanı nedeniyle yapılan kutlamalara değinilen, “İstanbul Halkı Cumhuriyeti Tes'id Ediyor” başlıklı bir habere yer verilmiştir. Habere göre, İstanbul'da cumhuriyetin ilanı büyük bir tezahüratla kutlanmıştır. 30 Ekim günü resmi daireler ve mektepler tatil edilmiştir. Vilayet ve kumandanlıkta tebrik merasimi düzenlenmiştir. 31 Ekim günü, saat on buçuktan üçe kadar toplu taşımının işlemeyeceği ve Sultanahmet Meydanı'nda toplanacak harikulade bir alayın şehri dolaşacağı belirtilmiştir. İstanbul'a resmi olarak ilk cumhuriyet haberinin önceki gece, Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nden geldiği ifade edilmiştir. Şükrü Naili Paşa'ya 101 pare top atışıyla cumhuriyetin ilanının kutlanması emrini verilmiştir. Gece saat on ikide emri aldıktan sonra Selimiye'den saat üçte yüz bir pare top atışı gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet hususunda Dahiliye Vekaleti de vilayete tebligat icra etmiştir. Bu tebligat nedeniyle daire ve mektepler tatil edilmiştir. Vali muavini Fahrettin Bey'in başkanlığında polis müdürü Asım, kumandanlıktan Binbaşı Ekrem Bey hazır bulunmuşlardır. Program gereğince, evvelki gün Selimiye başta olmak üzere birçok noktadan toplar atılmıştır. Bayraklarla donatılan Yavuz gemisi, Kemal Reis ve Taşoz yüzbir pare top atışı yaparak tezahüratlara katılmıştır. Öğleden sonra saat üç buçukta vilayette resmi tebrikat gerçekleştirilmiş ve daireler tatil edilmiştir. Eski Bab-ı Âli binası önünde bir bölük jandarma ve asker hazır bulunmuştur. Otomobillerle Şükrü Naili Paşa, Miralay Abdurrahman, Müdafaa-i Milliye Komisyonu Reisi Miralay Ömer Lütfü vilayete gelmişler ve kıtaat tarafından selamlanmışlardır. Vilayette selam havası çalınmıştır. Salonda yapılan törenden sonra Vali Haydar Bey bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında cumhuriyetin Türk milletinin ulaştığı en önemli hedefi olduğunu ve bu nedenle bahtiyar olması gerektiğini belirtmiştir. Vali'den sonra Sadık Efendi, cumhuriyetin Türk milletine huzur, ordusuna muzafferiyetler getirmesini dilemiştir. Kumandanlıkta da tören düzenlenmiştir. Valinin de katılmasından sonra İstiklal ve Mustafa Kemal Paşa marşları söylenmiştir.⁵³⁰

⁵²⁸ “Cumhuriyetin İlanının Şehrimizde Tes'idi”, **Vatan**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵²⁹ “Cumhuriyetin İlanının Şehrimizde Tes'idi”, **Vatan**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵³⁰ “İstanbul Halkı Cumhuriyeti Tes'id Ediyor”, **İkdam**, 31 Ekim 1923, s.1.

İkdam gazetesi, 31 Ekim 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, İstanbul'da icra edilen cumhuriyet kutlamalarına, “Cumhuriyet İstanbul'da Tezahürat ile Karşılandı” başlıklı haberiyle değinmiştir. Haber aynı günün birinci sayfasındaki haberin devamı niteliğindedir. Şehremanetini temsilen tahrirat müdürü Hasan, Beyazıt Belediyesi müdürü, Beyoğlu dairesi, Şükrü Naili Paşa'yı tebrik etmişlerdir. Saat beşe çeyrek kala resmi kabule son verilmiştir. Haberin içeriğinde birtakım tebriknamelere de yer verilmiştir. Haberin devamında, “Dünkü ve Geceki Tezahürat” başlığıyla, yapılan tezahüratların devam ettiği belirtilmiştir. Resmi daireler ve müesseseler cumartesi gününe kadar tatil edilmiştir. Bazı yabancı okullar da aynı şekilde hareket etmişlerdir. Cumhuriyet haberi üzerine ticarethaneler, mağazalar, dükkanlar ve yabancı müesseseler bayraklarla donatılmıştır. Beyoğlu, Gaziköy, Üsküdar taraflarında tezahürata devam edilmiştir. Limandaki yabancı gemilere de Türk bayrakları çekilmiştir. Çeşitli konuşmalarda tezahüratlar yapılmış, Beykoz ve Ömerli'deki camilerde dualar okunmuştur. Evvelki gece fener alayları ve nümayişler yapılmıştır. Halk semt semt dolaşmış, “yaşasın cumhuriyet” sesleri adeta şehrin her noktasında yankılanmıştır. Evvelki akşam düzenlenen şenlikler belirli noktalarda ve bir program dahilinde gerçekleştirilmiştir. Program gereğince, Kolorduya mensup bir bölük asker akşam saat altı buçukta Sultanahmet Meydanı'nda toplanmıştır. Çeşitli esnaf cemiyetleri, heyetler ve öğrencilerle halk da orada bir araya gelmiştir. Saat yedide harekete geçen alay Sirkeci, Bab-ı Âli Caddesi, Sultan Mehmet Türbesi, Çarşıkapı, Beyazıt ve Şehzadebaşı aksamına inmiştir. Alayın hareketi sırasında nümayişler de devam etmiştir. Beşiktaş ve Dolmabahçe'de harikulade kutlamalar düzenlenmiştir. Merasim ve alaya katılan iki bölük askerimize yemek dağıtılmıştır. Haberin sonunda Üsküdarlı Talat'a ait olan, kısa bir şiire yer verilmiştir.⁵³¹

Tevhid-i Efkâr gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Vilayet ve Kumandanlıkta Cumhuriyet Tebrikatı ve Resmi Kabul” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberin içeriğinde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle Bâb-ı Âli'de resmi kabulün düzenlendiği ve bu esnada İstanbul Valisi Haydar Bey'in cumhuriyetin faziletleri konulu bir konuşma yaptığı ifade edilmiştir. Habere göre, merasim sırasında bir bölük asker, jandarma, polis ve izcinin hazır bulunduğu belirtilmiştir. Şükrü Naili Paşa vilayete geldiğinde, “Merhaba asker!” diyerek askerleri selamlamıştır. Habere göre, askerler Şükrü Naili Paşa'ya “Merhaba Paşam!” sözüyle karşılık vermişlerdir. Haberde, merasim sırasında hazır bulunan kişilerin kimler olduğu izah edilmiştir.⁵³²

Tevhid-i Efkâr gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet Şerefine Tatil ve Şenlik” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle İstanbul'da resmi daireler ve okulların 30-31 Ekim 1923 tarihlerinde tatil edildiği ifade edilmiştir. Halkın bilgilendirildiği ve kutlamalara katılmasının sağlandığı belirtilmiştir. Haberin devamında, 30 Ekim 1923 tarihli merasim ve tezahürat programı izah edilmiştir. Programa göre, ilk olarak top atışı

⁵³¹ “Cumhuriyet İstanbul'da Tezahürat İle Karşılandı”, **İkdam**, 31 Ekim 1923, s.3.

⁵³² “Vilayet ve Kumandanlıkta Cumhuriyet Tebrikatı”, **Tevhid-i Efkâr**, 31 Ekim 1923, s.1.

yapılmıştır. Saat üç buçukta resmi dairelerle vilayette resmi kabul düzenlenmiştir. Saat dört buçukta kumandanlığa iade-i ziyaret gerçekleştirilmiştir. Gece dernekler, cemiyetler ve izcilerin katılımıyla fener alayı yapılmıştır. Şirketler saat on buçuktan üçe kadar tatil edilmiş, izciler, dernekler ve cemiyetler saat saat tezahüratta bulunmuşlardır.⁵³³

Tevhid-i Efkar gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet Tezahüratı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhuriyetin ilanı haberinin önceki gün telgraf vasıtasıyla vilayete bildirildiği ifade edilmiştir. Habere göre, Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nden III.Kolordu Kumandanlığı'na çekilen telgrafta cumhuriyetin ilanının yüz bir pare top atılarak halka duyurulması gerektiği belirtilmiştir. Haberde, top atışları için sabahın beklenmediği, atışların gece saat üçte Selimiye'den yapılmaya başlandığı ve top seslerini duyan halkın uykularından uyanarak heyecana kapıldıklarına dikkat çekilmiştir. Halkın top sesleri karşısındaki davranışları haberde şöyle izah edilmiştir: “Bazıları uyku sersemi bu vakitsiz top gürültülerini limanımızdaki Sefain-i Harbiye'nin bir hücumuna atfederek ne olup bittiğini anlamak üzere sokağa fırlamışlardır.” Haberin devamında resmi dairelerin tatil edildiği, halkın tüm İstanbul'u bayraklarla süslediği ve top atışlarının gün boyunca devam ettiği vurgulanmıştır.⁵³⁴

Anadolu'da Yenigün gazetesinin 1 Kasım 1923 tarihli sayısındaki “Bütün Memleket, Cumhuriyeti Tes'id Ediyor!” başlıklı habere göre, İstanbul'da cumhuriyetin ilanı münasebetiyle saat üç buçukta fevkalade bir tebrik merasimi düzenlenmiştir. Vilayet binası bayraklarla süslenmiştir. Haberde, yapılan merasime bir grup jandarma, polis ve izcinin de katıldığı ifade edilmiştir. İstanbul Valisi Ali Haydar Bey'in vilayet kapısının önüne geldiği ve askerler tarafından resmi selamın icra edildiği belirtilmiştir. Habere göre, Ali Haydar Bey, vilayet kapısı önünde toplanan kalabalığa hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi hususlarına değinmiştir. Haberde, konuşma sonrasında İstanbul kadısı Sadık Efendi'nin bir dua yaptığı ve mızıkancın İstiklal Marşı'nı çaldığı izah edilmiştir. Ali Haydar Bey'in makamında ve kumandanlık binasında tebrik törenlerinin gerçekleştirildiği vurgulanmıştır. Habere göre tebrikler Şükrü Naili Paşa tarafından kabul edilmiştir. Haberde, Galata, Beyoğlu ve Üsküdar'da fener alaylarının düzenlendiği ve İstanbul tarafındaki alayın şehri dolaştığı dile getirilmiştir.⁵³⁵

İstikbal gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “İstanbul Şenlik İçinde, Nutuklar Dualar” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle İstanbul halkının coşkulu ve heyecanlı olduğu, ilan haberinin tüm İstanbul'da kalabalık halk kitleleri eşliğinde

⁵³³ “Cumhuriyet Şerefine Tatil ve Şenlik”, **Tevhid-i Efkar**, 31 Ekim 1923, s.2.

⁵³⁴ “Cumhuriyet Tezahüratı”, **Tevhid-i Efkar**, 31 Ekim 1923, s.2.

⁵³⁵ “Bütün Memleket Cumhuriyeti Tes'id Ediyor!”, **Anadolu'da Yenigün**, 1 Kasım 1923, s.1.

kutlandığı ve konuya ilişkin bazı konuşmaların yapıldığı ifade edilmiştir.⁵³⁶ İstikbal, aynı tarihli sayısının ikinci sayfasında “İstanbul'da Cumhuriyet Tezahüratı” başlıklı başka bir habere yer vermiştir. Haberde, TBMM tarafından cumhuriyetin ilan edildiği ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçildiğine dair haberin akşam saat dokuzdan sonra İstanbul'a ulaştığı ifade edilmiştir. Habere göre, cumhuriyetin ilanı İstanbul halkına yüz bir pare top atışı yapılarak duyurulmuş ve kutlanmıştır. İstanbul'un bayraklarla süslediği belirtilmiştir. Dernekler, cemiyetler ve izcilerin katılımıyla fener alayının düzenleneceği izah edilmiştir. Haberde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle resmi dairelerin tatil edildiğine dikkat çekilmiştir.⁵³⁷

Tevhid-i Efkâr gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Müdafaa-i Hukuk'un Dünkü Cumhuriyet Tezahüratı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle İstanbul'da yapılan tezahüratlardan bahsedilmiştir. Haberin içeriğine tezahüratlara katılan bir itfaiye otomobilinin, İstanbul Valisi Ali Haydar Bey'le birlikte halkın bir kısmının ve Amele Birliği Katib-i Umumisi Şakir Rasim Bey'in resimleri koyulmuştur. Haberde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle İstanbul Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'nin nümayişler düzenlediği ifade edilmiştir. Tramvayların öğleden akşama kadar sefere çıkmayacağına dair bir emrin verildiğine dikkat çekilmiştir. 31 Ekim 1923 tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda toplanması gereken alayın toplanmadığının altı çizilmiştir. Haberin devamında vilayette icra edilen tezahürat hakkındaki ayrıntılar aktarılmıştır. Kız mekteplerinin bir kısmıyla izcilerin ayrı gruplar halinde vilayeti ziyaret ettikleri, nümayişlere Darülfünun, cemiyetler ve Mekteb-i Aliyye öğrencilerinin katıldıkları dile getirilmiştir. Haberde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle İstanbul'da dükkanların kapatıldığı, Boğaziçi, Beyoğlu, Üsküdar, Beykoz ve Kadıköy'de halkın bayraklarla tezahüratlara katıldığı vurgulanmıştır.⁵³⁸

Akşam gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Bugünkü Tezahürat” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, İstanbul'da cumhuriyetin ilanı münasebetiyle yapılan merasimlere değinilmiştir. Habere göre, vilayet, kumandanlık ve müdafaa-i hukukta merasimler düzenlenmiştir. Gazetenin aynı tarihli sayısında bulunan, “Dün Akşamki Tezahürat” başlıklı haberde cumhuriyetin ilanı münasebetiyle İstanbul'un her tarafının süslediği, Sultanahmet Meydanı'nda bir mızıkânın hazırlandığı ve askerlerin izcilerle birlikte İstanbul sokaklarını dolaştıkları belirtilmiştir. Beyoğlu ve Boğaziçi'nde alayların yapıldığı ve semt semt dolaşarak tezahüratın icra edildiği izah edilmiştir.⁵³⁹

⁵³⁶ “İstanbul Şenlik İçinde, Nutuklar Dualar”, **İstikbal**, 1 Kasım 1923, s.2.

⁵³⁷ “İstanbul'da Cumhuriyet Tezahüratı”, **İstikbal**, 1 Kasım 1923, s.2.

⁵³⁸ “Müdafaa-i Hukuk'un Dünkü Cumhuriyet Tezahüratı”, **Tevhid-i Efkâr**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁵³⁹ “Bugünkü Tezahürat”, **Akşam**, 1 Kasım 1923, s.1. “Dün Akşamki Tezahürat”, **Akşam**, 1 Kasım 1923, s.1.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 2 Kasım 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Cumhuriyet Şenlikleri” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, cumhuriyetin ilanı münasebetiyle İstanbul'da yapılan kutlamalara değinilmiştir. 31 Ekim 1923 tarihinde halkın öğrenciler ve cemiyetler eşliğinde şehri dolaşarak tezahüratlar yaptığından bahsedilmiştir. Habere göre, kalabalık grup vilayetin önüne gelerek Ali Haydar Bey'i tebrik etmiştir. Bunun üzerine Haydar Bey hükümet adına teşekkür etmiştir. Haberde, halkın Haydar Bey'i tebrik ettikten sonra müdafaa-i hukuk merkezine ve kumandanlığa giderek kutlamalara devam ettiği belirtilmiştir. İşçilerin sokaklarda şenlik yaptıkları, bazı konuşmaların yapıldığı ve işçilerin “Yaşasın Cumhuriyet!” nidaları eşliğinde alkış tuttukları izah edilmiştir. Haberin devamında, kutlama ve tezahüratların 1 Kasım 1923 tarihinde de sürdüğüne dikkat çekilmiştir. Yapılan şenliklere sefarethanelerin de katıldığı vurgulanmıştır. Cumhuriyetin ilanının Gayrimüslimler üzerinde büyük yankı uyandırdığı vurgulanmıştır.⁵⁴⁰

3.2. Cumhuriyetin İlanı Münasebetiyle Çekilen Kutlama Telgrafları

3.2.1. Anadolu'dan Çekilen Telgraflar

Türkiye'nin yönetim biçiminin cumhuriyet olarak tespiti ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi yurdun her tarafında büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu nedenle her taraftan binlerce tebrik telgrafı çekilmiştir. Anadolu'da Yenigün gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında “Gazi Paşa'nın Teşekkürü” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Türk milletine samimi tebrikleri münasebetiyle teşekkür ettiğinden bahsedilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu hususta çektiği telgrafa yer verilmiştir. Telgraf şöyledir:⁵⁴¹

“Cumhuriyet riyasetine intihabım münasebetiyle memleketin her tarafından aldığım samimi tebrikata ayrı ayrı cevap yetiştirmekte tehirat olabilmesi ihtimaline binaen umumi olarak alenen takdim-i teşekkürat eylerim.”

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 7 Kasım 1923 tarihli sayısında, Anadolu'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen tebrik telgraflarına değinmiştir. Gazete, halk tarafından çekilen telgrafların tümünü sütunlarına taşıyamayacağını ve esas önemli olan noktanın, milletin müncisine (kurtarıcısına) olan bağlılığını göstermek olduğunu vurgulamıştır. Telgrafların içeriğini değil fakat, kim tarafından ve nereden gönderildiğini izah etmiştir. 7 Kasım 1923 tarihli sayıda, sadece 31 Ekim 1923 tarihinde çekilen tebrik telgraflarına yer verilmiştir. Bahsi geçen sayıya göre, telgrafların kimlerden çekildiğine dair örnekleri şöyle sıralayabiliriz:⁵⁴²

⁵⁴⁰ “Cumhuriyet Şenlikleri”, **Hakimiyet-i Milliye**, 2 Kasım 1923, s.2.

⁵⁴¹ “Gazi Paşa'nın Teşekkürü”, **Anadolu'da Yenigün**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁵⁴² “Reis-i cumhurumuzu Tebrik İçin”, **Hakimiyet-i Milliye**, 7 Kasım 1923, s.1.

- Bursa'da eski milletvekili Muhyiddin Yahya Bey,
- Postnişin Hz. Mevlana Abdülhalim Çelebi Efendi,
- I.Kolordu Kumandanı İzzettin Paşa,
- Kastamonu'da Kırkkilise Milletvekili Doktor Fuat Bey,
- Kastamonu Milletvekili Mehmet Fuat Bey,
- Adana'da milletvekili Zamir Bey,
- Yirmi Üçüncü Fırka Kumandanı Ömer Halis,
- Aksaray'da Trabzon Milletvekili Süleyman Sırrı Bey,
- Sinop'ta Doktor Rıza Nur,
- İzmir'de milletvekili Mahmut Esat Bey,
- Samsun'da On beşinci Fırka Kumandanı Naci Bey,
- Tokat'ta VI.Kolordu Kumandanı Kazım Paşa,
- Mersin'de Ahmed Eş-Şerif Es Senûsi,
- Sivas'ta Rufai Dergahı Postnişini Şeyh Mehmet,
- Havran Belediye Reisi Mehmet Feyzi Bey,
- Türk Ocağı Reisi Daniş Bey,
- Erzurum'da Alibeyzade Şevki Bey,
- Antalya Valisi Sabri Bey,
- Edremit Müdafaa-i Hukuk Reisi Muammer Bey,
- Müftü Hakkı Bey

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 8 Kasım 1923 tarihli sayısında, yine “Reis-i Cumhuremuzu Tebrik İçin” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Bu yazıda önceki günün nüshasındaki ifadelerinden tekrar bahsetmiş ve 31 Ekim 1923 ile 1 Kasım 1923 tarihlerinde çekilen telgraflara değinmiştir.⁵⁴³ Gazeteye göre, 31 Ekim 1923 ile 1 Kasım 1923 tarihleri arasında telgraf çekenlerin bir kısmı şöyle sıralanmıştır:⁵⁴⁴

- Mardin'de Süryani Kadim Patriği İlyas Efendi,
- İzmir'de İstiklal Harbi İhtiyat-ı Zabitan Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi Reisi Hakkı Bey,
- Akdağmadeni'nde eski Yozgat Milletvekili Rıza Bey,
- İzmit Türk Ocağı Murahhas Mesulü Behçet Bey,
- Erdek Belediye Reisi Kemal Bey,
- Edincik Belediye Reisi ve Müdafaa-i Hukuk Reis Vekili Talat Bey,
- İzmir'de Muhacirin-i İslamiye-i Muavenet Cemaati Reisi Hasan Feyzi,
- Adana'dan Gaston Mızrahi Efendi,
- Kemalpaşa Kaymakamı Muhammed Ali Bey,

⁵⁴³ “Reis-i cumhuremuzu Tebrik İçin”, **Hakimiyet-i Milliye**, 8 Kasım 1923, s.1.

⁵⁴⁴ “Reis-i cumhuremuzu Tebrik İçin”, **Hakimiyet-i Milliye**, 8 Kasım 1923, s.1.

- Kemalpaşa Müftüsü Muhammed Zühdü,
- Müdafaa-i Hukuk Reisi Ahmet Necati,
- Belediye Reisi Ethem Bey,
- İzmir'de İzmit eski Milletvekili Hamdi Bey,
- Isparta'da Tasfiye Komisyonu Reisi Sait Bey,
- Çanakkale Valisi Rahmi Bey,
- Trabzon'da Ustazade Ali Adil Bey,
- Bitlis'te I.Alay Kumandanı Kaymakam Nuri Bey,
- Adana'da Asaf Handan Bey,
- İzmir'de Mütakaîd Levazım Kaymakamı Arif Bey,
- İzmit'te Gençler Birliği İdman Yurdu Reisi Ahmet Fuat Bey

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 9 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyetimizi ve Reis-i Cumhuremuzu Tebrik” başlığı altında, 30-31 Ekim ve 1 Kasım 1923 tarihlerinde çekilen telgraflar hakkında kısa bilgi (kimden-nereden) vermiştir. Gazetenin 9 Kasım 1923 tarihli sayısına göre, tebrik telgrafı çekenlerin bir kısmı şunlardır:⁵⁴⁵

- Yirmibeşzade Hasan Bey,
- Kahta Belediye Başkanı Hacı Mehmet Efendi,
- Mardin'de Abdulkadir Bey,
- Siverek Vilayeti Daimi Encümen Azasından İbrahim Bey,
- Mersin Valisi Hilmi Bey,
- Bursa Barosu'ndan Akşehir Müdafaa-i Hukuk Reisi Sıtkı ve Belediye Reisi Vekili Kamil Beyler,
- Kütahya Ereğlisi'nde Çalışma Birliği'nden,
- Uluborlu Müftüsü Tahir Efendi,
- Uluborlu Belediye Başkanı Nuri Bey,
- Edirne'de Seniha Lutfü ve Güzide Lutfü Hanımlar,
- Çerkezköy Nahiyesi Müdafaa-i Hukuk Reisi Hüseyin Hüsnü Bey,
- Muş Müftüsü Tahir Efendi ile Belediye Başkanı İbrahim Bey,
- Bozcaada Kaymakam Vekili Haşim Bey ve diğer memurlar,
- Kırklareli İstinaf Mahkemesi Reisi Eşref Bey,
- Saray Belediye Başkanı Mehmet Kamil Bey,
- Samsun'da Ticaret Odası başkanlarından Yelkencizade Şükrü Bey,
- Samsun'da Ohrili Arif Arslan Bey,
- Mersin Belediye Reisi Ahmet Bey,

⁵⁴⁵ “Cumhuriyetimizi ve Reis-i cumhuremuzu Tebrik”, **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Kasım 1923, s.1.

- Mersin Türk Ocağı Reisi Doktor Reşit Galip Bey,
- Adana'da Elaziz eski Milletvekili Tahsin Bey

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 11 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyetimizi ve Reis-i Cumhurumuzu Tebrik” başlığı altında çekilen telgraflar (kimden-nereden) hakkında bilgi verilmiştir. Gazetenin 11 Kasım 1923 tarihli sayısına göre, tebrik telgrafı çekenlerin bir kısmı şunlardır:⁵⁴⁶

- Havza'da V.Kafkas Fırkası Kumandanı Miralay Kazım Bey,
- Adana'da VII.Fırka Kumandanı Osman Şevket Paşa,
- Adana'da Suphi Paşa,
- Viranşehir'de Sinan Bey,
- Viranşehir'de Eyüp Ağazade Mehmet Bey

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 12 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyetimizi ve Reis-i Cumhurumuzu Tebrik” başlığı altında çekilen tebrik telgrafları hakkında bilgi vermiştir. Bahsi geçen sayıda 1-2 Kasım 1923 tarihlerine ait telgrafların kimlerden ve nereden çekildikleri izah edilmiştir. Buna dair örnekler şunlardır:⁵⁴⁷

- Gümüşhane Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey,
- Yalvaç'ta eski Isparta Milletvekili Remzi Bey,
- İzmir Dârülmualimin ve Dârülmualimat Mezunları Derneği,
- Elaziz'de Şark gazetesi sahibi Mehmet Aziz Bey
- Bursa Askeri İdadisi Müdür Muavini Binbaşı Kemalettin Bey
- Anamur'da Hoca Naim Efendi,
- Niğde'de Kamuran Hanım,
- İnebolu Muallime ve Muallimler Derneği Başkanı Celal Bey,
- Konya Müdafaa-i Hukuk Reisi Osman Nuri Bey,
- Konya Belediye Başkanı Süleyman Vehbi Bey,
- Artvin Vali Vekili Mesut Bey,
- Diyarbakır'da eski Milletvekili Hamdi Bey,
- Tarsus'ta Binbaşı Fikri Bey,
- Alaiye'de Alaaddin Mektebi öğrencisi,
- Alaiye Müdafaa-i Hukuk ve Belediye Başkanı Talat Bey,
- Hacıbektaş'ta Hacı Bektaş-ı Veli Dergahı Postnişin ve Türbedarı Salih Niyazi Baba,
- Avanos Reji Memuru Binbaşı Fehmi Bey,
- Simav Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Reisi Halil İbrahim Bey,

⁵⁴⁶ “Cumhuriyetimizi ve Reis-i cumhurumuzu Tebrik”, **Hakimiyet-i Milliye**, 11 Kasım 1923.

⁵⁴⁷ “Cumhuriyetimizi ve Reis-i cumhurumuzu Tebrik”, **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Kasım 1923, s.1.

- Konya'da Hacı Hüseyin Efendi,
- Bitlis'te eski milletvekili Sadullah Bey

3.2.2. İstanbul'dan Çekilen Telgraflar

Cumhuriyetin ilanı ve cumhurbaşkanı seçilmesi nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'ya ve TBMM'ye İstanbul'dan kutlama telgrafları çekilmiştir. Genel olarak bu telgraflarda, cumhuriyet rejiminin Türk milletinin geleceğine faydalı olması temennisi vardır. TBMM'nin vermiş olduğu kararlardan duyulan memnuniyet ve halkta ilan nedeniyle meydana gelen coşku ifade edilmiştir. Çekilen telgraf miktarı fazla olduğundan, tespit edebildiğimiz kadarına çalışmamızda yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Tevhid-i Efkâr gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Cumhuriyet Tebriknameleri” başlıklı bir habere yer vermiştir. Habere göre, cumhuriyetin ilanı nedeniyle İstanbul Müdafaa-i Hukuk Livalar Heyet-i Merkeziyesi TBMM'ye şöyle bir telgraf çekmiştir.⁵⁴⁸

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine;

29 Teşrinievvel (Ekim) kararıyla Büyük Millet Meclisi'nin hükümetimize verdiği şekl-i cumhuriyetten mütevellid hissiyat-ı halisamızı tek mil teşkilatımızın sürur ibtihacına terdiften arza müsaraat ve menafi-i milleyenin icap ettirdiği bu tebdilin hakkımızda hayırlı olmasını eltaf-ı subhaniyeden niyaz eylerim efendim.”

İstanbul Müdafaa-i Hukuk Livalar Heyet-i Merkeziyesi Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgrafı çekmiştir.⁵⁴⁹

“Türkiye Reisicumhuru Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

335 (1919) senesinde Anadolu toprağına ayak bastığınız günden beri milletin kalbinde tuttuğunuz yeri muhafaza ile beraber Büyük Millet Meclisimizin dünkü kararı neticesinde bil istihkak milletin fevk-i serine geçtiniz. Riyasetiniz büyük milletimize parlak ve feyizli bir istikbalin mübeşşiridir. Allah her kârınızı tevfiyat-ı subhaniyeye mazhar eylesin.”

Mustafa Kemal Paşa'ya Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'nin (başkan vekili Sezai Bey vasıtasıyla) çektiği telgraf şöyledir.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ “Cumhuriyet Tebriknameleri”, **Tevhid-i Efkâr**, 31 Ekim 1923, s.2.

⁵⁴⁹ “Cumhuriyet Tebriknameleri”, **Tevhid-i Efkâr**, 31 Ekim 1923, s.2.

⁵⁵⁰ “Cumhuriyet Tebriknameleri”, **Tevhid-i Efkâr**, 31 Ekim 1923, s.2.

“Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

Türkiye Devleti'ni azim ve himmet-i hüdapesendâneleriyle şahika-i hülâsa is'ad zat-ı münecci-i azimelerinin Reiscumhurluğa intihabından dolayı İstanbul Cemiyet-i Umumiyesi en samimi tebrikatı arz etmekle bahtiyardır.”

Meclis-i Umumiye-i Vilayet tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen tebrik telgrafi şudur:⁵⁵¹

“Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

Milletin halas-kar-ı zi-iktıdarı olan zat-ı sûtude sıfat münci-i azimelerinin makam-ı mualla-yı cumhuriyete şeref-bahş olmalarından mütevellid sürur-ı umumiyeeye iştirak eyleyen İstanbul Vilayet-i Meclis-i Umumi azaları namına arz-ı tebrikat eyler ve Cenab-ı Hak'tan millet ve memleket için hayırlı hizmet ve muvaffakiyetlerini temenni eyleriz.”

“Cumhuriyet Tebriknameleri” başlıklı habere göre, Tıp Medresesi Talebe Cemiyeti tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgraf şudur:⁵⁵²

“Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya;

Bütün millet gibi nur ve şuur gençliğini temsil eden tıbbiye talebesi de Reiscumhurluğa intihabınızı en yüksek hürmet ve takdirleriyle alkışlar. O büyük hizmetinizle Türk halkının ve tarihinin samimi kalbinde yaşayan o mevkinin tarihi şerefi kadar büyük bir kıymet atfettiğini bu vesileyle arza ictisar eder.”

Tanın gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Darülfünun Talebesinin Tebrikatı” başlığı altında Darülfünun Talebe Birliği tarafından TBMM Başkanlığına ve Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen tebrik telgraflara yer vermiştir. Telgraflar şu şekildedir:⁵⁵³

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine;

Genç Türkiye'nin safahat-ı inkılabını ikmal eden karar-ı ahir münasebetiyle Darülfünun Talebe Birliği Büyük Millet Meclisini tebrik eder.”

“Türkiye Reis-i Cumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

Kendi halaskârını genç Türkiye'nin ilk reis-i cumhuru görmekle bahtiyarlığını idrak eden Darülfünun Talebe Birliği arz-ı tebrikat eyler.”

⁵⁵¹ “Cumhuriyet Tebriknameleri”, **Tevhid-i Efkâr**, 31 Ekim 1923, s.2.

⁵⁵² “Cumhuriyet Tebriknameleri”, **Tevhid-i Efkâr**, 31 Ekim 1923, s.2.

⁵⁵³ “Darülfünun Talebesinin Tebrikatı”, **Tanın**, 1 Kasım 1923, s.1.

Tanin gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhurun Tebrikata Cevabı” başlıklı bir telgrafa yer vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, kendisine çekilen telgraflara şöyle karşılık vermiştir: “Cumhuriyet riyasetine intihabım münasebetiyle memleketin her tarafından aldığım samimi tebrikata ayrı ayrı cevap yetiştirmekte tehhürat (gecikmeler) olabilmesi ihtimaline binaen umumi olarak alenen takdim-i teşekkürat eylerim.”⁵⁵⁴ Vakit gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhuremizun Teşekkürleri” başlıklı haberiyle Mustafa Kemal Paşa'nın tebrik telgraflarına verdiği genel cevabı izah etmiştir.⁵⁵⁵

Vakit gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında, “Mümessillerin Tebrikatı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, İstanbul'da bulunan mümessillerin Adnan Bey'e gönderdikleri kartlar vasıtasıyla yeni hükümet şeklini tebrik ettikleri ifade edilmiştir. Habere göre, Bulgar mümessili Markof Adnan Bey ile görüşmek istemiş fakat dairenin tatil olması nedeniyle kartını bırakmakla yetinmiştir. Gazete aynı tarihli sayısında Darülfünun tarafından yapılan tebrikten de “Darülfünun'un Tebriği” başlıklı habere bahsetmiştir.⁵⁵⁶ Bunların yanı sıra gazetenin aynı tarihli sayısında, Türk Ermeni Teali Cemiyeti kurucusu ve başkanı Aziz Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği tebrik telgrafına da yer verilmiştir.⁵⁵⁷

Vakit gazetesinin 1 Kasım 1923 tarihli sayısının ikinci sayfasında yer alan “Arz-ı Tebrikat” başlığının altında bulunan bilgilere göre, Türkiye Umum Amele Birliği Katib-i Umumisi Şakir Rasim Bey tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen tebrik telgrafı şudur:⁵⁵⁸

“Gayri siyasi ve sırf iktisadi bir teşkilat olan Türkiye Umum Amele Birliği Azası, inkılab-ı idare-i ahır vesilesiyle fakr-u sefaletten çaresiz kalan işçi sınıfının millete heyet-i umumiyesiyle beraber iktisadi refah ve telakkiye mazhar olmasını temenni ve bu vesile ile milletin ümid-i istiklal müşahhısı olan zat-ı riyasetpenahilerini tebrik ve şükranlarımızı arz eyleriz efendim.”

Tanin gazetesi 2 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Halife Hazretleriyle Reis-i Cumhur Gazi Paşa'nın Mütakabil Telgrafnameleri” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde bahsi geçen kişilerin karşılıklı telgraflarına değinilmiştir. Habere göre, Abdülmecid Efendi tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya şu telgraf çekilmiştir.⁵⁵⁹

⁵⁵⁴ “Reis-i Cumhurun Tebrikata Cevabı”, **Tanin**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁵⁵⁵ “Reis-i Cumhuremizun Teşekkürleri”, **Vakit**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁵⁵⁶ “Mümessillerin Tebrikatı”, **Vakit**, 1 Kasım 1923, s.2. “Darülfünun Tebriği”, **Vakit**, 1 Kasım 1923, s.2.

⁵⁵⁷ “Arz-ı Tebrikat”, **Vakit**, 1 Kasım 1923, s.2.

⁵⁵⁸ “Arz-ı Tebrikat”, **Vakit**, 1 Kasım 1923, s.2.

⁵⁵⁹ “Halife Hazretleriyle Reis-i Cumhur Gazi Paşa'nın Mütakabil Telgrafnameleri”, **Tanin**, 2 Kasım 1923, s.1.

“Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine;

Bu kere teceddüd eden şekli hükümetin mülk ve millet hakkında hayırlı olmasını Cenab-ı Hak'tan beyan ve temenni ederim.”

Halifenin telgrafı, Mustafa Kemal Paşa tarafından şöyle yanıtlanmıştır:⁵⁶⁰

“İstanbul'da Halife-i Müslimin Abdülmecid Hazretlerine

Türkiye Cumhuriyeti hakkındaki hayr-ı havahane temsilat-ı hilafetpenahilerine takdim-i teşekkür ederim.”

Vakit gazetesi 3 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhuremizun Teşekkürleri” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın Ayakkabıcı Sanatkarları Cemiyeti başkanı Mahir Arif Bey'e çektiği teşekkür telgrafına yer verilmiştir. Telgraf şöyledir: “Teşekkür ve milletimiz için müteyemmen (uğurlu) olmasını niyaz ederim.” Habere göre, Mustafa Kemal Paşa Arslanyan ve Artin Efendilere şu telgrafı çekmiştir: “Teşekkür ve milletimiz için müteyemmen olmasını niyaz ederim.”⁵⁶¹

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, 7 Kasım 1923 tarihli sayısında, 31 Ekim 1923'te İstanbul'dan çekilen telgraflara yer vermiştir. Çok sayıda telgraf çekildiğinden, gazete bunların hepsine yer veremeyeceğini belirtmiş ve bir kısmını, ayrıntıya girmeden sadece kimden geldiğini belirterek aktarmıştır. Bu sayıda esas önemli olan noktanın, Türk milletinin, kurtarıcısı ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa'ya bağlılığı ortaya koymak olduğu vurgulanmıştır. Hakimiyet-i Milliye'nin 7 Kasım 1923 tarihli sayısına göre, telgrafların kimlerden çekildiğini birkaç örnekle açıklamanın çalışmamız için yararlı olacağı kanaatindeyiz:⁵⁶²

- Hariciye Mümessili Doktor Adnan Bey,
- II.Kolordu Kumandanı Ali Hikmet Paşa,
- Namık Kemalzade Ali Ekrem,
- Hilal-i Ahmer Reis-i sanisi Hamit Bey,
- İstanbul Valisi Ali Haydar Bey,
- Üsküdar'da Lazistan Milletvekili Esat Bey,
- Galata'da Rıhtımhane'de Süvari Kaymakamlığı'ndan Mütেকaid Mithat Bey,
- Divan-ı Temyiz-i Askeriye Reisi Nihat Bey,
- Demiryolları Müdür-ü Umumisi Behiç Bey,
- III.Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa,
- Bostancı'da Ferik Galip Paşa,
- Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Birinci Reis-i Vekili Sezai Bey

⁵⁶⁰ “Halife Hazretleriyle Reis-i Cumhur Gazi Paşa'nın Mütেকabil Telgrafnameleri”, **Tanin**, 2 Kasım 1923, s.1.

⁵⁶¹ “Reis-i cumhuremizun Teşekkürleri”, **Vakit**, 3 Kasım 1923, s.1.

⁵⁶² “Reis-i cumhuremiz Tebrik İçin”, **Hakimiyet-i Milliye**, 7 Kasım 1923, s.1.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 8 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Reis-i Cumhurumuzu Tebrik İçin” başlığının altında 31 Ekim ve 1 Kasım 1923 tarihlerinde İstanbul'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen tebrik telgraflarına yer vermiştir. Gazete, telgrafların sadece kimden çekildiğine değinmiştir. Tebrik telgrafı çekenlerin bir kısmı şunlardır:⁵⁶³

- Meserret Oteli'nde eski azalardan Celal, Talat, Sabri ve Kemal Beyler,
- Beşiktaş'ta Mütekaid Binbaşı Kemal Bey,
- Doktor Behçet Sabit Bey,
- Türk Ocağı Reisi Haşim Bey,
- Müdafaa-i Hukuk Reisi Mustafa Bey,
- Hilal-i Ahmer Reisi Rıza Bey,
- Halide Edip Hanım,
- Darülfünun Talebe Birliği,
- Beşiktaş'ta Mütekaid Kaymakam Faik Bey,
- Tarih öğretmeni Tevfik Bey,
- Türkiye Amele Birliği Katib-i Umumisi Şakir Rasim Bey,
- İkdam gazetesinden Tahir Lütfü Bey,
- Galata Rum Cemaati Katib-i Umumiliği,
- Pangaltı'da Serpiskopos Melani Efendi,
- Beyoğlu Rum Katolik Metropolitliği,
- Galata'da Orientbank Müdürlüğü,
- Metropolit Kalinikos Efendi

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 9 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyetimizi ve Reis-i Cumhurumuzu Tebrik” başlığı altında 30-31 Ekim ve 1 Kasım 1923 tarihinde çekilen tebrik telgraflarına yer vermiştir. Tebrik telgrafı çekenlerin bir kısmı şunlardır:⁵⁶⁴

- Mübadele Cemiyeti Katib-i Umumisi Salih Bey,
- Pendik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hafız Osman Efendi,
- Pangaltı'dan Abdurrahman Paşa,
- Miralay Cevat Bey,
- Bahçekapı'dan Ali Hakkı Bey,
- Burgazada ahalisinden İsmail Bey,
- Galata'da İstanbul Limanı Deniz İşletmeleri Cemiyeti,
- İstanbul gazisi Sadık Efendi

⁵⁶³ “Reis-i cumhurumuzu Tebrik İçin”, **Hakimiyet-i Milliye**, 8 Kasım 1923, s.1.

⁵⁶⁴ “Cumhuriyetimizi ve Reis-i cumhurumuzu Tebrik”, **Hakimiyet-i Milliye**, 9 Kasım 1923, s.1.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 11 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyetimizi ve Reis-i Cumhurumuzu Tebrik” başlığının altında Mustafa Kemal Paşa'ya kimlerden tebrik telgrafi çekildiğini izah etmiştir. Gazetenin sayısında yer verdiği isimlerden bazıları şunlardır:⁵⁶⁵

- Saraç Esnafı Cemiyeti Reisi Yakup Efendi,
- Göztepe'de Sait Paşa,
- Galata'da Çorum Milletvekili Münir Bey,
- Büyüka'da İbrahim Hilmi Paşa,
- Beşiktaş'ta Miralay Cafer Bey,
- Orhangazi Belediye Başkanı Durmuş Bey,
- Belediye Reisi Ali Rıza Bey,
- Milli Türk Ticaret Birliği Başkanı Hüseyin Bey,
- Belediye Başkanı Mustafa Bey,
- Kadıköy'de Yanyalı Esat Paşa,
- Nişantaşı'nda Nilüfer Hatun Numune Mektebi Heyet-i Talimiyesi,
- Darülfünun Edebiyat Fakültesi,
- Pangaltı'da Esirgeme Derneği Başkanı Hamiyet Hulusi Hanım,
- Silivri Müdafaa-i Hukuk Reisi İsmail Hakkı Bey,

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 12 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyetimizi ve Reis-i Cumhurumuzu Tebrik” başlığının altında 1 ve 2 Kasım 1923 tarihlerinde Mustafa Kemal Paşa'ya kimlerin tebrik telgrafi çektiğinden bahsetmiştir. Tebrik telgrafi çekenlerin bir kısmı şunlardır:⁵⁶⁶

- Doktor Rasim Ferit Bey,
- Ömer Hilmi Efendi,
- Eczacı ve Dişçi Mektepleri Müdürü Server Bey,
- Amiral Vasıf Paşa,
- Çorlu gazisi Avni Efendi,
- Babaeski Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet Adil Bey,
- Babaeski Müftüsü Hasan Efendi,
- Bozdoğan Belediye Başkanı Ahmet Bey,
- Büyükçekmece Kaymakamı Hüsnü Bey,
- Büyükçekmece Belediyesi ve Müdafaa-i Hukuk Reisi Hasan Şevket Bey,
- Darülfünun Emmini Besim Ömer Paşa,
- İstanbul Umum Mütakaidin Askeriye Cemiyeti,
- Karacabey Belediye Reisi Şerafettin Bey,
- Çatalca Valisi Celal Bey,

⁵⁶⁵ “Cumhuriyetimizi ve Reis-i cumhurumuzu Tebrik”, **Hakimiyet-i Milliye**, 11 Kasım 1923, s.1.

⁵⁶⁶ “Cumhuriyetimizi ve Reis-i cumhurumuzu Tebrik”, **Hakimiyet-i Milliye**, 12 Kasım 1923, s.1.

- Darülfünun Müderrisi Ahmet Müştak Bey,
- Çorlu Belediye Başkanı Doktor Mustafa Halil Bey,
- İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Hüseyin Hüsnü Bey,
- Türkiye Eczacıları Cemiyetleri Reisi Ethem Pertev Bey

3.3. Basında Yankıları

3.3.1. Haber ve Manşetlerde Cumhuriyetin İlanı

Cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi gelişmeleri Türk basını tarafından sevinçle karşılanmış ve takdir edilmiştir. Tanin gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Türkiye Devleti'nin Şekl-i Hükümeti 'Cumhuriyet' Oldu, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Reis-i Cumhur İntihap Edildi” başlıklı bir manşete yer vermiştir. Haberde, İsmet Paşa'nın başbakan olduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın yüz elli sekiz milletvekilinin oyuyla cumhurbaşkanı seçildiği ve Ankara'da yüz bir pare top atılarak cumhuriyetin ilan edildiği ifade edilmiştir. Kanun-i Esasi Encümeni'nin mazbatasına yer verilmiştir. Encümenin değiştirilmesini teklif ettiği maddelere değinilerek 29 Ekim 1923 tarihinde TBMM'de yapılan toplantıdan çıkan kararlar izah edilmiştir. Haberin altında Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşmaya yer verilmiştir.⁵⁶⁷

Vatan gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısının manşetinde Ankara'dan gönderilen 29 Ekim 1923 tarihli bir telgrafa yer vermiştir. Kemal imzalı telgraf şöyledir: “Bugün Büyük Millet Meclisi Türk Devleti'nin şeklinin cumhuriyet olduğunu ilan etmiş ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı 158 rey ile müttefikan reis-i cumhurluğa intihap etmiştir. Reis-i cumhurluğa intihabını müteakip Gazi Paşa, İsmet Paşa ile Fethi Bey'i yanına alarak riyaset odasına çekilmiştir. Yeni reis-i cumhur ile İsmet Paşa ve Fethi Bey saat dokuz buçuğa kadar riyaset odasında müzakerede bulunduktan sonra dışarıya çıkmışlar ve Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa birinci ve Fethi Bey de ikinci otomobile binerek Çankaya'ya gitmişlerdir. Reis-i cumhur ile İsmet Paşa ve Fethi Bey otomobillerine binerlerken meclisin önünde bulunan büyük bir kalabalık tezahüratta bulunmuştur. Otomobiller hareket etmek üzereyken yirmi kişilik bir müfreze-i askeriye silah atarak reis-i cumhuru selamlamışlardır. Bir müddet sonra Ankara'da toplanacak edilecektir. Yarın halk belediye meclisine gelerek tezahürat yapacaklardır. Dükkanlar kapanacak ve her tarafta şenlikler yapılacaktır.”⁵⁶⁸

⁵⁶⁷ “Türkiye Devleti'nin Şekli Hükümeti ‘Cumhuriyet’ Oldu, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Reis-i cumhur İntihap Edildi”, **Tanin**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁶⁸ **Vatan**, 30 Ekim 1923, s.1.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi gelişmelerine “Büyük Millet Meclisi Dün Gece Sekiz Buçukta, Türkiye Devleti'nin Şeklini Müttefikân Cumhuriyet Olarak Tespit ve Dokuza Çeyrek Kala Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini Müttefikân Reis-i Cumhur İntihap Eyledi” şeklindeki manşetiyle değinmiştir.⁵⁶⁹ İkdâm gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Meclis Dün Müttefikân Şekl-i Hükümetimizi Cumhuriyet Olarak Kabul Etmiş ve Alkışlar Arasında Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı Birinci Reis-i Cumhur İntihap Eylemiştir” şeklinde bir manşete yer vermiştir.⁵⁷⁰ Vakit gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, bahsi geçen gelişmelere “Cumhuriyet Dün Resmen İlan Edildi. Birinci Reis-i Cumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. İlk Başvekaleti de İsmet Paşa İşgal Edecektir” şeklindeki manşetiyle değinmiştir.⁵⁷¹ İstikbal gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Halk Fırkası İhtilaf İçinde Paşa'nın Müdahalesini İstiyorlar” manşetini kullanmıştır.⁵⁷² Akşam gazetesinin 30 Ekim 1923 tarihli sayısındaki manşeti “Fırka Heyeti İdaresi'nin Hazırladığı Liste Fırkada Tasvibe Uğradı, Hatipler, Gazi Paşa'nın Müdahalesini İstediler” şeklindedir.⁵⁷³ Tevhid-i Efkâr gazetesi konuya, “Buhran-ı Vükela, Pek Ani Bir Surette Tebdil-i Mahiyet Ederek Bir Şekl-i Hükümet ve Cumhuriyet Meselesi Haline İnkılap Ediverdi” manşetiyle temas etmiştir.⁵⁷⁴

Anadolu'da Yenigün gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Büyük Millet Meclisi Şekl-i Hükümetimizi Tespit Eden Teşkilat-ı Esasiye Tadilatını Kabul ve Türkiye Cumhuriyeti'ni İlan Eylemiştir” başlıklı bir manşete yer vermiştir. Haberde, Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olarak seçildiği ifade edilmiştir.⁵⁷⁵

Anadolu'da Yenigün gazetesi aynı tarihli sayısında, “Dünkü Tarihi Fırka İçtimai” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Halk Fırkası'nın altı saat süren bir toplantı düzenlediği, toplantıda önemli kararlar verildiği ve yeni Heyet-i Vekile listesinin oluşturulduğu ifade edilmiştir.⁵⁷⁶

⁵⁶⁹ “Büyük Millet Meclisi Dün Gece Sekiz Buçukta, Türkiye Devleti'nin Şeklini Müttefikân Cumhuriyet Olarak Tespit ve Dokuza Çeyrek Kala Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini Müttefikân Reis-i Cumhur İntihap Eyledi”, **Hakimiyet-i Milliye**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁷⁰ “Meclis Dün Müttefikân Şekl-i Hükümetimizi Cumhuriyet Olarak Kabul Etmiş ve Alkışlar Arasında Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı Birinci Reis-i Cumhur İntihap Eylemiştir”, **İkdâm**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁷¹ “Cumhuriyet Dün Resmen İlan Edildi. Birinci Reis-i Cumhurumuz Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. İlk Başvekaleti de İsmet Paşa İşgal Edecektir”, **Vakit**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁷² “Halk Fırkası İhtilaf İçinde Paşanın Müdahalesini İstiyorlar”, **İstikbal**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁷³ “Fırka Heyeti İdaresi'nin Hazırladığı Liste Fırkada Tasvibe Uğradı, Hatipler, Gazi Paşa'nın Müdahalesini İstediler”, **Akşam**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁷⁴ “Buhran-ı Vükela, Pek Ani Bir Surette Tebdil-i Mahiyet Ederek Bir Şekl-i Hükümet ve Cumhuriyet Meselesi Haline İnkılap Ediverdi”, **Tevhid-i Efkâr**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁷⁵ “Büyük Millet Meclisi Şekli Hükümetimizi Tespit Eden Teşkilat-ı Esasiye Tadilatını Kabul ve Türkiye Cumhuriyeti'ni İlan Eylemiştir”, **Anadolu'da Yenigün**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁷⁶ “Dünkü Tarihi Fırka İçtimai”, **Anadolu'da Yenigün**, 30 Ekim 1923, s.1.

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 31 Ekim 1923 tarihli sayısındaki manşeti, “Dün Reis-i Cumhur Hazretleri Başvekil ve Vekillerin Listesini Büyük Millet Meclisi'ne Arz Eylediler” şeklindedir.⁵⁷⁷ İkdâm gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Kabineyi İsmet Paşa Teşekkül ve Meclis Müttelifikan Tasvib Etti” manşetine yer vermiştir.⁵⁷⁸ Vatan gazetesinin 31 Ekim 1923 tarihli sayısındaki manşeti, “Meclis Dün İsmet Paşa Kabinesine Müttelifikan İtimad Reyı Verdi”⁵⁷⁹ olurken, Vakıf gazetesi aynı tarihli sayısında, “Yeni Cumhuriyetimizin İlk Kabinesi İsmet Paşa'nın Riyaseti Altında Teşekkül Ederek İlk İçtımısını Akd Etti” manşetini yayımlamıştır.⁵⁸⁰ İstikbal gazetesi aynı tarihli sayısında, “Heyet-i Vekile Buhranı Cumhuriyeti Doğurmakla Nihayet Buldu” manşetine yer vermiştir.⁵⁸¹ Tevhid-i Efkâr gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, “İsmet Paşa, Cumhuriyet İdaresindeki İlk Kabinesini Teşkil Etti” manşetini kullanmıştır.⁵⁸² Akşam gazetesi aynı tarihli sayısını, “Türkiye'nin İlk Reis-i Cumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa” manşetiyle yayımlamıştır.⁵⁸³ Anadolu'da Yenigün gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, “Yeni Hükümet, İsmet Paşa Hazretlerinin Riyasetinde Teşekkül ve Dün Büyük Millet Meclisi'nin Müttelifikan Tasvibine İktiran Eylemiştir” manşetine yer vermiştir.⁵⁸⁴

İkdâm gazetesi, 31 Ekim 1923 tarihli sayısında yer alan “Cumhuriyet Kararı ve Gazi Paşa'nın Reisliği Dün Bir Nota ile Bütün Ecnebi Memleketlerine Bildirildi” başlıklı haberiyle ilanın diğer ülkelere bildirildiğini belirtmiştir. Devlet yönetim şeklimizin cumhuriyet, cumhurbaşkanımızın Mustafa Kemal Paşa olduğu, Doktor Adnan Bey tarafından Fransa, İngiltere, İtalya ve Amerika ülkeleriyle İran, İsveç, İspanya ve Danimarka sefirlerine bildirilmiştir. Bunların dışında, Sırp, Rumen ve diğer heyetlere de nota ile bilgilendirme yapılmıştır.⁵⁸⁵ TBMM'de meydana gelen, cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesiyle sonuçlanan müzakereler, İkdâm gazetesinin 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Mecliste Devletin Cumhuriyet Şeklini Tavzih Eden Müzakerat” başlığı ve “Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İttifak-ı Arayla Reis-i Cumhur Olarak İntihabı” alt başlığıyla verilmiştir. Tanin gazetesinin 1 Kasım 1923 tarihli sayısının üçüncü sayfasında, “Türkiye Cumhuriyeti'ni Tesis Eden Tarihi Celse” başlığı atılmıştır.⁵⁸⁶

⁵⁷⁷ “Dün Reis-i Cumhur Hazretleri Başvekil ve Vekillerin Listesini Büyük Millet Meclisi'ne Arz Eylediler”, **Hakimiyet-i Milliye**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁷⁸ “Kabineyi İsmet Paşa Teşekkül ve Meclis Müttelifikan Tasvib Etti”, **İkdâm**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁷⁹ “Meclis Dün İsmet Paşa Kabinesine Müttelifikan İtimad Reyı Verdi”, **Vatan**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁸⁰ “Yeni Cumhuriyetimizin İlk Kabinesi İsmet Paşa'nın Riyaseti Altında Teşekkül Ederek İlk İçtımısını Akd Etti”, **Vakıf**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁸¹ “Heyet-i Vekile Buhranı Cumhuriyeti Doğurmakla Nihayet Buldu”, **İstikbal**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁸² “İsmet Paşa, Cumhuriyet İdaresindeki İlk Kabinesini Teşkil Etti”, **Tevhid-i Efkâr**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁸³ “Türkiye'nin İlk Reis-i Cumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa”, **Akşam**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁸⁴ “Yeni Hükümet, İsmet Paşa Hazretlerinin Riyasetinde Teşekkül ve Dün Büyük Millet Meclisi'nin Müttelifikan Tasvibine İktiran Eylemiştir”, **Anadolu'da Yenigün**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁸⁵ “Cumhuriyet Kararı ve Gazi Paşa'nın Reisliği Dün Bir Nota ile Bütün Ecnebi Memleketlerine Bildirildi”, **İkdâm**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁸⁶ “Mecliste Devletin Cumhuriyet Şeklini Tavzih Eden Müzakerat”, **İkdâm**, 1 Kasım 1923, s.3. “Türkiye Cumhuriyeti'ni Tesis Eden Tarihi Celse”, **Tanin**, 1 Kasım 1923, s.3.

İkdam gazetesi, 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Cumhuriyet Hükümeti Hakkında Ankara Gazetelerinin Neşriyatı” başlıklı bir habere yer vermiştir. Bu haberde, Yeni Gün gazetesinin ilk cumhuriyet hükümetimizle ilgili ifadelerine değinilmiştir. Türk milletine fayda sağlayabilecek bir hükümetin kurulması aşamasında TBMM'nin büyük bir sorumluluğu üstlendiği, bu nedenle hükümet kurmak ile onun kuruluşuna zemin hazırlamak arasında ciddi bir farkın olduğu belirtilmiştir. Teşkilat-ı Esasiye üzerinde değişiklik çalışmaları yapılırken, anayasanın ruhuna dokunmamaya özen gösterilmiştir. Yeni Gün gazetesindeki görüşlerin devamında, meclisin salâhiyetleri ve İsmet Paşa'nın kabiliyeti üzerinde durulduğu ifade edilmiştir. Devlet yönetiminde artık yeni bir usule geçildiği ve buna göre kurulan hükümetin başına Türk inkılabının mühim simgelerinden olan İsmet Paşa'nın geçirildiğine değinilmiştir. İsmet Paşa'nın sadece hükümet ile TBMM arasında iletişim sağlayan bir vasıta olarak görülemeyeceği vurgulanmıştır. Hükümet tarafından atanan devlet görevlilerinin Türk halkının geleceğini aydınlatacak işlere imza atacakları düşüncesi dile getirilmiştir. İkdam gazetesi haberinin devamında, Hakimiyet-i Milliye gazetesinin konuyla ilgili ifadelerini de izah etmiştir. Hakimiyet-i Milliye'nin “Cumhuriyet ve O” başlıklı yazısını ele alan İkdam, cumhuriyetin ilan edildiği günün en nurlu günlerden biri olarak nitelendirildiğinden bahsetmiştir. Haberde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, diğer Avrupa ve Amerika cumhuriyetleri gibi yaşlandığında gençlerin bugünü mübarek bir başlangıç günü olarak kutlayacakları vurgulanmıştır. Saltanatın sömürgeci düşman saldırıları karşısında vatanını savunmasız bıraktığı ve aslında ilk bağımsızlık ateşinin Anadolu'da yanmasıyla cumhuriyetin ortaya çıktığı izah edilmiştir. Cumhuriyeti tüm Avrupa ile Amerika milletlerinin bir kadın olarak tasvir ettiği, Türk milletinin ise onu bir Anadolu kadını olarak gördüğü vurgulanmıştır.⁵⁸⁷

İkdam gazetesinin 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, yabancılar tarafından cumhuriyetin ilanının nasıl karşılandığını izah eden bir habere yer verilmiştir. “Yeni Cumhuriyetimiz ve Şehrimiz Ecnebi Mehafilindeki Telakkiler” başlığını taşıyan yazıda, yabancıların yeni devlet biçimimizi nasıl değerlendirdiklerini araştırmak amacıyla bir muhabirin tatbikatta bulunduğundan bahsedilmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla, TBMM Hükümeti'nin bir cumhuriyet hükümetine dönüşmesi Fransızlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Kendileri de cumhuriyet ile yönetilen Fransızlar, Türkiye'de cumhuriyetin kabulünün hayırlı olması dileğindedirler. Yazıda, Fransızların III. Napolyon zamanında düşmanlarına karşı baş eğdikleri ve 1871 savaşıdan sonra cumhuriyeti ilan ettikleri belirtilmiştir. Cumhuriyet sayesinde adeta her istediklerini yapabilecek konuma geldikleri üzerinde durulmuştur. Türk milletinin düşmanlarına hak ettikleri karşılığı verme konusunda çok kabiliyetli olduğu ve ilan edilen cumhuriyetin onlara muhakkak fayda sağlayacağı ifade edilerek Fransızların yaşanan rejim değişikliğine bakışı yansıtılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi ise, “verilen isabetli bir karar” olarak görülmüştür. Diğer ülkeler, Türk milletinin hakkı olan devlet biçimine cumhuriyetle kavuştuğunu belirtmektedirler.⁵⁸⁸

⁵⁸⁷ “Cumhuriyet Hükümeti Hakkında Ankara Gazetelerinin Neşriyatı”, **İkdam**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁵⁸⁸ “Yeni Cumhuriyetimiz ve Şehrimiz Ecnebi Mehafilindeki Telakkiler”, **İkdam**, 1 Kasım 1923, s.1.

Vakit gazetesi 3 Kasım 1923 tarihli sayısında “Cumhuriyet Tamimi” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, başbakan tarafından Türkiye'nin devlet şeklinin belirlendiğine dair tamimin tüm vekaletlere tebliğ edildiği ifade edilmiştir. Tamimin metni şöyledir: “Türkiye Devleti'nin şekli hükümetinin cumhuriyet olduğunu TBMM 29 Ekim 1923 (39) içtimasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile bilittifak tespit ve ilan olunmuştur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince (gereğince) ve aynı içtimada icra olunan intihapta Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri TBMM tarafından reis-i cumhur intihap ve ilan olunmuştur.”⁵⁸⁹

3.3.2. Köşe Yazılarında Cumhuriyetin İlanı

Cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi gelişmeleri köşe yazılarına konu olmuş ve çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Anadolu'da Yenigün gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, Yunus Nadi tarafından kaleme alınan “Türkiye Cumhuriyeti” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, I.TBMM'nin zorunluluktan doğduğu, ele aldığı meseleleri çok fazla toplantı yapmadan hallettiği, bu özelliğini Türk milli dehasından aldığı, II.TBMM'nin verdiği kararlarla I.TBMM'nin halefi olduğu ve 29 Ekim 1923 tarihinde TBMM tarafından cumhuriyetin ilan edildiği ifade edilmiştir. Yazıda, I.TBMM'den sonra gelecek tüm meclislere TBMM adının verilmemesi gerektiğine dair görüşlerin ileri sürüldüğünden bahsedilmiştir. Yunus Nadi yazısında bu konudaki görüşünü “Türk milletini temsil eden ve Türkiye Cumhuriyeti'ne münasip teşkil eden her meclis TBMM olarak ve bu meclislerin hepsi Türkün hakikaten ulvi olan ruh ve imanına tercüman olmakta devam edecektir.” olarak belirtmiştir.⁵⁹⁰

Yunus Nadi yazısının devamında, Türkiye'nin hükümet buhranı ile karşı karşıya kaldığını, meselenin çözümü için Halk Fırkası tarafından uzun görüşmeler sonucunda bir aday listesi hazırladığını ve listenin Türk basını tarafından kabule değer görülmediğini ifade etmiştir. I.TBMM tarafından kurulan devletin hükümet şeklinin adı konulmamış bir cumhuriyet olduğunu ve II.TBMM'nin devletin adıyla idare şeklini verdiği kararlarla kesinleştirdiğini belirtmiştir. Yunus Nadi, yazısını “Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti!” ve “Yaşasın II.TBMM ruhu” nidalarıyla tamamlamıştır.⁵⁹¹

Tevhid-i Efkar gazetesi 30 Ekim 1923 tarihli sayısında, Velid Ebuzziya tarafından kaleme alınan “Efendiler, İstical Ediyorsunuz!” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, Fethi Bey'in istifasıyla meydana gelen hükümet buhranının cumhuriyeti doğurduğundan bahsedilmiştir. Velid Ebuzziya bu durumun beklenmeyen ve ani bir karar sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir. Fethi Bey'in istifasından hayırlı neticeler beklendiğini fakat, gerçekleşen olayların bu ümidi yok ettiğini

⁵⁸⁹ “Cumhuriyet Tamimi”, *Vakit*, 3 Kasım 1923, s.1.

⁵⁹⁰ Yunus Nadi, “Türkiye Cumhuriyeti”, *Anadolu'da Yenigün*, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁹¹ Yunus Nadi, “Türkiye Cumhuriyeti”, *Anadolu'da Yenigün*, 30 Ekim 1923, s.1.

izah etmiştir. Yazının devamında, cumhuriyetin ilanının sadece kamuoyu değil aynı zamanda Ankara'da önemli makamlarda bulunan bazı kişiler tarafından da beklenmeyen bir hadise olduğu belirtilmiştir. TBMM II.Başkanı Ali Fuat Paşa'nın Tevhid-i Efkâr yazarına yaptığı açıklamaya değinilmiştir. Ali Fuat Paşa bu açıklamasında cumhuriyet konusunda henüz hiçbir şeyin kesinleşmediğini ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde birtakım değişikliklerin yapılacağını söylemiştir. Yazıda, Akşam gazetesinin verdiği haberlerden yola çıkılarak cumhuriyet konusunun nasıl ortaya çıktığı anlatılmıştır. Velid Ebuzziya, Türk milletinin geleceğini etkileyecek niteliğe sahip bu kararın sadece Kurucu Meclis tarafından verilebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca cumhuriyet meselesinin Celal Nuri ve Ağaoğlu Ahmet gibi “cumhuriyet deli divaneleri” tarafından düzenlendiğini düşünmüştür.⁵⁹²

Velid Ebuzziya yazısının devamında, cumhuriyetin ilanı konusunda teklif edilen esasların mevcut cumhuriyet şekillerinden hiçbirisiyle bağdaşmadığını ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı olacak kişinin meclis ve kabinenin de başında bulunacağını belirtmiştir. Birçok yetkiyle donatılan cumhurbaşkanının yetkilerini kötüye kullanabileceğine dair endişesini dile getirmiştir.⁵⁹³ Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta, Velid Ebuzziya'nın bu yazısındaki ifadelerini şöyle eleştirmiştir: “Bu sözlerle, açıkça söylenmektedir ki, son günlerin bütün gürültüleri, cumhuriyetin ilanına engel olmak içinmiş... Bu amacı güdenlerin “kararlar alınmasında acelecilik” görmeleri doğaldı. Fakat, “ülke kamuoyunun da bu görüşte -kendileriyle- beraber olduğunu sanmaları yanlış.”⁵⁹⁴

İkdam gazetesi, 30 Ekim 1923 tarihli sayısının ilk sayfasında, “Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet- Cumhuriyetin Envai” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, milli hakimiyet konusunun Türkiye'de diğer ülkelerde olduğundan daha belirsiz durumda olduğu ifade edilmiştir. Devlet yöneticilerinin bu meseleyi gerektiği gibi idrak edemedikleri belirtilmiştir. Darülfünun tarafından bu meseleye gerektiği kadar önem verilmemesi affedilemeyecek bir hata olarak görülmüştür. Türkiye'de birkaç haftadan beri gündemi meşgul eden cumhuriyet meselesinde, devlet reisinin vazifelerinden bahsedildiği ve Darülfünun'un bu konuda da söz söyleme gereği duymadığı vurgulanmıştır. Yüksek makamlara gelmiş bazı şahısların söyledikleri sözlerle **değnilerek**, milli hakimiyet meselesinin Türkiye'de yeterince iyi anlaşılmamış olması konusu örneklendirilmiştir. Eskiden beri önemli bir gelişme meydana geldiğinde, eğitim alanında görevli kişilerin öne atılarak çeşitli sözler söylediği fakat, Darülfünun'un ülkeyi bu tür hususlarda bilgilendirme görevini yerine getirmediği izah edilerek eleştirel tutum ortaya koyulmuştur.⁵⁹⁵

⁵⁹² VelidEbuzziya, “Efendiler, İstical Ediyorsunuz!”, **Tevhid-i Efkâr**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁹³ VelidEbuzziya, “Efendiler, İstical Ediyorsunuz!”, **Tevhid-i Efkâr**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁹⁴ Mustafa Kemal Atatürk, **a.g.e.**, s.546.

⁵⁹⁵ “Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet- Cumhuriyetin Envai”, **İkdam**, 30 Ekim 1923, s.1.

Yazının devamında, Avrupa, Amerika ve Asya'daki muntazam devletlerin cumhuriyetle yönetildikleri ifade edilerek, Fransa, İngiltere, İtalya ve Çin gibi ülkeler örnek verilmiştir. Bu ülkelerde idarenin hakimiyet-i milliye esasına dayandığı üzerinde durulmuştur. Türkiye'de milli hakimiyet ne dereceye kadar varsa bahsi geçen ülkelerde de o kadar olduğu belirtilmiştir. İngiliz ve İtalyan yönetiminin başında bir kral olmasına rağmen yönetim biçiminin cumhuriyet olduğu, cumhuriyetin sadece seçim manasını taşımadığı ve ırsi bir hükümet başkanıyla da cumhuriyetin ortaya çıkacağından bahsedilmiştir. Türk milletinin geleceğini etkileyebilecek kararlar verilirken, işinin uzmanı olan şahıslardan fikir alışverişinde bulunmak gerektiği ifade edilmiştir. Devlet yönetimi konusunun dünya milletlerince kabul görecektir şekilde getirilmeye başlandığı belirtilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'ye sunduğu teklifin detaylarına girilmiştir. Bu tekliflerden Mustafa Kemal Paşa'nın cumhuriyet, riyaset ve kabine teşkilatı hakkında tüm dünyada en çok kabul görmüş usule yöneldiğinin idrak edilebileceği vurgulanmıştır. Devlet yönetimi konusundaki tereddütlerin bu sayede son bulduğundan bahsedilmiştir. Devlet idaresinde kararların daha sağlıklı verilebilmesi için Ayan Meclisi'ne benzer bir başka meclisin kurulmasının önemi izah edilmiştir. “Düzgün bir muhalefet partisi kurulmuş olsaydı, Türkiye için daha sağlıklı kararlar alınabilir ve yapılan çalışmalarda eksiklikler daha çabuk fark edilebilirdi” sözüyle fikir alışverişinin devlet işlerinin aksamamasını ve herhangi bir yanlış hamle yapılmasını önleyebileceğine dikkat çekilmiştir.⁵⁹⁶

Tanin gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında, Hüseyin Cahit tarafından kaleme alınan “Yaşasın Cumhuriyet” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, cumhuriyetin TBMM'de alkışlarla kabul edildiği, cumhuriyetin ilanının tüm Türkiye'de top atışlarıyla kutlandığı ifade edilmiştir. Hüseyin Cahit, cumhuriyetin alkışlarla, dualarla ve şenliklerle yaşayamayacağını belirtmiştir. Yazar, cumhuriyetin uzun ömürlü olması için hüsn-ü idare ile yönetilmesi ve yöneticilerin cumhuriyete layık olması gerektiğini izah etmiştir. Yazıda, Fethi Bey'in bir fırka toplantısından çıkarken Maarif Vekili Sefa Bey'e “Bundan sonra hükümet olabilir, iş görülebilir.” dediğine dikkat çekilerek, işlerin çareleri bulunursa düzelebileceği vurgulanmıştır. Hüseyin Cahit yazısında kendisinin cumhuriyetçi olduğunu, cumhuriyetin kıymetinin onu yönetecek kişilere bağlı olduğunu dile getirmiştir. Yapılan kutlamaların Türk milletine yeni bir şeyi müjdelemediğine esasen mevcut olan devlet şekline bir isim verildiğine değinmiştir.⁵⁹⁷

İkdam gazetesinin 31 Ekim 1923 tarihli sayısında yayımlanan “Teşkilat-ı Esasiyemiz Vuzuh Kesb Etti” başlıklı imzasız yazıda; Türkiye'de cumhuriyetin saltanatın lağvından itibaren uygulanan bir sistem olduğu, Teşkilat-ı Esasiye üzerinde yapılan değişiklik çalışmalarıyla devlet yönetimindeki sorunların giderildiği, cumhuriyetin ilanı gelişmesiyle uluslararası alanda devlet şeklinin resmiyet kazandığı vurgulanmış ve Mustafa Kemal Paşa tebrik edilmiştir.⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ “Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet- Cumhuriyetin Envai”, **İkdam**, 30 Ekim 1923, s.1.

⁵⁹⁷ Hüseyin Cahit, “Yaşasın Cumhuriyet”, **Tanin**, 31 Ekim 1923, s.1.

⁵⁹⁸ İmzasız, “Teşkilat-ı Esasiyemiz Vuzuh Kesb Etti”, **İkdam**, 31 Ekim 1923, s.1.

Tanın gazetesi 31 Ekim 1923 tarihli sayısında İsmail (Müştak) tarafından kaleme alınan “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazıda, milli hakimiyetin dört sene süren uğraşlar sonucunda cumhuriyeti ilan ettiği ve cumhurbaşkanını Mustafa Kemal Paşa olarak seçtiği ifade edilmiştir. Yazıya göre, Türkiye'de cumhuriyetin ilan edilmesine 1 Kasım 1922 tarihinden itibaren karar verilmiştir. İsmail (Müştak), İstanbul'da cumhuriyetin ilanı münasebetiyle duyulan top seslerinin halka yeni bir devrin başladığını haber verdiğini ve halkın bu durumu umursamazlıkla karşılamadığını belirtmiştir. Yazar, Türkiye'de cumhuriyet idaresinin kurulacağını kolaylıkla tahmin edilebileceğini dile getirmiş ve esas zor olan şeyin Türk milletinin geleceğine dair söz söylemek olduğunun altını çizmiştir. İsmail (Müştak) yazısının devamında, Türkiye'nin geleceğine dair endişe verici bazı soruların cevaplarını merak ettiğine dikkat çekmiştir.⁵⁹⁹

Yazıda bahsi geçen sorulardan ilki, "Sırtında on senelik mütevali (ardışık) savaşların facia yorgunluğuyla bu yeni merhaleye (aşamaya) gelen Türk milleti acaba burada uzunca bir huzur ile dinlenebilecek, burası onun için bir rahat ve saadet menbaı (kaynağı) olabilecek mi?" şeklindedir. Bahsi geçen ikinci soru, “Bu merhale onun bünye-i içtimaiyesini kırıp dökmeden kucaklayabilecek bir çerçeve hasiyetini (özellikliğini) haiz midir?” iken, üçüncüsü de şöyle belirtilmiştir: “Cumhuriyet acaba zaruret önünde çaresizlikten kaçıp iltica ettiği bir saçak altı mı, yoksa hadisatin sevk-i tabiisiyle gelip yerleştiği bir menba-i siyasiye mi olacak?” İsmail (Müştak) yazısının devamında, Türk milletinin kendi mukadderatını kendisinin belirlediğini ve cumhuriyeti ilan ederek liyakatiyle yeteneğini tüm dünyaya gösterdiğini ifade etmiştir. Yazının devamında Mustafa Kemal Paşa'ya verilen yetkilerin aynı zamanda kendisine birçok sorumluluk yüklediği izah edilmiştir. Yazara göre, Mustafa Kemal Paşa “Kafkasya'dan Akdeniz sahillerine kadar daima yükselterek taşıdığı ordu bayrağı gibi siyaset bayrağını da şeref ve muvaffakiyetle gayesine remz edebilirse Türk vatanını ve Türk milletini iki defa kurtarmış olacaktır.”⁶⁰⁰

1 Kasım 1923 tarihli mizah gazetesi Akbaba'da, Yusuf Ziya Bey, “Kutlu Olsun” ibareli bir başyazı yazmıştır. Yazıda; cumhuriyetin ilanı tüm Türk milleti için kutlu olsun denildikten sonra, çok daha önceden doğmuş olduğuna yönelik düşünceler “bir rivayete nazaran çocuk daha evvel doğmuştu, fakat her nedense bu haber millet babasından saklanıyor, acaba öz çocuğumuz mu değil, kusurlu mu dünyaya geldi” sözleriyle eleştirilmiştir. Yurdun her yerinde düzenlenen kutlamaların Türk milletinin cumhuriyeti benimsediğinin kanıtı olduğu belirtilmiştir. Asıl hedefin cumhuriyeti kuvvetlendirmek olduğu, geçmişte yaşanan tecrübelerden bahsedilerek vurgulanmıştır. Başta cumhuriyete kuşku ile yaklaşanlara karşı nazik davranılması gerektiği, zamanla bu kişilerin de cumhuriyeti kabullenecekleri, esas korkulması gerekenin cumhuriyeti seviyormuş gibi davrananlar olduğu üzerinde durulmuştur. Cumhuriyetin Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği, vatan ve millet gibi

⁵⁹⁹ İsmail Müştak, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”, **Tanın**, 31 Ekim 1923, s.2.

⁶⁰⁰ İsmail Müştak, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”, **Tanın**, 31 Ekim 1923, s.2.

temellere sahip olduğu, geleceği için endişeye düşülmemesi ve tüm yurttaşlar tarafından coşkuyla kutlanması gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁰¹ İstikbal gazetesinin 1 Kasım 1923 tarihli sayısında Faik Ahmet Bey tarafından yazılan “Emr-i Vaki” başlıklı yazıda, Türk milletinin cumhuriyetin ilanını benimsemekte zorlanacağı düşüncesinin hükümet buhranının meydana gelmesine zemin hazırladığı belirtilmiştir. Hükümet buhranının da cumhuriyetin bir emr-i vaki şeklinde ilanına giden aşamalardan biri olduğu vurgulanmıştır.⁶⁰²

Akbaba gazetesi 8 Kasım 1923 tarihli sayısında, Yusuf Ziya (Ortaç) tarafından kaleme alınan “Memleketimizin İsmi” başlıklı bir başyazıya yer vermiştir. Yusuf Ziya Bey yazısında, bazı kişilerin cumhuriyetin ilanının yeni bir şey olmadığını söylediklerini ifade etmiştir. Herhangi bir sebeple isim değişikliğine gitmenin mühim bir faaliyet olduğuna dikkat çekmiştir. Yazıda bazı kişilerin halifeyi padişah, Ankara'yı taşra ve İstanbul'u payitaht şeklinde adlandırdıkları belirtilerek bu kişilerin bahsi geçen tabirleri yanlışlıkla kullandıklarından bahsedilmiştir. Yusuf Ziya Bey, hükümete cumhuriyet denilmesini memnuniyetle karşılamış ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti ifadesinin yetersiz bulunması nedeniyle böyle bir karar verildiğini izah etmiştir. Yusuf Ziya Bey yazısının devamında, “Türkiye” adının İtalyanca olduğunun altını çizerek yerine yeni bir ismin tespit edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu iş için Besim (Atalay) ya da Tunalı Hilmi Beylerin başkanlığında bir encümenin oluşturulması gerektiğine değinmiştir.⁶⁰³

3.4. Mustafa Kemal Paşa'nın Yakın Arkadaşlarının Cumhuriyetin İlanına Tepkileri

Cumhuriyetin ilanına karar verilirken, Ankara'da olmayan -Milli Mücadele kahramanları Rauf(Orbay) Bey, Kazım (Karabekir) ve Ali Fuat(Cebesoy) Paşalar- gibi Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarının görüşlerinin dikkate alınmaması ayrılıkların ve itirazların yaşanmasına yol açmıştır. Onlar, Cumhuriyetin ilanına olmasa da ilan ediliş biçimine itiraz etmişlerdi. Bunlardan en önemlisi Rauf Bey'dir. Vatan gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında “Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'le Mühim Bir Mülakat” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde, Rauf Bey'in cumhuriyetin ilanı ve milli hakimiyet hakkında bir Vatan gazetesi yazarına yaptığı açıklamalardan bahsedilmiştir. Haberde, Vatan gazetesi yazarının Türkiye'de yaşanan son gelişmeler hakkında İstanbul Milletvekili Rauf Bey'in düşüncelerini öğrenmek istediği ve bu amaçla yola çıktığı ifade edilmiştir. Haberde, Vatan gazetesi yazarının yolculuk esnasında Tevhid-i Efkâr yazarlarından biriyle karşılaştığı ve Tevhid-i Efkâr yazarının da aynı gaye ile yola çıktığı belirtilmiştir. Haberde, Rauf Bey'in kendisine yöneltilen sorulara takdire şayan bir dürüstlikle ve samimiyetle cevap verdiğine değinilmiştir. Ankara'dan gelen haberlere göre, Rauf Bey'in riyaset-i seniyyeye seçilmesi üzerine bu seçimi desteklemeyen Heyet-i Vekile'nin istifa ettiği ve hükümet buhranının meydana

⁶⁰¹ Yusuf Ziya Ortaç, “Kutlu Olsun”, **Akbaba**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁶⁰² Faik Ahmet, “Emr-i Vaki”, **İstikbal**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁶⁰³ Yusuf Ziya Ortaç, “Memleketimizin İsmi”, **Akbaba**, 8 Kasım 1923, s.1.

geldiği izah edilmiştir. Habere göre, yazarlar Rauf Bey'e “Heyet-i Vekile ile aranızdaki ihtilaf ne olabilir?” sorusunu sormuşlardır.⁶⁰⁴ Vatan gazetesindeki haberin devamında, Rauf Bey riyaset-i seniyyeye seçileceğinden haberinin olmadığını ifade etmiştir. Riyaset-i seniyyeye seçildiğini gazete haberlerinden öğrendiğini söylemiştir. Rauf Bey, usul gereği önceden hiçbir taraftan haberdar edilmediğini ve Türk milletinin mukadderatına kayıtsız şartsız hakim olan TBMM tarafından kendisine verilen bu görevi hakkıyla yapabilmek için elinden gelen gayreti göstereceğini belirtmiştir. Habere göre, Rauf Bey Milli Mücadele'nin zorlu günlerinden itibaren arkadaşlarıyla Heyet-i Vekile halinde toplantılar düzenlediklerini ve hayati derecede önemli kararlar verdiklerini izah etmiştir. Verdikleri her kararda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda belirtilen esaslara göre hareket ettiklerini ve herhangi bir konuda ortaya çıkan ihtilafın gizli kalamayacağını vurgulamıştır. Rauf Bey aklında kalan en değerli hatıranın, yedi sekiz saat süren toplantılar sonucunda ittifakla verdikleri kararlar olduğunun altını çizmiştir.⁶⁰⁵

Haberin devamında, Rauf Bey ele aldıkları meselelerde sadece kendi kararlarına göre hareket etmediğini, meseleleri arkadaşlarıyla birlikte incelediklerini ve arkadaşlarının kendisine karşı ketum ya da ihmalkar bir tavır takınmadıklarını ifade etmiştir. Arkadaşlarının her meselede kendisine güvendiklerini ve aralarındaki etkileşimi kesmediklerini belirtmiştir. Rauf Bey, gösterdikleri yakınlıktan dolayı arkadaşlarına karşı teşekkürü borç bildiğini izah etmiştir. Haberin devamında, Rauf Bey Mustafa Kemal Paşa ile olan arkadaşlıklarına ve kardeşliklerine dair görüşlerini açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa ile aralarındaki dostluğa vurgu yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın birçok önemli vazifede kendisini teşvik ettiğinin, Mustafa Kemal Paşa ile kederli günler geçirdiklerinin altını çizmiştir. Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine karşı muhalif tutum içerisinde olmayacağını düşünmüş ve hükümetin istifasıyla riyaset-i seniyyeye seçilmesi arasında bir ilişki bulunmadığına inanmıştır.⁶⁰⁶

Habere göre, Rauf Bey cumhuriyet meselesinde kamuoyunun ani bir olay karşısında kalmış olduğunu ifade etmiştir. Meselenin cumhuriyet kelimesi üzerinden incelenmemesi gerektiğini belirtmiştir. Rauf Bey, kendisinin Türk milletinin bağımsızlığını ve refahını koruyabilecek bir devlet şeklinin kabul edilmesi taraftarı olduğunu izah etmiştir. Habere göre, Rauf Bey açıklamalarının devamında mutlakiyet yönetiminin özelliklerinden bahsetmiştir. Türk milletinin kendi kararlarını verme yoluna gittiğini ve meşrutiyetten yararlanamadığını vurgulamıştır. Rauf Bey, İttihat Terakki'nin meclisi feshetme yetkisini elde ettiğine, Osmanlı padişahı Vahdettin'in (meclisi fesih hakkı tadil olmasına rağmen) bu hakkı kullanarak meclisi feshettiğine ve kendi saltanatını kurtarmak için milletin mukadderatını eline aldığına dikkat çekmiştir. Osmanlı padişahı Vahdettin'in ülkeyi terk etmesinden sonra Türk milletinin TBMM vasıtasıyla kendi mukadderatı

⁶⁰⁴ “Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey’le Mühim Bir Mülakat”, **Vatan**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁶⁰⁵ “Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey’le Mühim Bir Mülakat”, **Vatan**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁶⁰⁶ “Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey’le Mühim Bir Mülakat”, **Vatan**, 1 Kasım 1923, s.1.

üzerinde söz sahibi haline geldiğinin altını çizmiştir. Açıklamalarında, devlet şekli ya da ad değişikliğinin Türkiye'yi mevcut sorunlarından kurtaramayacağı, cumhuriyetin ilanı hususunda ciddi bir girişimin gerçekleştirileceğinden haberinin olmadığı ve kamuoyunda cumhuriyetin “gayrimesul zevat tarafından tertip edilen bir emrivaki halinde ihdas edildiği düşüncesinin ortaya çıktığı” gibi hususlar üzerinde durmuştur.⁶⁰⁷ Tevhid-i Efkar gazetesi 1 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Rauf Bey İle Cumhuriyet Meselesi Hakkında Mühim Bir Mülakat” başlıklı haberde Rauf Bey'in açıklamalarına yer vermiştir.⁶⁰⁸ Hakimiyet-i Milliye gazetesi Rauf Bey'in açıklamalarına 2 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Rauf Bey'in Beyanâtı” başlıklı haberde değinmiştir.⁶⁰⁹

Rauf Bey'in açıklamaları 22 Kasım 1923 tarihinde Halk Fırkası tarafından yapılan toplantıda tartışılmıştır. Vakıf gazetesi toplantıya dair ayrıntılara 23 Kasım 1923 tarihli sayısında yer alan “Halk Fırkası Heyet-i Umumiyesinin 9 Saat Süren Mühim Bir İçtimar” başlıklı haberinde değinmiştir. Habere göre, Rauf Bey'den cumhuriyetin ilanından sonraki beyanatı hakkında açıklama yapması istenmiştir. İsmet Paşa, Rauf Bey'den beyanatını resmen yalanlamasını talep etmiştir. Aksi takdirde fırkadan çıkarılacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine Rauf Bey, cumhuriyet taraftarı olduğunu, fırkadan çıkarılsa da hiçbir fırka kurmayacağını belirtmiştir. Habere göre, fırka heyet-i umumiyesi Rauf Bey'in yaptığı açıklamaları yeterli bulmuş ve tutulan zabtın neşredilmesine karar vermiştir. Fırka toplantısı Cebel-i Bereket Milletvekili İhsan Bey'in takririnin ardından gerçekleştirilmiştir. Haberde görüşmelerin saat bir buçuktan ona kadar devam ettiği vurgulanmıştır.⁶¹⁰ Vakıf gazetesindeki habere göre, İhsan Bey takririnde Rauf Bey'in İstanbul'da yaptığı açıklamaların yeni kurulan cumhuriyet rejimini hem içte hem de dışta zarara uğrattığından ve yeni yönetimin tüm mekanizmasının sorgulanmaya başlandığından bahsetmiştir. Rauf Bey'den bu hususta bir açıklama yapmasını istemiştir. Habere göre, Rauf Bey kürsüye gelerek “cumhuriyet taraftarı olduğunu, ferd-i saltanat, mutlakiyet ve idare-i meşrutayı” benimsemediğini ifade etmiştir. İstanbul gazetelerine yaptığı açıklamalarda geçen “Cumhuriyet gayrimesul zevat tarafından ilan edilmiştir.” sözünün yanlış anlaşıldığını belirtmiştir. Habere göre, Rauf Bey İstanbul halkının yüzde doksan beşinin cumhuriyeti desteklediğini, Mustafa Kemal Paşa'ya saygı ve muhabbetle bağlı olduğunu vurgulamıştır. Hamdullah Suphi, Vasıf, Ağaoğlu Ahmet, Rasih, Recep ve Süreyya Beyler Rauf Bey'in açıklamalarını eleştirmişlerdir. Rauf Bey'i bir cumhuriyetçi olarak görmemişlerdir.⁶¹¹

⁶⁰⁷ “Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'le Mühim Bir Mülakat”, **Vatan**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁶⁰⁸ “Rauf Bey İle Cumhuriyet Meselesi Hakkında Mühim Bir Mülakat”, **Tevhid-i Efkar**, 1 Kasım 1923, s.1.

⁶⁰⁹ “Rauf Bey'in Beyanâtı”, **Hakimiyet-i Milliye**, 2 Kasım 1923, s.1.

⁶¹⁰ “Halk Fırkası Heyet-i Umumiyesinin 9 Saat Süren Mühim Bir İçtimar”, **Vakıf**, 23 Kasım 1923, s.1.

⁶¹¹ “Halk Fırkası Heyet-i Umumiyesinin 9 Saat Süren Mühim Bir İçtimar”, **Vakıf**, 23 Kasım 1923, s.1.

Tanin gazetesi 23 Kasım 1923 tarihli sayısında, “Halk Fırkası'nın Fevkalade İçtimar” başlıklı bir haberle fırka toplantısına dair ayrıntıları izah etmiştir.⁶¹² Hakimiyet-i Milliye, Rauf Bey'in açıklamaları hakkında fırkada gerçekleştirilen toplantıya “Halk Fırkası'nın Perşembe Günkü Mühim İçtimar” başlıklı haberinde değinmiştir.⁶¹³ Anadolu'da Yenigün, 26 Kasım 1923 tarihli sayısında yer alan “Halk Fırkası'nın 22 Teşrin-i sani Günkü Celsesinde Esaslı Prensipler Üzerinde Pek Mühim ve Ciddi Müzakerat” başlıklı haberinde toplantıyı olduğu gibi nakletmiştir.⁶¹⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından, cumhuriyetin ilanına olmasa da ilan ediliş biçimine itiraz eden kişilerden biri de Kazım (Karabekir)'dir. Kazım (Karabekir), Paşaların Kavgası adlı eserinde 27 Ekim 1923 tarihinde Trabzon'a geldiğini ve İstanbul gazetelerinin neşriyatıyla Ankara'dan gelen mektupların halkın endişesini arttırdığını ifade etmiştir. Halktan bazı kişiler Kazım (Karabekir)'e gelerek tecrübe sahibi olmayan insanların göreve getirildiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın tek adam olmak amacıyla bilerek anarşiye yol açtığını belirtmişlerdir. “İstiklalimizi kurtardık ama hürriyetimizi kaybedeceğiz” sözüyle görüşlerini izah etmişlerdir. Kazım (Karabekir), Tanin, Tevhid-i Efkâr, Karagöz ve İleri gibi gazetelerin yazılarıyla halkı kaygılandırdıklarına dikkat çekmiştir. Kazım (Karabekir), 29 Ekim'de Trabzon Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti'nin kendisine gelerek endişelerini şöyle açıkladıklarını vurgulamıştır.⁶¹⁵

“İstiklalimizin sevincine doymadan hürriyetimizi elimizden alıyorlar. Padişahların istibdadından nice kurbanlar pahasına uzun yılların emeğiyle kurtulan bu millet, şimdi bir kumandanın idaresine mi girecek? Hani ya, Başkumandan olurken Büyük Millet Meclisi'nde gösterilen endişelere karşı, zaferden sonra sine-i millette bir fert olarak gireceği hakkında Millet Kürsüsü'nden verdiği söz nerede? O endişeyi gösterenleri bu sefer mebus bile yaptırmadı. Daha Sivas Kongresi sıralarında onun, tek adam olmaya yönelmesinden ve geleceğimizden endişe ettiğimizi size bildiriyorduk ve siz de buna meydan vermeyeceğinizi yazıyordunuz. İşte bugün etrafına toplanan dalkavuklar hatta basınla bile, apaçık onu tek bir adam olmaya davet ediyorlar. Bunları, etrafına toplayan kendileridir. Bugün yok yere eleştirilen anarşi havasının da sebebi budur.”

Kazım (Karabekir), 30 Ekim sabahı bahriye müfrezesi kumandanından gelen telefonla cumhuriyetin ilan edildiğini öğrendiğini ve askeri makamların durumdan haberinin olmadığını ifade etmiştir. Kendisine hem milletvekili hem de ordu kumandanı olduğu halde haber verilmediğini belirtmiştir. Bu durum Kazım (Karabekir)'de Mustafa Kemal Paşa'ya karşı kırgınlığa

⁶¹² “Halk Fırkası'nın Fevkalade İçtimar”, **Tanin**, 23 Kasım 1923, s.1.

⁶¹³ “Halk Fırkası'nın Perşembe Günkü Mühim İçtimar”, **Hakimiyet-i Milliye**, 26 Kasım 1923, s.1.

⁶¹⁴ “Halk Fırkası'nın 22 Teşrin-i sani Günkü Celsesinde Esaslı Prensipler Üzerinde Pek Mühim ve Ciddi Müzakerat”, **Anadolu'da Yenigün**, 26 Kasım 1923, s.5-6.

⁶¹⁵ Kazım Karabekir, **Paşaların Kavgası**, 6.Baskı, Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s.185-186.

neden olmuştur. Kazım (Karabekir), “Daha dün yüreklerine ferahlık verdiğim zatlar, benden bu şeklin manasını soruyorlardı” sözüyle durumu izah ederken “cumhuriyetin ilanını ertesi günü dahi kutlayamadıklarının” altını çizmiştir. Vilayete cumhuriyetin ilanı hakkında herhangi bir haberin verilmemesi üzerine Trabzon'dan Ankara'ya haberdar edilmesini istediği bir telgraf çekmiştir. Yaşanan gelişmeler, Kazım (Karabekir)'in cumhuriyet rejimini değil, cumhuriyetin ilan edilme şeklini eleştirdiğini göstermiştir.⁶¹⁶

Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından, cumhuriyetin ilanına olmasa da ilan ediliş biçimine itiraz eden kişilerden bir diğeri de Ali Fuat Paşa'dır. Ali Fuat Paşa cumhuriyetin ilan edildiğini gazeteler vasıtasıyla öğrenmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya cumhurbaşkanı seçilmesi münasebetiyle bir kutlama telgrafi çekmiştir. Ali Fuat Paşa anılarında cumhuriyetin ani bir şekilde ilan edilme nedenini sorguladığı bir açıklamaya yer vermiştir. Açıklamasında, o günlerde meşruti saltanat taraftarlığı yapan bir grubun mevcut olduğunu ve bu grubun halifeden yararlanmak istediğini ifade etmiştir. Ali Fuat Paşa, halife karşısında Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen bir başka grubun varlığına dikkat çekmiştir. TBMM'nin milli hakimiyeti temel alan bir meclis olduğunu, bolşevik devletler ve Güney Amerika'daki devletlerde cumhuriyet adı altında diktatörlüğün hüküm sürdüğünü vurgulayarak, “Biz diktatörlüğü getirmeyecek esaslara dayanan bir cumhuriyet istemiştik” demiştir. Bu ifadeye göre, Mustafa Kemal Paşa'nın yol arkadaşları büyük gayretlerle kurulan cumhuriyetin ileride bir diktatörlüğe dönüşeceği endişesine kapılmışlardır.⁶¹⁷

⁶¹⁶ Kazım Karabekir, **a.g.e.**, s.187-188.

⁶¹⁷ Serkan Ünal, “Mustafa Kemal Paşa'nın Yol Arkadaşlarının Cumhuriyet'in İlanı'na Tepkileri”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 7(3), 2017, s.671.

SONUÇ

Çalışmamızda elde edilen sonuçlardan biri, Türk basınında Arapça kökenli cumhuriyet kavramının kullanılmasıdır. Cumhur kelimesinden türemiş olan bu kelime, halka dayalı yönetim biçimi şeklinde basında sıklıkla yer almıştır. Çalışmamızın ilk bölümünden anlaşıldığına göre cumhuriyet, Antik Yunan döneminden itibaren var olan bir kavramdır. Başlangıçta demokrasiyle birlikte kullanılan cumhuriyet kelimesi tarihsel süreç içerisinde anlam genişlemesine uğrayarak eşitlik, özgürlük, adalet gibi kavramları da kapsar hale gelmiştir. Tarihçilerin bir kısmı, Roma'da kurulan yönetime cumhuriyet adını vermişlerse de bazıları Yunan şehir devletleri dönemindeki idare biçimini cumhuriyet olarak görmüşlerdir. Modern anlamda ise cumhuriyet, Latince "Res Publica" kelimesinden doğmuştur. Modern anlamda cumhuriyet yönetiminde, siyasi iktidar gücünü halkın iradesinden alarak meşruiyet kazanmaktadır. Cumhuriyet yönetimini benimsemiş bir devletin aynı zamanda demokrasinin esaslarını da kabullenmiş olması gerekir. Uygulama olarak bakıldığında cumhuriyetin demokratik, aristokratik ve halk demokrasisi yönetimleri şeklinde üç çeşidinin bulunduğu tespit edilmiştir. Modern cumhuriyet anlayışının ve pratiğinin kökleri ise Fransız İhtilali ideologlarında şekillenmiştir. İlk olarak Amerika'da uygulanmış, ardından Fransa tarafından takip edilmiştir. Napolyon'un Avrupa seferleriyle Batı'da hızla yayılmıştır. Bu yayılma zamanla Türkiye'ye de sirayet etmeye başlamıştır.

On yedinci yüzyılın başlarına kadar Avrupa'nın korktuğu bir dünya gücü olmayı başaran Osmanlı Devleti, 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nı imzalamasından itibaren zayıflamaya başlamıştır. Sarsılan devlet dengesini tekrar eski haline getirmek amacıyla Batı tarzında birçok ıslahat ve yenilik yapılmıştır. Bu süreçte Avrupa tarzında yapılan yenileşme hareketlerine karşı güçlü direnişler de görülmüştür. Buna rağmen Türkiye'de anayasal sürecin ilk halkası olarak tanımlanan Sened-i İttifak metni imzalanabilmiştir. Sened-i İttifak, bir çok çağdaş tarihçiler tarafından 1215 yılında imzalanan Magna Carta'ya benzetilmiş, Türkiye'deki anayasal gelişmelerin başlangıcı olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'de cumhuriyet anlayışının girmesi ve yayılmasında ise Fransız İhtilali dönüm noktasını teşkil eder. Fransız İhtilali, dünyada bağımsızlık, özgürlük, eşitlik, adalet ve demokrasi kavramlarının yayılmasını sağlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti gibi çok uluslu yapılanmaya sahip devletlerde öncelikle ayrılıkçı isyanların çıkmasına yol açmıştır.

Anayasal sürecin önemli halkaları sırasıyla Islahat ve Tanzimat Fermanıyla genişlemiştir. Bu fermanlarla Osmanlı tebaası arasındaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber bu fermanların ortak yönü Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nden taleplerinin sonucu olarak doğmalarıdır. Bu durum ise beklenen sonucun alınamamasını beraberinde getirmiştir. Batı tarzında

açılan okullarda okuyan ve Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ve aydınlar anayasal sürecin şekillenmesinde başat rol oynadılar. Başta Fransa olmak üzere hızla gelişen anayasal gelişmeler, cumhuriyet idarelerini tanıyan aydınlar ve öğrenciler tarafından Türkiye'ye uyarlanmaya çalışılmıştır. Jöntürkler olarak adlandırılan hareketin çabalarıyla Türkiye'de 1876'da I. Meşrutiyet ilan edilir. Cumhuriyet rejiminin önemli kilometre taşlarından halkın temsilcilerinden oluşan meclis açılır, anayasa ilan edilir. Fakat bu süreç kısa sürer. Bununla beraber anayasal meşrutiyetin kazanımlarını yaşamış olanlar, yeniden meşrutiyeti ilan ettirmek için bu sefer askerleri de bünyelerine katarak çok daha güçlü ve örgütlü bir şekilde mücadelelerini sürdürürler. Bu mücadelede ödenen bedelin karşılığını ise 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile alırlar. İkinci Meşrutiyetle beraber öncekine göre cumhuriyet sürecinde yeni kazanımlar da elde ederler. Padişahın yetkileri kısıtlanır, Meclis güçlü hale getirilir, anayasa kuvvetlendirilir, siyasi partiler artırılır, basın özgürlüğü sağlanır.

Türkiye'de bu tarihi gelişmeler Mustafa Kemal'i de ziyadesiyle etkiler. Doğup, yetiştiği şehrin özellikleri, eğitim gördüğü okullardaki ortam, okuduğu kitaplar Mustafa Kemal Paşa'nın cumhuriyet algısını şekillendirmiştir. Halkın yönetime daha fazla katılmasının devletin ilerlemesinde önemli olduğuna olan inancı erken zamanlardan itibaren onda belirmişti. Bu inancı her geçen gün artarak geliştirmişti.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de ağır şartları olan Mondros Mütarekesini imzalamak zorunda kaldı. Mütareke gereği Birinci Dünya Savaşı sırasında kaybettiği toprakların yanında Doğu cephesinde elde edilen toprakları da terk etmek zorunda kaldı. İtilaf Devletleri ise savaş sonrasında da Mütarekenin 7. Maddesini bahane ederek yeni yerleri işgale başladılar. Osmanlı Devleti'nin merkezi İstanbul'da Padişah Vahdettin ve Hükümet diplomasi yoluyla işgalleri durdurmaya çalışmıştı. Buna karşın Mütareke ile eşzamanlı olarak Anadolu'da farklı bir mücadele tarzı doğdu. İşgallere karşı meşru zeminde Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri; yasal olmayan silahlı mücadeleyi yürütecek Kuvayı Milliye teşkilatları kuruldu. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasıyla Anadolu merkezli Milli Mücadele ivme kazandı. Mücadelenin başına geçen Mustafa Kemal Paşa, Havza Genelgesi, Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleriyle mücadeleyi halka ve yakın silah arkadaşlarına mal etmeyi başardı. Amasya Görüşmeleri sonrasında ise İstanbul'da Osmanlı Mebusan Meclisini açtırmayı başardı. Fakat bu meclisin İtilaf Devletleri tarafından toplantı halinde iken basılması milli iradeye vurulan büyük bir darbe oldu.

Mustafa Kemal Paşa ise, 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'yi açarak, Türk milli iradesinin yeni kalpgahını oluşturdu. Bundan sonra Milli Mücadele Ankara'da ve TBMM'de sevk ve idare edildi. Bu durum aslında devlet merkezinin ve hangi rejimin kabul edileceğinin fiili anlamda pratiğini göstermesi açısından önemlidir. Zira Meclisin açılmasının ardından alınan kararlar, çıkarılan kararların ortak noktası milli iradenin üstünde güç olmadığının ısrarla

vurgulanmasıdır. Özellikle 20 Ocak 1921’de kabul edilen Anayasanın ilk maddeleri ile Hakimiyetin kayıtsız şartsız millette olduğu güvence altına alınmıştır. Bu karar milletin ve devletin kaderini belirleyen tamamen milletin temsilcilerinden oluşan TBMM tarafından verilmiştir. Böylece halk egemenliğini esas alacak yeni bir devletin kurulacağı işaret edildiği gibi hakimiyetin kayıtsız-şartsız Türk milletine ait olduğu ve Türkiye Devleti'nin TBMM Hükümeti tarafından idare edileceği de belgelenmiştir.

TBMM Hükümetinin sevk ve idaresinde Milli Mücadelenin askeri safhası tamamlanınca diplomatik safhaya geçilmiştir. İtilaf Devletleri, bu aşamada İstanbul Hükümeti ile TBMM Hükümeti arasında ikilik yaratmak istemişti. Halbuki Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları için artık tek yetkili milletin kendisi idi. Millet kendi kaderini belirlemiş, büyük bedeller ödeyerek bağımsızlığını elde etmişti. Yeni durumda Padişah ve onun başkanlığındaki idari aygıtlar yer alamazdı. İtilaf Devletlerinin Lozan Barış Konferansı için İstanbul Hükümetini kullanmak istemesi TBMM Hükümetini harekete geçirdi. İlk olarak Milli iradenin karşısındaki en büyük tehlike olan Saltanat 1 Kasım 1922’de lağv edildi. Ardından İstanbul Hükümeti de istifa ederek tarihe veda etti. Böylece Türkiye’nin tek meşru yönetim mekanizması TBMM oldu. Ayrıca devletin merkezi de fiilen Ankara’ya taşınmış oldu. Yapılan Lozan Antlaşmasıyla da bütün dünya Türkiye’nin tam bağımsızlığını tanıdı.

Bağımsızlığın elde edilmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa, yeni Türkiye’nin gelişiminin önünü açacak devrimler sürecini başlatacak ama öncelikle devletin nasıl bir idare tarzıyla yönetileceğinin belirlenmesi gerekmişti. Zira Meclis Hükümet sistemi olarak yürütülen modelin siyasi sistemlerde karşılığı sorgulanmaktaydı. Halkın temsilcilerinden oluşan bir Meclis vardı fakat Devlet başkanı kimdi? Tam anlamıyla belli değildi. Saltanat kaldırıldıktan sonra devlet başkanlığı sorunu uluslararası alanda dahi problem haline gelmişti. Bu yönde dışışleri temsilcileri Hükümete uyarı ve isteklerde bulunmaktaydı. Türkiye’de rejim ve devlet başkanı meselelerinin nihayi çözümü faaliyetlerine Lozan Antlaşmasından hemen sonra başlanmıştır.

Milli Mücadelenin daha başlarında oluşmuş olan fiili durumu resmiyete dönüştürme adına Mustafa Kemal Paşa’nın ilk hamlesi 22 Eylül 1923 tarihinde Neue Freie Presse adlı Avusturya gazetesi muhabiri Jeseoph Hans Lazar’a verdiği demeçtir. Bu demeçte anayasa değişikliği yoluyla Türkiye’de kısa zaman içinde sadece cumhuriyetin kurulmayacağı aynı zamanda devletin başkentinin de Ankara olacağını kamuoyuna deklere etmişti. Bu açıklama ve gelecek öngörülerini Türk basınında hemen yankı uyandırmıştır. Demeci Türk basınında ilk olarak İkdam gazetesinde yer bulmuş, ardından diğer gazetelerce de işlenmiştir. Burada dikkat çeken husus Türkiye'nin kaderini belirleyecek rejim ve başkent meselelerinin ilk olarak bir Avusturya gazetesi muhabirine verilmesidir. Bu usul Türk basınında bazı eleştirilere uğramıştır. Buna karşın gazeteler umumiyetle bu yeni süreci desteklemiştir. Türk basınında devletin yeni adının "Türk Halk Devleti" veya "Türk Halk Cumhuriyeti" olacağına dair öngörüler yapılmıştır. Gazetelerde, anayasada yapılması

düşünülen değişikliklerin cumhuriyeti ilan etmek amacıyla gerçekleştirileceğine dair haberler çıkmıştır. Kanaatimizce anayasada yapılacak değişiklikler devletin nasıl idare edileceğini netleştirmenin yanı sıra dış ilişkilerimizde bir sorun olarak görülen yönetim sistemini ve devlet merkezi meselelerinin çözülmesi amacını taşıyordu. Zira Türk basını devlet teşkilatlanmasında Avrupa'nın örnek alınmasının Türk milletinin geleceği için faydalı olacağı temasını da işlemiştir. Eylül ayının son günlerinde basında yer alan haberlerden yola çıkıldığında Türkiye'nin saltanatın kaldırılmasından itibaren zaten cumhuriyetle yönetildiğine dair bir kanaatin oluştuğu söylenebilir.

Demecin hemen sonrasında İstanbul ve Anadolu basınında yer alan köşe yazılarına ve haberlere bakıldığında devlet başkanının Mustafa Kemal Paşa olması gerektiği hususunda herhangi bir muhalefetle karşılaşmadığı söylenebilir. Zaten uzun süredir adı konulmamış bir cumhuriyet sisteminin olduğu, şimdi ise malumun ilanının gerçekleşeceği vurgulanmıştır. Türkiye'nin geleceği adına bu hamlelerin çok değerli olduğu belirtilmiştir. Sürece daha fazla gecikilmemesi gerektiği, bir an önce cumhuriyete geçilmesi ve devlet merkezinin belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Tevhid-i Efkâr ve İstikbal gazetelerinde ise eleştiriler yapılmıştır. Bu eleştiriler, cumhuriyetin şeklen ilan edilmesinin çözüm getirmeyeceği her anlamda tatbik edilmesiyle anlam kazanacağı yönündedir. Özellikle Tevhid-i Efkâr gazetesindeki köşe yazılarında cumhuriyetin ilan edilmesiyle milli hakimiyete geçilmiş olamayacağı, bunun her açıdan pratiğinin gerçekleşmesi gerektiği vurgulanmıştır. Devletin adının tespit edilmesiyle Türkiye'nin mevcut sorunlarının çözülemeyeceği belirtilmiştir. Devlet yönetimiyle ilgili esasların belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken noktanın her alanda milli hakimiyetin tesis edilmesi olduğu belirtilmiştir. Bazı köşe yazılarına göre, gazetecilerin bir kısmı cumhuriyet meselesini basit ve doğal olarak değerlendirmektedirler. Türkiye'de Avrupa'ya benzer bir devlet yönetiminin kurulması halinde milli hakimiyet faktörü değersizleşecektir.

Mustafa Kemal Paşa ise demecinin ardından cumhuriyetin ilanı ve başkentin belirlenmesi için ön hazırlıkları yapmak ve anayasa değişikliği taslağını oluşturmaları için dönemin ileri gelenlerinden oluşan bir uzmanlar komisyonu görevlendirmiştir. Komisyonun çalışmaları neticesinde hazırlanan rapor metni 25 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası Divanı'na sevk edilmişti. 4 Ekim 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanan Halk Fırkası Divanı, yeni devletin adının Türkiye Cumhuriyeti, başkentinin ise Ankara olmasını kararlaştırmıştır. 5 Ekim 1923 tarihinde yeniden toplanan uzmanlar komisyonu anayasa değişikliği üzerindeki değişikliklere dair ayrıntıları görüşmüştür. Türk basınına ise bu süreci ayrıntılara yer vermeden uzmanlar komisyonunun konu üzerinde çalıştığı şeklinde işlemiştir. Kamuoyunun yapılan hazırlıklar noktasında yeterince bilgilendirilmemesi eleştirilmiştir. Buna karşın öngörülerde ve telkinlerde bulunmaya devam etmiştir. Basında henüz cumhuriyet ilan edilmemişken cumhuriyetin kabulüne yönelik Mecliste bir eğilimin olduğuna dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra anayasa üzerinde yapılacak değişikliklerde meclisin yasama, yürütme ve yargı yetkilerini kendisinde bulundurmaması istenmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ise genel kabulün aksine bu çalışmada da görüleceği üzere yıllar öncesinde temelleri atılan bir sürecin neticesidir. Bir gecede alınmış bir karar değildir. Anayasa değişikliği ile ilgili uzmanlar komisyonu metnin son şeklini Mustafa Kemal Paşa'ya teslim edince süreç hızlandırılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyetin ilanı öncesinde cumhuriyetin ne için önemli olduğunu ortaya koyan bir usul tercih etmiştir. Cumhuriyetin gerekli olduğunu ortaya koymak için bir hükümet buhranı çıkarmıştır. 11 Ağustos 1923 tarihinde Ali Fethi Bey başkanlığında kurulan hükümet özellikle İstanbul basını tarafından Türkiye'nin ekonomik sorunlarını çözemediği gerekçe gösterilerek eleştirilmişti. TBMM içerisinde bulunan muhalif bir grubun sert eleştirileri neticesinde 24 Ekim 1923 tarihinde aynı zamanda Başvekil olan Fethi Bey Dahiliye Vekaleti'nden, Ali Fuat Paşa ise TBMM II.Başkanlığı'ndan ayrılmışlardı. Meclisteki muhalif grubun etkisiyle 25 Ekim 1923 tarihinde Erzincan Milletvekili Sabit Bey Dahiliye Vekaleti'ne, Rauf Bey de TBMM II.Başkanlığı'na seçilmişti. Yaşanan bu gelişme hükümet buhranını ortaya çıkarmıştır. 25 Ekim 1923 tarihinde Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa ile hükümet temsilcileri bir toplantı düzenlemişlerdi. Toplantı sonucunda Mustafa Kemal Paşa, hükümetin istifa etmesi ve vekillerin tekrar seçilmeleri halinde görevi kabul etmemelerini belirtmiştir. Bunun üzerine Fethi Bey, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı sorunları çözebilecek yeterlikte bir hükümetin kurulmasına katkıda bulunmak gerekçesiyle istifa etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın telkinleriyle Hükümetin istifası Türk basınında büyük yankı uyandırmıştır. Basında hükümetin hangi sebeplerden dolayı istifa etmeye karar verdiğine, istifanın beklenen bir hadise olarak değerlendirildiğine ve yeni Heyet-i Vekile'nin kimlerden oluşturulacağına dair haberler ve köşe yazıları yer almıştır. Gazetecilerin bir kısmı tarafından Fethi Bey'in istifa yazısında belirttiği "daha kuvvetli bir Heyet-i Vekile kurmak için istifa ettikleri" açıklaması yeterli bir istifa sebebi olarak görülmemiştir. Halbuki bu hükümet buhranı doğrudan Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda çıkarılmış ve cumhuriyetin ilanı için güçlü bir gerekçe olmuştur. Tabii ki bu gerçek basın tarafından bilinmemekteydi. Bu nedenle hükümet buhranı gelişmeleri sathi tarzda kamuoyuna aktarılabilmişti. Basında Hükümet buhranı sonrasında yeni Heyet-i Vekile'nin kimlerden oluşacağına dair tahmini listeler yer bulmuştur. Bazı gazeteciler istifanın fırkadaki düzensizliklerden kaynaklandığını düşünmüşlerdir.

Cumhuriyete giden süreçte önemli bir adım ise 13 Ekim'de devletin başkentinin belirlenmesidir. Yeni başkent fiilen uzun zamandır merkez olarak kullanılan Ankara olmuştur. Bu gelişme Türk basınında büyük yankı uyandırmıştır. Haber ve yorumlarla gelişme kamuoyuna duyurulmuştur. Özellikle Ankaralılar bu kararı büyük sevinçle karşılamışlar, kutlamalar yapmışlardı. Devletin merkezinin belirlenmesinden sonra bütün beklenti cumhuriyetin ilan edilmesine yoğunlaşmıştı.

28 Ekim 1923'te Mustafa Kemal Paşa, Hükümet buhranı sorununun bir türlü çözülmemesi üzerine 29 Ekim'deki toplantıda kendisinden görüş istenmesini talep etmişti. Ayrıca o akşam

Çankaya'da düzenlenen akşam yemeği sırasında Mustafa Kemal Paşa, davet ettiği birkaç yakın arkadaşına yarın cumhuriyetin ilan edileceğini haber vermişti. Yemekten sonra davetliler Çankaya'dan ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar kanun tasarısı taslağı üzerinde son çalışmaları yapmışlardı. 29 Ekim'de Hükümet buhranı çözülemeyince plan gereği, Kemalettin Sami Paşa'nın öneresiyle Mustafa Kemal Paşa'dan görüş istenmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, meselenin hükümetin seçilememesi olmadığını, doğrudan sistemin kendisinin olduğunu belirtmiştir. Çözüm önerisi olarak cumhuriyet rejimine geçilmesini ve cumhurbaşkanı seçilmesini içeren anayasa değişikliği öneresini sunmuştur. Bu önerge önce Halk Fırkası Grubunda kabul edilmiştir. Ardından TBMM Genel Kurulunda yapılan müzakereler neticesinde saat 20.30'da o an mecliste hazır bulunan 158 milletvekilinin oylarıyla cumhuriyet kabul edilmiştir. Saat 20.45'te ise Mustafa Kemal Paşa Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Cumhuriyetin ilan edilmesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi top atışlarıyla bütün memlekete müjdelenmişti. Basında cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi gelişmeleri büyük yankı uyandırmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla 23 Nisan 1920'den beri uygulanan yönetime resmîyet kazandırılarak isim verildiği, yeni sistemin Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanda önünü açacağını, halkın büyük bir sevinçle bu gelişmeyi karşıladığı vurgulanmıştır. Bununla beraber Tevhid-i Efkâr gazetesinde cumhuriyetin ilanının acele edilerek verilmiş bir karar olduğu ve diktatörlüğe yol açabileceğine dair eleştiriler de yapılmıştır.

Türk basınından anlaşıldığına göre Cumhuriyetin ilanı tüm yurttaki büyük bir sevinçle dönüşmüştür. Yurdun her tarafında sevinç gösterileri düzenlenmiştir. Vatandaşlar başta Ankara olmak üzere ülkenin dört bir köşesinde top atışlarıyla haberdar oldukları cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi gelişmesini gündüz kutladıkları gibi gece de fener alayları düzenlediler. Yapılan kutlamalarda cumhuriyetin faziletlerinden faydalanarak kısa sürede çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşacağı vurgulanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'ya çeşitli kurum ve kuruluşlardan, halkın değişik kesimlerinden binlerce tebrik telgrafı çekilmiş ve duyulan memnuniyet ifade edilmiştir. Bunlar arasında Halife Abdülmecid'in telgrafı da dikkat çekicidir.

Cumhuriyetin ilanını kararında kendilerine yeterince danışılmadığına inanan Milli Mücadele kahramanları da olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından Rauf Bey, Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar gibi bazı arkadaşları, cumhuriyete olmasa da cumhuriyetin ilan ediliş biçimine dair eleştiriler yöneltmişlerdir. Cumhuriyetin ilan ediliş biçimine tepki gösteren kişiler arasında en dikkat çeken Rauf Bey'dir. Rauf Bey 1 Kasım 1923 tarihinde Vatan ve Tevhid-i Efkâr gazetelerine cumhuriyetin ilanı ve millî hakimiyet konularında bazı açıklamalarda bulunmuştur. Rauf Bey'in açıklamaları 22 Kasım 1923 tarihinde Halk Fırkasında yapılan toplantıda müzakere edilmiştir. İsmet Paşa, Rauf Bey'den yaptığı açıklamaları yalanlamasını istemiş, aksi takdirde firkadan çıkarılacağını belirtmiştir. 9 saat süren toplantı sırasında Rauf Bey meşrutiyet ve

mutlakiyet yönetimlerini desteklemediğini, cumhuriyetçi olduğunu ve firkadan çıkarılsa bile yeni bir parti kurmayacağını izah etmiştir. Buna karşın onun açıklamaları tatmin edici bulunmamıştır. Cumhuriyetin ilan edilme şeklini eleştirenlerden biri de Kazım Karabekir Paşa'dır. Karabekir Paşa cumhuriyet ilan edildiği sırada Trabzon'da idi. Karabekir Paşa, cumhuriyetin ilan edileceği haberinin hem milletvekili hem de ordu komutanı olmasına rağmen kendisine bildirilmemesi nedeniyle Mustafa Kemal Paşa'ya gücenmiştir. Cumhuriyetin ilan ediliş biçimini eleştiren kişilerden bir diğeri de Ali Fuat Paşa olmuştur. O da cumhuriyetin ilan edilmesi sürecine kendisinin dahil edilmemesinden rahatsızlık duymuştur. Bu durum ise Mustafa Kemal Paşa ile belirtilen yakın arkadaşları arasında her geçen gün derinleşecek fikir ayrılıklarını beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

- AHMETAJ, Muhamed, “Berlin Kongresi ve Sonuçlarının Osmanlı Devleti ve Arnavutlar Üzerindeki Etkileri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Bursa, 2011.
- AKTEL, Mehmet, “Tanzimat Fermanının Toplumsal Yansıması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:3, 1998, s.177-184.
- AKYILDIZ, Ali, “Sened-i İttifak”, **İslam Ansiklopedisi**, 36.Cilt, İstanbul, 2009, s.512-514.
-, “Sened-i İttifak'ın İlk Tam Metni”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı:2, 1998, s.209-222.
-, “Tanzimat”, **İslam Ansiklopedisi**, 40.Cilt, İstanbul, 2011, s.1-10.
- AL, Fatih, “Türkiye'nin Demokratikleşme Süreci ve Parlamenter Sisteme Geçiş”, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2017, s.32-33.
- ALBAYRAK, Mustafa, **Milli Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu Kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.
- ALPTEKİN, Coşkun, “Erzurum Kongresi”, **Atatürk Dergisi**, Cilt:1,Sayı:1, 1978, s.35-49.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Timaş Yayınları, 16.Baskı, İstanbul, 2017.
- ARSLAN, Lütfi, “Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Mudanya Mütarekesi'ne Türk Siyasal Egemenlik Mücadelesi”, **BENGİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi**, Sayı:1, 2023, s.35-60.
- ASLAN, Betül, “Saltanatın Kaldırılmasının İstanbul'daki Yankıları”, **Belleten**, Cilt:66, Sayı:245, 2002, s.95-122.
- ASLAN, Taner, “Mustafa Kemal'de İnkılap Düşüncesinin Oluşumu ve Gelişimi”, **Erdem**, Sayı:53, 2009, s.1-22.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2015.

- AVCI, Müşerref, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Yabancı Dil Bilgisi ve Türkçeye Kazandırdığı Eserler”, **KÜSBD**, Cilt:10, Sayı:2, 2020, s.519-548.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, Cilt:1, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021
-, **Tek Adam**, Cilt:2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2021.
- AYDEMİR, Yavuz, “Atatürk'ün Çağdaşlaşma Anlayışı”, **Yüksek Lisans Tezi**, Malatya, 2009.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Kanun-i Esasi”, **İslam Ansiklopedisi**, 24.Cilt, İstanbul, 2001, s.328-330.
- AYDOĞAN, Erdal, “Erzurum Kongre Süreci ve Demokratik Tartışmalar”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:20, Milli Egemenlik Özel Sayısı, 2020, s.73-88.
- BALKAYA, İhsan Sabri, “Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu”, **Ankara Üniversitesi TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:41, 2008.
- BARAN, Tülay Alim, “İstanbul Basınında Cumhuriyetin İlanına Tepkiler ve Yorumlar”, **AAMD**, Cilt:15, Sayı:44, 1999, s.627-643.
- BATIR, Betül, “Cumhuriyetin Oluşumunda Atatürk ve Sonrası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:43, Ankara, 1999, s.333-360.
- BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.
- BEZCİ, Bünyamin, “Cumhuriyet”, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, Cilt:1, TÜBİTAK Bilim Yayınları, Ankara, 2021.
- BÜLBÜL, Gül, “İslahat Fermanı'nı Hazırlayan Sebepler ve İslahat Fermanı”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 1989, s.157-179.
-, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, Temel Yayınları, İstanbul, 2019.
- CEBESÖY, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, I. Cilt, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1957.
- CENAN, Eren, “Osmanlı-Türk Anayasacılığının İlk Anayasası:1876 Tarihli Kanun-i Esasi”, **Adalet Dergisi**, Sayı:71, 2023, s.565-604.
- ÇAKIR, Mehmet Saki, “Cumhuriyetin İlanına Doğru Rejim Tartışmalarının Basındaki Yansımaları (Akşam, Hakimiyet-i Milliye, Tanin, Tevhid-i Efkâr)”, **Yüksek Lisans Tezi**, Kayseri, 2011.

- ÇETİNOĞLU, Neşe, “Cumhuriyet Kavramı ve Atatürk'ün Cumhuriyet Anlayışı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:36, 1996, s. 803-813.
- DEMİRCİ, Hasan, “24 Temmuz 1923 Tarihli Lozan (Lausanne) Barış Antlaşmasının Türk ve Dünya Tarihi Açısından Yeri ve Önemi”, **ANASAY**, Sayı:2, 2017, s.247-263.
- DEMİRKİRAN, Eyüp Kağan, “1921 Anayasası'nda Meclis Başkanlığı ve Hükümet Sistemi Problemi Üzerine Analitik Bir İnceleme”, **TAÜHFD**, 5(2), 2023, s.710-753.
- DİNÇKOL, Bihterin, “Atina Demokrasısından Roma Cumhuriyetine “Demos” tan “PopulusRomanus’a”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, Cilt:23, Sayı:3, 2017, s.751-765.
- DÖNMEZ, Ahmet, “Tanzimat, Islahat Fermanları ve Avrupa Devletleri: İçerik, Ortaya Çıkış ve Tepkiler”, **Tarihin Peşinde**, Sayı:22, 2019.
- DUMAN, Hasan, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)**, Cilt:1, Ankara, 2000.
-, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)**, Cilt:2, Ankara, 2000.
-, **Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)**, Cilt:3, Ankara, 2000.
- DURMUŞ, Gökay, “İzmir'in İşgalini Protesto Amacıyla İstanbul'da Düzenlenen Mitinglerin Türk Romanındaki Yankıları”, **SÜTAD**, Sayı:41, s.159-177.
- DURMUŞ, İlhami, “Türklerde Cumhuriyet Fikrinin Tarihi Temelleri ve Günümüze Yansımaları”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt:1, Sayı:1, 2007, s.25-32.
- ERAVCI, H. Mustafa- KİREMİT, İlker, “Lale Dönemi ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı:8, 2010, s.79-93.
- ERDEM, Gazi, “İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahat Fermanına Yeniden Bir Bakış”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:51, Sayı:1, 2010, s.327-348.
- ERDEM, Ufuk, “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılma Süreci ve Meclisin Açılış Günü (23 Nisan 1920)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:31, Sayı:2, 2021, s.1055-1068.
- EROĞLU, Hamza, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”, **AAMD**, Cilt:6, Sayı:16, 1989, s.7-26.

- ERTAN, Temuçin Faik, “Saltanatın Kaldırılması ve Cumhuriyete Giden Yol”, **Cumhuriyetin İlanının 90. Yılında Atatürk ve CumhuriyetSempozyumu**, ATASE Yayınları, Ankara, 2014, s.197-212.
- ERTAŞ, Erdal- KIRKPINAR, Kenan, “Amerikan Emperyalizmi'nin Ayak Sesleri: Wilson Prensipleri ve Osmanlı Kamuoyu”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:22, Sayı:45, 2022.
- FEDAKAR, Cengiz, “Anapa”, **İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2020, s.92-94.
- GENCER, Ali İhsan, “Berlin Antlaşması”, **İslam Ansiklopedisi**, 5.Cilt, İstanbul, 1992, s.516-517.
- GEORGEON, François, **Sultan Abdülhamid**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- GÜLSOY, Ufuk, “İslahat Fermanı”, **İslam Ansiklopedisi**, 19.Cilt, İstanbul, 1999, s.185-190.
- GÜMÜŞ, Musa, “Anayasal Meşrutî Yönetime Medhal: 1856 İslahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi”, **Bilig**, Sayı:47, 2008, s.215-240.
- GÜNER, Zekai, “Milli Mücadele'de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın”, **Erdem**, Cilt:11, Sayı:31, 1998, s. 89-104.
- GÜNÖR, Recep Batu, “Cumhuriyet Düşüncesinin Felsefî Temelleri Hakkında Bir İnceleme”, **Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cumhuriyetin Yüzüncü Yılı Özel Sayısı, 2023, s.87-94.
- GÜZELDAĞ, Fırat-AKYIL, Laçın, “Osmanlı Devleti'nde Demokratikleşme Hareketleri”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:3, 2022, s.337-352.
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, “Makedonya”, **İslam Ansiklopedisi**, 27.Cilt, Ankara, 2003, s.437-444.
- HANİOĞLU, Şükrü, “Meşrutiyet”, **İslam Ansiklopedisi**, 29.Cilt, Ankara, 2004, s.388-393.
-, “Jön Türkler”, **İslam Ansiklopedisi**, 23.Cilt, İstanbul, 2001, s.584-587.
- HAYTOĞLU, Ercan, “Cumhuriyet, Türk Tarihindeki Gelişimi ve Atatürk”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:14, Sayı:42, 1998, s.1135-1149.

- HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, “Tanin”, **İslam Ansiklopedisi**, 39.Cilt, İstanbul, 2010, s.565-567.
- İNÖNÜ, İsmet, **Cumhuriyet'in İlk Yılları I (1923-1938)**, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 1998.
- KARABEKİR, Kazım, **Paşaların Kavgası**, 6.Baskı, Emre Yayınları, İstanbul, 2005.
- KARAMAN, Mehmet Ali, “Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:44, 2018, s.62-79.
- KIRMIT, Ömer Faruk, “İzmir'in İşgalinden sonra Yapılan Büyük Sultan Ahmet Mitingleri”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt:6, Sayı:4, 2020, s.1325-1343.
- KIEL, Machiel, “Selanik”, **İslam Ansiklopedisi**, 36.Cilt, İstanbul, 2009, s.352-357.
- KINROSS, Lord, **Atatürk**, Altın Kitaplar, İstanbul.
- KURBANLI, Murat, “1876 Tarihli Kanun-i Esasi'nin Hazırlanması İçeriği Uygulanması Tadil Edilmesi ve Yürürlükten Kaldırılması”, **Yüksek Lisans Tezi**, 2022, Konya.
- KUTLU, Aydoğan, “Cumhuriyet Kavramı ve Türkiye'deki Evrimi”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2011.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Misak-ı Milli”, **İslam Ansiklopedisi**, 30.Cilt, Ankara, 2020, s.173-175.
-, “Sevr Antlaşması”, **İslam Ansiklopedisi**, 37. Cilt, İstanbul, 2009, s.1-5.
- MADAŞ, Emre, “Tarihi Temelleri Açısından Cumhuriyet ve Cumhuriyetin İlanı Sürecine Genel Bir Bakış”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:5, Sayı:26, 2018, s.396-412.
- MANGO, Andrew, **Atatürk**, Sabah Kitapları, İstanbul, 1999.
- MUTLU, Cengiz, “Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun ve Havza'daki Faaliyetlerinin Milli Mücadele'deki Yeri”, **Cedrus**, Cilt:7, 2019, s.723-740.
- MUTLU, Sevdâ, “Atatürk'ün Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Geçişte Rejim Stratejileri: Atatürk'ün TBMM Açılış Konuşmalarının İçerik Analizi (1920-1938)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:30, Sayı:90, 2014, s.83-114.
- NİŞANCI, Dilaver-Selda Güner, “Cumhuriyet Demokrasi İkilemi: Özdeş Kavramlar Mı, Farklı Kavramlar Mı Sorusuna Hukuk Penceresinden Cevap Arayışı”, **KÜSBD**, Cilt:12, Sayı:2, 2022, s.423-440.
- ÖĞÜT, Salim, “Cumhur”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:8, İstanbul, 1993, s.94.

- ÖZ, Mehmet Ali, **Atatürk'ün Ailesi**, 2.Baskı, Asi Kitap, İstanbul, 2017.
- ÖZALP, Ahmet, “ResPrivate-ResPublica İlişkisi Üzerinden Cumhuriyetçi Düşüncenin Evrimi”, **Memleket Siyaset Yönetim**, Cilt:9, Sayı:21, 2014, s.47-70.
- ÖZCAN, Abdulkadir, “Lale Devri”, **İslam Ansiklopedisi**, 27.Cilt, Ankara, 2003, s.81-84.
- ÖZÇELİK, Mehmet Hakan, “Milli Mücadele'nin İlk Adımı: 9.Ordu Müfettişliği”, **Kesit Akademi Dergisi**, Sayı:22, 2020, s.194-211.
- ÖZDEMİR, Nuray, “Milli Mücadele Dönemi Mitinglerinde Türk Kadını”, **Belgi Dergisi**, Sayı:21, 2021, s.1-22.
- ÖZER, Sevilay, “Chester Projesi'nin Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne Yansıması”, **HistoryStudies**, Cilt:2, 2010, s.287-299.
- ÖZKAYA, Yücel, “Hakimiyet-i Milliye”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:15, İstanbul, 1997, s.201-202.
-, “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Cemiyetler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:10, 1987, s.139-186.
- ÖZTÜRK, Cemil, “Mondros Mütarekesi”, **İslam Ansiklopedisi**, 30.Cilt, Ankara, 2020, s.271-273.
- ÖZYÜREK, Mustafa, “Sosyolog ve Gazeteci Yönüyle Necmettin Sadık Sadak”, **Atatürk Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2015, s.82-97.
- PAMİR, Aybars, “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:53, Sayı:2, 2004, s.61-82.
- POLAT, Şakire, “Cumhuriyet Olgusunun Tarihsel Gelişimi”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı:9, 2007, s.97-118.
- SAMİ, Şemseddin, **Kamus-ı Türki**, Şifa Yayınevi, İstanbul, 2015.
- SANCAKTAR, Fatih M., “Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) Delegelerine Dair Bazı Tespitler”, **Tarih Dergisi**, Sayı:71, 2020, s.473-496.
- SARI, Muhammet, “Atatürk Döneminde Reis-i Cumhur Seçimlerinin Türk Basınındaki Yankıları”, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:13, 2015, s.327-364.
- SARIASLAN, Fatma, “II.Meşrutiyet Dönemi ve Kanun-i Esasi: Siyasal Sistem Tartışmaları Ekseninde Bir İnceleme”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Sayı:54, 2023, s.161-192.

- SARIKAYA, Mehmet Zakir, “Osmanlı Devleti'nde Yeni Bir Yapılanma: Tanzimat Fermanı”, **DTCF Dergisi**, 100.Yıl Özel Sayısı, 2023, s.60-91.
- SATIR, Burhan, “Kabakçı Mustafa İsyanı ve Yenileşme Hareketlerine Etkileri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2006.
- SAVAŞ, Vural Fuat, **Cumhuriyetin İlanı ve Karşıtları (1920-1926)**, Efil Yayınevi, Ankara, 2018.
- SELVİ, Haluk, “Sivas Kongresi”, **İslam Ansiklopedisi**, 37.Cilt, İstanbul, 2009, s.284-185.
- SEMERÇİ, Ahmet, “Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'daki Çalışmaları (25.05.1919-12.06.1919)”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt:121, Sayı:238, 2019, s.83-112.
- SERTOĞLU, Mithat, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, 6.Cilt, TTK Yayınları, Ankara, 2011.
- SÜRMEİ, Serpil, “İstiklal Savaşı Döneminde Milli İradenin Oluşum Süreci”, **Cumhuriyetin İlanının 90.Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu**, ATASE Yayınları, Ankara, 2014, s.173-195.
- TARAKÇIOĞLU, Mustafa Reşit, **Trabzon'un Yakın Tarihi**, KTÜ Rektörlüğü, Trabzon, 1986.
- TAŞ, Sait, “Atatürk'ün Düşünce Yapısına Etki Eden Unsurlar”, **Uluslararası Teknolojik Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2010, s.72-84.
- TAŞDÖĞEN, Salih, “Türk Anayasa Hukukunda Karşı-İmza Kuralı”, **Yüksek Lisans Tezi**, Bursa, 2015.
- TBMM Zabıt Ceridesi**, 29 Ekim 1923, Devre:2, Cilt:3, TBMM Matbaası, Ankara
- TOSUN, Hüseyin, “Türkiye'de Demokrasinin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:52, 2002, s.187-234.
- TOSUN, Ramazan, “Cumhuriyetin İlanının Yankıları”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Konya, 1991.
- TURAN, Hilal, “III.Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:2, 2019, s.37-46.
- TURAN, Şerafettin, “Lozan Antlaşması”, **İslam Ansiklopedisi**, 27.Cilt, Ankara, 2003, s.214-217.

....., “Mustafa Kemal Atatürk”, **İslam Ansiklopedisi**, 31.Cilt, Ankara, 2020, s.311.

Türk İstiklal Harbi II. Cilt, VI. Kısım, IV. Kitap İstiklal Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1923), Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1969.

TÜRKMEN, Zekeriya, “İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:53, s.319-372.

UNAT, Faik Reşit, “Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştği Devrin Milli Eğitim Sistemi”, **Belleten**, Cilt:27, Sayı:108, s.601-624.

UZUN, Hakan, “Türk Heyeti'nin Lozan'a Gidişi ve Lozan Konferansı Öncesinde Avrupa'daki Faaliyetleri (5 Kasım 1922-20 Kasım 1922)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:53, 2013, 329-350.

ÜÇÜNCÜ, Uğur, **Büyük Taarruz**, Altınpost Yayınları, Ankara, 2012.

....., “Cumhuriyetin İlanının Akbaba Gazetesine Yansımaları”, **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:7, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı, 2023, s.1-23.

....., “Cumhuriyetin İlanı ve Yankıları”, **Zamanın İzleri Demokrasi ve Cumhuriyet**, s.83-102.

....., “Milli Mücadele Döneminde Gümüşhane”, **Milli Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923**, TÜBA, Cilt:6, Ankara, 2023, s.133-153.

....., “İstikbal Gazetesine Göre Trabzon'da Ramazan Ayları ve Ramazan Bayramları”, Cilt:8, Sayı:1, **HistoryStudies**, Mart 2016, s.153-173.

ÜNAL, Serkan, “Mustafa Kemal Paşa'nın Yol Arkadaşlarının Cumhuriyet'in İlanı'na Tepkileri”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 7(3), 2017, s.665-675.

Ünlü Türkçe Sözlük, Haz: Mehmet Ünlü-Hüseyin Ünlü, Ünlü Yayınları, İstanbul, 2008.

VATANDAŞ, Saniye-Celalettin, “Türkiye'de Cumhuriyet Fikrinin Gelişimi ve Cumhuriyet'in ilanı Süresinde Yaşanan Fikri Tartışmalar”, **ABAD**, 6(12), 2023, s.339-362.

YALÇIN, Emruhan, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 1.Cilt, Derya Kitabevi, Trabzon, 2014.

YALÇIN, Semih, “Osmanlı'dan Cumhuriyete Geçiş ve 19 Mayıs Ruhu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:45, 1999.

....., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2017.

YAMAN, Fatma Sena, “İkdam Gazetesi Üzerine Bir İnceleme: Basın-İktidar İlişkileri”, **Uluslararası İletişim ve Medya Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2021, s.65-83.

YARDIMCI, Muzaffer, “İlk TBMM Binası ve Sinop Vekili Mehmet Şerif Bey'in Meclis Faaliyetleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Cilt:126, Sayı:248, s.199-210.

YAZICI, Nesimi, “Tasvîr-i Efkâr”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2011, s.138-140.

YILMAZ, Ahmet Yusuf, “Milli Mücadele Döneminde Cemiyetlerden Bazıları ve Kuruluş Nedenleri”, **TurkishStudies-SocialSciences**, Cilt:15, Sayı:6, 2020, s.3257-3272.

GAZETELER

Akbaba:

“Cumhuriyet”, 27 Eylül 1923, s.1.

Yusuf Ziya Ortaç, “Kutlu Olsun”, 1 Kasım 1923, s.1.

5 Kasım 1923, s.1.

Yusuf Ziya Ortaç, “Memleketimizin İsmi”, 8 Kasım 1923, s.1.

Akşam:

“Mustafa Kemal Paşa'nın Pek Mühim Beyanatı”, 24 Eylül 1923, s.1.

“Türkiye Cumhuriyet Usulü ve Hükümet Merkezi Yakında İlan Edilecektir”, 25 Eylül 1923, s.1.

Necmettin Sadak, “Heyet-i Vekile'de Tebeddülât”, 25 Eylül 1923, s.1.

Bilal, “Bizdeki Şekli Cumhuriyet Diğer Cumhuriyetlere Nazaran Farklıdır, İlk Reis-i cumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Olacaktır”, 26 Eylül 1923, s.1.

Necmettin Sadak, “Tekamüle Karşı Durulamaz”, 26 Eylül 1923, s.1.

Ahmet Rasim, “Cumhuriyet İdare ve İlk Tesirleri”, 27 Eylül 1923, s.3.

“Cumhuriyet İdaresi Hakkındaki Rivayetler”, 27 Eylül 1923, s.1.

“Devletin Şekli İdaresi Henüz Katı Surette Tespit Edilmemiştir, Tasavvur Halindedir”, 27 Eylül 1923, s.1.

Bilal, “Cumhuriyet Şekli Hakkında Tahkikatımız”, 28 Eylül 1923, s.3.

Bilal, “Yeni İdaremiz Etrafında Telakkiler”, 30 Eylül 1923, s.1.

“Yeni Şekli Hükümet Hakkındaki Proje Hazırlandı”, 2 Ekim 1923, s.1.

Necmettin Sadak, “Teceddüt ve Islahat Emareleri”, 5 Ekim 1923, s.1.

Bilal, “Halk Fırkası Divanı Bugünkü Müzakeresinde Türkiye'nin Cumhuriyetle İdaresine Karar Verdi”, 6 Ekim 1923, s.1.

“Cumhuriyet İdare Yakında İlan Edilecektir”, 9 Ekim 1923, s.1.

“Merkezi Hükümet Hakkında Bugün Karar Verilecek”, 10 Ekim 1923, s.1.

“Merkezi Hükümet Bugün Resmen İlan Edilecek”, 11 Ekim 1923, s.1.

“Tan'ın Türkiye Cumhuriyeti Hakkında Bir Makalesi”, 13 Ekim 1923, s.1.

Bilal, “Merkez, Maaş, Teşkilat-ı Esasiye Meseleleri, 14 Ekim 1923, s.1.

“Yeni Merkezi Hükümet ve İstanbul”, 15 Ekim 1923, s.1.

Bilal, “Teşkilat-ı Esasiye ve İmar Vekaleti Müzakereleri”, 15 Ekim 1923, s.1.

“Merkezi Hükümet İmar Vekaleti İstanbul Meselesi”, 17 Ekim 1923, s.2.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Yapılan Tadilatla Cumhuriyetin Esasları Bir Bir Vaz' Olunmaktadır”, 17 Ekim 1923, s.1.

“Millet Meclisinde İki Karar”, 19 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Meclisin, Reis-i cumhurun ve Heyet-i Vekile Erkanının Vazife ve Salahiyetlerinden Pek Çoğunu Tayin Etmiştir”, 20 Ekim 1923, s.1.

Ağaoğlu Ahmet, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, 24 Ekim 1923, s.1.

Necmettin Sadak, “Neyi, Kimden Gizliyorlar?”, 25 Ekim 1923, s.1.

Necmettin Sadak, “Sakınılacak Bir Tehlike”, 26 Ekim 1923, s.1.

“Heyet-i Vekile İstifa Etti”, 28 Ekim 1923, s.1.

“Rauf ve Sabit Beyler Bugün İntihap Ediliyorlar”, 28 Ekim 1923, s.1.

Necmettin Sadak, “Heyet-i Vekile'nin İstifası Münasebetiyle”, 29 Ekim 1923, s.1.

“Fırka Heyeti İdaresi'nin Hazırladığı Liste Fırkada Tasvibe Uğradı, Hatipler, Gazi Paşa'nın Müdahalesini İstediler”, 30 Ekim 1923, s.1.

Necmettin Sadak, “Kuvvetli Hükümet Nasıl Olur?”, 30 Ekim 1923, s.1.

“Türkiye'nin İlk Reis-i Cumhuri Gazi Mustafa Kemal Paşa”, 31 Ekim 1923, s.1.

“Bugünkü Tezahürat”, 1 Kasım 1923, s.1.

“Dün Akşamki Tezahürat”, 1 Kasım 1923, s.1.

Anadolu'da Yenigün:

“Gazi Paşa Hazretlerinin Beyanatı Mühimmesi”, 24 Eylül 1923, s.1.

“Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Son Beyanatlarının Metni”, 27 Eylül 1923, s.1.

Hakkı Tarık, “Hükümetimizin Şekli”, 4 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki Tadilat”, 7 Ekim 1923, s.1.

“Cumhuriyet İdaremiz, Tasrih ve Yakında İlan Olunacaktır”, 8 Ekim 1923, s.1.

Yunus Nadi, “Esasatta Tekamül”, 8 Ekim 1923, s.1.

“Ankara Türkiye Devleti'nin Merkezi”, 10 Ekim 1923, s.1.

“Merkezi Hükümet Kararı Nasıl Verildi?”, 10 Ekim 1923, s.3.

“Makarr-ı İdare Teklifi Meclise Arz Edildi!”, 11 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat”, 14 Ekim 1923, s.1.

“Meclis, Ankara'yı Merkezi Hükümet Olarak Kabul Etti”, 14 Ekim 1923, s.1.

“Yeni Ankara'ya Doğru”, 14 Ekim 1923, s.2.

“Reis-i cumhura Salahiyet”, 15 Ekim 1923, s.1.

“Şehrimizde Dün Akşamki Tezahürat”, 15 Ekim 1923, s.3.

“Ankara Halkı Meclise Arz-ı Şükran Etti”, 16 Ekim 1923, s.3.

“Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Etrafında”, 16 Ekim 1923, s.1.

Yunus Nadi, “Ankara'nın Süruru”, 16 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye”, 17 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Tadilatına Ait Mesainin Mühim Merhaleleri Kat'i Olunmuştur”, 19 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tadilatı Etrafında”, 21 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye”, 22 Ekim 1923, s.1.

“Yenigün, Yeni ve Mühim Bir Anket Açtı”, 22 Ekim 1923, s.1.

“Yenigün'ün Teşkilat-ı Esasiye Anketi”, 23 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Anketimize Cevap!” , 24 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Anketimize Cevap!” , 25 Ekim 1923, s.2.

“Teşkilat-ı Esasiye”, 26 Ekim 1923, s.1.

“Heyet-i Vekile Reisi ve Azası Dün Müctemian İstifa Ettiler”, 28 Ekim 1923, s.1.

Yunus Nadi, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, 28 Ekim 1923, s.1.

“Dün Buhran Günü İdi, Meselenin Bugün Hali İhtimali Pek Galiptir”, 29 Ekim 1923, s.1.

Yunus Nadi, “Hakiki Sebep”, 29 Ekim 1923, s.1.

“Büyük Millet Meclisi Şekli Hükümetimizi Tespit Eden Teşkilat-ı Esasiye Tadilatını Kabul ve Türkiye Cumhuriyeti'ni İlan Eylemiştir”, 30 Ekim 1923, s.1.

“Dünkü Tarihi Fırka İçtimar”, 30 Ekim 1923, s.1.

Yunus Nadi, “Türkiye Cumhuriyeti”, 30 Ekim 1923, s.1.

“Cumhuriyet Tezahüratı”, 31 Ekim 1923, s.1.

“Yeni Hükümet, İsmet Paşa Hazretlerinin Riyasetinde Teşekkül ve Dün Büyük Millet Meclisi'nin Müttefikan Tasvibine İktiran Eylemiştir”, 31 Ekim 1923, s.1.

“Bütün Memleket, Cumhuriyeti Tes'id Ediyor!”, 1 Kasım 1923, s.1-2.

“Gazi Paşa'nın Teşekkürü”, 1 Kasım 1923, s.1.

“Halk Fırkası'nın 22 Teşrin-i sani Günkü Celsesinde Esaslı Prensipler Üzerinde Pek Mühim ve Ciddi Müzakerat”, 26 Kasım 1923, s.5-6.

Hakimiyet-i Milliye:

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun İki Maddesini Bir Kelimedede Hülasa: Cumhuriyet”, 27 Eylül 1923, s.1.

“Türkiye Hükümet Merkezi Neresi Olacaktır?”, 30 Eylül 1923, s.1.

“Hükümet Merkezi”, 9 Ekim 1923, s.1.

- “Ankara Türkiye Devleti'nin Makarr-ı İdaresidir”, 10 Ekim 1923, s.1.
- “Merkez Meselesi”, 11 Ekim 1923, s.1.
- “Ankara Türkiye Devleti'nin Makarrı...”, 14 Ekim 1923, s.1.
- “Ankara Şen ve Ankaralılar Mesud”, 15 Ekim 1923, s.1.
- “Devlet Merkezi”, 16 Ekim 1923, s.1.
- “Teşkilat-ı Esasiye”, 18 Ekim 1923, s.1.
- “Halk Fırkası'nın Dünkü İçtimasında”, 26 Ekim 1923, s.1.
- Heyet-i Vekile Azalarının İstifası”, 28 Ekim 1923, s.1.
- “Heyet-i Vekile Nasıl Teşekkül Edecektir?”, 29 Ekim 1923, s.1.
- “Büyük Millet Meclisi Dün Gece Sekiz Buçukta, Türkiye Devleti'nin Şeklini Müttefikân Cumhuriyet Olarak Tespit ve Dokuza Çeyrek Kala Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini Müttefikân Reis-i Cumhur İntihap Eyledi”, 30 Ekim 1923, s.1.
- “Dün Reis-i Cumhur Hazretleri Başvekil ve Vekillerin Listesini Büyük Millet Meclisi'ne Arz Eylediler”, 31 Ekim 1923, s.1.
- “Şehrimizde Memnuniyet ve Halkın Tezahüratı”, 31 Ekim 1923, s.2.
- “Cumhuriyet Şenlikleri”, 2 Kasım 1923, s.2.
- “Rauf Bey'in Beyanatı”, 2 Kasım 1923, s.1.
- “Cumhuriyet ve Anadolu”, 4 Kasım 1923, s.3.
- “Reis-i cumhurumuzu Tebrik İçin”, 7 Kasım 1923, s.1.
- “Reis-i cumhurumuzu Tebrik İçin”, 8 Kasım 1923, s.1.
- “Cumhuriyetimizi ve Reis-i cumhurumuzu Tebrik”, 9 Kasım 1923, s.1.
- “Cumhuriyetimizi ve Reis-i cumhurumuzu Tebrik”, 11 Kasım 1923, s.1.
- “Cumhuriyetimizi ve Reis-i cumhurumuzu Tebrik”, 12 Kasım 1923, s.1.
- “Halk Fırkası'nın Perşembe Günkü Mühim İçtimar”, 26 Kasım 1923, s.1.

İkdam:

- “Gazi Paşa'nın Teşkilatımız Hakkında Mühim Beyanatı”, 23 Eylül 1923.
- “Türk Halk Devleti veya Türk Halk Cumhuriyeti”, 24 Eylül 1923.

“Devletin Adı ve Şekli ve Heyet-i Vekile”, 25 Eylül 1923.

“Teşkilat-ı Esasiyede Yapılacak Tadilat”, 25 Eylül 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunundaki Tadilat”, 26 Eylül 1923.

“Cumhuriyetle Adamlar Değişir Mi?”, 27 Eylül 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunundaki Tadilat”, 27 Eylül 1923.

“Cumhuriyetin İlanı Tesri Edilecek”, 30 Eylül 1923.

“Merkezi Hükümet Meselesinde Yeni Cereyanlar”, 30 Eylül 1923.

“Amerika Şekli Cumhuriyetini Kabul Edecekler”, 1 Ekim 1923.

“Merkezin İstanbul'da Olması Lehinde Cereyanlar”, 1 Ekim 1923.

“Şekli Hükümet Hakkında Kat'i Karar”, 3 Ekim 1923.

“Merkezi Devlet Meselesi”, 4 Ekim 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye Müzakereleri”, 5 Ekim 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye Müzakeratı”, 6 Ekim 1923.

“Tadilat-ı Esasiye”, 7 Ekim 1923.

“Merkez ve Şekli Devlet Hakkında Gazi'nin Beyanatı”, 7 Ekim 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye”, 8 Ekim 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı”, 8 Ekim 1923.

“Cumhuriyet İdare Üç Senelik İdari Şeklimizdir”, 9 Ekim 1923.

“Merkez Meselesi”, 9 Ekim 1923.

“Cumhuriyet Yakında İlan Edilecektir”, 10 Ekim 1923.

“Türkiye Devleti'nin Merkezi İdaresi Ankara Şehridir”, 10 Ekim 1923.

“Büyük Millet Meclisinde Dünkü Müzakereler”, 11 Ekim 1923.

Ahmet Rasim, “Teşkilat-ı Esasiye Kanununa Dair”, 12 Ekim 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye Müzakereleri”, 13 Ekim 1923.

“Ankara Merkezi Hükümet Olduğuna Seviniyor”, 15 Ekim 1923.

“Reis-i Cumhura Verilecek Salahiyetler”, 15 Ekim 1923.

“Ankaralılar Meclise Teşekkürü Bir Heyet Gönderdi”, 16 Ekim 1923, s.1.

“Ankara Türkiye Devleti'nin Makarr-ı...”, 16 Ekim 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye”, 16 Ekim 1923.

“Bir Muhabire Göre Gazi Paşa Reisicumhurluktan İstinkaf Edecektir Fevzi ve İsmet Paşalardan Birinin Reisicumhur İntihabı Memuldür”, 17 Ekim 1923.

“Mütehassıslar Encümeninde Dünkü Müzakerat”, 17 Ekim 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye”, 18 Ekim 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye”, 19 Ekim 1923.

“Hükümet Merkezi”, 19 Ekim 1923.

“Reisicumhur Meclis Reisi Olacak”, 19 Ekim 1923.

“Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı”, 22 Ekim 1923.

“Fethi Bey Dahiliye Vekaletinden İstifa Etti”, 25 Ekim 1923.

“Hüseyin Rauf Bey Meclis Reis-i saniliğine Sabit Bey Dahiliye Vekaletine Namzet Gösterildi”, 26 Ekim 1923.

“Meclisin Müzaheretine Mazhar Gyet Kuvvetli Bir Heyet-i Vekileye İhtiyaç Kat'i Olduğundan Bahisle Heyeti Vekile İstifa Etti”, 28 Ekim 1923.

“Ani Değil Beklenen Bir İstifa”, 29 Ekim 1923.

“Gazi Paşa Yalnız Müdafaa-i Milliye Vekaletine Ali Fuat ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine Fevzi Paşaları Tavsiye Etmekte ve Diğer Namzetler İntihabatında Bitaraf Bulunmaktadır”, 29 Ekim 1923.

“Heyeti Vekile”, 29 Ekim 1923.

“Heyet-i Vekilenin İstifası Etrafında “Yeni Gün” Refikimizin Neşriyatı”, 29 Ekim 1923.

“Ankara Cumhuriyeti Muazzam Tes'id Ediyor”, 30 Ekim 1923.

“Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet-Cumhuriyetin Envai”, 30 Ekim 1923.

“Meclis Dün Müttefikân Şekl-i Hükümetimizi Cumhuriyet Olarak Kabul Etmiş ve Alkışlar Arasında Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı Birinci Reis-i Cumhur İntihap Eylemiştir”, 30 Ekim 1923, s.1.

“Rauf Bey Mevzu Bahis Meseleler Hakkında Ne Diyor?”, 30 Ekim 1923.

“Yeni Türkiye Devleti'nin Teşkil-i Hükümeti Cumhuriyettir”, 30 Ekim 1923.

“Cumhuriyet Kararı ve Gazi Paşa'nın Reisliği Dün Bir Notâle Bütün Ecnebi Memleketlerine Bildirildi”, 31 Ekim 1923.

“Cumhuriyet İstanbul'da Tezahürat İle Karşılandı”, 31 Ekim 1923.

“Heyeti Vekile Buhranı Zail Oldu”, 31 Ekim 1923.

“İstanbul Halkı Cumhuriyeti Tes'id Ediyor”, 31 Ekim 1923.

“İzmir'de Cumhuriyet Nasıl Tes'id Edildi”, 31 Ekim 1923.

İmzasız, “Teşkilat-ı Esasiyemiz Vuzuh Kesb Etti”, 31 Ekim 1923.

“Kabineyi İsmet Paşa Teşekkül ve Meclis Müttefikan Tasvib Etti”, 31 Ekim 1923, s.1.

“Cumhuriyet Hükümeti Hakkında Ankara Gazetelerinin Neşriyatı”, 1 Kasım 1923.

“Mecliste Devletin Cumhuriyet Şeklini Tavzih Eden Müzakerat”, 1 Kasım 1923.

“Vilayette Tezahürat”, 1 Kasım 1923.

“Yeni Cumhuriyetimiz ve Şehrimiz Ecnebi Mehafilindeki Telakkiler”, 1 Kasım 1923.

İstikbal:

“Yakında Teşkilat-ı Esasiye Müzakeresi”, 24 Eylül 1923, s.1.

Faik Ahmet, “Cumhuriyet Şekli”, 27 Eylül 1923, s.1.

“Fırka ve Meclis İçtima ve Müzakereleri”, 27 Eylül 1923, s.1.

“Cumhuriyetimiz de Hiçbir Yere Benzemeyecektir”, 28 Eylül 1923, s.1.

Faik Ahmet, “Türkiye Cumhuriyeti”, 3 Ekim 1923, s.1.

“Bir Müşahede”, 4 Ekim 1923, s.1.

Faik Ahmet, “Milletin Öğreneceği...”, 5 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye'de Tadilat Meselesi”, 10 Ekim 1923, s.1.

Faik Ahmet, “İki Cereyan”, 11 Ekim 1923, s.1.

“Merkezi Hükümet Meselesi Mecliste”, 12 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye'de Tadilat Esasatı”, 18 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı”, 19 Ekim 1923, s.1.

Kerim, “Merkezi Hükümet Meselesi”, 24 Ekim 1923, s.1.

“Dahiliye Vekaleti ve Reis-i Sanilik İntihabı”, 28 Ekim 1923, s.1.

- “Reis-i cumhura Verilmek İstenen Salahiyetler”, 28 Ekim 1923, s.1.
- “Acz ve Kifayetsizliği Çoktan Sabit Bulunan Heyet-i Vekile Nihayet İstifa Etti”, 29 Ekim 1923, s.1.
- “Mesele Bugün Tavzih Edecek”, 29 Ekim 1923, s.1.
- “Halk Fırkası İhtilaf İçinde, Paşa'nın Müdahalesini İstiyorlar”, 30 Ekim 1923, s.1.
- “Heyet-i Vekile Buhranı Cumhuriyeti Doğurmakla Nihayet Buldu”, 31 Ekim 1923, s.1.
- Faik Ahmet, “Emr-i Vaki”, 1 Kasım 1923, s.1.
- “İstanbul'da Cumhuriyet Tezahüratı”, 1 Kasım 1923, s.2.
- “İstanbul Şenlik İçinde, Nutuklar Dualar”, 1 Kasım 1923, s.2.
- “Millete Düşen: Cumhuriyeti Tes'id ve Şenlik”, 1 Kasım 1923, s.1.
- Tanin:**
- Münir Müeyyed, “Türkiye Halk Cumhuriyeti”, 24 Eylül 1923, s.1.
- “Cumhuriyet Bahsi”, 25 Eylül 1923, s.2.
- Hüseyin Cahit, “Türkiye Cumhuriyeti”, 25 Eylül 1923, s.1.
- Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, 26 Eylül 1923, s.1.
- “Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin NeueFreie Presse Gazetesi Muhabirine Vuku Bulan Beyanatının Aslı”, 27 Eylül 1923, s.2.
- İsmail Müştak, “Meclis-i Ayan'a İhtiyaç Var Mı?”, 28 Eylül 1923, s.2.
- Hüseyin Cahit, “Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet”, 29 Eylül 1923, s.1.
- Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Etrafında Muhtelif Fikirler”, 30 Eylül 1923, s.2.
- Hüseyin Cahit, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat”, 1 Ekim 1923, s.1.
- Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Etrafında”, 1 Ekim 1923, s.1.
- “Yeni Teşkilat-ı Esasiye ve Reis-i cumhurun Salahiyeti”, 2 Ekim 1923, s.1.
- “Türkiye Cumhuriyeti'ne Dair”, 4 Ekim 1923, s.1.
- İsmail Müştak, “Fesih Meselesi”, 6 Ekim 1923, s.2.
- Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Tespitine Doğru”, 7 Ekim 1923, s.2.

“Cumhuriyet ve Teşkilat-ı Esasiye”, 8 Ekim 1923, s.2.

Hüseyin Cahit, “Mühim Bir Münakaşa”, 9 Ekim 1923, s.1.

Münir Müeyyed, “Ankara Merkezi Hükümet”, 10 Ekim 1923, s.1.

Hüseyin Cahit, “Ankara Payitaht”, 11 Ekim 1923, s.1.

“Bir Ecnebinin Merkez Hükümet Hakkındaki Mütalaatı”, 13 Ekim 1923, s.2.

“Ankara Merkez Hükümet”, 14 Ekim 1923, s.1.

Münir Müeyyed, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Muhafazasına Doğru”, 14 Ekim 1923, s.1.

Münir Müeyyed, “Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Hakkında”, 15 Ekim 1923, s.1.

Tuğrul, “Teşkilat-ı Esasiye Münakaşaları”, 15 Ekim 1923, s.3.

Münir Müeyyed, “Ankara'da Yeni Merkezi Hükümet Şerefine Şenlikler”, 16 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye”, 17 Ekim 1923, s.1.

İsmail Müştak, “Kanunları Red Hakkı”, 17 Ekim 1923, s.2.

“Reis-i cumhura Verilecek Salahiyet Tespit Edilmektedir”, 17 Ekim 1923, s.1.

“Devletimizin Müstakbel Şekli Hakkında Müzakerat”, 18 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye'de Tadilat”, 19 Ekim 1923, s.1.

Hüseyin Cahit, “Payitaht Meselesi Etrafında”, 20 Ekim 1923, s.1.

Hüseyin Cahit, “Ne Var”, 24 Ekim 1923, s.1.

Hüseyin Cahit, “Teşkilat-ı Esasiye Etrafında”, 25 Ekim 1923, s.1.

Rauf Bey Meclis Reis-i Saniliğine Namzed Gösterildi, Fırka Sabit Bey'i Dahiliye Vekili İntihap Etti”, 26 Ekim 1923, s.1.

Hüseyin Cahit, “Fethi Bey'in Çekilmesi”, 27 Ekim 1923, s.1.

“Heyet-i Vekile İstifa Etti”, 28 Ekim 1923, s.1.

“Fırka Bu Sabah İçtima Ederek Namzetleri Tespit Edecektir”, 29 Ekim 1923, s.1.

Hüseyin Cahit, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, 29 Ekim 1923, s.1.

“Türkiye Devleti'nin Şekli Hükümeti “Cumhuriyet” Oldu, Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Reis-i cumhur İntihap Edildi”, 30 Ekim 1923, s.1.

Hüseyin Cahit, “Yaşasın Cumhuriyet”, 31 Ekim 1923, s.1.

İsmail Müştak, “Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı”, 31 Ekim 1923, s.2.

“Darülfünun Talebesinin Tebrikatı”, 1 Kasım 1923, s.1.

“Türkiye Cumhuriyeti’ni Tesis Eden Tarihi Celse”, 1 Kasım 1923, s.3.

“Halife Hazretleriyle Reis-i Cumhur Gazi Paşa'nın Mütakabil Telgrafnameleri”, 2 Kasım 1923, s.1.

Tevhid-i Efkar:

“Şekli Hükümetimiz Cumhuriyet mi Olacak?”, 24 Eylül 1923, s.1.

VelidEbuzziya, “Cumhuriyet Bahsi de Nereden Çıktı?”, 25 Eylül 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Tadilat ve Cumhuriyet Usulü”, 25 Eylül 1923, s.3.

VelidEbuzziya, “Cumhuriyet, Hakimiyet-i Milliye Esası İle Kabil-i Telif Değildir”, 26 Eylül 1923, s.1.

“Maksat Yeni Devlete Ad Takmakmış!”, 26 Eylül 1923, s.1.

“Şekli İdaremiz Diğer Cumhuriyetlere Benzemeyecek”, 26 Eylül 1923, s.3.

VelidEbuzziya, “İsim Değiştirmekle İşler Düzelir Mi?”, 27 Eylül 1923, s.1.

“Cumhuriyet-i Seniyye”, 27 Eylül 1923, s.3.

“Mustafa Kemal Paşa ve Matbuat”, 28 Eylül 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Muhtac-ı Tadil Midir?”, 29 Eylül 1923, s.2.

“Cumhuriyet İdarenin Hemen İlanı Musammem”, 30 Eylül 1923, s.2.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda Yapılacak Tadilat Fırkada”, 1 Ekim 1923, s.2.

VelidEbuzziya, “Yine Cumhuriyet Bahsi”, 1 Ekim 1923, s.1.

“Merkezi Hükümetin Ankara'da İbkasına Karar Verildi”, 10 Ekim 1923, s.2.

Merkezi Hükümet Hakkındaki Karar-ı Resmi Yarın Verilecektir”, 12 Ekim 1923, s.1.

“Reis-i cumhura Meclis-i Feshetme Salahiyeti Verilecek”, 12 Ekim 1923, s.3.

“İstanbul'un Payitahtlığı Bugün Resmen Ankara'ya İntikal Edecek”, 13 Ekim 1923, s.1.

VelidEbuzziya, “Şekli ve Unvan-ı Devleti Değiştirmekten Fayda Olmaz!”, 13 Ekim 1923, s.1.

Ekrem, “Büyük Millet Meclisi Merkez Hükümetin Ankara'da İbkasına Karar Verdi”, 14 Ekim 1923, s.1.

Ekrem, “Halk Fırkası'nın Bugünkü İçtimasında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Müzakeresi Muhtemel”, 14 Ekim 1923, s.2.

“Meclis, Bütün Salahiyetlerini Muhafaza Edecek mi?”, 14 Ekim 1923, s.2.

Ekrem, “Cumhuriyet İdare Hakkında Muvafık Görülen Proje”, 15 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye ve Cumhuriyet Meselesi”, 15 Ekim 1923, s.1.

“Reis-i cumhurun Salahiyetleri Bugün Tespit Edilecek”, 16 Ekim 1923, s.3.

“Ankara Kible-i İstiklal-i Millet İdi, Şimdi de Merkezi Devlet Oldu”, 17 Ekim 1923, s.1.

“Reis-i cumhur Meclisi Fesih, Kanunları Reddedebilecek mi?”, 17 Ekim 1923, s.3.

VelidEbuzziya, “Cumhuriyet Bahsi Tavzih Ediyor mu?”, 18 Ekim 1923, s.1.

VelidEbuzziya, “Meclis Reisliği İle Cumhur Reisliği Bir Arada Olmaz İkisinden Birini Tercih Etmeli!”, 20 Ekim 1923, s.1.

VelidEbuzziya, “Devlet İhtirai İlleti”, 24 Ekim 1923, s.1.

Ekrem, “Rauf Beyefendi Meclis Riyaset-i Seniyyesine İntihap Edilecek”, 26 Ekim 1923, s.1.

“Yeni Dahiliye Vekili Erzincan Mebusu Sabit Bey'dir”, 27 Ekim 1923, s.1.

“Heyet-i Vekile İstifa Etti”, 28 Ekim 1923, s.1.

VelidEbuzziya, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, 29 Ekim 1923, s.1.

“Buhran-ı Vükela, Pek Ani Bir Surette Tebdil-i Mahiyet Ederek Bir Şekl-i Hükümet ve Cumhuriyet Meselesi Haline İnkılap Ediverdi”, 30 Ekim 1923, s.1.

“Fırka Heyet-i İdaresinin Kabinesi Neden Reddedildi?”, 30 Ekim 1923, s.2.

“İsmet Paşa Kabineyi Teşkil Memur Edildi”, 30 Ekim 1923, s.2.

VelidEbuzziya, “Efendiler, İstical Ediyorsunuz!”, 30 Ekim 1923, s.1.

“Cumhuriyet Şerefine Tatil ve Şenlik”, 31 Ekim 1923, s.2.

“Cumhuriyet Tebriknameleri”, 31 Ekim 1923, s.2.

“Cumhuriyet Tezahüratı”, 31 Ekim 1923, s.2.

“İsmet Paşa, Cumhuriyet İdaresindeki İlk Kabinesini Teşkil Etti”, 31 Ekim 1923, s.1.

Vilayet ve Kumandanlıkta Cumhuriyet Tebrikatı”, 31 Ekim 1923, s.1.

“Müdafaa-i Hukuk'un Dünkü Cumhuriyet Tezahüratı”, 1 Kasım 1923, s.1.

Vakit:

“Müstakbel Tekamülatımız Cumhuriyettir”, 24 Eylül 1923, s.1.

“Şekli Hükümet Münakaşaları”, 26 Eylül 1923, s.1.

“Gazi Paşa Tarafından FreiePresse'ye Vaki Olan Beyanatın Hakiki Şekli”, 27 Eylül 1923, s.1.

“Meclis Mehafili Cumhuriyete Taraftar”, 27 Eylül 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu Kimler Tetkik Ediyor”, 27 Eylül 1923, s.2.

Mehmet Asım, “Cumhuriyette Hakimiyet-i Milliye”, 28 Eylül 1923, s.1.

“Türkiye'nin Yeni Portresi”, 29 Eylül 1923, s.2.

“Cumhuriyet Meselesinin Aslı Nedir?”, 1 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Müzakeresine Başlanıyor”, 3 Ekim 1923, s.3.

İhsan, “Büyük Fırka Divanı, Dünkü İçtimasında Devletin İsmi, Türk Cumhuriyeti Olmasına Karar Verdi”, 5 Ekim 1923, s.1.

“Cumhuriyet Meselesi Etrafında”, 6 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Tab' Ediliyor”, 7 Ekim 1923, s.1.

“Ankara'nın Merkez Hükümet Olarak İlanı Kabul Edilmiştir”, 10 Ekim 1923, s.1.

“İsmet Paşa ve Rüfekasının Teklif-i Kanunisi”, 11 Ekim 1923, s.1.

İhsan, “Mütehasıslar Dün Teşkilat-ı Esasiye Maddelerini Tedkik Etiler”, 13 Ekim 1923, s.1.

“Türkiye'de Cumhuriyet İlan Edilirse...”, 13 Ekim 1923, s.1.

İhsan, “Ankara'nın Merkez-i Hükümet Olduğu Hakkındaki Kanun Kabul Edildi”, 14 Ekim 1923, s.1.

“Merkez Meselesinde Ecnebiler”, 14 Ekim 1923, s.1.

“Ankara Baştan Başa Donandı, Seviniyor”, 15 Ekim 1923, s.1.

Hakkı Tarık, “Ankara Merkezimiz?”, 15 Ekim 1923, s.2.

“Reis-i cumhura Verilecek Salahiyetler”, 15 Ekim 1923, s.1.

“Ankara'nın Sevinci ve Meclis Önünde Tezahürat”, 16 Ekim 1923, s.3.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuz ve İstibdat”, 16 Ekim 1923, s.3.

İhsan, “Teşkilat-ı Esasiye'deki Kat'i Tadilat Nedir?” 24 Ekim 1923, s.3.

“Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Etrafında”, 25 Ekim 1923, s.2.

İhsan, “Meclis Riyaset-i Seniyyesi ve Dahiliye Vekaleti”, 26 Ekim 1923, s.1.

İhsan, “Heyet-i Vekile, Fethi Bey'le Meclis Arasındaki Anlaşmazlık Yüzünden İstifa Etti”, 28 Ekim 1923, s.1.

Mehmet Asım, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, 28 Ekim 1923, s.1.

Mehmet Asım, “Buhranın İnkişafı”, 29 Ekim 1923, s.1.

“Cumhuriyet Dün Resmen İlan Edildi. Birinci Reis-i Cumhuremiz Gazi Mustafa Kemal Paşa'dır. İlk Başvekaleti de İsmet Paşa İşgal Edecektir”, 30 Ekim 1923, s.1.

“Darülfünun Tebriği”, 1 Kasım 1923, s.2.

“Arz-ı Tebrikat”, 1 Kasım 1923, s.2.

“Mümessillerin Tebrikatı”, 1 Kasım 1923, s.2.

“Cumhuriyet Tamimi”, 3 Kasım 1923, s.1.

Reis-i cumhuremiz Teşekkürleri”, 3 Kasım 1923, s.1.

“Halk Fırkası Heyet-i Umumiyesinin 9 Saat Süren Mühim Bir İçtimai”, 23 Kasım 1923, s.1.

Vatan:

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Şekli Hükümetimiz”, 25 Eylül 1923, s.1.

“Türkiye Cumhuriyeti”, 25 Eylül 1923, s.1.

“Yeni Kanun-i Esasi'mizin Esasları”, 25 Eylül 1923, s.1.

“Meclis Yalnız Teşrii Salahiyeti Haiz Olacaktır, İcra Kuvveti Kabineye Verilecektir”, 26 Eylül 1923, s.1.

Ahmet Emin, “Bazı Esaslı Noktalar”, 27 Eylül 1923, s.1.

“Gazi Paşa'nın Mühim Beyanatı”, 27 Eylül 1923, s.1.

“Fırka Divanı Yarın Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu Müzakereye Başlıyor”, 28 Eylül 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Cumhuriyet”, 28 Eylül 1923, s.1.

“Haftalık Tarihçe”, 29 Eylül 1923, s.1.

“Yeni Şekli Hükümetimiz Hakkında Ankara'da İki Cereyan”, 30 Eylül 1923, s.1.

Behiç Hayri, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Merkez Hükümet Meselesi”, 1 Ekim 1923, s.1.

“Merkezi Hükümet Takarrür Etmedikçe...”, 2 Ekim 1923, s.2.

“Yeni Şekli Hükümet Hakkında Müzakereler”, 2 Ekim 1923, s.1.

Ahmet Emin, “Gazi Paşa Hazretlerine Maruzat”, 5 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Tarihçesi”, 6 Ekim 1923, s.3.

“Merkez Meselesinde Ecnebler”, 14 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Tadili”, 14 Ekim 1923, s.1.

“Yeni Bir Ankara Şehri Yapılacak”, 14 Ekim 1923, s.3.

“Ankara'da Merkez Hükümet Dolayısıyla Tezahürat”, 15 Ekim 1923, s.3.

“Hükümet Merkezimiz”, 15 Ekim 1923, s.1.

“Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, 15 Ekim 1923, s.1.

“Cumhuriyet ve Fransızlar”, 16 Ekim 1923, s.2.

Ahmet Şükrü, “Gazi Paşa Reis-i cumhur Olacak”, 19 Ekim 1923, s.1.

Ahmet Şükrü, “Mütehassıslar Encümeni Kararlarını Verdi”, 20 Ekim 1923, s.1.

Ahmet Şükrü, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tadilatı”, 21 Ekim 1923, s.1.

Ahmet Şükrü, “Yeni Kanunun Üç Esas Hattı”, 22 Ekim 1923, s.1.

Ahmet Şükrü, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatının Safhaları”, 23 Ekim 1923, s.1.

Ahmet Şükrü, “Cumhuriyetçiler, Teşkilat-ı Esasiyeciler”, 24 Ekim 1923, s.2.

“Rauf Bey Reis-i Saniliğe Namzed Gösteriliyor”, 26 Ekim 1923, s.3.

“Mütehassısların Mesaisi Tebellür Etmemiştir”, 27 Ekim 1923, s.1.

Ahmet Emin, “Heyet-i Vekile'nin İstifası”, 28 Ekim 1923, s.1.

“Heyet-i Vekile Kendisini Kâfi Derecede Kuvvetli Bulmadığından İstifa Etti”, 28 Ekim 1923, s.1.

“Heyet-i Vekile'nin İstifası Büyük Millet Meclisi Mehafilinde Memnuniyetle Karşılanmıştır; Mebuslar Bu Defa Kuvvetli Bir İş Hükümeti Teşkil Edeceklerini Söylüyorlar”, 29 Ekim 1923, s.1.

“İntihap Bugün Yapılacak”, 29 Ekim 1923, s.1.

“Yeni Heyet-i Vekile”, 29 Ekim 1923, s.1.

“Cumhuriyetin İlanının Şehrimizde Tes'idi”, 31 Ekim 1923, s.1.

“Meclis Dün İsmet Paşa Kabinesine Müttefikan İtimad Reyi Verdi”, 31 Ekim 1923, s.1.

“Sabık Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey'le Mühim Bir Mülakat”, 1 Kasım 1923, s.1.

ÖZGEÇMİŞ

İlk, orta ve lise eğitimini Trabzon'da tamamlayan 2015 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazanmıştır. 2019 yılında mezun olduktan sonra Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin Tarih Anabilim Dalında tezli yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2020 yılından itibaren Rize'de sürdürdüğü Pedagojik Formasyon eğitimini başarıyla tamamlamış ve 2023 yılında Trabzon Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde ücretli öğretmenlik yapmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı onaylı bilgisayar sertifikası mevcuttur.

